

STUDIA

BIURA ANALIZ SEJMOWYCH
KANCELARII SEJMU

ISSN 2080-2404

2(18) 2009

Polityka młodzieżowa

STUDIA BAS

NR 2(18) 2009

POLITYKA MŁODZIEŻOWA

POD REDAKCJĄ GABRYJELI ZIELIŃSKIEJ

BIURO ANALIZ SEJMOWYCH

KANCELARII SEJMU

Rada programowa: Grzegorz Gołębiowski – przewodniczący,
Henryk Dzwonkowski, Kamilla Marchewka-Bartkowiak, Piotr Radziewicz,
Dorota Stankiewicz, Adam Szafranski, Zofia Szpringer

Kolegium redakcyjne: Piotr Russel (redaktor naczelny), Dobromir Dziewulak,
Miroslaw Gwiazdowicz, Bożena Kłos, Monika Korolewska, Gabryjela Zielińska
(sekretarz redakcji)

Redakcja i korekta: Teresa Muś

Skład: Janusz Świnarski

© Copyright by BAS
Warszawa 2009

Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu
00-441 Warszawa, ul. Zagórna 3
tel. (022) 694 17 53
faks (022) 694 18 65
e-mail: punkt_konsultacyjny@sejm.gov.pl
e-mail: wydawnictwo_BAS@sejm.gov.pl

Wszystkie zamieszczone artykuły są recenzowane.

Wszelkie prawa zastrzeżone. Żadna część ani całość opracowania nie może być
bez zgody wydawcy – Kancelarii Sejmu – reprodukowana, użyta do innej pu-
blikacji oraz przechowywana w jakiegokolwiek bazie danych.

ISSN 2080-2404

Wydawnictwo Sejmowe Kancelarii Sejmu
Druk i oprawa: AKCYDENS S.J.

SPIS TREŚCI

<i>Od redakcji</i>	5
<i>Wprowadzenie</i>	7
Barbara Fatyga <i>Diagnoza społeczna młodzieży: skład społeczny i style życia</i>	11
Agnieszka Małkowska-Szcutnik, Joanna Mazur <i>Zdrowie i edukacja młodzieży polskiej w świetle badań międzynarodowych</i>	45
Ewa Karpowicz <i>Aktywność społeczna młodzieży</i>	85
Ewelina Gierach <i>Rola samorządu terytorialnego w tworzeniu warunków uczestnictwa młodych ludzi w życiu społeczności lokalnych</i>	115
Gabryjela Zielińska <i>Rola państwa w realizacji polityki dla młodzieży</i>	131
Marcin Sińczuch <i>Polityka młodzieżowa jako odrębny obszar działania Unii Europejskiej</i>	147
Agnieszka Dybowska <i>Europejskie programy dla młodzieży</i>	175
Antonina Rokicka <i>Problematyka młodzieżowa w politykach narodowych wybranych krajów europejskich</i>	203
<i>Youth Policy. Abstracts</i>	217
<i>O autorach</i>	220

CONTENTS

<i>Editor's preface</i>	5
<i>Introduction</i>	7
Barbara Fatyga <i>Social Diagnosis of the Youth: Social Structure and Lifestyles</i>	11
Agnieszka Małkowska-Szkutnik, Joanna Mazur <i>Health and Education of the Polish Youth in a European Perspective</i>	45
Ewa Karpowicz <i>Social Activity of the Youth</i>	85
Ewelina Gierach <i>The role of local government in determining conditions of the participation of young people in the life of local communities</i>	115
Gabryjela Zielińska <i>Role of the State in the Implementation of Policy for the Youth</i>	131
Marcin Sińczuch <i>Youth Policy as a Separate Sphere of Activity of the European Union</i>	147
Agnieszka Dybowska <i>European Programs for the Youth</i>	175
Antonina Rokicka <i>Problem of the Youth in National Policies of Selected European Countries</i>	203
<i>Youth Policy. Abstracts</i>	217
<i>About autors</i>	220

OD REDAKCJI

Przekazujemy Czytelnikom kolejny numer „Studiów BAS”, tym razem poświęcony wybranym zagadnieniom dotyczącym młodzieży. Problematyka ta jest niezwykle ważna w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego kraju. W niniejszym zeszycie odnajdą Państwo nie tylko kwestie związane z prowadzoną w wybranych krajach polityką państwa skierowaną do tej grupy społecznej czy omówienie europejskich programów dla młodzieży, ale również zaprezentowane krajowe i międzynarodowe wyniki badań dotyczących zdrowia i edukacji młodzieży polskiej na tle krajów UE. Odrębne artykuły poświęcono sprawie aktywności społecznej młodzieży oraz diagnozie społecznej młodzieży ze szczególnym uwzględnieniem składu społecznego młodych Polaków, ich sytuacji ekonomicznej oraz stylów życia.

Życząc Państwu miłej lektury, zapraszamy jednocześnie do składania artykułów związanych z planowanymi przez nas tematami, jak również propozycji zagadnień istotnych z punktu widzenia rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, które mogłyby posłużyć jako przyczynek do kolejnych numerów „Studiów BAS”. Szczegółowe informacje dotyczące kwartalnika można odnaleźć na naszej stronie internetowej w zakładce <http://www.bas.sejm.gov.pl/studia.php>. Jednocześnie pragniemy poinformować, że zgodnie z decyzją Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, ogłoszoną w komunikacie nr 16 z 16 lipca 2009 r., za publikację w „Studiach BAS” przyznawane są 4 punkty uwzględniane w ocenie dorobku naukowego.

Piotr Russel
redaktor naczelny

WPROWADZENIE

Polityka młodzieżowa stała się ważnym elementem narodowych polityk państw europejskich. Najczęściej inspirowane są one działaniami Komisji Europejskiej lub powstają z inicjatywy poszczególnych przywódców państw, jak w przypadku „Europejskiego paktu na rzecz młodzieży”.

Za symboliczny początek europejskiej polityki młodzieżowej uznaje się koniec 2001 r., kiedy przyjęto „Białą Księgę Młodzieży. Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej”. „Księga” była pierwszym kompleksowym opracowaniem na temat młodzieży w Unii Europejskiej. W ślad za nią Unia Europejska zainicjowała, podjęła lub wsparła wiele inicjatyw dla i na rzecz młodzieży, w następstwie których młodzież stała się nie tylko grupą docelową, ale także istotnym podmiotem polityki Unii Europejskiej.

Także w Polsce dokumenty europejskiej polityki młodzieżowej stanowią główne źródło inspiracji do podejmowania przez państwo działań na rzecz młodzieży.

Młodzi ludzie w naszym kraju w wieku od 15 do 24 lat stanowią około 15,6% ogółu ludności (w roku 2003, gdy powstała „Strategia państwa dla młodzieży na lata 2003–2012”, młodzież stanowiła 16,8% ogółu ludności). Jest to liczna i bardzo zróżnicowana grupa społeczna, wymagająca odrębnej wobec niej polityki.

W pierwszej części zeszytu podjęto próbę stworzenia obrazu młodzieży w Polsce i omówienia wybranych zagadnień na tle europejskim. Następnie zaprezentowano instytucje publiczne i ich rolę w realizacji polityki dla młodzieży w Polsce. Trzecią część zeszytu poświęcono europejskiej polityce dla młodzieży.

Autorzy artykułów omówili dostępne badania, przedstawili stan faktyczny realizowanych przez państwo polskie zadań skierowanych do młodzieży, zaprezentowali europejskie dokumenty wspierające politykę młodzieżową oraz wskazali na luki i potrzeby zmian w funkcjonującym prawie i w praktyce instytucji publicznych.

Barbara Fatyga przedstawia aktualny stan wiedzy o młodzieży na podstawie danych statystycznych i najnowszych polskich badań, budując w ten sposób obraz młodzieży polskiej w kontekście wybranych problemów demograficznych oraz problemów awansu społecznego związanych z reprodukcją bądź zmianą struktury społecznej. Omawia również style życia młodzieży, uwarunkowane przez deklarowane wartości i realizowane rodzaje aktywności.

Agnieszka Małkowska-Szkutnik i Joanna Mazur prezentują wyniki badań przeprowadzonych w krajach Unii Europejskiej dotyczących postrzegania przez młodzież swojego zdrowia, zachowań sprzyjających zdrowiu oraz zachowań ryzykownych dla zdrowia, ze szczególnym uwzględnieniem młodzieży w Polsce. W dalszej części artykułu autorki omawiają dostęp do edukacji młodzieży na poziomie ponadgimnazjalnym w Polsce i w innych krajach.

Ewa Karpowicz podejmuje zagadnienia związane z aktywnością społeczną młodzieży. Przeprowadza analizę zjawiska aktywności skierowanej na dobro innych ludzi oraz postaw prospołecznych. Następnie prezentuje polityczne i społeczne uwarunkowania aktywności młodzieży polskiej po 1989 r. Omawia formy tej aktywności, przede wszystkim jej przejawy w strukturach zorganizowanych. Autorka zamyka artykuł przeglądem badań socjologicznych poświęconych tematyce aktywności młodzieży w ostatnich latach.

Ewelina Gierach przedstawia działania jednostek samorządu terytorialnego na rzecz aktywizacji młodzieży w życiu społeczności lokalnych. Opisuje różne formy tej aktywizacji: powoływanie młodzieżowych rad, współpracę z organizacjami pożytku publicznego oraz inną działalność na rzecz młodzieży. W podsumowaniu stwierdza, że obowiązująca regulacja prawna jest zbyt ogólna i przyznaje jednostkom samorządu terytorialnego zbyt dużą uznaniowość.

Gabryjela Zielińska dokonuje przeglądu dokumentów rządowych oraz wybranych regulacji prawnych, które odnoszą się do młodzieży i wyznaczają politykę młodzieżową. Prezentuje stan wykonania niektórych zadań „Strategii państwa dla młodzieży na lata 2003–2012” przez poszczególne resorty oraz zadania przypisane w tym dokumencie młodzieży.

Marcin Sińczuch – przedstawia priorytety polityki europejskiej dla młodzieży: aktywizację polityczną i obywatelską młodzieży, integrację społeczno-ekonomiczną młodego pokolenia oraz uwzględnienie potrzeb i wymogów młodych ludzi w politykach sektorowych UE. Następnie omawia najważniejsze dokumenty dotyczące europejskiej polityki dla młodzieży”. Autor analizuje politykę młodzieżową Unii Europejskiej z perspektywy jej celów, priorytetów oraz struktur i środków umożliwiających jej wdrażanie i realizację.

Agnieszka Dybowska opisuje, jak europejska polityka młodzieżowa jest realizowana przez programy Unii Europejskiej. Pokazuje, w jakich programach mogą uczestniczyć młodzi ludzie i w jakim zakresie korzystają z tej możliwości. Przedstawiając uczestnictwo europejskiej młodzieży, Autorka wyeksponowała problem zainteresowania tym uczestnictwem wśród młodych Polaków. Prezentuje także program Rady Europy przeznaczony dla młodzieży.

Antonina Rokicka dokonuje przeglądu rozwiązań przyjętych w modelach polityki młodzieżowej w trzech krajach europejskich: Niemczech, Finlandii

oraz Irlandii, skupiając się w szczególności na strukturze organizacyjnej odpowiednich organów państwowych oraz ich współpracy z organizacjami pozarządowymi.

Zamieszczone artykuły nie wyczerpują wszystkich zagadnień polityki dla młodzieży. Jednak jest to szczególna publikacja, gdyż po raz pierwszy tematyka młodzieżowa została opisana w sposób kompleksowy. Ponadto zeszyt ten przygotowywano w trakcie toczącej się dyskusji nad sposobem uporządkowania strategii rozwoju kraju. W Polsce funkcjonują 33 strategie sektorowe i wiele programów operacyjnych składających się na strategię rozwoju kraju. W wyniku rozpoczętych prac ma powstać 8 strategii, ale już bez „Strategii państwa dla młodzieży”. Liczymy na to, że wydawnictwo to przyczyni się do tego, iż w toku prowadzonych „porządków” z pola zainteresowania państwa nie zniknie młodzież.

Gabryjela Zielińska

Barbara Fatyga

DIAGNOZA SPOŁECZNA MŁODZIEŻY: SKŁAD SPOŁECZNY I STYLE ŻYCIA

WSTĘP

W poniższym artykule przedstawiam aktualny stan wiedzy o młodzieży pochodzący z danych statystycznych i – przede wszystkim – z najnowszych polskich badań. Dane i ich interpretacje dotyczą w szczególności:

- składu społecznego młodych Polaków, w kontekście wybranych problemów demograficznych oraz problemów awansu społecznego związanych z reprodukcją bądź zmianą struktury społecznej,
- sytuacji ekonomicznej i materialnych warunków życia młodych ludzi oraz struktury ich wydatków, które wskazują na ograniczenia i wybory powiązane z realizowanym stylem życia,
- stylów życia młodzieży, uwarunkowanych przez wartości, i realizowane przez nią rodzaje aktywności.

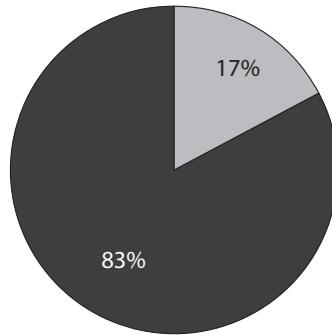
Zwracam uwagę zwłaszcza na dwie kwestie o znaczeniu praktycznym związane ze stylami życia. Pierwsza z nich to zakres autonomii współczesnej młodzieży; druga to relacje między młodzieżą a ludźmi starszymi (tzw. relacje międzypokoleniowe). Uważam bowiem, że problematyka komunikowania między pokoleniami to obecnie jeden z najmniej docenianych i zarazem najważniejszych problemów dotyczących młodych ludzi w Polsce.

WYBRANE DANE DOTYCZĄCE SKŁADU DEMOGRAFICZNEGO I SPOŁECZNEGO

SKŁAD DEMOGRAFICZNY

Nazwa „młodzież” dotyczy zarówno nastolatków (w wieku 15–19 lat), jak i tzw. młodych dorosłych (w wieku 20–24 lata). Według najnowszych dostępnych danych GUS¹ na dzień 31 grudnia 2007 r. w stosunku do ogółu ludności (38 115 641 osób = 100%) młodzież to 5 907 734 osoby. Odsetek młodzieży w populacji przedstawia wykres 1.

Wykres 1. Odsetek młodzieży w wieku 15–24 lata w populacji Polaków (w %)

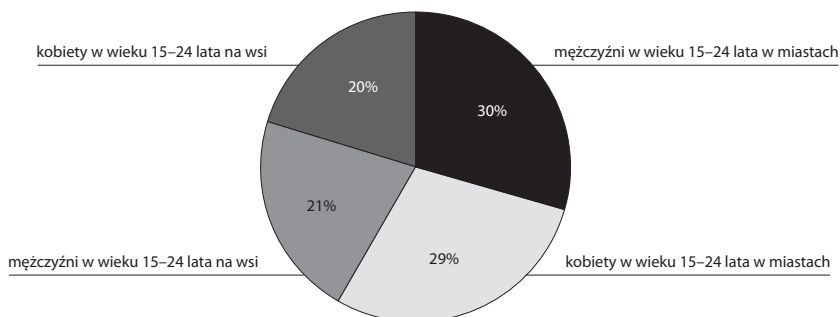
■ młodzież w wieku 15–24 lata ■ pozostałe grupy wiekowe

Źródło: na podstawie danych z „Rocznika Demograficznego 2008”, s. 140 i n.

Wykres 2 pokazuje odsetki młodzieży w podziale według płci i miejsca zamieszkania w mieście lub na wsi (N=5 907 734 osoby =100%).

¹ „Rocznik Demograficzny 2008”, s. 140.

Wykres 2. Młodzież wg płci i miejsca zamieszkania (w %)

Źródło: jak pod wykresem 1.

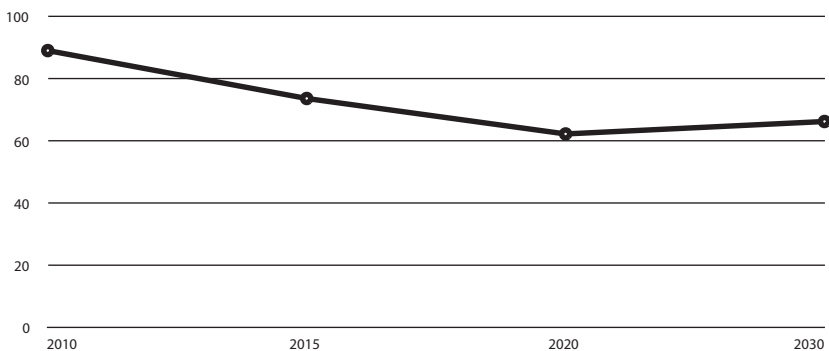
Z przytoczonych danych widać, że:

- po pierwsze, w dalszym ciągu jesteśmy względnie młodym społeczeństwem,
- po drugie, różnice między grupami płci na terenie miast i na terenie wsi są niewielkie (na ogół według demografów powiększają się jednak z wiekiem na niekorzyść mężczyzn),
- po trzecie, nieco więcej młodzieży w omawianym przedziale wiekowym mieszka w miastach,
- po czwarte, różnice między udziałem młodzieży wiejskiej i miejskiej w populacji nie są tak drastycznie duże, jak można byłoby się spodziewać.

Jeżeli weźmiemy pod uwagę prognozy demograficzne² dla grupy wieku 16–24 lata³, przy założeniu, iż jej liczebność w roku 2007 = 100%, to widać, że najgłębszy niż demograficzny grupa ta osiągnie około 2025 r. (por. wykres 3).

² *Ibidem*, s.195.

³ Jak zwykle w wypadku GUS kategorie wieku nie są porównywalne. Aby można było je porównywać, należałoby podawać dane dla poszczególnego rocznika (15-latków, 16-latków itd.), wtedy każdy korzystający z tych danych mógłby sam zestawzić grupę wiekową, która go interesuje. Jest to tym bardziej niezrozumiałe, że od pewnego czasu GUS prezentuje swoje dane w tzw. wolnym dostępie, w wersjach elektronicznych, więc problemem nie jest już koszt druku obszernych tabel.

Wykres 3. Prognoza demograficzna dla grupy wieku 16–24 lata*

* Stan z roku 2007 = 100%.

Źródło: jak pod wykresem 1, s. 195.

Podsumowanie

Zasygnalizowana sytuacja i wynikające z niej problemy (przede wszystkim związane z niżem demograficznym) będą miały rozległe konsekwencje dla polityki państwa w wielu sferach: od edukacji, przez politykę społeczną, rynek pracy, na polityce kulturalnej i młodzieżowej kończąc. W wielu dziedzinach jest to dobry czas na przeprowadzanie zmian (np. w edukacji), w innych (jak np. w wypadku rynku pracy) może się wiązać z trudnościami.

WYBRANE DANE DOTYCZĄCE STATUSU, AWANSU SPOŁECZNEGO I ASPIRACJI EDUKACYJNYCH MŁODZIEŻY ORAZ JEJ RODZICÓW

Nie dysponujemy niestety danymi z systematycznych badań pokazujących, jak młodzi Polacy awansują w strukturze społecznej w stosunku do pokolenia rodziców i dziadków. Przybliżony obraz tego zjawiska można próbować odtworzyć ze statystyk GUS i z niektórych badań socjologicznych.

Dane z badania budżetów gospodarstw domowych GUS⁴ pozwalają pokazać status społeczny młodzieży (15–19 lat) i młodych dorosłych (20–24 lata) ze względu na pozycje społeczno-zawodowe rodzin pochodzenia (tabela 1).

⁴ *Budżety gospodarstw domowych w 2007 roku*, GUS, Warszawa 2008, s. 52–59; badanie zrealizowane na próbie N = 37 366 gospodarstw domowych.

Tabela 1. Młodzież w gospodarstwach domowych w 2007 r., wg kategorii wieku (w %)

Wiek	Gospodarstwa domowe ogółem					
	robotników	pracowników	rolników	pracujących na własny rachunek	emerytów	rencistów
15-19	10,4	8,2	11,5	10,2	2,9	7,7
20-24	9,2	8,3	8,3	6,7	3,6	7,2
łącznie	19,6	16,5	19,8	16,9	6,5	14,9
w tym:						
w gospodarstwach 1-osobowych						
15-19	0,7	0,4	x	x	-	-
20-24	5,5	9,1	x	x	-	1,7
w gospodarstwach 2-osobowych						
15-19	2,9	2,9	1,3	2,7	0,5	3,5
20-24	8,3	7,7	3,7	4,4	1,0	4,1
w gospodarstwach 3-osobowych						
15-19	7,4	6,3	7,4	7,8	4,6	10,9
20-24	10,0	8,1	8,9	6,8	6,7	9,2
w gospodarstwach 4-osobowych						
15-19	11,4	10,6	11,1	12,0	7,8	13,7
20-24	8,7	8,1	9,0	7,1	9,6	11,1
w gospodarstwach 5-osobowych						
15-19	13,0	13,1	13,4	13,8	7,2	12,9
20-24	8,8	9,9	9,1	6,1	8,7	15,4
w gospodarstwach 6- i więcej osobowych						
15-19	13,5	11,7	13,8	13,8	8,1	12,2
20-24	10,3	8,4	7,8	9,1	6,2	8,0

Źródło: *Budżety gospodarstw domowych w 2007 roku*, GUS, Warszawa 2008, s. 52-59.

Najwięcej nastolatków wychowuje się w rodzinach rolników, robotników i osób pracujących na własny rachunek. Młodych dorosłych najwięcej jest w rodzinach robotników, rolników i innych niż robotnicy pracowników najemnych. Stosunkowo niewielu młodych ludzi żyje w rodzinach emerytów i rencistów, jednak w tych grupach relatywnie więcej jest ich w rodzinach ponadczterooosobowych, w których warunki finansowe są gorsze (por. niżej).

Gdyby młodzież tylko reprodukowała status rodziców, powodowałoby to wzrost frustracji społecznych, bowiem Polacy powszechnie podzielają przekonanie, iż wykształcenie jest kluczem do wysokich pozycji społeczno-zawodowych i – przede wszystkim – wysokich zarobków. W badaniu CBOS z 2007 r.⁵

⁵ Komunikat CBOS BS/36/2008, *Oszczędności i długi Polaków. Warunki życiowe społeczeństwa polskiego: problemy i strategię*, oprac. R. Boguszewski, CBOS, Warszawa 2008; N=38 866 osób.

tylko 2% badanych chciało dla swoich dzieci wykształcenia zasadniczego zawodowego; 15% – średniego, a 83% – wyższego. Przy czym do wyższego wykształcenia dzieci aspirowało 63% rodziców z wykształceniem zaledwie podstawowym; 75% z wykształceniem zasadniczym zawodowym; 92% – ze średnim i 98% rodziców z wyższym wykształceniem. Jest to wyraz silnej i trwającej od lat tendencji obejmującej zarówno potrzebę awansu pionowego w strukturze społecznej (dzieci powinny osiągać wyższy status niż rodzice), jak i awansu cywilizacyjnego (ucieczka od ciężkich i tzw. brudnych zawodów oraz ze wsi i małych miasteczek do wielkich miast). Jak pisze Krystyna Szafraniec o badaniu piętnastolatków z 1998 r.: *z tych (...) badań wynika, że na wsi chciałoby zamieszkać niewiele ponad połowę młodzieży wiejskiej i chłopskiej. (...) na wieś trafiłoby w przyszłości zaledwie 14% badanego pokolenia (dziś młodzież wiejska stanowi jego czwartą część). Zawód rolnika chciałoby wykonywać 6 osób (na 5000 badanych)*⁶. Autorka pokazuje też w tym badaniu, iż przy wysokich aspiracjach edukacyjnych (40,2% dzieci rolników aspirowało do wyższego wykształcenia) wysoki poziom w stosunkowo prostym teście cichego czytania uzyskało tylko 24,4% badanych⁷.

Także inne wyniki badań socjologicznych dają pewne informacje o awansach i reprodukowaniu przez młodych ludzi struktury społecznej stworzonej przez ich rodziny. Dane z badania zrealizowanego w 2003 r.⁸ pokazują związek między wykształceniem matki a szkołą wybieraną przez jej dziecko. Widać tu interesujące różnice zarówno pomiędzy zbadanymi regionami (oba należą do zaniedbanych cywilizacyjnie, ale pierwszy jest rolniczy, a drugi uprzemysłowiony), jak i możliwe konsekwencje statusu rodziny pochodzenia (reprezentowanego przez wykształcenie matek) dla wyborów drogi edukacyjnej przez dzieci (tabela 2).

⁶ K. Szafraniec, *Pokoleniowe preferencje systemowe. Specyfika wiejska*, http://www.irwirpan.waw.pl/polski/Krystyna_Szafraniec_Pokoleniowe_preferencje_systemowe.pdf [dostęp: 8 stycznia 2009 r.]. Badania rozpoczęto w 1972 r. na kohorcie 15-latków z woj. toruńskiego i powtarzano, śledząc losy tych samych ludzi, a potem losy ich 15-letnich dzieci.

⁷ *Ibidem*, s. 23 i 24.

⁸ B. Fatyga, M. Sińczuch, P. Zieliński, *Ewaluacja programu „Szkoła bliżej świata”*. *Raport z badań*, niepublikowane. Badanie przeprowadzone na próbie N=994 uczniów szkół ponadgimnazjalnych w regionie północnym (Dobrocin, Miłomłyn, Pasłęk i Ostróda) oraz południowym (Częstochowa, Zawiercie, Wierbka) dla Centrum Edukacji Obywatelskiej.

Tabela 2. Szkoła ponadgimnazjalna wybrana przez ucznia a wykształcenie matki w regionie północnym i południowym (w %)

Wykształcenie matki*	Szkoła wybrana przez ucznia					
	liceum ogólnokształcące		technikum		zasadnicza szkoła zawodowa	
	region półn.	region poł.	region półn.	region poł.	region półn.	region poł.
podstawowe	0,9	2,2	18,2	6,0	11,1	-
zasadnicze zawodowe	12,7	15,2	29,6	21,8	35,2	-
średnie ogólnokształcące	13,6	19,6	8,8	8,3	11,1	-
średnie zawodowe	27,7	8,7	22,6	24,8	20,4	-
pomaturalne	21,6	17,4	11,9	16,5	9,3	-
wyższe	22,1	23,9	7,5	15,8	7,4	-

*Pominięto odpowiedzi „nie wiem” na pytanie o wykształcenie matki.

Źródło: B. Fatyga, M. Sińczuch, P. Zieliński, *Ewaluacja programu „Szkoła bliżej świata”*. Raport z badań, niepublikowane.

W obu zbadanych regionach największe grupy reprodukujące status wykształcenia matek to uczniowie liceów ogólnokształcących. Ponadto w regionie północnym 13,6% uczniów już awansowało, ucząc się w liceum ogólnokształcącym, 47,8% ucząc się w technikum, ale aż 48,2% obniżyło swój status w stosunku do wykształcenia matek, ucząc się w zasadniczej szkole zawodowej, a dalsze 19,4% prawdopodobnie też to uczyniło, uczęszczając do technikum. W regionie południowym mała grupa (17,4%) licealistów z liceów ogólnokształcących ma matki z wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym. Do tego można dodać jeszcze 8,7% uczniów, których matki mają wykształcenie średnie zawodowe. I te dwie kategorie składają się na grupkę awansującą przez naukę w liceum. Natomiast w średnich szkołach zawodowych uczniowie awansujący w stosunku do wykształcenia matek stanowią 27,8%. Obniżyło poziom wykształcenia 32,3% uczniów, a reprodukuje go w stosunku do matek 24,8% badanych z tej kategorii. Niestety, nie udało się nam w regionie południowym zbadać uczniów z zasadniczych szkół zawodowych.

Dla porównania przytaczam wyniki badania CBOS „Młodzież 2008” oraz wyniki badania przeprowadzonego również w 2008 r. na zlecenie miasta stołecznego Warszawy⁹, (por. tabele 3 i 4). Pierwsze z nich dotyczy związku pomiędzy aspiracjami edukacyjnymi młodzieży a wykształceniem jej rodziców.

⁹ B. Fatyga, P. Zieliński (współpraca A. Hupa), *Warszawskie badanie stylu życia młodzieży*, niepublikowane; próba N=1200 osób w wieku 13–24 lata, ucząca się młodzież w Warszawie.

Tabela 3. Awans społeczny młodzieży: aspiracje edukacyjne a wykształcenie rodziców (w %)

Wykształcenie deklarowane przez ucznia za 10–15 lat	Wykształcenie rodziców									
	podstawowe		zasadnicze zawodowe		średnie		pomaturalne		wyższe	
	matka	ojciec	matka	ojciec	matka	ojciec	matka	ojciec	matka	ojciec
zasadnicze zawodowe	17	12	8	7	3	2	1	0	1	2
średnie	20	18	20	19	17	16	8	5	5	4
pomaturalne	16	18	15	12	9	11	18	17	6	2
wyższe	48	53	57	62	72	71	74	78	88	91

Źródło: *Młodzież 2008*, seria „Opinie i Diagnozy”, CBOS, Warszawa 2009, s.12.

Tabela 4. Typ szkoły, w której uczy się dziecko, a wykształcenie matki i ojca* (w %)

Typ wykształcenia rodziców	Licea ogólnokształcące		Szkoły średnie zawodowe		Szkoły policealne		Szkoły wyższe	
	matka	ojciec	matka	ojciec	matka	ojciec	matka	ojciec
podstawowe i niższe	3,5	2,2	4,7	5,9	3,0	1,2	1,3	1,3
zasadnicze zawodowe	5,7	11,0	11,8	21,2	17,9	15,7	7,2	15,2
średnie ogólnokształcące	8,4	4,4	9,4	3,5	7,5	15,7	23,3	17,2
średnie zawodowe	13,7	18,5	15,3	15,3	16,4	18,4	14,2	18,7
pomaturalne	13,7	8,8	15,3	11,8	9,0	7,3	12,3	7,2
niepełne wyższe	8,4	10,1	5,9	2,4	7,5	4,9	6,3	4,0
wyższe	33,9	28,6	21,2	10,6	25,4	32,7	34,2	34,3

* W tabeli pominięto odpowiedzi „nie wiem” i braki danych oraz kategorię młodzieży gimnazjalnej.

Źródło: B. Fatyga, P. Zieliński (współpraca A. Hupa), *Warszawskie badanie stylu życia młodzieży*, niepublikowane.

Widać, że wraz ze wzrostem wykształcenia rodziców rosną także aspiracje edukacyjne dzieci. Grupy zakładające reprodukcję lub obniżenie statusu w stosunku do wykształcenia rodziców są bardzo niewielkie. W grupie młodzieży mającej rodziców z wyższym wykształceniem można oczekiwać, jak to zakładali badani uczniowie, najwyższej procentowo reprodukcji statusu.

Opisana tendencja występuje także w środowisku uczącej się młodzieży Warszawy. Tutaj również najwięcej uczniów liceów ogólnokształcących ma matki i ojców z wykształceniem powyżej średniego (odpowiednio: 56,0% – matki i 47,5% – ojców). Tak samo jest w wypadku studentów (odpowiednio:

52,8% i 45,5%). Pokazuje to skalę możliwej reprodukcji statusu na poziomie wyższym. I tak grupy awansujące w Warszawie to: w liceach ogólnokształcących dzieci, odpowiednio, matek i ojców z wykształceniem poniżej średniego (9,2% i 13,2%) oraz uczniowie szkół zawodowych, których rodzice mają wykształcenie co najwyżej zawodowe (16,5% i 27,1%).

Wśród studentów Warszawy grupę awansującą można opisać jako dzieci matek i ojców z wykształceniem poniżej pomaturalnego (odpowiednio: 46,0% i 52,4%). Zauważmy, iż tu także są dość liczne grupy, które wybrały szkoły dające wykształcenie uważane za gorsze niż mają rodzice: np. 27,1% uczniów szkół zawodowych ma matki, a 13,0% ojców z wyższym i niepełnym wyższym wykształceniem. Jeżeli zdecydują się oni kontynuować naukę, ich drogi edukacyjne będą dłuższe i trudniejsze niż rówieśników po liceach.

Podsumowanie

Nawet z tych niepełnych danych widać prawidłowości, które warto byłoby zweryfikować na podstawie ogólnopolskich reprezentatywnych badań dotyczących już nie dwóch, lecz przynajmniej trzech pokoleń (dziadkowie współczesnej młodzieży należą przecież do pokolenia powojennego awansu cywilizacyjnego). Prawidłowości, o których mowa wyżej, to:

- a) reprodukcja się struktury społecznej na poziomie wykształcenia powyżej średniego – kapitał kulturowy dzieci rodziców z wyższym wykształceniem na ogół dziedziczą, często jeszcze go pomnażają lub lokują tam, gdzie może on przynosić największe korzyści materialne i stosunkowo rzadko go zaprzepaszczają,
- b) procesy warstwotwórcze mierzone wykształceniem przebiegają w naszym kraju dosyć burzliwie, a tzw. awans społeczny i cywilizacyjny nie jest zjawiskiem jednoznacznym ani liniowo się wznoszącym, o czym świadczą odsetki młodzieży uczącej się w szkołach niższego poziomu niżby wskazywało na to wykształcenie rodziców,
- c) można się spodziewać, że procesy społeczne oparte na więziach międzypokoleniowych będą jeszcze dosyć długo podlegały różnym wstrząsom wynikającym z różnic kapitałów społecznych i kulturowych, a zapewne także ekonomicznych, spowodowanych tym, że duże grupy młodych ludzi uzyskują od początku przemian ustrojowych znacznie wyższy kapitał kulturowy niż mieli rodzice – ten wątek zostanie rozwinięty w części poświęconej stylom życia.

SYTUACJA MATERIALNA I WARUNKI ŻYCIA MŁODZIEŻY

SYTUACJA FINANSOWA RODZIN Z DZIEĆMI NA UTRZYMANIU I WEDŁUG DEKLARACJI SAMEJ MŁODZIEŻY

Według danych z cytowanego wcześniej badania GUS z 2007 r. przeciętny miesięczny dochód do dyspozycji małżeństw z jednym dzieckiem na utrzymaniu wynosił w tymże roku 1023 zł; z dwójką dzieci – 806 zł, z trójką i więcej dzieci – 552 zł. Dochód do dyspozycji matek lub ojców z dziećmi na utrzymaniu wynosił średnio 731 zł miesięcznie. Z kolei, jak podaje CBOS, w 2008 r. deklarowane przez Polaków mających dzieci na utrzymaniu średnie miesięczne dochody wynosiły od 975 zł przy jednym dziecku do 388 zł przy trójce i więcej dzieci (gdy deklarowana średnia ogółem wynosiła 1024 zł)¹⁰. Aby badani ocenili, że ich rodzinom żyje się dobrze, średni miesięczny dochód na osobę w gospodarstwie domowym powinien wynosić – zdaniem respondentów CBOS – 1287 zł. Przy kwocie 653 zł pojawiły się oceny, iż żyje się bardzo źle. Oceny jakości życia są lepsze, jeżeli badani są młodszy, wysoko wykształceni, mają wysokie pozycje zawodowe, pracują na własny rachunek poza rolnictwem, mieszkają w największych miastach, deklarują poglądy prawicowe i są mężczyznami. Prawie połowa – 48% badanych (jak zwykle) stwierdziła, że warunki ich życia są takie sobie, przeciętne – ani dobre, ani złe¹¹.

W świetle zaprezentowanych wyżej danych przyjrzymy się jeszcze informacjom dotyczącym minimum socjalnego: we wrześniu 2008 r. wynosiło ono 726 zł dla rodziny z jednym dzieckiem tzw. starszym – w wieku 13–15 lat (niestety brak danych o młodzieży starszej); 677 zł dla rodziny z dwójką dzieci (młodszym i starszym) oraz 660 zł dla rodziny z trójką dzieci, w tym jednym młodszym i dwójką starszych¹². Dane o minimum egzystencji dotyczą roku 2007 i są następujące: 347 zł na osobę w rodzinie z jednym dzieckiem starszym, 334 zł w rodzinie z dwójką dzieci (młodszym i starszym), 344 zł w rodzinie z trójką dzieci (jednym młodszym i dwójkiem starszych)¹³. Dochody gospodarstw domowych wg wyników badań GUS z 2007 r. przedstawiam w tabeli 5.

¹⁰ Komunikat CBOS BS/94/2008, *Polacy o swojej sytuacji materialnej*, oprac. J. Szczepańska, CBOS, Warszawa 2008, s. 5.

¹¹ *Ibidem*, s. 7.

¹² P. Kurowski, *Poziom zmodyfikowanego minimum socjalnego we wrześniu 2008 roku*, www.ipiss.com.pl/opracowania_min.html – 11k [dostęp: 8 stycznia 2009 r.].

¹³ P. Kurowski, *Badania nad poziomem i strukturą zmodyfikowanego minimum egzystencji w 2007 roku*, www.ipiss.com.pl/opracowania_min.html – 11k [dostęp: 8 stycznia 2009 r.].

Tabela 5. Przeciętne miesięczne przychody na 1 osobę w gospodarstwach domowych ogółem i wg liczby osób (w zł)

Ogółem	Robotników	Pracowników	Rolników	Pracujących na własny rachunek	Emerytów	Rencistów
przychody netto, w tym:	920	1708	1403	1697	1333	1007
dochód rozporządzalny, w tym:	701	1232	847	1251	999	755
dochód do dyspozycji	684	1187	821	1209	944	722
w gospodarstwach 1-osobowych						
dochód do dyspozycji	1228	2220	x	x	1150	1001
w gospodarstwach 2-osobowych						
dochód do dyspozycji	1037	1631	1217	1951	1044	780
w gospodarstwach 3-osobowych						
dochód do dyspozycji	803	1242	1088	1395	857	724
w gospodarstwach 4-osobowych						
dochód do dyspozycji	665	1007	841	1105	746	512
w gospodarstwach 5-osobowych						
dochód do dyspozycji	570	844	841	764	640	417
w gospodarstwach 6- i więcej osobowych						
dochód do dyspozycji	503	701	633	708	498	353

* Przychody netto to wartości wpływające do gospodarstwa domowego, bez zaliczek na podatki i składek na ubezpieczenia, składają się z dochodu rozporządzalnego i oszczędności; dochód rozporządzalny to suma bieżących dochodów z poszczególnych źródeł bez podatków oraz składek, w kategorii tej mieszczą się dochody pieniężne i niepieniężne, towary i usługi otrzymane nieodpłatnie; dochód do dyspozycji przeznaczony jest na wydatki na towary i usługi konsumpcyjne oraz przyrost oszczędności.

Źródło: jak pod tabelą 1, s. 62–69.

W badaniu CBOS „Młodzież 2003” 4% badanych zadeklarowało, że nie posiada pieniędzy na własne potrzeby, tyłuż nie potrafiło określić sumy, a średnia deklarowana kwota wynosiła 275 zł. Najczęściej uczniowie (15%) wskazywali kwotę 100 zł; połowa z nich dysponowała kwotą nieprzekraczającą 120 zł¹⁴. Podobne wyniki osiągnięto w badaniu „Młodzież 2008”: około połowa badanych dysponowała kwotą nieprzekraczającą 250 zł. W cytowanym wcześniej badaniu młodzieży warszawskiej (patrz przypis 9) pytaliśmy respondentów o sumy pieniędzy pozostające do ich wyłącznej dyspozycji (tabela 6). Mogły wchodzić

¹⁴ *Młodzież 2003*, seria „Opinie i Diagnozy”, CBOS, Warszawa 2004, s. 81.

w tę kategorię także kwoty uzyskiwane np. za pracę stałą w ciągu roku szkolnego lub wakacyjną czy dorywczą. Warto podkreślić, że zadeklarowane przez młodzież w Warszawie sumy, jak widać z danych, nie są charakterystyczne tylko dla wielkiego miasta, w ogólnopolskich badaniach młodzieży podawane są podobne kwoty.

Tabela 6. Deklarowane kwoty pieniędzy na własne potrzeby uczącej się młodzieży warszawskiej, wg typu szkoły (w %)

Typ szkoły	Kwoty						
	poniżej 50	51 – 100	101 – 200	201 – 500	501 – 1000	powyżej 1000	nie mam swoich pieniędzy
gimnazjum	17,9	28,4	15,9	11,4	5,0	8,0	5,5
liceum ogólnokształcące	4,8	26,4	21,1	23,3	3,5	2,6	1,8
ponadgimnazjalne szkoły techniczne	7,1	14,1	22,4	22,4	7,1	11,8	2,4
szkoły policealne	3,0	28,4	22,4	17,9	11,9	7,5	1,5
uczelnie publiczne	2,0	7,7	21,7	38,0	21,2	7,9	1,0
uczelnie niepubliczne	0,5	2,9	17,8	31,3	23,1	23,6	0,0

Źródło: jak pod tabelą 4.

Podsumowanie

Z przytoczonych danych wynika dosyć oczywisty wniosek, że w poszczególnych typach gospodarstw domowych sytuacja materialna młodzieży zależy w dużym stopniu od liczby osób oraz od statusu rodziny. Jednakże dane te pokazują coś więcej – pozwalają dokładniej opisać te różnicowania. I tak:

- w gospodarstwach robotników, pracowników i pracujących na własny rachunek dochód do dyspozycji może spadać o niemal połowę już przy dwojce dzieci,
- w rodzinach rolników może tak spadać przy czworgu i więcej dzieci,
- w rodzinach pracujących na własny rachunek sytuacja materialna może się znacznie pogarszać przy trójce dzieci,
- w rodzinach emerytów i rencistów już jedno dziecko może powodować duże ograniczenie dochodów do dyspozycji, a gdy dzieci jest więcej, dochody te jeszcze maleją.

Ciekawe jest również to, że polscy uczniowie i studenci, z jednej strony, nie dysponują na własne potrzeby wysokimi kwotami pieniędzy; z drugiej zaś –

stosunkowo rzadko twierdzą, że w ogóle nie mają własnych pieniędzy. Na co, według własnych deklaracji, je wydają pokazują poniżej (w rozdziale dotyczącym struktury wydatków).

MATERIALNE WARUNKI ŻYCIA MŁODZIEŻY WEDŁUG DANYCH GUS I CBOS

Materialne warunki życia młodzieży, tworzące określone standardy cywilizacyjne, zależą nie tylko od finansów rodzin pochodzenia, lecz także od wyposażenia gospodarstw domowych w niektóre dobra trwałego użytku. W tabelach 7 i 8 zestawiałam porównywalne dane GUS i CBOS.

Tabela 7. Gospodarstwa domowe wyposażone w niektóre przedmioty trwałego użytkowania wg typu biologicznego rodziny (w %)

Typ rodziny Dobra	Bez dzieci	Małżeństwo z 1 dzieckiem	Małżeństwo z 2 dziećmi	Małżeństwo z 3 i więcej dziećmi	Matka lub ojciec z dziećmi na utrzymaniu
chłodziarka lub zamrażarka	99,3	99,3	99,6	99,4	98,6
pralka automatyczna	88,5	93,7	94,4	89,9	88,8
zmywarka do naczyń	7,3	13,1	14,2	10,6	7,3
telefon komórkowy	70,3	98,0	98,0	96,6	96,2
komputer osobisty	30,9	76,2	81,8	74,3	64,7
dostęp do Internetu	24,2	59,0	61,4	45,5	43,4

Źródło: jak pod tabelą 1, s. 165.

W badaniu CBOS wyposażenie gospodarstw domowych, w których żyją osoby w wieku 18–24 lata, przedstawiono w tabeli 8¹⁵.

¹⁵ Komunikat CBOS BS/41/2008, *Dobra trwałego użytku w gospodarstwach domowych*, oprac. J. Szczepańska, CBOS, Warszawa 2008; N=38 866 osób.

Tabela 8. Wyposażenie gospodarstw domowych w wybrane dobra trwałego użytku (w %)

Dobra	Ogół badanych	18–24 lata
łódówka	99,3	99,7
pralka automatyczna	87,7	91,5
zmywarka	10,0	12,1
telefony (stacjonarny i/lub komórkowy)	93,0	99,1
komputer (stacjonarny i/lub laptop, notebook)	51,5	77,1
dostęp do Internetu	40,1	63,4
zbiór książek (ponad 50 sztuk, poza podręcznikami szkolnymi)	47,1	51,8
zbiór nagrań filmów	38,8	53,1
telewizor plazmowy lub LCD	12,7	16,3

Źródło: Komunikat CBOS BS/41/2008, *Dobra trwałego użytku w gospodarstwach domowych*, oprac. J. Szczepańska, CBOS, Warszawa 2008, s. 2–8.

Warto zwrócić uwagę, że we wszystkich przypadkach deklaracje młodych ludzi dotyczące danego dobra były co najmniej nieznacznie częstsze niż ogółu badanych, a w niektórych przypadkach (komputery, dostęp do Internetu, filmy) o wiele częstsze niż ogółu.

Podsumowanie

Z powyższych danych widać, że przedmioty służące sprawnemu prowadzeniu domu w rodzinach z dziećmi na utrzymaniu są użytkowane powszechnie, podobnie jak te zapewniające codzienną łączność. Oba badania pokazują, iż w rodzinach z dziećmi poziom wyposażenia jest zdecydowanie wyższy niż w rodzinach bezdzietnych czy wśród ogółu badanych. Widać tutaj, iż zdecydowana większość tzw. dóbr cywilizacyjnych (służących polepszeniu jakości życia) jest dla młodych ludzi raczej normą, niż luksusem. Tym mocniej ich brak mogą odczuwać osoby młode pozbawione tych dóbr ze względu na złą sytuację materialną rodziny.

**STRUKTURA WYDATKÓW RODZIN Z DZIEĆMI NA UTRZYMANIU ORAZ
WYDATKÓW MŁODZIEŻY WEDŁUG DANYCH GUS I DANYCH Z BADAŃ
MŁODZIEŻY**

Wydatki gospodarstw domowych badanych przez GUS¹⁶, w których żyją poszczególne grupy młodych ludzi (por. też tabela 1), przedstawia tabela 9¹⁷.

Tabela 9. Wybrane przeciętne miesięczne rozchody na 1 osobę w gospodarstwach domowych w 2007 r., w których dany wydatek wystąpił (w zł)

Typ wydatku \ Typ gospodarstwa domowego	Robotników	Pracowników	Rolników	Pracujących na własny rachunek	Emerytów	Rencistów
Wydatki ogółem*	609	1061	615	1093	895	709
żywność	182	229	214	230	260	222
alkohol, papierosy, narkotyki	28	32	23	34	34	34
odzież obuwie	44	83	45	94	49	41
zdrowie	26	51	27	46	87	68
transport	73	138	75	171	75	50
łącznie	32	54	30	61	46	39
rekreacja i kultura	42	103	31	115	56	38
edukacja	46	89	41	77	62	46
kieszonkowe	61	66	43	56	74	65

* Dane w zaokrągleniu do pełnych złotych.

Źródło: jak pod tabelą 1, s. 81.

Informacje GUS zestawiałam z danymi uzyskanymi w cytowanym już badaniu młodzieży warszawskiej (tabela 10). Łącznie pozwalają one wyrobić sobie pogląd, jak w przybliżeniu wygląda struktura wydatków współczesnej młodzieży w zależności od typu gospodarstwa domowego oraz typu szkoły – i pośrednio zatem – wieku badanych.

¹⁶ *Budżety, op. cit.*, s. 76–84.

¹⁷ Warto zwrócić uwagę na pozycje dotyczące używek oraz rekreacji i kultury – badacze od lat zwracają uwagę GUS, że umieszczanie tych kategorii łącznie skutkuje absurdalnymi wynikami: np. z tabeli 5 trudno wywnioskować, ile np. na narkotyki wydaje się w rodzinach emerytów i rencistów; podobnie nie dowiemy się z tych danych, ile rodzina wydaje na wyjazdy wakacyjne, a ile na bilety do kina czy teatru! (por. też przypis 3).

Tabela 10. Struktura wydatków młodzieży warszawskiej z własnych pieniędzy, wg typów szkół (w %)

Typ wydatku	G	LO	Szkoły zawod.	Szkoły polic.	Stud. publ.	Stud. niepubl.
ubrania	58,2	70,0	65,9	77,6	76,0	81,3
kino	54,2	72,2	58,8	58,2	69,1	65,4
jedzenie	42,3	52,0	43,5	59,7	59,4	51,4
kosmetyki	31,8	39,6	50,6	53,7	56,6	67,8
gadżety komputerowe	26,4	17,6	17,6	4,5	20,7	26,9
książki	23,9	28,6	8,2	23,9	51,8	59,1
piwo lub inny alkohol	20,9	48,0	49,4	44,8	35,8	41,3
koncerty	15,9	19,8	11,8	19,4	24,2	34,1
transport miejski	14,4	15,9	16,5	38,8	41,3	45,7
papierosy	13,4	26,0	31,8	19,4	12,2	22,1
pomoce szkolne	7,5	11,0	15,3	28,4	30,4	28,4
podróże, wyjazdy	7,5	4,8	4,7	3,0	3,6	1,0
narkotyki	6,0	4,0	4,7	0,0	0,5	2,4
lekarstwa	6,0	6,2	5,9	11,9	7,7	11,1
sprzęt sportowy	2,0	0,0	0,0	1,5	0,3	0,0
na życie, opłaty, mieszkanie	1,0	0,0	1,2	1,5	2,0	4,8
prasę	1,0	0,9	2,4	1,5	0,3	0,0
rower, samochód, paliwo	0,5	0,9	2,4	4,5	1,3	1,4
telefon komórkowy	0,0	0,9	1,2	1,5	-	-

* G – gimnazja; LO – licea ogólnokształcące; Szkoły zawod. – szkoły o profilu zawodowym; Szkoły polic. – szkoły policealne; Stud. publ. – studenci uczelni publicznych; Stud. niepubl. – studenci uczelni niepublicznych.

** Szarym kolorem zaznaczono najwyższy odsetek w danej kategorii wydatków.

Źródło: jak pod tabelą 4.

Jak widać z powyższych danych:

- na tzw. wizerunek (ubrania, kosmetyki) najczęściej wydawali studenci z uczelni niepublicznych (74,6%), następnie studenci ze szkół publicznych (66,3%), uczniowie szkół zawodowych (58,2%), licealiści z liceów ogólnokształcących (54,8%) i najmniej gimnazjaliści (45,0%),
- na kulturę i edukację (kino, koncerty, prasa, książki, pomoce szkolne, gadżety komputerowe) najliczniej ponosili wydatki studenci: uczelni niepublicznych (35,7%), uczelni publicznych (32,8%); wśród uczniów – licealiści (25,0%), gimnazjaliści (21,5%), uczniowie szkół policealnych i dla dorosłych (18,7%), a najrzadziej – uczniowie szkół zawodowych (17,7%),

- na substancje psychoaktywne (alkohol, papierosy, narkotyki) zadeklarowali wydatki najczęściej uczniowie szkół zawodowych (28,6%), licealiści (26,0%), studenci uczelni niepublicznych (21,9%) i uczniowie szkół policealnych (21,4%); najrzadziej studenci uczelni publicznych (16,2%) i gimnazjaliści (13,4%),
- „na życie” (jedzenie, opłaty, transport, telefon) – najczęściej deklarowali studenci zarówno z uczelni niepublicznych (25,5%), jak i uczelni publicznych (25,7%) oraz uczniowie szkół policealnych i dla dorosłych (25,4%); następnie licealiści (17,2%), uczniowie szkół zawodowych (15,6%) i najrzadziej gimnazjaliści (14,4%).

W badaniu „Młodzież 2008” uczniowie szkół ponadgimnazjalnych wskazali, że za swoje pieniądze kupują przede wszystkim: ubrania, bieliznę i obuwie – 57%; kosmetyki, środki higieny – 29% oraz opłacają telefony komórkowe – 19%. Ponadto 14% zadeklarowało wydatki na życie towarzyskie, 13% – na jedzenie; po 10% respondentów wskazało książki inne niż podręczniki oraz wydatki na „potrzebne rzeczy”. Inne liczne wydatki zadeklarowało po mniej niż 10% badanych¹⁸. W tym: na alkohol – 7%, na papierosy 6% i na narkotyki – 0,3% badanych.

Podsumowanie

Podsumowując, można stwierdzić, że w dalszym ciągu utrzymuje się tendencja polegająca na tym, iż polskie rodziny inwestują w swoje potomstwo, które zresztą coraz lepiej sobie również radzi samo w kwestii zdobywania środków na zaspokajanie własnych potrzeb. Z tego wynika m.in. stwierdzony przez CBOS fakt lepszych ocen warunków życia przez ludzi młodych. Z drugiej strony jednak, polska młodzież nie dysponuje wysokimi dochodami własnymi ani też nie może przeznaczać na zaspokajanie swoich potrzeb wysokich sum pieniędzy. Sytuację tę różnicuje m.in. wiek oraz typ szkoły. Struktura wydatków pozwala wskazać na upowszechnianie się wśród młodych ludzi dbałości o własny wizerunek społeczny i korzystną autoprezentację. Są one zwykle interpretowane jako przejaw tzw. konsumpcyjnego stylu życia, jednakże można je także uznać za inwestycję w zwiększanie własnej atrakcyjności na różnych polach (od towarzyskiego i matrymonialnego do rynku pracy). Warto podkreślić, że drugą grupą wydatków młodzieży są wydatki na uczestnictwo w kulturze i edukację.

¹⁸ *Młodzież 2008, op. cit., s. 91.*

STYLE ŻYCIA MŁODZIEŻY

WARTOŚCI

Jak się przyjmuje w literaturze fachowej, z konkretnych wartości w życiu społecznym wyprowadzane są reguły, normy i zasady, wokół których tworzą się poszczególne style życia. Dlatego najpierw zamieszczam tu tabele obrazujące układy wartości młodzieży w zestawieniu wyników badań CBOS od 1994 do 2003 r. (tabela 11) oraz aktualnych badań młodzieży warszawskiej z 2008 r. (tabela 12).

Tabela 11. Wartości i cele młodzieży wg terminów badania CBOS (w % i wg rangi)

Wartości i cele życiowe	1994		1996		1998		2003	
	%	ranga	%	ranga	%	ranga	%	ranga
ciekawa praca	52	1	43	2	42	2	43	3
rodzina i dzieci	48	2	50	1	57	1	50	1
miłość, przyjaźń	39	3	41	3	35	3	46	2
spokojne życie	34	4	30	4	31	5	26	5
bogactwo, zdobycie majątku	25	5	26	6	27	6	24	6
wysoka pozycja zawodowa, kariera zawodowa	19	6	28	5	33	4	34	4
życie barwne, pełne rozrywek	17	7	16	7	19	7	21	7
bycie użytecznym dla innych	15	8	13	8	11	8	9	9
życie zgodne z religią	10	9	10	9	10	9	7	11
niezależność w pracy	10	9	10	9	6	12	6	12
udane życie seksualne	9	11	9	11	10	9	9	9
sukces w dziedzinie nauki lub sztuki	7	12	9	11	7	11	11	8
władza polityczna	1	13	1	15	1	13	2	13
władza gospodarcza	1	13	2	13	1	13	1	14
inne	1	13	2	13	1	13	1	14

Źródło: *Młodzież 2003*, seria „Opinie i Diagnozy”, CBOS, Warszawa 2004, s. 11.

Oczywiste dla każdego człowieka w naszej kulturze są wartości z górnych pięter tego układu (pierwsze 6 wartości). Warto zwrócić uwagę w szczególności na wzrost znaczenia kariery zawodowej oraz fakt, iż nie towarzyszy mu analogiczny wzrost znaczenia wartości niezależności w pracy. W obrębie tej grupy wartości następują tylko niewielkie przesunięcia. Nieodmiennie od lat wartości wymagające ofensywnego stosunku do życia, odwagi i indywidualnego dążenia do sukcesu są wybierane rzadziej, podobnie jak wartości związane z dobrem wspólnym. Od lat obserwujemy niskie wybory wartości związanych z tymi

dziedzinami lub cechami życia, które wiążą się z działaniem na rzecz innych i/lub wymagają ponadprzeciętnego zaangażowania (od religijnego, przez naukowe aż do politycznego czy gospodarczego). Być może są to dla młodych ludzi w gruncie rzeczy wartości odświętne, które wyrażają się raczej w niezwykłych zbiorowych działaniach – trwających zresztą dosyć krótko, niż wartości regulujące zwykłe, codzienne życie. Badania z cyklu „Młodzież” w ogóle pokazują dosyć dużą stabilizację wartości młodzieży polskiej. Niestety, ich wyniki nie rokują dobrze na przyszłość w związku z wyzwaniem, jakie ona niesie polskiemu społeczeństwu. Porównajmy te wyniki z prezentowanym wcześniej badaniem młodzieży warszawskiej. Różnice dotyczą tu nie tylko faktu, że pytanie o wartości w tym wypadku zostało inaczej sformułowane, ale przede wszystkim tego, iż zadano je jako tzw. pytanie otwarte, a więc badane osoby same wskazały co jest obecnie dla nich najważniejsze.

Tabela 12. Odpowiedzi młodzieży i dorosłych na pytanie: co jest w życiu najważniejsze? (w % i wg rangi)

Wartości	Uczniowie	Ranga	Studenci	Ranga	Dorośli	Ranga
rodzina	68	1	71	1	74	1
inni ludzie	45	2	32	6	34	6
uczucia (miłość, przyjaźń)	40	3	50	2	47	3
bogactwo, pieniądze	34	4	42	5	20	7
praca	32	5	47	3	54	2
zdrowie	19	6	47	3	45	4
cechy charakteru	15	7	17	7	45	4
zabawa	9	8	8	8	3	10
szacunek, prestiż, wizerunek	5	9	4	10	7	9
Bóg, religia	4	10	8	8	16	8
ekologia, natura, zwierzęta	2	11	0,3	11	2	11

Źródło: jak pod tabelą 4.

Dosyć wstydlivy jest wynik obrazujący stosunek uczniów, studentów i badanych dorosłych do wartości ekologicznych – zwłaszcza gdy porówna się te wyniki z danymi z innych krajów. W miarę wyraźnie rysuje się także powolny trend sekularyzacyjny. Widać również, że na tle próby ogólnopolskiej – wbrew stereotypom – młodzież warszawska nie tylko nie jest bardziej, lecz zdecydowanie rzadziej nastawiona na rozrywki, a częściej i bardziej otwarcie przyznaje się do wyboru bogactwa jako ważnej dla siebie wartości – dotyczy to zwłaszcza studentów. Ciekawy jest wynik pokazujący, jak zmienia się wraz z wiekiem wartość otoczenia społecznego (dla warszawskich uczniów jest ono drugą z najczęściej wybieranych wartości – dla studentów dopiero szóstą).

Podsumowanie

Wartości, które deklarują w badaniach młodzi Polacy, prowokują więcej pytań niż dają wyjaśnień co do realizowanych przez nich zachowań i stylów życia. Cytowane wyniki badań pokazują, że wiele zależy tu od sposobu zadania pytania oraz że mamy do czynienia z pozornie stabilnymi i niezmiennymi układami. Trzeba bowiem pamiętać, iż np. wysoka pozycja rodziny w układzie nie musi wcale oznaczać w każdym przypadku rodziny tradycyjnej. Wydaje się, że bardziej chodzi obecnie o typ więzi niż o relację zinstytucjonalizowaną¹⁹.

TYPOLOGIE STYLÓW ŻYCIA

W tabeli 13 przedstawiam dwie typologie stylów życia młodzieży oparte na uogólnionych wynikach badań prowadzonych przeze mnie i moich współpracowników na początku nowego tysiąclecia²⁰.

Typologie, z konieczności przedstawione w powyższej tabeli w sposób hasłowy, pokazują jednakże pewne tendencje związane z kształtowaniem się stylów życia współczesnej młodzieży w Polsce. Generalnie rzecz biorąc, mówią one o tym, że dziewczęta i młode kobiety mają szersze, chociaż bardziej powierzchowne niż chłopcy kontakty społeczne, bogatsze relacje z rodziną i innymi dorosłymi. Chłopcy i młodzi mężczyźni są bardziej wycofani i zamknięci w mniejszych grupach o charakterze częściej przyjacielskim niż towarzyskim. Zainteresowania dziewcząt są, co prawda, również bardziej różnorodne niż chłopców, ale często bardziej zmienne i płytsze. Spore różnice dotyczą także wieku: młodzi dorośli – co wynika z fazy życia – bardziej zwracają uwagę na sprawy związane z układaniem swojej przyszłości; nastolatki angażują się w różne aktywności i nie mają zbyt sprecyzowanych planów na przyszłość. Ważna jest również obserwacja wskazująca, iż im młodzi ludzie stają się starsi, tym

¹⁹ Warto zasygnalizować, że w OBM-ISNS UW przygotowuje się do tworzenia nowego narzędzia do badań wartości które, jak mamy nadzieję, będzie je precyzyjniej diagnozować. Autorem narzędzia jest dr Marek Kłosiński.

²⁰ Typologie te powstały na podstawie m.in. badań opisanych w następujących pracach: B. Fatyga, *Młodość bez skrzydeł. Nastolatki z małych miast*, OBM-ISNS UW, Warszawa 2001; B. Fatyga, K. Górniak, P. Zieliński, *Dwie Europy. Młodzi Niemcy i młodzi Polacy na przełomie wieków. Tom I. Plemienny wróg – globalny kumpel*, Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, Warszawa 2000; B. Fatyga, G. Fluderska, M. Szporko, *Wakacje 99'. Raport z badań dla UKFiT*, 1999, niepublikowany; *Biała Księga Młodzieży Polskiej. Dwie prawdy o aktywności. Uwarunkowania i możliwości działania młodzieży w środowisku lokalnym w perspektywie polityki młodzieżowej Unii Europejskiej. Raport z badań*, oprac. B. Fatyga, I. Oliwińska, M. Sińczuch, P. Zieliński, Biuro Młodzieży MENiS, Ośrodek Badań Młodzieży ISNS UW, Zakład Badań Naukowych PTS, Warszawa 2005.

Tabela 13. Typologie stylów życia młodzieży polskiej na początku nowego tysiąclecia

B. Fatyga (2001)	B. Fatyga (2002, 2005)
badanie nastolatków z małych miast + badania jakościowe ogólnopolskie, badanie Wakacje 99 ⁷ – uogólnienia	badania gimnazjalistów + próby reprezentatywne i badania jakościowe – uogólnienia
pleć: dziewczęta – reprezentowały najczęściej typ „globalnej nastolatki”; chłopcy – typ „plemiennego wroga”	Typy styl tradycyjny z elementami ponowoczesności (dziewcząt wiejskich)
wiek: młodzi uczniowie byli bardziej wielostronnie aktywni, bardziej agresywni i bardziej otwarcie dążyli do sukcesu niż ich starsi koledzy	styl tradycyjny z elementami marginalizacji społecznej i kulturowej kształtowany pod wpływem <niskiego przekazu> kultury popularnej (chłopców ze wsi)
typ szkoły: gimnazjaliści – najbardziej „dziki” szkolne plemię*; aktywne i wewnętrznie zróżnicowane	styl nowoczesny z niewielką przymieszką tradycji i dominującym wpływem <wysokiego przekazu> kultury popularnej (dziewcząt z miast)
typ szkoły: liceum ogólnokształcące – samowystarczalne młodzieżowe elity zamknięte we własnych kręgach towarzyskich	styl ponowoczesny, odrzucający większość tradycyjnych elementów, a czerpiący głównie ze skomercjalizowanej młodzieżowej (chłopców z miast)
typ szkoły: liceum zawodowe – wycofani z życia społecznego i stwarzający wrażenie niezbyt rozgarniętych	Podtypy
typ szkoły: technikum – „cwaniaczki na krótki dysnans”; młodzież uziemiona w lokalnym układzie lub (rzadziej) outsiderzy o artystycznych skłonnościach	młodzież ze zorganizowanym czasem wolnym: sportowcy, piłkarze; bywalcy bibliotek, domów kultury, kinomani, bywalcy dodatkowych zajęć w szkołach, uczący się języków obcych poza szkołą, młodzież ze świetlic, klubowicze, przyszli aktywni parafianie
typ szkoły: zasadnicza szkoła zawodowa – niejednorodna zbiorowość, młodzież często samosterowna i samodzielna z przymusu, a nie z wyboru	w grupie z niezorganizowanym czasem wolnym: swoje towarzystwo, bywalcy lokali, bywalcy dyskotek; pary chodzące ze sobą
	typy młodzieży „jakoś” zajętej w wolnym czasie: komputerowcy i domatorzy

* Pojęć „plemienia” i „klanu” używam tu w znaczeniu, jakie nadał im M. Maffesoli w pracy *Czas plemion. Schyłek indywidualizmu w społeczeństwach ponowoczesnych*, PWN, Warszawa 2008. Ten francuski socjolog uważa, że współczesne społeczeństwa składają się z grup, które mają pewne cechy charakterystyczne dla plemion, są to np. więzi społeczne, stosunek do władzy.

bardziej wycofują się z aktywności i uczestnictwa w życiu kulturalnym (rzadziej np. bywają na różnych imprezach kulturalnych, mniej słuchają muzyki – mają też bardziej popkulturowe niż kontestacyjne gusty dotyczące kultury). Istotne są także różnicowania według typów szkół, zwłaszcza na poziomie ponadgimnazjalnym. Grupą najbardziej zamkniętą, samowystarczalną i jednolitą w każdym środowisku młodzieżowym są uczniowie liceów ogólnokształcących. Warto przypomnieć, że typ szkoły jest przez socjologów młodzieży uważany za dobry syntetyczny wskaźnik również takich różnicowań, które omawiałam powyżej, a więc związanych z pochodzeniem społecznym i sytuacją ekonomiczną. Te zaś w dużym stopniu determinują realizowane przez młodzież style życia. Dodatkowe różnicowania stylów życia młodych ludzi w Polsce dotyczą ilości i sposobów dysponowania czasem wolnym: mamy tu kilka podtypów: od grup młodzieży (zwykle o wyższych statusach) z prawie całkowicie zorganizowanym wolnym czasem do grup, które mają go dużo i albo spędzają go na popkulturowych zabawach oraz oglądaniu telewizji, albo się nudzą. Tak więc na jednym biegunie mamy młodych ludzi ciągle czymś zajętych i prawie cały czas inwestujących w siebie; na drugim biegunie takich, którzy nie tylko narzekają, że w ich środowisku *nic się nie dzieje*, ponieważ nie umieją dostrzec tego, co rzeczywiście może być dla nich ciekawe, ale też których potrzeby ograniczają się do tego, by w czasie wolnym *posiedzieć i pogadać*. Osobne klany i plemiona charakteryzujące się pewnymi odmiennościami stylów życia tworzy młodzież, która ma wyraźnie sprecyzowane zainteresowania, jak np. sportowcy, młodzież głęboko religijna czy zainteresowana komputerami i Internetem.

Dokładniej chciałabym pokazać najnowszą typologię stylów życia: uczącej się młodzieży warszawskiej, zrekonstruowaną z wyników, wielokroć tu już przywoływanych, badań przeprowadzonych w roku 2008. Opisuję w niej przede wszystkim tzw. plemiona edukacyjne, ponieważ ten typ szkoły, jak już wspomniałam, ogniskuje obiektywne dane związane z etapem rozwoju, cechami położenia społecznego (w Warszawie wyglądającymi nieco inaczej niż w Polsce²¹) oraz dane kulturowe, a także pozwala pokazać dwie ścieżki, którymi, nie tylko warszawska, młodzież podąża ku dorosłości (gładką i łatwiejszą oraz trudniejszą i/lub bardziej chropowatą). Dodatkowym argumentem na rzecz tego kryterium jest fakt, iż po raz pierwszy zbadaliśmy młodzież, która już w całości jest wychowana pod wpływem ideologii *boomu* edukacyjnego i – praktycznie – po reformie ustroju szkolnego. Reprezentowana tu była także prawie całość (jedy-

²¹ Przypomnę, że rodzice młodzieży warszawskiej mają lepsze niż ogół Polaków wskaźniki statusu – por. też dane z tabeli 4.

nie bez szkół podstawowych) drogi edukacyjnej. Zrekonstruowane style życia dzielą się na dwa dynamiczne typy:

- styl reprezentowany przez blisko połowę gimnazjalistów, uczniów liceów ogólnokształcących i następnie – studentów uczelni publicznych; opiera się on na reprodukcji statusu rodziców (przede wszystkim pod względem wykształcenia) i na reprodukcji inteligenckiej kultury oraz etosu; droga edukacyjna tej młodzieży wiedzie przez kolejne etapy prosto ku studiom wyższym,
- styl gimnazjalistów z rodzin, w których rodzice mają inne wykształcenie niż wyższe, uczniów pogimnazjalnych szkół technicznych, szkół policealnych i dla dorosłych oraz studentów szkół niepublicznych; jego zasadą stylotwórczą jest formalny awans poprzez wykształcenie (w stosunku do statusu rodziców); droga edukacyjna tej młodzieży jest z reguły trudniejsza, często też dłuższa, a jej kapitał kulturowy słabszy i dający mniejsze szanse na zajęcie korzystnej pozycji w przyszłości.

Ponadto można syntetycznie przedstawić sześć konkretnych typów podzielonych według szkół.

• **Gimnazjaliści** – to plemię kolonizujące świat (za pomocą dostępnych mu narzędzi zarówno w wirtualnej, internetowej sieci, jak i w „realu”), zwykle jednak w tym samym celu: by rozpoznawać własne otoczenie społeczne i je poszerzać; są inteligentni, pełni wątpliwości w kwestiach samooceny, bardzo aktywni; ich więzi społeczne są liczne i (poza rodziną) dosyć przypadkowe; mają dobry gust i wysokie kompetencje w dominującej kulturze popularnej, wybierają z niej najczęściej – wbrew wiedzy dorosłych – wysoki, a nie niski typ przekazu; mają dobry start w rodzinach pochodzenia; nie są też zbyt rozpieszczani finansowo; jeśli zasilą elity, to będą się zbliżać do typu oświeconego przedsiębiorcy i zachodniej klasy wyższej średniej, utrzymując też pewne tradycyjne cechy polskiej inteligencji; warto dodać, że profilaktycznie i wychowawczo są przesocjalizowani, tzn. dorośli poświęcają im bardzo dużo uwagi, ale postrzegają ich na ogół stereotypowo i nie potrafią się z nimi dobrze i skutecznie komunikować.

• **Licealiści z liceów ogólnokształcących** – plemię pod presją albo *comme il faut*; ich wartości przesuwają się w stronę bardziej dojrzałych układów, a więzi społeczne lokują się w zamkniętej paczce kolegów ze szkoły oraz w sieci. Presja sukcesu edukacyjnego ich przytłacza i wpływa na samopoczucie oraz bardzo mocno rzutuje na samoocenę, jednak potrafią lepiej niż kiedyś tym procesem sterować; poza tym – jest to już elita z inteligenckim etosem, doceniająca godne (i wygodne) życie, dobrze poruszająca się zarówno w galaktyce Gutenberga (kulturze opartej na druku), jak i w świecie obrazu. Profilaktycznie i wycho-

wawczo są (w zasadzie) samowystarczalni – najbardziej potrzebni są im rozsądni przewodnicy pomagający ułożyć świat, tak by mniejszym kosztem własnym osiągnęli swe cele.

- **Uczniowie ponadgimnazjalnych szkół technicznych** – plemię (na razie) „bez przydziału”, uwiedzione przez niski przekaz kultury popularnej, czego konsekwencje już widać; np. w ich złym samopoczuciu, w najbliższych latach mogą jednak wygrywać (brak fachowców), zmniejszy to ich krytycyzm wobec siebie, pesymizm co do możliwości osiągnięcia celów; są relatywnie wycofani ze świata społecznego, ale też najbardziej religijni i najmniej tolerancyjni wobec różnych odmienności; są też ekspertami od problemów młodzieży – wysłuchując ich, można się wiele nauczyć.

- **Uczniowie szkół policealnych i dla dorosłych** – plemię trudnego awansu, w kulturze najbardziej rozdarte; mające potrzeby i znamiona tradycyjnej inteligencji, ale idące trudniejszą ścieżką edukacyjną, zarazem najbardziej wycofani z życia społecznego. Są chronieni przez własny tradycjonalizm dopóki przebywają we własnym środowisku, ale i dzięki niemu nieodporni na wyzwania współczesnego świata.

- **Studenci uczelni publicznych** – plemię już doskonałe, bo największe wyzwanie współczesnej młodości w Polsce ma za sobą – studiuje; do pełni szczęścia potrzebne im tylko odpowiednie do pozycji dochody; ci spośród nich, którzy nie reprodukują statusu rodziny pochodzenia, szybko nadrabiają braki stylu życia (choć niekoniecznie braki kompetencji kulturowych); „wyluzowani”, mimo iż zmęczeni, po drodze do sukcesu edukacyjnego gusty im się bardzo zróżnicowały (zwłaszcza muzyczne), społecznie zamknięci, zajęci i profesjonalni; najbliżsi tego, co cała młodzież chciałaby – wg swych deklaracji – osiągnąć. Walczą z nałogami i złymi przyzwyczajeniami przede wszystkim w imię zdrowego stylu życia, chociaż niekoniecznie z dobrym skutkiem, bo troszkę „bohemki” i „fascynacji dnem” nie zaszkodzi im na rynku towarzyskim.

- **Studenci uczelni niepublicznych** – plemię *Self-made-manów à la Pologne*; są niezbyt udanymi dziećmi transformacji i ideologii *boomu* edukacyjnego; ich skrajny, dosyć egoistyczny, indywidualizm przyniósł, niestety często nieuzasadnioną, lecz bijącą w niebo samoocenę; cechują ich niedojrzałe więzi społeczne (podobne raczej do charakterystycznych dla gimnazjalistów niż dla ich rówieśników); dosyć prymitywna i hałaśliwa ludyczność, której wzorce czerpią z niskiego przekazu kultury popularnej; są niespecjalnie aktywni, ale już „robią kasę”, (często, by zapłacić za studia, lecz przecież zadeklarowali wysokie sumy na swoje potrzeby); jednak w głębi są podszyci resentymentem i zdają sobie sprawę, że ich sukces edukacyjny jest najczęściej pozorny; zagrożeni nałogami oraz resentymentem i w sumie nieodporni na pokusy.

AKTYWNOŚĆ MŁODZIEŻY: SAMOCENA I OCENY DOROSŁYCH

Aktywność polskiej młodzieży zarówno w organizacjach, jak i w grupach subkulturowych czy wolontaryjnych jest niska. Poniżej przytaczam dane dotyczące tego problemu w środowiskach lokalnych. W badaniu z 2005 r.²² młodzi ludzie wskazali, że należą do: organizacji pozarządowych – 34%, harcerstwa – 9%, kółek teatralnych – 8% i subkultur – 6%, pozostałe możliwości wymieniano jeszcze rzadziej – w granicach błędu statystycznego. W tym badaniu zapytaliśmy zarówno młodzież, jak i dorosłych, dlaczego młodzi ludzie nie chcą należeć do organizacji dla nich stworzonych. Odpowiedzi na to pytanie obrazują wykresy 4 i 5.

Tabela 14. Przynależność młodzieży warszawskiej do grup i organizacji (w %)

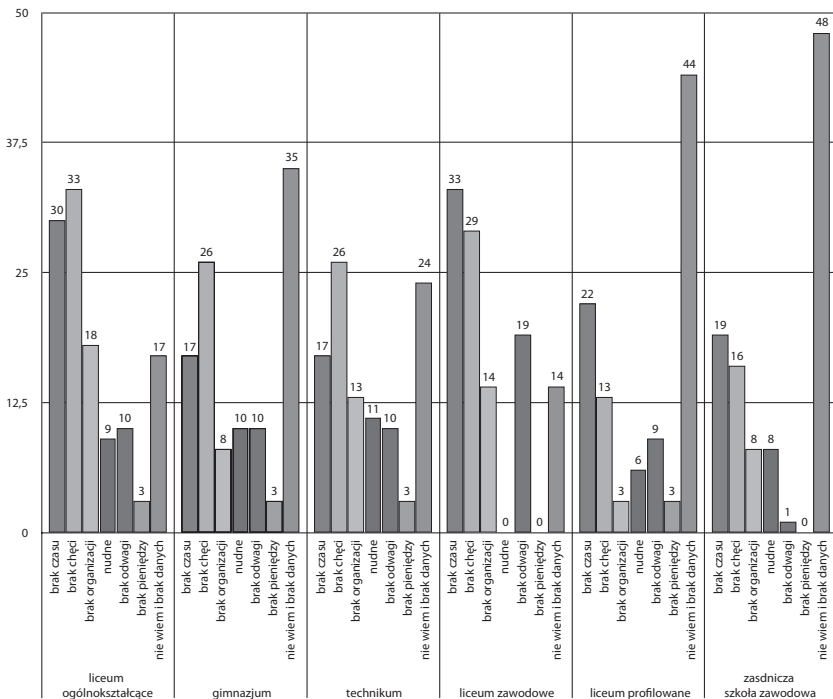
Typ wspólnoty/organizacji	Uczniowie	Studenci
paczka koleżeńska/przyjaciele	70,0	65,3
klub sportowy	33,7	22,2
klub taneczny	12,8	4,8
inna organizacja pozarządowa	11,4	16,2
grupa subkulturowa	10,3	2,4
harcerstwo	8,1	2,4
organizacja wyznaniowa	7,0	4,8
zespół muzyczny	7,0	4,8
grupy teatralne, filmowe itp.	3,7	0,6
chóry	2,9	5,4

Źródło: jak pod tabelą 4.

Tu akurat już wyraźnie widać, że młodzi ludzie wolą czas poza obowiązkami edukacyjnymi spędzać w grupach nieformalnych, a przynależność do grup i organizacji jest dosyć rozproszona.

²² *Biała Księga Młodzieży Polskiej. Dwie prawdy o aktywności, op. cit.*

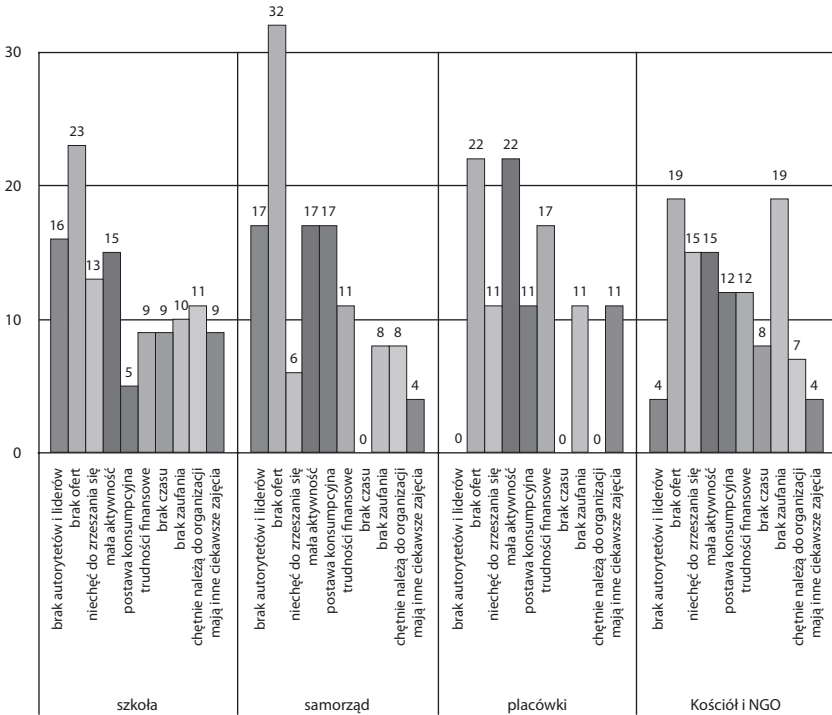
Wykres 5. Odpowiedzi młodzieży z różnych typów szkół na pytanie: dlaczego młodzi ludzie nie należą do organizacji młodzieżowych (w %)

Źródło: *Biała Księga Młodzieży Polskiej. Dwie prawdy o aktywności. Uwarunkowania i możliwości działania młodzieży w środowisku lokalnym w perspektywie polityki młodzieżowej Unii Europejskiej. Raport z badań*, oprac. B. Fatyga, I. Oliwińska, M. Sińczuch, P. Zieliński, Biuro Młodzieży MENiS, Ośrodek Badań Młodzieży ISNS UW, Zakład Badań Naukowych PTS, Warszawa 2005.

Zauważmy, że odpowiedzi młodzieży i dorosłych dosyć znacznie się różnią, ale warto też zaznaczyć, iż w obu cytowanych tu badaniach (por. niżej) dorośli uważali, że „wiedzą lepiej”, dlaczego młodzież nie chce się angażować.

Wykres 6. Odpowiedzi dorosłych: nauczycieli, samorządowców, przedstawicieli instytucji kulturalno-oświatowych i organizacji pozarządowych oraz Kościoła o powody niechęci młodzieży do przynależności do organizacji młodzieżowych (w %)

Podobne wyniki badania warszawskiego z 2008 r. przedstawiam w tabelach 14 i 15.

Tabela 15. Opinie dorosłych o przyczynach niechęci młodzieży wobec organizacji (w %)

Powód	Dyrektorzy szkół	Pedagodzy/psycholodzy szkolni	Pozostali dorośli	Ogółem
wina organizacji (złe reguły)	59,7	35,9	38,8	43,0
wina młodzieży (nie lubią, nie chcą)	55,6	50,0	53,3	53,0
wina kultury (niemodne, „obciachowe”)	27,8	41,0	48,0	41,4
brak reklamy, zły PR	22,3	25,6	24,3	24,2
brak czasu	13,9	12,8	8,6	10,9
wina rodziców (złe wychowali)	11,1	7,7	13,2	11,3

Źródło: jak pod tabelą 4.

Podsumowanie

W obu przytaczanych badaniach jest znacznie więcej danych, świadczących o poszerzającej się sferze bezradności wychowawczej i komunikacyjnej. Dorośli widzą bowiem niedoskonałość oferty organizacyjnej dla młodzieży, ale najczęściej i tak winą za brak zaangażowania obciążają samą młodzież albo zrzucają ją na warunki obiektywne (współczesną kulturę, tempo życia itd.). Tymczasem środki zaradcze stosowane przez agendy socjalizacyjne nie opierają się na próbie zrozumienia, co w istocie dzieje się ze współczesnym młodym pokoleniem. Zwykle ulega się obrazowi, jaki w ramach mechanizmu tzw. paniki moralnej przedstawiają przede wszystkim media (gazety i telewizja) albo podejmowane są anachroniczne próby stosowania przemocy symbolicznej.

WIEDZA DOROŚLYCH O PROBLEMACH MŁODZIEŻY

Na zakończenie przedstawiam dane pochodzące z badań z lat 2005 i 2008, dotyczące problemów młodzieży, które wskazywali młodzi ludzie oraz dorośli w środowiskach lokalnych. Dodajmy, że w obu przypadkach pytania o problemy były zadawane jako otwarte – badani sami wskazywali po 5 takich problemów.

Tabela 16. Problemy młodzieży w środowisku lokalnym wskazane przez młodzież, wg młodzieży i dorosłych w 2005 r. (w % i wg rang)

Powiat	(1) uzależnienia		(2) przestępczość		(3) infrastruktura		(4) czas wolny		(5) bezrobocie	
	M	D	M	D	M	D	M	D	M	D
gołdapski	79	32	29	16	18	37	39	53	7	90
hajnowski	72	42	57	32	45	11	57	84	10	68
kamieński	68	33	41	14	20	19	46	52	9	76
kępiński	33	35	9	5	47	80	50	60	4	40
krośnieński	56	47	39	47	42	21	63	68	19	74
łubiński	57	25	37	8	33	29	47	92	9	58
nyski	58	33	37	25	44	33	36	21	17	92
m. Poznań	41	62	79	38	41	24	14	14	7	43
tatrzański	95	56	43	17	28	61	22	50	5	44
tucholski	77	32	58	5	59	37	38	37	15	84
m. Warszawa	25	54	64	79	29	8	22	17	6	42
m. Zamość	57	28	30	16	51	3	38	38	9	69
ogółem	57	39	43	25	40	29	39	48	10	65

cd. tabeli 16.

Powiat	(6) polityka lokalna		(7) stosunki międzyludzkie		(8) bieda	
	M	D	M	D	M	D
gołdapski	4	5	18	47	11	16
hajnowski	12	0	8	42	7	58
kamieński	4	10	6	33	1	19
kępiński	11	10	4	35	1	20
krośnieński	16	5	3	42	11	47
łubiński	8	4	6	21	3	4
nyski	6	13	5	63	7	29
m. Poznań	7	5	2	52	10	24
tatrzański	6	11	15	11	5	11
tucholski	6	0	2	32	0	21
m. Warszawa	2	0	10	42	5	38
m. Zamość	11	6	8	38	7	56
ogółem	8	6	7	39	5	24

* M- młodzież; D - dorośli; od (1) do (8) - ranga.

Źródło: jak pod wykresem 5.

Dla porównania w tabeli 17 przedstawiam wyniki badań warszawskich z 2008 r. Warto podkreślić, że środowisko warszawskie było penetrowane w obu badaniach, i że we wcześniejszym z nich na pierwszym miejscu młodzi warszawiacy postawili nie uzależnienia, lecz przestępczość. Najciekawsze w tych wynikach wydaje mi się jednak to, że w ciągu 3 lat, które upłynęły między jednym a drugim badaniem, bardzo podobna grupa zbadanych dorosłych w Warszawie najpierw za największy problem młodzieży uznawała, podobnie jak młodzież, przestępczość i agresję (79% wskazań), a obecnie – jak pokazują to kolejne wyniki – główny problem młodzieży to według dorosłych: anonimowość, osamotnienie i brak akceptacji (45% wskazań), gdy tymczasem uczniowie wskazują uzależnienia i przestępczość, a studenci kłopoty materialne, problemy z agresją i przestępczością oraz narkotykami. Co więcej, dane z tabeli 14 pokazały, że 70% uczniów i niewielu mniej studentów czuje przynależność do grup przyjacielskich i towarzyskich, więc ocena dorosłych wydaje się mieć słaby związek z rzeczywistością.

Tabela 17. Najważniejsze problemy młodzieży w Warszawie, odpowiedzi młodzieży i dorosłych w 2008 r. (w %)

Problem	Uczniowie	Ranga	Studenci	Ranga	Dorośli	Ranga
narkotyki	33	1	19	3	6	12
alkohol	28	2	12	7	4	13
agresja, przemoc, przestępczość	22	3	20	2	12	8
problemy z rodzicami	17	4	10	8	41	2
anonimowość, osamotnienie, brak akceptacji	15	5	15	5	45	1
palenie	14	6	1,5	15	1	14
nieciekawa oferta kulturalna	11	7	19	3	13	7
problemy z nauką, za wysoki poziom	11	7	4	12	22	3
kłopoty materialne	10	9	36	1	15	6
nałogi, używki ogólnie	8	10	7	10	8	11
problemy w szkole, niechęć do nauki ogólnie	7	11	3	13	16	5
za dużo pokus, tempo życia	5	12	9	9	12	8
brak ambicji, celu, zainteresowań	4	13	5	11	10	10
brak autorytetów, wzorców, wychowania	2	14	3	13	17	4
kłopoty ze znalezieniem pracy	1,5	15	13	6	1	14

Źródło: jak pod tabelą 4.

W związku z tym można zastanowić się nad wypaczaniem odbioru zjawisk społecznych przez media i rozmaite nowe trendy wychowawczo-terapeutyczne.

Teraz modniejsze jest odwoływanie się do psychologii niż po prostu do złych skłonności młodzieży. Warto zwrócić uwagę, iż wobec obecnej mody na dyskurs o młodzieży agresję i przemoc wskazano dopiero na 9 miejscu i jest to niewielki odsetek wyborów, a przecież problem ten narasta i wcale nie został rozwiązany.

UWAGI KOŃCOWE O AUTONOMII MŁODZIEŻY

Przede wszystkim należy podkreślić, że młodzież nie jest kategorią jednolitą. Różnicują ją w coraz większym stopniu materialne warunki życia oraz kapitał kulturowy i społeczny. Młodzi Polacy zbliżają się do wzorców „globalnego nastolatka” czy „młodego profesjonalisty” albo – niestety – także uniwersalizującej się *under class* (podklasy, grup zmarginalizowanych ekonomicznie i społecznie). W dalszym ciągu dobrym wskaźnikiem zróżnicowania polskiej młodzieży jest typ szkoły (jak pokazałam to w typologii stylów życia – także uczelni wyższej), ale po reformie ustroju szkolnego potrzebne są bardziej subtelne wskaźniki (czyli już nie tylko typ szkoły, lecz i jakość oferowanego przez nią nauczania i wychowywania).

Młodzież jako podmiot społeczny niewątpliwie się autonomizuje – głównie pod wpływem zjawisk panujących w kulturze (globalizacja) i mediów (Internet), jednak w dalszym ciągu jest uzależniona od dorosłych i potrzebuje ich. Już nie tyle w roli „autorytetów” typu erudycyjnego, a tym bardziej przemądrzałych antyautorytetów opartych na przemocy symbolicznej, ile w roli przewodników życiowych. Warto zwrócić uwagę, że autonomia młodzieży dzięki rozproszeniu aktywności, preferencji i gustów jest dzisiaj trudniejsza do zdiagnozowania niż przed kilkunastu jeszcze laty.

Ponadto, ponieważ w Polsce nie monitoruje się sytuacji młodego pokolenia, zwykle zaskakują nas masowe efekty pewnych procesów, których nie umiemy zinterpretować lub interpretujemy je błędnie: np. migrację po otwarciu granic czy nadspodziewanie liczny udział młodych ludzi w ostatnich wyborach. Tymczasem, jeśli idzie o ten ostatni przykład – jasne sygnały swego stosunku do polityki młodzi Polacy dawali wielokrotnie. Fakt, że poszli do wyborów, nie oznaczał nagle „cudownego upolitycznienia” tak oczekiwanego przez wielu dorosłych, lecz był doraźną próbą „wyprostowania sytuacji”. Młodzież polska pragnie przede wszystkim normalności i dlatego jest społeczeństwu potrzebna i może z nim współdziałać jako partner, a nie tylko „przedmiot oddziaływań pedagogicznych” czy politycznych. Warto zwrócić także uwagę na fakt, iż w realizowanych na rzecz młodzieży projektach nie należy traktować młode-

go pokolenia jako osobnej kategorii, dla której trzeba „coś zrobić”, lecz należy nastawiać się raczej na działania łączące różne grupy pokoleniowe, przede wszystkim dzieci i młodzież oraz ludzi starych. Jest to potrzebne, by zapobiegać zamykaniu się młodych ludzi we własnych wąskich środowiskach, co często już dzisiaj ma miejsce.

WNIOSKI

W związku z niżem demograficznym oraz, burzliwie w dalszym ciągu przebiegającymi, procesami warstwowymi można się spodziewać, że sytuacja młodych pokoleń Polaków nie będzie stabilna.

Sytuacja materialna i warunki życia młodzieży nadal są kształtowane przez opiekuńcze skłonności rodzin, ponadto – wyjąwszy enklawy biedy i ubóstwa – młodzi ludzie są coraz bardziej autonomiczni w swoich wyborach konsumpcyjnych; w gospodarstwach domowych, w których jest młodzież, są też wyższe i lepsze wskaźniki dóbr trwałego użytku związanych z nowoczesnymi technologiami.

Układy wartości młodzieży są silnie powiązane z sytuacją społeczną i ekonomiczną ogółu społeczeństwa; młodzież jest raczej „pragmatyczna” niż „romantyczna”; w dalszym ciągu układy te nie są ani ustabilizowane, ani spójne logicznie.

Style życia młodzieży kształtują się bardzo dynamicznie; silny wpływ ma na nie zarówno globalizująca się kultura, jak i rozmaite nisze kulturowe; pewną nowością jest powrót części młodzieży do wartości samorealizacyjnych i autotelicznej wartości wykształcenia.

Spoleczna aktywność młodzieży jest ciągle niższa niż oczekiwania dorosłych; jednocześnie dorośli do rozumienia procesów, które zachodzą w środowiskach młodzieżowych, wykorzystują albo stereotypy narzucane im przez środki masowego przekazu, albo anachroniczne w obecnych warunkach przekonania czerpane z własnej młodości.

Jednym z najważniejszych problemów współczesnego społeczeństwa polskiego jest kwestia porozumiewania się międzypokoleniowego, a ze strony dorosłych traktowanie młodzieży jak partnera, a nie z pozycji przemocy symbolicznej, której dorośli już nie potrafią *de facto* egzekwować, co skutkuje niewydolnością systemu wychowawczego i systemu kontroli społecznej.

BIBLIOGRAFIA

Biała Księga Młodzieży Polskiej. Dwie prawdy o aktywności. Uwarunkowania i możliwości działania młodzieży w środowisku lokalnym w perspektywie polityki młodzieżowej Unii Europejskiej. Raport z badań, oprac. B. Fatyga, I. Oliwińska, M. Sińczuch, P. Zieliński, Biuro Młodzieży MENiS, Ośrodek Badań Młodzieży ISNS UW, Zakład Badań Naukowych PTS, Warszawa 2005.

Budżety gospodarstw domowych w 2007 roku, GUS, Warszawa 2008.

B. Fatyga, *Młodość bez skrzydeł. Nastolatki z małych miast*, OBM ISNS UW, Warszawa 2001.

B. Fatyga, K. Górniak, P. Zieliński, *Dwie Europy. Młodzi Niemcy i młodzi Polacy na przełomie wieków. Tom I. Plemienny wróg – globalny kumpel*, Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, Warszawa 2000.

B. Fatyga, J. Rogala-Obłękowska, *Style życia gimnazjalistów a narkotyki*, ISP, Warszawa 2002.

M. Maffesoli, *Czas plemion. Schyłek indywidualizmu w społeczeństwach ponowoczesnych*, PWN, Warszawa 2008.

Młodzież 2003, seria „Opinie i Diagnozy”, CBOS, Warszawa 2004.

Młodzież 2008, seria „Opinie i Diagnozy”, CBOS, Warszawa 2009.

Komunikat CBOS BS/36/2008, *Oszczędności i długi Polaków. Warunki życiowe społeczeństwa polskiego: problemy i strategie*, oprac. R. Boguszewski, CBOS, Warszawa 2008.

Komunikat CBOS BS/41/2008, *Dobra trwałego użytku w gospodarstwach domowych*, oprac. J. Szczepańska, CBOS, Warszawa 2008.

Komunikat CBOS BS/94/2008, *Polacy o swojej sytuacji materialnej*, oprac. J. Szczepańska, CBOS, Warszawa 2008.

B. Fatyga, G. Fluderska, M. Szporko, *Wakacje 99'. Raport z badań dla UKFiT*, 1999, wydruk komputerowy w posiadaniu autorów.

B. Fatyga, M. Sińczuch, P. Zieliński, *Ewaluacja programu „Szkoła bliżej świata”. Raport z badań*, 2003, wydruk komputerowy w posiadaniu autorów.

B. Fatyga, P. Zieliński (współpraca A. Hupa), *Warszawskie badanie stylu życia młodzieży*, wydruk komputerowy w posiadaniu autorów.

„Rocznik Demograficzny 2008”.

B. Fatyga, P. Zieliński, (współpraca A. Hupa), *Warszawskie badanie stylu życia młodzieży*, 2008, www.antropologia.wspolczesnosci.

P. Kurowski, *Poziom zmodyfikowanego minimum socjalnego we wrześniu 2008 roku*, www.ipiss.com.pl/opracowania_min.html – 11k.

K. Szafraniec, *Pokoleniowe preferencje systemowe. Specyfika wiejska*, http://www.irwirpan.waw.pl/polski/Krystyna_Szafraniec_Pokoleniowe_preferencje_systemowe.pdf.

*Agnieszka Małkowska-Szcutnik,
Joanna Mazur*

ZDROWIE I EDUKACJA MŁODZIEŻY
POLSKIEJ W ŚWIETLE BADAŃ
MIĘDZYNARODOWYCH

WSTĘP

Ostatnio obserwuje się coraz większe zainteresowanie młodzieżą, w tym procesami i zjawiskami związanymi z dojrzewaniem oraz funkcjonowaniem tej grupy w określonych sferach życia społecznego. Zdrowie i edukacja młodzieży to obszary szczególnie ważne dla właściwego jej rozwoju i funkcjonowania. Badanie samooceny zdrowia, zachowań zdrowotnych młodzieży, występowania nierówności w zdrowiu, w dostępie do edukacji oraz opieki zdrowotnej może być przydatne z jednej strony rodzicom nastolatków i osobom pracującym z młodzieżą, ale przede wszystkim osobom odpowiedzialnym za kreowanie i wdrażanie polityki na rzecz dzieci i młodzieży.

Opieka zdrowotna zaliczana jest do istotnych czynników warunkujących zdrowie, m.in. w koncepcji „pól zdrowia” M. Lalonde’a oraz „tęczy czynników zdrowia” G. Dahlgren i M. Whitehead¹. W ocenie wpływu opieki zdrowotnej na zdrowie szczególnie ważny jest dostęp do niej, zwłaszcza do podstawowej

¹ [Za:] B. Woynarowska, *Edukacja zdrowotna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

opieki zdrowotnej (której zadaniem jest m.in. udzielanie indywidualnych świadczeń profilaktycznych, diagnostycznych, leczniczych i rehabilitacyjnych) oraz do programów profilaktycznych. Analizy statystyczne Światowej Organizacji Zdrowia (*World Health Organization*, WHO) wskazują, że w latach 2000–2006 na 10 tys. mieszkańców Polski przypadało 20 lekarzy, 52 pielęgniarki lub inne osoby niższego personelu służby zdrowia, 3 lekarzy stomatologów. Są to wskaźniki, które plasują Polskę na jednej z niższych pozycji wśród pozostałych krajów Europy Środkowej². Dane te mogą sugerować, że dostęp do opieki zdrowotnej w Polsce nie jest wystarczający.

Subiektywna ocena zdrowia, tj. uzyskiwane od badanych odpowiedzi na pytania odnoszące się do ich samopoczucia fizycznego, psychicznego i społecznego, to według zaleceń WHO ważne źródło informacji o stanie zdrowia populacji oraz uzupełnienie wiedzy pochodzącej z tradycyjnych wskaźników zdrowia³. Konieczność dokonywania subiektywnej oceny zdrowia u młodzieży wynika m.in. z małej przydatności wskaźników związanych z umieralnością i zachorowalnością dla oceny stanu zdrowia tej grupy rozwojowej. Ponadto brak jest rzetelnych danych o częstości występowania typowych dla młodzieży problemów zdrowotnych, szczególnie odnoszących się do zdrowia psychicznego. Wiedza uzyskana od młodzieży na temat jej samopoczucia i dolegliwości pozwala na identyfikację problemów charakterystycznych dla tej grupy rozwojowej⁴.

Kolejnym ważnym zagadnieniem dla oceny stanu zdrowia dzieci i młodzieży są skutki zachowań podejmowanych przez młodzież dla ich zdrowia. Wyróżnia się wśród nich zachowania pozytywne (prozdrowotne) – są to zachowania sprzyjające zdrowiu, które zwiększają jego potencjał (np. racjonalne żywienie, odpowiednia aktywność fizyczna, radzenie sobie ze stresem); zachowania negatywne (antyzdrowotne) – są to zachowania stwarzające ryzyko dla zdrowia, prowadzące do bezpośrednich lub odległych szkód zdrowotnych (np. używanie substancji psychoaktywnych, zachowania agresywne), określane często jako zachowania ryzykowne lub problemowe⁵.

² *World Health Statistics* 2008, WHO 2008.

³ World Health Organization, *Health Interview Survey. Towards international harmonization of methods and instruments*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen 1996.

⁴ B. Woynarowska, A. Małkowska-Szkutnik, J. Mazur, *Zdrowie subiektywne młodzieży w wieku 11–15 lat w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej*, „Medycyna Wieku Rozwojowego” 2008, t. XII, nr 2 cz. I, s. 559–567.

⁵ B. Woynarowska, *Edukacja zdrowotna*, *op. cit.*

Badanie zachowań zdrowotnych populacji dzieci i młodzieży są przydatne dla: programowania działań w zakresie edukacji zdrowotnej, określenia potrzeb danej grupy młodzieży w zakresie edukacji zdrowotnej, uświadomienia edukowanym, jakie elementy ich stylu życia sprzyjają zdrowiu, a jakie stanowią czynniki ryzyka⁶. Badanie niedostatków zachowań prozdrowotnych (np. niska aktywność fizyczna, złe nawyki żywieniowe) oraz nasilenia zachowań antyzdrowotnych u młodzieży (np. używanie substancji psychoaktywnych) jest istotne, ponieważ coraz częściej uznaje się te zachowania za przyczynę wielu chorób, które w konsekwencji obniżają stan zdrowia całej populacji⁷.

Do ważniejszych wymiarów życia społecznego nastolatków zaliczana jest nauka szkolna. Naukę w szkole określa się jako jeden z przełomów w społecznym rozwoju człowieka⁸. Szkoła jest miejscem, gdzie młodzież spędza znaczną część swojego czasu. W szkole nie tylko zdobywa wiedzę, ale także uczy się wchodzenia w relacje społeczne, radzenia sobie w sytuacjach trudnych i pokonywania życiowych przeszkód. Dlatego istotne jest, aby dostęp do edukacji był wyrównany dla wszystkich osób dorastających w kraju. Szkoła traktowana jest jako siedlisko, tzn. miejsce, w którym osoby nie tylko żyją, pracują, korzystają z wielu świadczeń, ale także jako społeczny system ulegający zmianom prowadzącym do poprawy zdrowia swoich członków⁹. Z tego względu ważnym zagadnieniem jest z jednej strony właściwy dostęp do edukacji, tj. umożliwienie korzystania z takiej formy kształcenia, jaka satysfakcjonuje daną osobę, a z drugiej strony – zwrócenie uwagi na rolę szkoły w dostępie do opieki zdrowotnej dzieci i młodzieży oraz zbadanie sposobów, dzięki którym szkoła wpływa na poprawę zdrowia populacji okresu dorastania.

⁶ *Ibidem*.

⁷ J. Mazur, *Zdrowie młodzieży w okresie dojrzewania* [w:] *Zdrowie dzieci i młodzieży w Polsce*, J. Szymborski, K. Jakóbiak (red.), seria „Biuletyn RPO – Materiały”, Warszawa 2008, s.171–213.

⁸ S. Kowalik, *Rozwój społeczny* [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Rozwój funkcji psychicznych*, B. Harwas-Napierała i J. Trempała (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 71–105.

⁹ B. Woynarowska, M. Sokołowska, *Szkoła promująca zdrowie. Doświadczenia dziecięciu lat*, KOWEZ, Warszawa 2000.

CEL ARTYKUŁU

Celem artykułu jest prezentacja wyników badań dotyczących:

- postrzegania swojego zdrowia, zachowań sprzyjających zdrowiu oraz ryzykownych dla zdrowia przez młodzież w wieku 11, 13, 15 lat w krajach Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem młodzieży w Polsce,
- nierówności w zdrowiu młodzieży w wieku 15 lat w Polsce,
- dostępu do edukacji, kształcenia młodzieży na poziomie ponadgimnazjalnym w Polsce i w innych krajach,
- dostępu do opieki zdrowotnej młodzieży w Polsce w porównaniu z innymi krajami.

MATERIAŁ I METODA

ZDROWIE

Do analizy samooceny zdrowia, występowania zachowań sprzyjających oraz ryzykownych dla zdrowia wykorzystano fragment międzynarodowych badań HBSC (*Health Behaviour in School-aged Children: A WHO Collaborative Cross-national Study*¹⁰). Badania wykonywane są we współpracy z Biurem Regionalnym dla Europy WHO od 1982 r., co 4 lata, w Polsce od 1990 r. Liczba krajów uczestniczących w badaniach HBSC rośnie systematycznie. W ostatnich badaniach uczestniczyło 41 krajów.

Do głównych celów badań HBSC zalicza się¹¹:

- rozwijanie krajowych i międzynarodowych badań nad zachowaniami zdrowotnymi młodzieży w szerokim kontekście społecznym (rodzina, szkoła, grupa rówieśnicza),

¹⁰ Międzynarodowym Koordynatorem badań HBSC jest dr Candace Currie z Uniwersytetu w Edynburgu. W Polsce kierownikiem badań do 2004 r. była prof. Barbara Woynarowska z Katedry Biomedycznych Podstaw Rozwoju i Wychowania Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego, obecnie kierownikiem jest dr Joanna Mazur z Zakładu Ochrony i Promocji Zdrowia Dzieci i Młodzieży Instytutu Matki i Dziecka w Warszawie.

¹¹ B. Woynarowska, J. Mazur, H. Kołło i in., *Zdrowie, zachowania zdrowotne i środowisko społeczne młodzieży w krajach Unii Europejskiej*, Wydział Pedagogiczny UW i Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2005.

- dostarczanie teoretycznej i metodologicznej wiedzy w sferze badań nad zachowaniami zdrowotnymi i społecznym kontekstem zdrowia dzieci i młodzieży w wieku szkolnym,
- gromadzenie badań mających znaczenie dla populacji w wieku szkolnym i monitorowanie zdrowia i zachowań zdrowotnych młodzieży w krajach uczestniczących w badaniach,
- upowszechnianie wyników badań wśród najważniejszych odbiorców, m.in.: naukowców, osób podejmujących decyzje w resorcie edukacji i zdrowia, promotorów zdrowia, nauczycieli, rodziców i młodzieży,
- wspieranie rozwoju promocji zdrowia w środowisku szkolnym,
- wspieranie tworzenia krajowych ekspertyz w dziedzinie zachowań zdrowotnych i społecznych oddziaływań na zdrowie młodzieży w wieku szkolnym.

Wśród zalet badań HBSC wymienia się:

- zastosowanie wspólnego, standardowego kwestionariusza, który pozwala na ocenę stanu zdrowia i stylu życia młodzieży w kontekście uwarunkowań psychospołecznych,
- przeprowadzenie badań w tym samym czasie i w takich samych grupach wiekowych, co umożliwia dokonanie porównań międzynarodowych,
- powtarzalność badań, dzięki czemu możliwe jest śledzenie zmian w czasie,
- dynamiczny charakter badań, uwzględniający pojawianie się nowych problemów i nowych podejść do pomiaru zdrowia dzieci i młodzieży.

W prezentowanej poniżej analizie wykorzystano dane z kolejnej edycji badań przeprowadzonych w roku 2005/2006. Porównano informacje dotyczące młodzieży w wieku 11, 13 i 15 lat z 26 krajów Unii Europejskiej (bez Cypru, w którym nie prowadzono badań HBSC). We wszystkich badanych krajach dobrano próby reprezentatywne zgodnie z zasadami określonymi w międzynarodowym protokole¹². Zasady doboru próby w Polsce przedstawiono w odrębnym opracowaniu¹³. Ogółem zbadano 140 339 uczniów, w tym 49,3% stanowili chłopcy; 50,7% dziewczęta, w średnim wieku 11,6; 13,6 i 15,6 lat.

¹² C. Currie, S. Gabhainn, E. Godeau i in., *Inequalities in young people's health. HBSC international report from the 2005/2006 survey*, World Health Organization 2008.

¹³ J. Mazur, B. Woynarowska, H. Kołło, *Zdrowie subiektywne, styl życia i środowisko psychospołeczne młodzieży szkolnej w Polsce*, Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2007.

W badaniach wykorzystano standardowy, międzynarodowy kwestionariusz HBSC zawierający pytania obowiązkowe i do wyboru, tłumaczony i adoptowany w każdym kraju, zgodnie z przyjętym protokołem badawczym. Kwestionariusz został przygotowany przez międzynarodowy zespół badaczy, poszczególne jego części opracowały odpowiednie grupy robocze.

W opracowaniu wykorzystano pytania obowiązkowe dotyczące czterech kategorii.

a) Subiektywnej oceny zdrowia:

- wskaźnik samooceny zdrowia (SRH – *self-rated health*) – młodzieży zadano pytanie: „Czy uważasz, że twoje zdrowie jest?”, z kategoriami odpowiedzi: bardzo dobre, dobre, takie sobie, złe. Samoocenę zdrowia analizowano w kategoriach: bardzo dobre oraz dobre, takie sobie lub złe,
- zadowolenie z życia – zbadano je za pomocą tzw. skali Cantrilla¹⁴. Jest to wizualna skala w postaci drabiny. Na górze umieszczono liczbę 10, umownie oznaczającą życie, które wydaje się młodzieży najlepsze. Na dole drabiny umieszczono cyfrę 0, oznaczającą życie, które wydaje się im najgorsze. Uczniów proszono, by pomyśleli, jakie jest teraz ich życie i w którym miejscu drabiny stanęliby, oraz by postavili „X” w kratce, która znajduje się w tym miejscu. Poziom zadowolenia z życia analizowano w kategoriach: bardzo zadowoleni i zadowoleni (10–6 punktów) oraz niezadowoleni (0–5 punktów),
- występowanie dolegliwości subiektywnych – młodzież zapytano: „Jak często w ostatnich 6 miesiącach odczuwałeś wymienione dolegliwości: ból głowy, ból brzucha, ból pleców, przygnębienie, rozdrażnienie lub zły humor, zdenerwowanie, trudności w zasypianiu i zawroty głowy?”. Młodzież odpowiadała w następujących kategoriach: prawie codziennie, częściej niż raz w tygodniu, prawie w każdym tygodniu, prawie w każdym miesiącu, rzadko lub nigdy. Występowanie dolegliwości analizowano w zsumowanych kategoriach: 3 lub więcej dolegliwości, a także występuje jedna lub dwie oraz nie występuje żadna z ośmiu.

b) Doznania urazu wymagającego pomocy medycznej w ostatnich 12 miesiącach – badanych pytano: „Ile razy w ostatnich 12 miesiącach doznałeś urazu, z powodu którego musiałeś być leczony przez lekarza lub pielęgniarkę?”, z kategoriami odpowiedzi: nie doznałem urazu w ostatnich 12

¹⁴ H. Cantrill, *Pattern of human concerns*, Rutgers University Press, New Brunswick 1965.

miesiącach, raz, 2 razy, 3 razy, 4 razy lub więcej. Wcześniej wyjaśniono uczniom, że: „Wielu młodych ludzi doznaje uszkodzenia ciała lub urazu w czasie gier sportowych lub bójek z kolegami w różnych miejscach, np. na ulicy, w domu. Do urazów zaliczamy również zatrucia (np. lekami) i oparzenia, ale nie są urazami choroby, np. odra, grypa, zatrucie pokarmowe”. Doznanie urazu wymagającego pomocy medycznej w ostatnich 12 miesiącach analizowano w następujących kategoriach: doznali urazu jeden raz lub więcej oraz nie doznali urazu.

c) Zachowań sprzyjających zdrowiu:

- zjadanie śniadań w dniach szkolnych – badanych pytano: „Jak często zwykle zjadasz śniadanie (pierwszy posiłek), tzn. coś więcej niż szklankę mleka, herbaty lub innego napoju?”; z kategoriami odpowiedzi: w dniach szkolnych: nigdy nie jem śniadania w dniu, gdy idę do szkoły, jem jednego dnia, dwa dni, trzy dni, cztery dni, pięć dni. Zjadanie śniadań analizowano w następujących kategoriach: codziennie, rzadziej niż codziennie (pozostałe kategorie),
- jedzenie owoców oraz jedzenie warzyw – młodzieży zadano pytanie: „Ile razy w tygodniu zwykle zjadasz lub pijesz wymienione produkty: owoce, warzywa?”; z kategoriami odpowiedzi: nigdy, rzadziej niż raz w tygodniu, 2–4 dni, 5–6 dni w tygodniu, codziennie raz, codziennie częściej niż raz. Jedzenie owoców i warzyw analizowano w następujących kategoriach: codziennie raz lub codziennie częściej niż jeden raz oraz rzadziej niż codziennie (pozostałe kategorie),
- czyszczenie zębów – badanym zadano pytanie: „Jak często myjesz zęby?”; z kategoriami odpowiedzi: częściej niż jeden raz dziennie, raz dziennie, co najmniej raz w tygodniu, ale nie codziennie, rzadziej niż raz w tygodniu, nigdy. Czyszczenie zębów analizowano w następujących kategoriach: częściej niż raz dziennie, rzadziej niż raz dziennie (pozostałe kategorie),
- aktywność fizyczna mierzona wskaźnikiem MVPA (*Moderate-to-Vigorous Physical Activity* – Umiarkowana-do-Intensywnej Aktywność Fizyczna) – młodzież zapytano: „W ostatnich 7 dniach, w ilu dniach przeznaczyłeś na aktywność fizyczną łącznie co najmniej 60 minut dziennie?”; z kategoriami odpowiedzi: od 0 do 7 dni. Przyjęto, że odpowiedź 5 dni i więcej oznacza aktywność fizyczną zaspokajającą potrzeby młodzieży. Pytanie to poprzedzono następującym wyjaśnieniem: „Aktywność fizyczna to wszystkie czynności i zajęcia, w czasie których czynność twojego serca przyspiesza się, masz poczucie, że «brak ci tchu» (szybciej oddychasz). Aktywność fizyczna

wiąże się z zajęciami wf w szkole, uprawianiem sportu, marszem do szkoły. Przykłady aktywności fizycznej to: bieg, szybki marsz, jazda na rowerze, jazda na łyżwach, gra w piłkę. Odpowiadając na następne pytanie, oblicz, ile czasu łącznie przeznaczyłeś każdego dnia na aktywność fizyczną”.

d) Zachowań ryzykownych dla zdrowia:

- palenie tytoniu – badanym zadano pytanie: „Jak często obecnie palisz tytoni?”; z kategoriami odpowiedzi: codziennie, co najmniej raz w tygodniu, ale nie codziennie, rzadziej niż raz w tygodniu, nie palę wcale. Palenie tytoniu analizowano w dwóch zsumowanych kategoriach: codziennie, rzadziej niż codziennie (pozostałe kategorie),
- upijanie się – młodzieży zadano pytanie: „Czy wypiliśmy kiedykolwiek tak dużo alkoholu, że czuliśmy, że jesteśmy naprawdę pijani?”; z kategoriami odpowiedzi: nie, nigdy; tak, raz; tak, 2–3 razy; tak, 4–10 razy; tak więcej niż 10 razy. Upijanie się analizowano w dwóch kategoriach: 4 razy lub więcej oraz mniej niż 4 razy,
- używanie marihuany lub haszyszu w ostatnich 12 miesiącach – młodzież pytano: „Czy w ostatnich 12 miesiącach używałeś marihuany lub haszyszu?”; z kategoriami odpowiedzi: nigdy, 1 lub 2 razy, 3 do 5 razy, 6 do 9 razy, 10 do 19 razy, 20 do 39 razy, 40 razy lub więcej. Utworzono dwie zsumowane kategorie: 3 razy lub więcej oraz mniej niż 3 razy,
- bycie sprawcą dręczenia innych uczniów w szkole – zadano pytanie: „Jak często uczestniczyłeś w dręczeniu innego ucznia lub uczniów w szkole w ostatnich kilku miesiącach?”; z kategoriami odpowiedzi: nie uczestniczyłem w dręczeniu innych uczniów w szkole w ostatnich kilku miesiącach, zdarzyło się to 1 lub 2 razy, 2 lub 3 razy w miesiącu, raz w tygodniu, kilka razy w tygodniu. Bycie sprawcą dręczenia analizowano w dwóch zsumowanych kategoriach: co najmniej 2–3 razy w miesiącu oraz 1–2 razy lub nigdy. Przed stwierdzeniem odnoszącym się do dręczenia wyjaśniono uczniom, na czym to zjawisko polega: „Dręczenie polega na tym, że inny uczeń lub grupa uczniów mówi lub czyni innej osobie bardzo przykre, dokuczliwe rzeczy (np. zaczepia, napada, bije, popycha, wyśmiewa, robi na złość). O dręczeniu mówimy, gdy powtarza się to często i trudno się przed tym obronić. Nie jest dręceniem sytuacja, w której dwóch uczniów, o podobnej sile, kłóci się lub bije się, a także, gdy drażnienie ma charakter dowcipów, zabaw i odbywa się w przyjacielski sposób”.

- uczestnictwo w bójkach w ostatnich 12 miesiącach – młodzież pytano: „Ile razy w ostatnich 12 miesiącach uczestniczyłeś w bójce?”; z kategoriami odpowiedzi: nie uczestniczyłem w bójce, raz, 2 razy, 3 razy, 4 razy lub więcej razy. Odpowiedzi zsumowano w dwie kategorie: 3 razy lub więcej; raz, 2 razy lub nigdy.

Wyniki analiz przedstawiono na wykresach według płci, łącznie dla trzech grup wiekowych. Używanie substancji psychoaktywnych analizowano tylko wśród 15-latków. W konstrukcji wykresów przyjęto zasadę, że im pozycja danego kraju na wykresie jest niższa, tym młodzież gorzej postrzega dany element swojego zdrowia oraz rzadziej występuje u niej dane zachowanie sprzyjające zdrowiu oraz tym częściej występują zachowania ryzykowne dla zdrowia.

DOSTĘP DO OPIEKI ZDROWOTNEJ

Do analizy danych dotyczących dostępu do opieki zdrowotnej dzieci i młodzieży w wieku szkolnym w Polsce wykorzystano raport opracowany na podstawie formularzy MZ-06 „Roczne sprawozdanie o realizacji profilaktycznej opieki zdrowotnej nad uczniami w szkołach”. Analizowano dane odnoszące się do roku szkolnego 2006/2007, który był ostatnim wdrażania rządowego programu „Profilaktyczna opieka zdrowotna nad dziećmi i młodzieżą w środowisku nauczania i wychowania”¹⁵. Dostęp do profilaktycznej opieki zdrowotnej analizowano w zależności od typu szkoły i miejsca zamieszkania uczniów.

KSZTAŁCENIE MŁODZIEŻY ORAZ DOSTĘP DO EDUKACJI

Analizowano dane dotyczące kształcenia oraz dostępu do edukacji dzieci i młodzieży opracowane w Ministerstwie Edukacji Narodowej oparte na strategii LLL (*Lifewide Lifelong Learning* – uczenie się w różnych miejscach, formach i okresach życia), która umożliwia porównanie Polski z krajami najbardziej rozwiniętymi, w większości należącymi do OECD (*Organization for Economic Development and Cooperation* – Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju). Spektrum wskaźników LLL pochodzi z europejskiego raportu o jakościowych wskaźnikach LLL oraz z programu „Education and Training 2010” mierzącego postęp kształcenia i szkoleń w ramach Strategii lizbońskiej. Wskaźniki te uporządkowane są według następujących kryteriów: faz uczenia

¹⁵ M. Jodkowska, A. Oblacińska, I. Tabak i in., *Nierówności w dostępie uczniów do profilaktycznej opieki zdrowotnej w Polsce w ostatnim roku wdrażania programu rządowego „Profilaktyczna opieka zdrowotna nad dziećmi i młodzieżą w środowisku nauczania i wychowania”*, Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2007.

się, podziału problematyki uczenia się na proces oraz efekty kształcenia, hierarchii kompetencji od podstawowych do zaawansowanych, ważnych dla rozwoju społeczeństwa i gospodarki opartych na wiedzy¹⁶.

Korzystano także z danych z badań PISA zawartych w raporcie dotyczącym kapitału intelektualnego polski¹⁷. Międzynarodowe badania PISA (*Programme for International Student Assessment* – Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów) koordynowane są przez OECD. Ich celem jest uzyskanie porównywalnych danych o umiejętnościach uczniów, którzy ukończyli 15 rok życia, w celu poprawy jakości nauczania i organizacji systemów edukacyjnych.

Do analizy danych dotyczących dostępu do edukacji na szczeblu wyższym wykorzystano raport Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego przygotowany dla OECD¹⁸.

PREZENTACJA WYNIKÓW

Przedstawione wyniki dotyczą kolejno: subiektywnej oceny zdrowia w tym: samooceny zdrowia, zadowolenia z życia, występowania dolegliwości mnogich; występowania urazów wymagających pomocy medycznej; zachowań sprzyjających zdrowiu: zjadania śniadań w dniach szkolnych, jedzenia owoców i warzyw, czyszczenia zębów, aktywności fizycznej; zachowań ryzykownych dla zdrowia: palenia tytoniu, upijania się, używania marihuany lub haszyszu, dręczenia innych uczniów, uczestnictwa w bójkach. Następnie omówiono wyniki badań dotyczących dostępu do opieki zdrowotnej i dostępu do edukacji oraz kształcenia młodzieży.

¹⁶ S. Drzażdżewski, materiały wewnętrzne Ministerstwa Edukacji Narodowej.

¹⁷ *Raport o kapitale intelektualnym Polski*, Giełda Papierów Wartościowych, Główny Urząd Statystyczny, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2008.

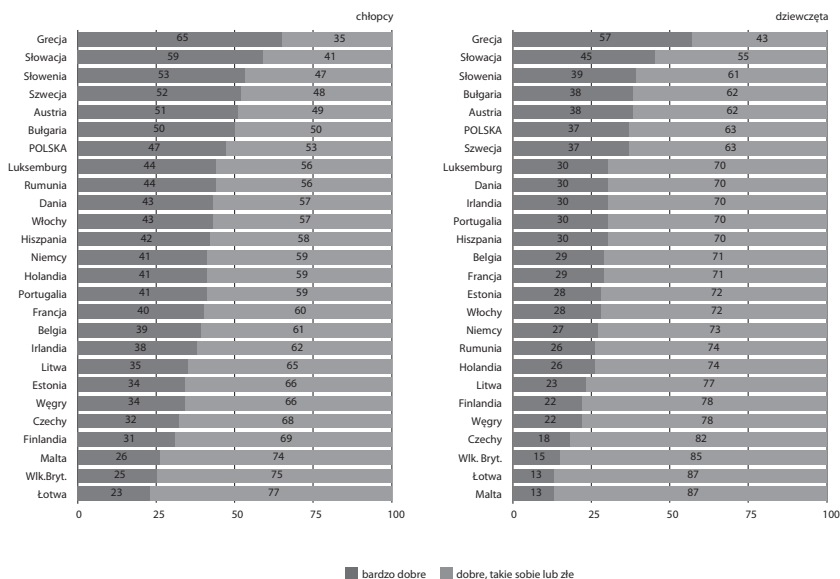
¹⁸ *Szkolnictwo wyższe w Polsce. Raport dla OECD*, M. Dąbrowa-Szefler, J. Jabłecka (red.), Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Warszawa 2007.

ZDROWIE

Samoocena zdrowia

Istnieją duże różnice w samoocenie zdrowia przez młodzież w poszczególnych krajach. Samoocena zdrowia była zdecydowanie lepsza u chłopców niż u dziewcząt. Odsetki młodzieży, która uznała swoje zdrowie za bardzo dobre, były: największe w Grecji (65% u chłopców i 57% u dziewcząt) i Słowacji (odpowiednio 59% i 45%); najmniejsze na Łotwie, Wielkiej Brytanii i Malcie (23–26% i 13–15%). W Polsce swoje zdrowie jako bardzo dobre oceniło 47% chłopców i 37% dziewcząt. Młodzież polska zajmowała pod tym względem korzystną 6 i 7 pozycję wśród 26 krajów UE (wykres 1).

Wykres 1. Samoocena zdrowia u młodzieży w wieku 11, 13 i 15 lat, wg płci i kraju* (w %)

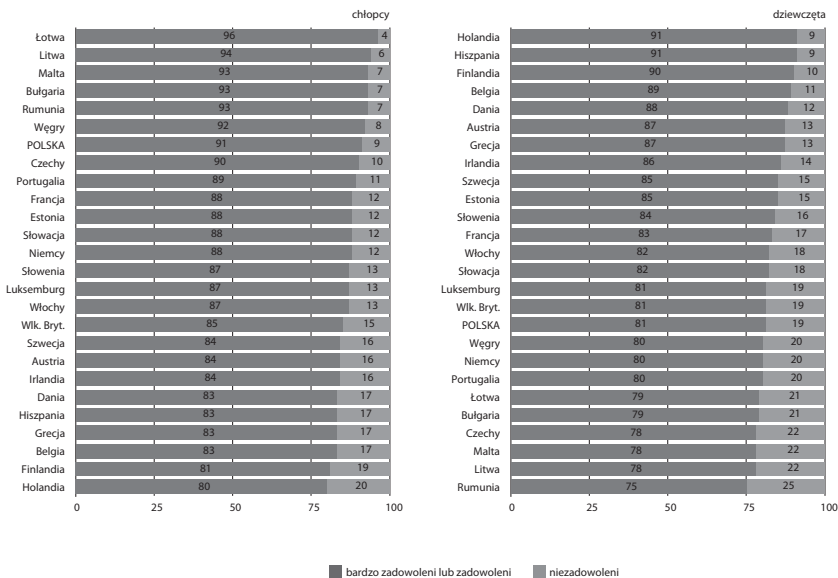

* Źródło dla wykresów 1–14: na podstawie wyników międzynarodowych badań zachowań zdrowotnych dzieci i młodzieży HBSC (*Health Behaviour in School-aged Children, A WHO Collaborative Cross-national Study*) 2005/2006.

Zadowolenie z życia

Wykazano różnice w odczuwaniu przez młodzież satysfakcji z życia w poszczególnych krajach. Większość badanej młodzieży była zadowolona lub bardzo zadowolona z życia. Odsetek zadowolonych lub bardzo zadowolonych z życia wynosił wśród chłopców od 80% w Holandii do 96% na Łotwie; wśród dziewcząt od 75% w Rumunii do 91% w Hiszpanii. W Polsce zadowolonych ze swojego życia było 91% badanych chłopców i 81% dziewcząt. Badani chłopcy w Polsce w porównaniu z rówieśnikami z innych krajów zajęli jedną z wyższych pozycji (wykres 2).

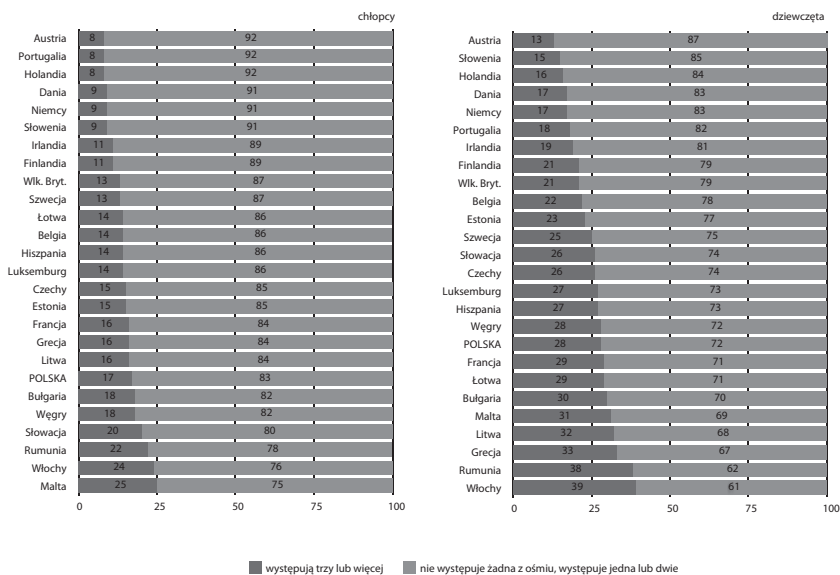
Wykres 2. Zadowolenie z życia u młodzieży w wieku 11, 13 i 15 lat, wg płci i kraju (w %)

Występowanie dolegliwości

Na wykresie przedstawiono dane dotyczące częstego występowania dolegliwości mnogich. Wskazują one na dość częste występowanie różnorodnych dolegliwości oraz duże zróżnicowanie w poszczególnych krajach. Zdecydowanie częściej dolegliwości mnogie występowały u dziewcząt niż u chłopców. Mnogie dolegliwości odczuwali najrzadziej chłopcy z Holandii, Portugalii i Austrii (8%), a najczęściej z Rumunii, Włoch i Malty (22–25%). Wśród dziewcząt najrzadziej – te mieszkające w Austrii, Słowenii i Holandii (13–16%), najczęściej mieszkanki Grecji, Rumunii i Włoch (33–39%). W Polsce odsetek odczuwających mnogie dolegliwości wynosił u chłopców 17%, u dziewcząt 28%.

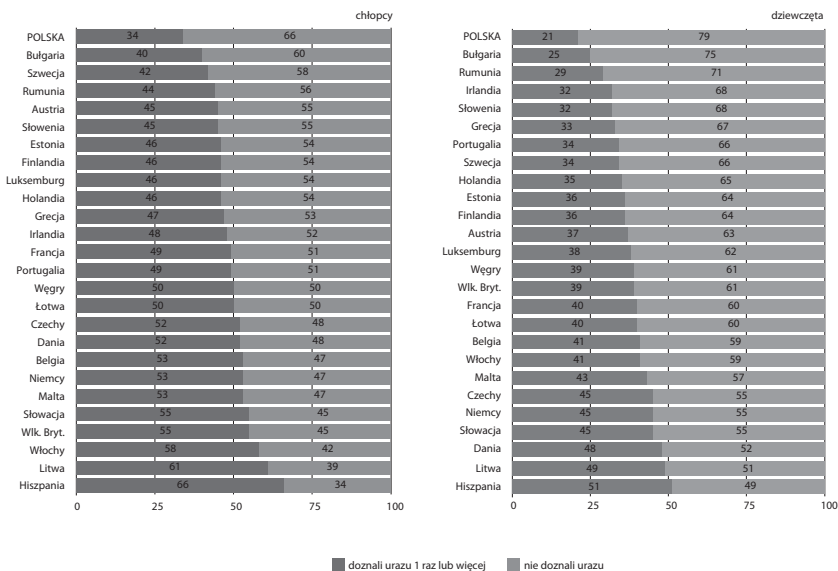
Wykres 3. Częste występowanie (prawie codziennie lub częściej niż raz w tygodniu) w ostatnich 6 miesiącach ośmiu dolegliwości subiektywnych (ból głowy, ból brzucha, ból pleców, przygnębienie, rozdrażnienie lub zły humor, zdenerwowanie, trudności w zasypianiu, zawroty głowy) w młodzieży w wieku 11, 13 i 15 lat, wg płci i kraju (w %)

Występowanie urazów

Odsetek młodzieży, która doznała przynajmniej jednego urazu wymagającego pomocy medycznej w ostatnich 12 miesiącach, był zróżnicowany w zależności od kraju UE. Stwierdzono, że był on większy u chłopców niż u dziewcząt. Wśród wszystkich analizowanych krajów UE młodzież w Polsce najrzadziej doznawała urazów wymagających pomocy medycznej – 34% chłopców i 21% dziewcząt. Wśród krajów, w których badani najczęściej doznawali urazów, znalazły się: w odniesieniu do chłopców – Włochy, Litwa i Hiszpania (58–66%); w odniesieniu do dziewcząt – Dania, Litwa, Hiszpania (48–51%) (wykres 4).

Wykres 4. Młodzież w wieku 11, 13 i 15 lat, która doznała urazu wymagającego pomocy medycznej w ostatnich 12 miesiącach, wg płci i kraju (w %)

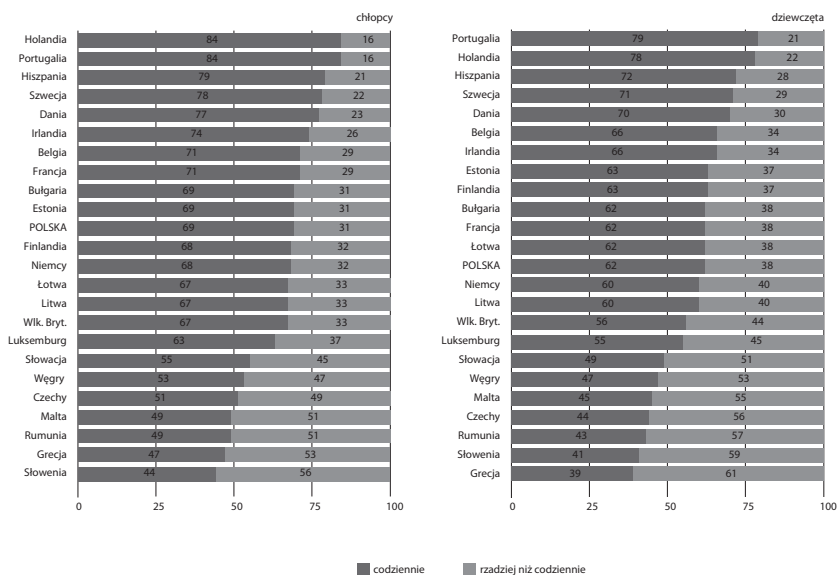

ZACHOWANIA SPRZYJAJĄCE ZDROWIU

Zjadanie śniadań w dniach szkolnych

Badania wykazały duże zróżnicowanie w jedzeniu śniadań codziennie w dniach szkolnych w zależności od kraju oraz płci badanych. Wśród wszystkich badanych krajów UE częściej jedli śniadania codziennie w dni szkolne chłopcy w porównaniu z dziewczętami. Najczęściej chłopcy i dziewczęta z Holandii i Portugalii (odpowiednio 84% i 78–79%), najrzadziej badani ze Słowenii i Grecji (odpowiednio 47–44% i 39–41%). W Polsce odsetek zjadających śniadanie codziennie w dni szkolne wynosił 69% wśród chłopców i 62% wśród dziewcząt. Częściej, w porównaniu z rówieśnikami z innych krajów, jedli śniadania polscy chłopcy niż dziewczęta (wykres 5).

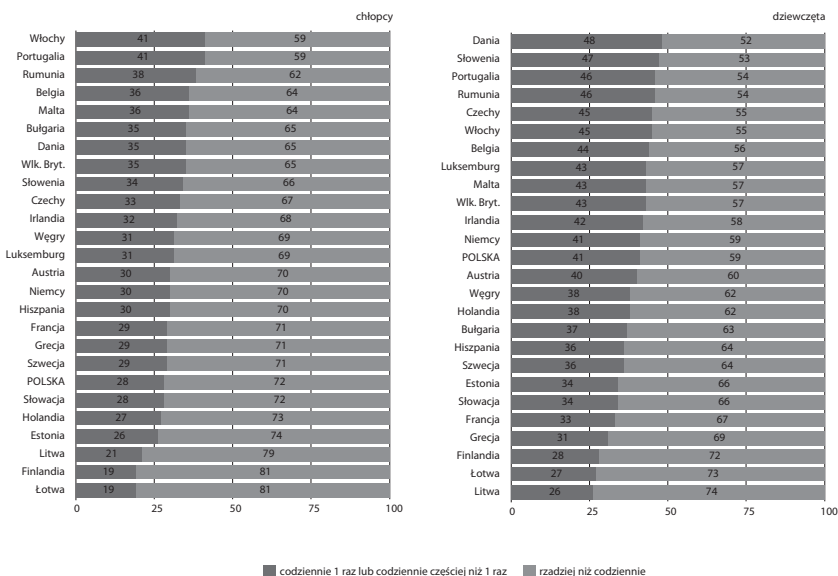
Wykres 5. Liczba dni szkolnych, w których młodzież w wieku 11, 13 i 15 lat zwykle zjada śniadania (tzn. więcej niż szklankę mleka, herbaty lub innego napoju), wg płci i kraju (w %)

Częstość jedzenia owoców

Z badań wynika także zróżnicowanie w spożywaniu owoców przynajmniej raz dziennie lub częściej wśród badanych krajów UE. Najczęściej jedli owoce chłopcy z Portugalii i Włoch (41%) oraz dziewczęta ze Słowenii i Danii (47–48%). Najrzadziej mieszkańcy Litwy, Łotwy i Finlandii (odpowiednio u chłopców 21–19% i u dziewcząt 28–26%). Wśród polskich badanych było 28% chłopców i 41% dziewcząt jedzących owoce codziennie przynajmniej raz lub częściej. Pozycja chłopców polskich w porównaniu z rówieśnikami z innych krajów UE była znacznie gorsza, w odniesieniu do pozycji dziewcząt porównywanych z rówieśniczkami z innych państw (wykres 6).

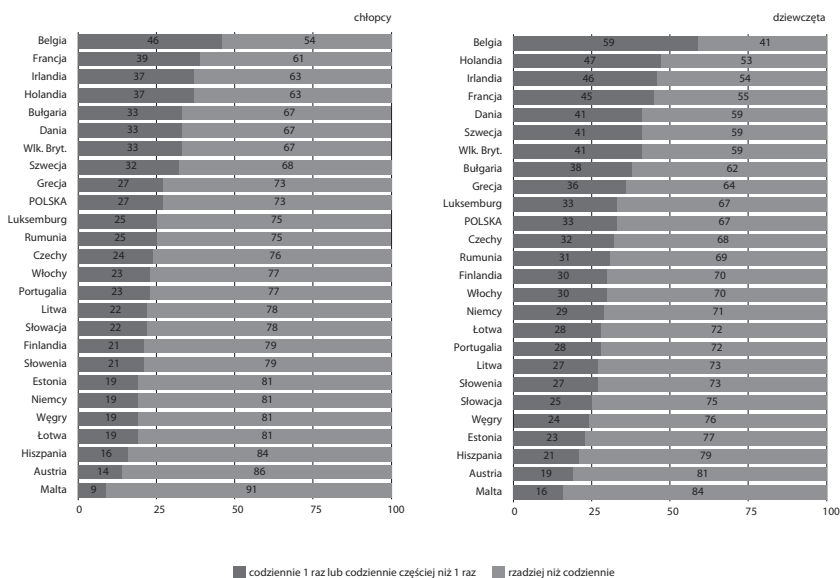
Wykres 6. Częstość jedzenia owoców u młodzieży w wieku 11, 13 i 15 lat, wg płci i kraju (w %)

Częstość jedzenia warzyw

Także w częstym jedzeniu warzyw stwierdzono znaczne różnice w zależności od płci i kraju UE. Częściej, spośród wszystkich analizowanych krajów UE, jadły warzywa codziennie przynajmniej raz dziewczęta niż chłopcy. Najczęściej jadły warzywa dziewczęta z Belgii (59%), najrzadziej ich rówieśniczki z Malty (16%). Wśród chłopców także młodzi Belgowie jedli warzywa najczęściej, a najrzadziej z chłopcy z Malty (odpowiednio 46% i 9%). Wśród polskich badanych było 33% dziewcząt i 27% chłopców jedzących warzywa codziennie przynajmniej raz lub częściej (wykres 7).

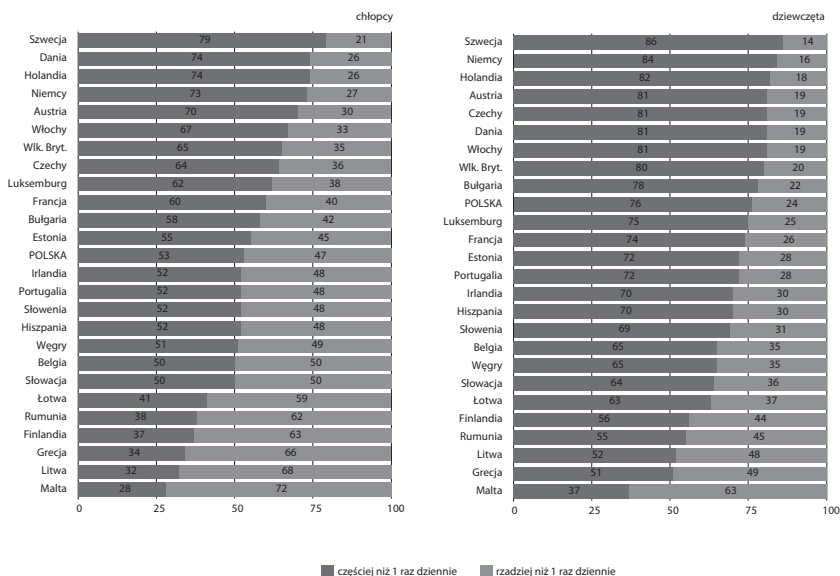
Wykres 7. Częstość jedzenia warzyw u młodzieży w wieku 11, 13 i 15 lat, wg płci i kraju (w %)

Czyszczenie zębów

W wyniku badań stwierdzono znaczne różnice w częstotliwości czyszczenia zębów więcej niż jeden raz dziennie w zależności od kraju UE. Wśród wszystkich analizowanych krajów częściej czyściły zęby dziewczęta niż chłopcy. Najczęściej czyścili zęby więcej niż raz dziennie badani ze Szwecji – 79% chłopców i 86% dziewcząt. Najrzadziej młodzież mieszkająca na Malcie – tylko 28% chłopców i 37% dziewcząt. W Polsce odsetek chłopców czyszczących zęby więcej niż raz dziennie wyniósł 53%, wśród dziewcząt 76%. Pozycja polskich dziewcząt w porównaniu z rówieśniczkami z innych krajów była nieznacznie lepsza niż pozycja chłopców w odniesieniu do rówieśników z innych państw UE (wykres 8).

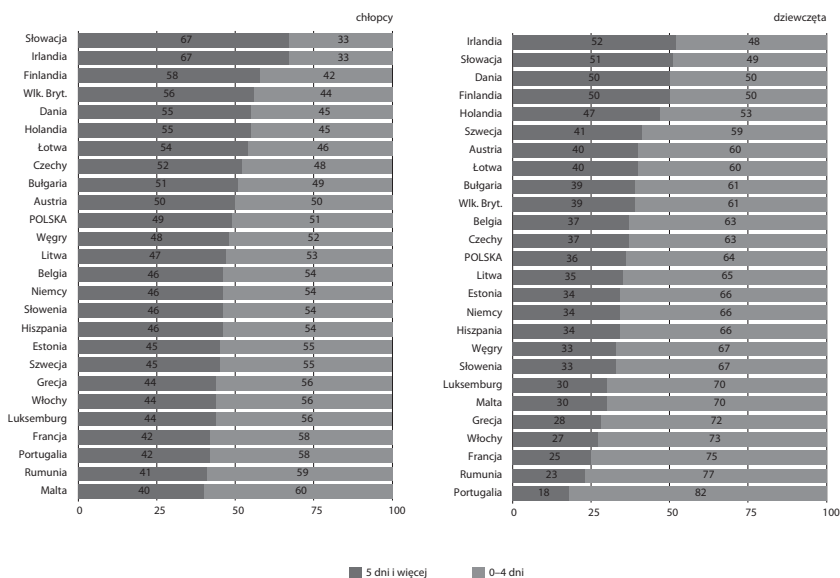
Wykres 8. Częstość czyszczenia zębów u młodzieży w wieku 11, 13 i 15 lat, wg płci i kraju (w %)

Aktywność fizyczna

Na wykresie 9 przedstawiono wyniki badań odnoszących się do liczby dni w ostatnich 7 dniach, w których badani przeznaczali na aktywność fizyczną (w tym lekcje wychowania fizycznego) łącznie co najmniej 60 minut dziennie. Stwierdzono różnice w poświęcaniu na aktywność fizyczną 5 dni i więcej w zależności od kraju UE oraz płci badanych. Wśród analizowanych krajów częściej byli aktywni fizycznie chłopcy w porównaniu z dziewczętami. Najwięcej czasu poświęcali na aktywność fizyczną chłopcy ze Słowacji – 67%, najrzadziej mieszkańcy Malty – 40%. Wśród dziewcząt odpowiednio 52% z Irlandii oraz 18% Portugalii. Młodzież z Polski uzyskała średnią pozycję w porównaniu z innymi badanymi krajami UE (wykres 9).

Wykres 9. Liczba dni w ostatnich 7 dniach, w których młodzież w wieku 11, 13 i 15 lat przeznaczala na aktywność fizyczną (w tym lekcje wf) łącznie co najmniej 60 minut dziennie (w %)

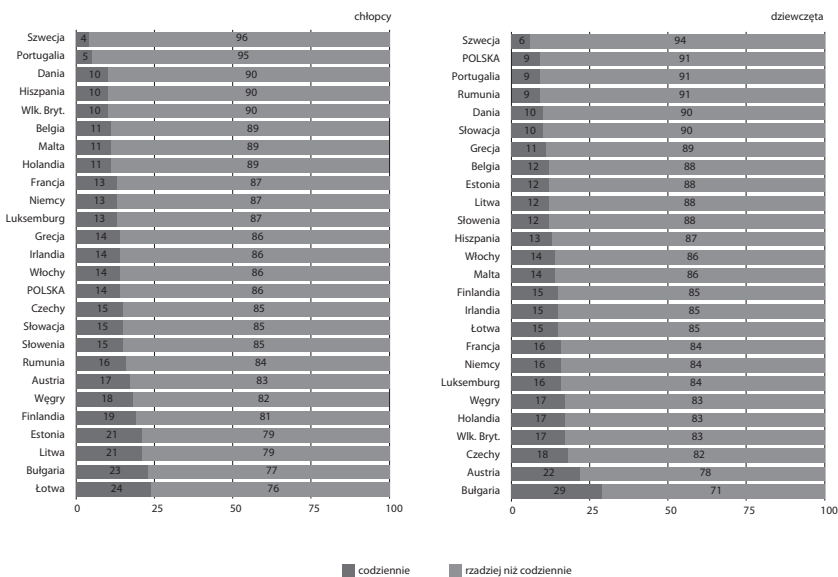

ZACHOWANIA RYZYKOWNE

Palenie tytoniu

Na wykresie 10 przedstawiono wyniki badania częstości palenia tytoniu przez młodzież 15-letnią. Wykazano różnice w częstym (codziennym) paleniu tytoniu w zależności od kraju UE. Odsetki 15-letnich chłopców i dziewcząt palących tytoń codziennie były zbliżone. Najczęściej palili tytoń codziennie chłopcy z Łotwy – 24% i dziewczęta z Bułgarii – 29%. Najrzadziej chłopcy i dziewczęta ze Szwecji – odpowiednio 4 i 6%. Polskie dziewczęta zajęły jedną z lepszych pozycji wśród badanych krajów europejskich – 9% polskich nastolatek paliło tytoń codziennie, to oznacza, że są jednymi z najrzadziej palących tytoń 15-latek w Europie (wykres 10).

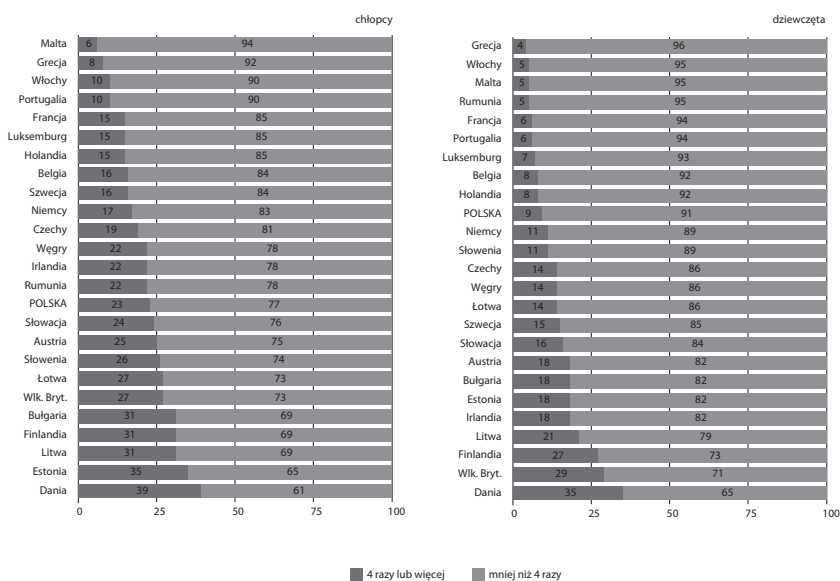
Wykres 10. Częstość palenia tytoniu przez młodzież w wieku 15 lat, wg płci i kraju (w %)

Upijanie się

Badania wykazały znaczne różnice w częstości upijania się 4 razy lub więcej (kiedykolwiek) przez młodzież 15-letnią w zależności od kraju zamieszkania oraz płci badanych. Wśród wszystkich badanych krajów europejskich częściej upijali się chłopcy w porównaniu z dziewczętami. Najrzadziej upijali się chłopcy i dziewczęta z Włoch, Grecji i Malty – odpowiednio 10–6% i 5–4%. Najczęściej badani z Danii – 39% chłopców i 35% dziewcząt. Wśród polskich nastolatków odsetek upijających się 4 razy lub więcej wyniósł 23% wśród chłopców oraz 9% wśród dziewcząt. Częściej upijali się chłopcy polscy w porównaniu z rówieśnikami z innych krajów europejskich niż dziewczęta mieszkające w Polsce w porównaniu z rówieśniczkami z innych państw (wykres 11).

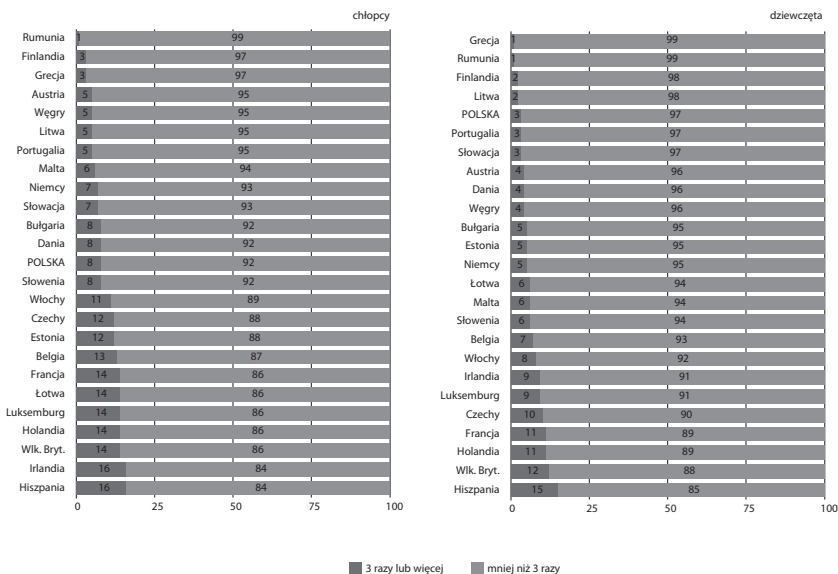
Wykres 11. Częstość występowania stanów upojenia alkoholowego u młodzieży w wieku 15 lat, wg płci i kraju (w %)

Używanie marihuany lub haszyszu w ostatnich 12 miesiącach

Używanie marihuany lub haszyszu 3 razy lub więcej w ostatnich 12 miesiącach przedstawiono na wykresie 12. Odsetki chłopców i dziewcząt używających marihuany lub haszyszu często były zbliżone. Najrzadziej używali marihuany lub haszyszu chłopcy i dziewczęta z Grecji, Finlandii i Rumunii – odpowiednio 3–1% oraz 2–1%. Polskie dziewczęta należą do najrzadziej używających marihuanę i haszysz wśród wszystkich krajów europejskich – 3%. Najczęściej używali marihuany lub haszyszu chłopcy i dziewczęta z Hiszpanii – odpowiednio 16–15% (wykres 12).

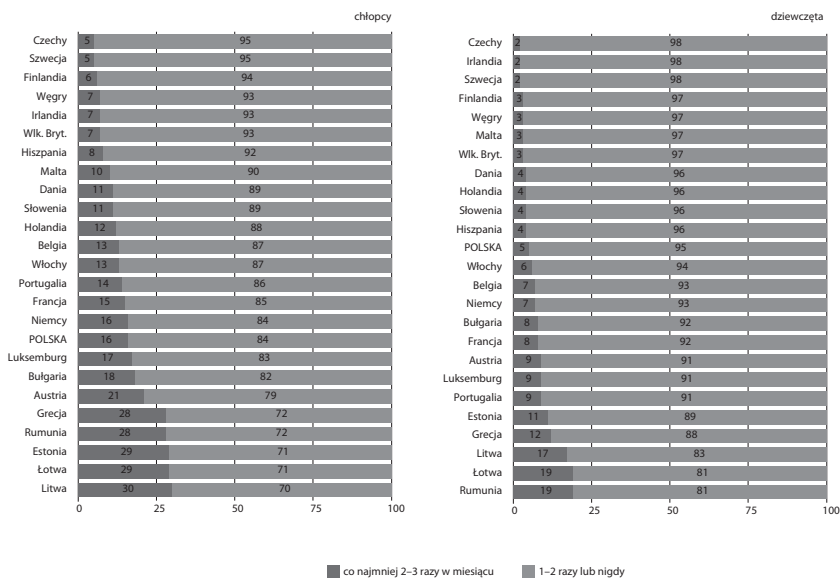
Wykres 12. Używanie marihuany lub haszyszu w ostatnich 12 miesiącach przez młodzież w wieku 15 lat, wg płci i kraju (w %)

Dręczenie innych uczniów

Wykazano różnice w dręczeniu innych uczniów w zależności od miejsca zamieszkania oraz płci badanych 11-, 13- i 15-latków. Częściej byli sprawcami dręczenia innych uczniów w szkole co najmniej 2–3 razy w miesiącu chłopcy ze wszystkich analizowanych krajów europejskich w porównaniu z dziewczętami. Najczęściej dręczyli innych uczniów chłopcy z Litwy – 30%, najrzadziej mieszkańcy Czech i Szwecji – 5%. Wśród dziewcząt najczęściej sprawcami dręczenia były mieszkanki Rumunii – 19%, najrzadziej Szwecji, Irlandii i Czech – 2%. Odsetek polskich badanych, którzy byli sprawcami dręczenia innych uczniów, wyniósł wśród chłopców – 16%, dziewcząt – 5% (wykres 13).

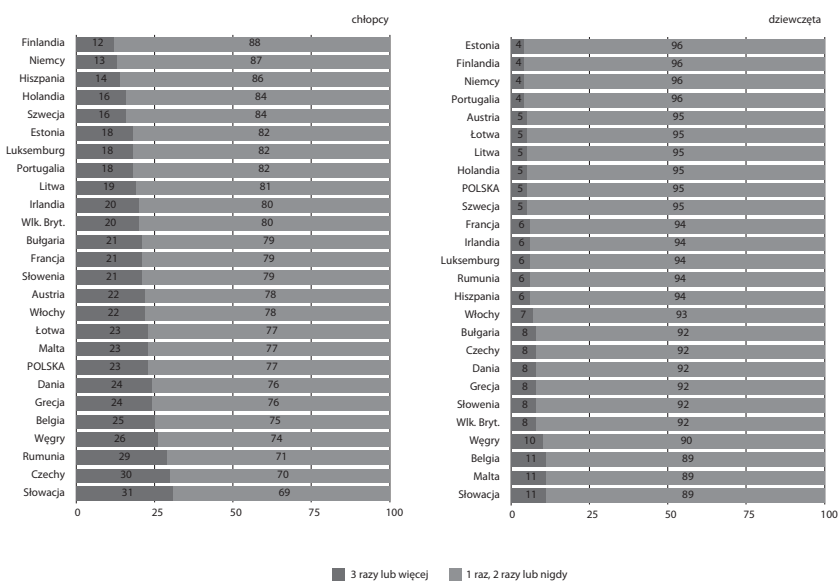
Wykres 13. Młodzież w wieku 11, 13 i 15 lat, która dręczyła innych uczniów w szkole w ostatnich dwóch miesiącach, wg płci i kraju (w %)

Uczestnictwo w bójkach

Na wykresie 14 przedstawiono wyniki dotyczące uczestnictwa w bójkach młodzieży 11-, 13- i 15-letniej. Wykazano znaczne różnice częstego uczestnictwa w bójkach 3 razy lub więcej w zależności od płci – częściej uczestniczyli w bójkach chłopcy niż dziewczęta. Najczęściej uczestniczyli w bójkach chłopcy ze Słowacji – 31%, najrzadziej z Finlandii – 12% badanych. Wśród dziewcząt najrzadziej uczestniczyły w bójkach 3 razy lub więcej mieszkanki Portugalii, Niemiec, Finlandii i Estonii – 4%; najczęściej dziewczęta mieszkające na Malcie i w Słowacji oraz Belgii – 11%. Polskie nastolatki należały do najrzadziej uczestniczących w bójkach w porównaniu ze swoimi rówieśniczkami z pozostałych krajów europejskich (5% badanych) (wykres 14).

Wykres 14. Młodzież w wieku 11, 13 i 15 lat, która uczestniczyła w bójce w ostatnich 12 miesiącach, wg płci i kraju (w %)

NIERÓWNOŚCI W ZDROWIU

Badania HBSC stanowią ważne źródło informacji na temat nasilenia nierówności w zdrowiu w okresie dorastania. W raporcie opublikowanym przez Instytut Matki i Dziecka w 2007 r. przeanalizowano 34 wskaźniki dotyczące zdrowia, stylu życia i warunków życia polskich 15-latków, badając zróżnicowanie tych wskaźników w zależności od miejsca zamieszkania, problemów w okolicy zamieszkania i statusu materialnego rodziny. Badania wskazały na kilka ważnych zjawisk¹⁹.

- Wbrew oczekiwaniom miejsce zamieszkania w mniejszym stopniu wpływa na samoocenę zdrowia, styl życia i postrzeganie środowiska psychospołecznego przez młodzież 15-letnią. Istotne różnice między miastem a wsią stwierdzono tylko w odniesieniu do 16 na 34 wskaźniki. Na wsiach stale utrzymuje się mniej korzystna sytuacja w zakresie higieny jamy ustnej. Mimo że rodziny wiejskie są mniej zamożne niż miejskie, wiele innych negatywnych zjawisk częściej występuje w miastach, gdzie jest większe nasilenie lokalnych trudności, szczególnie związanych z obecnością grup problemowej młodzieży. W miastach młodzież gorzej ocenia swoje zdrowie, częściej sięga po substancje psychoaktywne, częściej podejmuje zachowania agresywne, gorzej też postrzega środowisko domowe oraz ma mniej pozytywny stosunek do wybranych wartości.
- Nasilenie problemów w okolicy zamieszkania jest bardzo ważnym czynnikiem różnicującym samoocenę zdrowia, styl życia i postrzeganie środowiska psychospołecznego przez młodzież 15-letnią w Polsce. Czynnikiem ten okazał się zdecydowanie nieistotny tylko w odniesieniu do czterech spośród 34 wskaźników (aktywność fizyczna, higiena jamy ustnej, ocena skuteczności własnej, mieszkanie z obojgiem rodziców). Związek między nasileniem różnego rodzaju problemów a statusem okolicy zamieszkania ma przeważnie charakter liniowy. Oznacza to systematyczny wzrost wartości analizowanego negatywnego wskaźnika wraz z nasileniem problemów w okolicy zamieszkania. Sporadycznie notuje się niewielką różnicę między rejonami o małym i przeciętnym nasileniu lokalnych problemów i gwałtowne pogorszenie sytuacji w rejonach o znacznym poziomie deprivacji (np. częstsza przemoc, gorsze osiągnięcia szkolne uczniów).

¹⁹ *Status materialny rodziny i otoczenia a samopoczucie i styl życia młodzieży 15-letniej. Wyniki badań HBSC 2006 w ujęciu środowiskowym*, J. Mazur (red.), Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2007.

- Status materialny rodzin też jest ważnym czynnikiem wpływającym na zdrowie i zachowania zdrowotne młodzieży. W wielu przypadkach zarówno subiektywna ocena zamożności rodziny, jak i obiektywna ocena są niezależnymi predyktorami badanych zjawisk. Skala zasobów materialnych rodziny (FAS – *Family Affluence Scale*) wykazuje silny związek z urazowością młodzieży 15-letniej i zachowaniami sedenteryjnymi. Subiektywna ocena zamożności rodziny (PFW – *Perceived Family Wealth*) natomiast silniej niż FAS wiąże się z samooceną zdrowia, występowaniem chorób przewlekłych i ryzykownymi zachowaniami związanymi z używaniem substancji psychoaktywnych oraz z postrzeganiem środowiska domowego i szkolnego. Skala PFW wskazuje na mniejszy niż skala FAS odsetek rodzin ubogich, ale nasilenie negatywnych zjawisk jest szczególnie wysokie w rodzinach ubogich zidentyfikowanych na podstawie PFW.

DOSTĘP DO OPIEKI ZDROWOTNEJ

Wykazano, że w roku szkolnym 2006/2007 88% uczniów w Polsce zostało objętych profilaktyczną opieką zdrowotną na terenie szkoły²⁰. Analizowano dane dotyczące profilaktycznej opieki zdrowotnej nad uczniami sprawowanej przez pielęgniarki szkolne, przez lekarzy podstawowej opieki zdrowotnej oraz warunków realizacji zadań profilaktycznej opieki zdrowotnej nad uczniami w szkole.

Różnice w dostępie do profilaktycznej opieki zdrowotnej nad uczniami sprawowanej przez pielęgniarki szkolne dotyczyły:

- testów przesiewowych – ogółem wykonano je u 90% uczniów; nieznacznie większe były odsetki testów przesiewowych wykonanych w szkołach miejskich niż wiejskich (99% w szkołach podstawowych w mieście; 93% w szkołach specjalnych na wsi),
- szczepień ochronnych wykonywanych na terenie szkoły²¹ – stwierdzono zróżnicowanie między województwami oraz typami szkół; więcej szczepień na terenie szkoły odnotowano w szkołach miejskich niż wiejskich;

²⁰ Porównano dane pochodzące z formularzy sprawozdawczych „Roczne sprawozdanie o realizacji profilaktycznej opieki zdrowotnej nad uczniami w szkołach” (MZ-06) z 16 województw w Polsce, z liczbą uczniów uczących się w różnych typach szkół, zgodnie z danymi pochodzącymi z Systemu Informacji Oświatowej Ministerstwa Edukacji Narodowej.

²¹ W analizowanym roku szkolnym 2006/2007 po raz ostatni szczepienia ochronne organizowane i wykonywane były przez pielęgniarki szkolne.

odnotowano województwa, w których szczepienia nie były wykonywane na terenie szkoły,

- grupowej profilaktyki próchnicy zębów u uczniów szkół podstawowych – w miastach objęto grupową profilaktyką próchnicy zębów 80% uczniów, odsetek uczniów szkół wiejskich wyniósł 76%; wykazano duże zróżnicowanie w stosowaniu grupowej profilaktyki próchnicy zębów w zależności od województw – od 50% w województwie dolnośląskim, do 94% w województwach lubelskim i opolskim,
- prowadzenia edukacji zdrowotnej uczniów – w szkolnych programach edukacji zdrowotnej realizowanych przez pielęgniarki szkolne uczestniczyło niecałe 80% uczniów wszystkich typów szkół w mieście oraz około 65% uczniów ze szkół wiejskich; wykazano różnice w uczestnictwie w tych programach w zależności od typu szkoły: najmniejsze odsetki stanowili uczniowie zasadniczych szkół zawodowych na wsi.

Różnice w dostępie do profilaktycznej opieki zdrowotnej nad uczniami sprawowanej przez lekarzy podstawowej opieki zdrowotnej dotyczyły wykonywania profilaktycznych badań lekarskich (dotyczy to uczniów w wieku 6, 10, 13, 16 oraz 18/19 lat). Wykonano je u ponad 90% uczniów klas „0” i III szkół podstawowych w mieście i na wsi oraz u uczniów gimnazjów i ostatnich klas techników na wsi. Odsetki uczniów z pozostałych typów szkół były niższe i wahały się od 80 do 89%. Najmniejsze odsetki zanotowano wśród zbadanych uczniów szkół zawodowych – 76% w szkołach miejskich, 79% w szkołach wiejskich.

Różnice w warunkach realizacji zadań w profilaktycznej opiece zdrowotnej nad uczniami w szkołach dotyczyły:

- dostępności do gabinetów profilaktyki i pomocy przedlekarskiej – w roku szkolnym 2006/2007 gabinety te były w prawie 95% szkół miejskich wszystkich typów; w szkołach wiejskich gabinety miało 40% szkół podstawowych, 50% gimnazjów, 75% szkół specjalnych; stwierdzono duże różnice w odsetkach szkół wiejskich posiadających gabinety profilaktyki na terenie szkoły w zależności od województwa; najmniej gabinetów było w województwie mazowieckim i małopolskim, w których co siódma szkoła podstawowa, co czwarte gimnazjum oraz co trzecie liceum miało gabinet na terenie szkoły,

- liczby uczniów przypadających na etat pielęgniarki szkolnej²² – stwierdzono, że liczba uczniów przypadających na pielęgniarkę szkolną w szkołach podstawowych, gimnazjach, liceach i technikach w mieście wynosiła około 900–1000 uczniów, w szkołach specjalnych 240–270 uczniów; w szkołach wiejskich liczba uczniów była wyższa niż w szkołach w mieście; w większości typów szkół przekroczono zalecany standard; w sześciu województwach w Polsce przekroczono standard zatrudnienia w większości szkół w mieście i na wsi.

KSZTAŁCENIE MŁODZIEŻY ORAZ DOSTĘP DO EDUKACJI

Analiza badań opartych na strategii LLL umożliwia porównanie Polski z krajami wysoko rozwiniętymi i wskazuje na²³:

- niską pozycję Polski w zakresie: a) uczenia się przed kształceniem szkolnym: upowszechnienia wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem, w tym: pozarodzinnej opieki nad małym dzieckiem; upowszechnienia wychowania przedszkolnego; wydatków publicznych na opiekę i edukację dzieci przed okresem szkolnym; zatrudnienia matek wychowujących dzieci; b) procesu i warunków uczenia się w okresie szkolnym: wynagrodzenia nauczycieli; uczniów korzystających z komputera w szkole, w domu lub w innym miejscu; c) uczenia się w okresie kształcenia wyższego: akademickiego rankingu uniwersytetów świata; odsetka osób z wyższym wykształceniem; liczby absolwentów matematyki, nauk przyrodniczych i technicznych; d) styku edukacji z pracą: młodzieży w wieku 15–19 lat, która nie uczy się lub nie jest zatrudniona; odsetka bezrobotnych w wieku 25–29 lat niekształcących się lub nieszkolących się; stopy zatrudnienia według poziomu wykształcenia,
- wysoką pozycję Polski jedynie w zakresie efektów uczenia się w okresie szkolnym, w tym wiedzy i zaangażowania obywatelskiego 14-latków.

²² Według standardów zatrudnienia liczba uczniów na jedną pielęgniarkę w szkole podstawowej, gimnazjum oraz liceum wynosi 800 ($\pm 10\%$), w zasadniczej szkole zawodowej i technikum 700 uczniów, w szkole specjalnej w zależności od stopnia niepełnosprawności uczniów od 30 do 150 uczniów – B. Woynarowska, A. Oblacińska, M. Jodkowska i in., *Standardy w profilaktycznej opiece zdrowotnej nad uczniami sprawowanej przez pielęgniarkę lub higienistkę szkolną oraz lekarza podstawowej opieki zdrowotnej*, Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2003.

²³ S. Drzażdżewski, materiały wewnętrzne Ministerstwa Edukacji Narodowej.

Według wyników badań PISA 2006 w porównaniu z innymi krajami UE Polska osiąga ponadprzeciętne wyniki jedynie w zakresie umiejętności czytania. Wyniki zdecydowanie poniżej przeciętnej Polska młodzież osiąga w dziedzinie matematyki oraz nauk przyrodniczych²⁴.

Na uwagę zasługują także wyniki badań dotyczących postrzegania przez uczniów środowiska szkoły oraz osiągnięć szkolnych w kontekście czynników społecznych. Udowodniono, że status materialny rodziny ma znaczenie dla postrzegania szkoły przez uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych. Wyniki badań wykazały, że istnieje związek między samooceną osiągnięć szkolnych oraz oceną środowiska psychospołecznego szkoły a statusem materialnym rodziny. Stwierdzono, że niski status społeczno-ekonomiczny rodziny oraz zamieszkanie w zaniedbanych rejonach znacząco wpływa na pogorszenie osiągnięć szkolnych uczniów, a także na gorszą ocenę środowiska szkoły. Chłopcy postrzegają swoje osiągnięcia szkolne dużo gorzej niż dziewczęta, a wpływ statusu materialnego rodziny szczególnie widoczny jest u chłopców mieszkających na wsi. Również klimat szkoły jest oceniany gorzej przez mieszkańców wsi w porównaniu z mieszkańcami miast²⁵.

Dla analizy przyczyny nierówności w dostępie do edukacji III szczebla konieczne jest traktowanie systemu edukacji jako całości, ponieważ bariery, pojawiające się na III szczeblu edukacji mają swoje przyczyny w barierach pojawiających się wcześniej. Wśród barier, które występują na wcześniejszych szczeblach edukacji i mają wpływ na dostęp do edukacji III szczebla, wymienia się: zróżnicowanie poziomu kształcenia w szkołach średnich według rodzajów szkół i miejsca zamieszkania uczniów; niedostateczne finansowanie zajęć dodatkowych w znacznej części szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych²⁶.

Przyczyny nierówności w dostępie do edukacji w Polsce związane są z problemami wewnątrz systemu edukacji oraz z przyczynami zewnętrznymi. Do najważniejszych należą:

- zamieszkiwanie na wsi lub w małym mieście – młodzież w wieku 19–24 lat mieszkająca w tych regionach kraju stanowi połowę tej grupy wiekowej, ale jedynie 2% studentów; zgodnie z wynikami badań przeprowadzonych w 2005 r. przez MENiS wśród ogółu studentów studiów

²⁴ *Raport o kapitale intelektualnym Polski, op. cit.*

²⁵ A. Małkowska-Szcutnik, *Samoocena osiągnięć szkolnych oraz postrzeganie środowiska psychospołecznego szkoły* [w:] *Status materialny rodziny i otoczenia, op. cit.*

²⁶ M. Dąbrowa-Szeffler, *Równość szans w dostępie do edukacji na trzecim szczeblu* [w:] *Szkolnictwo wyższe w Polsce. Raport dla OECD, op. cit.*

- dziennych młodzież wiejska stanowiła 20,9%, a młodzież pochodząca z miast – 79,1%,
- przynależność do określonej grupy społecznej – rzadko obserwuje się w Polsce awans społeczny, np. pochodzenie z biednej i niewykształconej rodziny wpływa na brak możliwości podjęcia kształcenia na poziomie studiów,
 - stopień niepełnosprawności – tylko 15% niepełnosprawnej młodzieży w Polsce kończy szkołę średnią²⁷.

Wśród czynników kulturowych wpływających na szanse dostępu do edukacji III szczebla istotne znaczenie ma poziom wykształcenie rodziców. Wyższe wykształcenie rodziców ma wpływ na aspiracje edukacyjne młodych ludzi. Rodzice o niższym wykształceniu mają mniejszą wiarę w sukces edukacyjny swoich dzieci, tym samym mniej motywują młodzież do podejmowania działań edukacyjnych. Wpływ tego czynnika widoczny jest już od najniższego szczebla edukacji i kumuluje się ma III szczeblu²⁸.

DYSKUSJA

Analizując dostęp do edukacji oraz opieki zdrowotnej, a także samoocenę zdrowia i występowanie zachowań sprzyjających i ryzykownych dla zdrowia, wykorzystano fragmenty międzynarodowych badań ankietowych, badania wykonane na zlecenie międzynarodowych instytucji, ekspertyzy przeprowadzone na zlecenie polskich ministerstw. Z danych wynika, że można zaobserwować znaczne różnice w dostępie do opieki zdrowotnej na terenie całego kraju. Wykazano także różnice w samoocenie zdrowia, występowaniu zachowań pro i antyzdrowotnych w Polsce w porównaniu z innymi krajami europejskimi. Stwierdzono, że w Polsce dostęp do edukacji zależy od czynników kulturowych oraz społeczno-ekonomicznych.

Z przeprowadzonych przez WHO badań ankietowych wynika, że wśród wszystkich badanych krajów europejskich badani z Polski najczęściej wymieniali problemy związane ze zdrowiem, w tym m.in. zasady funkcjonowania systemu opieki zdrowotnej, złą jakość opieki zdrowotnej oraz inne problemy związane ze zdrowiem jako najważniejsze wśród swoich osobistych kłopotów

²⁷ *Raport o rozwoju społecznym. Polska. Dostęp do edukacji*, United Nations Development Programme, Warszawa 1998 [za:] M. Dąbrowa-Szeffler, *Równość szans*, *op. cit.*

²⁸ M. Dąbrowa-Szeffler, *Równość szans*, *op. cit.*

(przed problemami rodzinnymi oraz finansowymi)²⁹. Takie wyniki powinny stać się przesłanką dla decydentów do szczegółowego zbadania tego zagadnienia oraz podjęcia próby modyfikacji systemu opieki zdrowotnej, tak by był on bardziej satysfakcjonujący.

Z danych uzyskanych z formularzy MZ-06 w roku szkolnym 2006/2007 wynika, że 12% (600 tys.) uczniów w Polsce nie zostało objętych profilaktyczną opieką zdrowotną w szkole³⁰. Prawdopodobnie są to uczniowie uczący się w szkołach, w których nie ma pielęgniarki szkolnej. Kolejnym problemem związanym z dostępem do opieki zdrowotnej jest brak gabinetów profilaktyki w szkole i, co za tym idzie, kłopoty pielęgniarek szkolnych w wykonywaniu swoich zadań, np. przeprowadzaniu testów przesiewowych. Należy także pamiętać o tym, że liczba uczniów przypadających na jedną pielęgniarkę szkolną jest znacznie przekroczona w stosunku do określonych standardów zatrudnienia, co prawdopodobnie wpływa na gorszą jakość opieki nad uczniami. Innym zagadnieniem jest mały odsetek uczniów zasadniczych szkół zawodowych objętych profilaktyczną opieką zdrowotną. Wymienione problemy pozostają niestety nierozwiązane, a ich przyczyny nie zostały do końca zbadane. Konieczne jest więc dokonanie pogłębionej analizy dostępu do opieki zdrowotnej uczniów w Polsce.

Wyniki uzyskane w badaniach HBSC dotyczące czyszczenia zębów wskazują, że tylko połowa polskich chłopców oraz $\frac{3}{4}$ dziewcząt czyści zęby częściej niż jeden raz dziennie. Próchnica zębów oraz choroby przyzębia należą do najczęściej występujących problemów zdrowotnych polskiej młodzieży. W Polsce u około 90% nastolatków stwierdza się próchnicę w różnym stopniu zaawansowania. Częstość jej występowania wśród nastolatków w naszym kraju jest większa niż w innych krajach wysoko rozwiniętych³¹. Z danych uzyskanych z druków MZ-06 wynika, że dostęp do grupowej profilaktyki próchnicy zębów metodą nadzorowanego szczotkowania zębów preparatami fluorkowymi jest niewystarczający, szczególnie w szkołach wiejskich, w których $\frac{1}{4}$ uczniów nie została objęta tą formą opieki zdrowotnej. Z badań przeprowadzonych przez GUS wynika, że jednym z ważniejszych powodów rezygnacji z wizyty u lekarza

²⁹ *Primary Health Care. Now More Than Ever*. The World Health Organization Report 2008, WHO, Geneva 2008.

³⁰ M. Jodkowska, A. Oblacińska, I. Tabak i in., *Nierówności*, *op. cit.*

³¹ M. Wierzbicka i in., *Changing oral health status and oral health behaviour of school children in Poland*, *Community Dental Health*, 2002, 19, 4, 243–250 [za:] J. Mazur i in., *Selected health problems in children and adolescents in Poland*, *Polish Population Review* 2005, 27: 203–233.

stomatologa jest długa lista oczekujących (dotyczy badanych w wieku 10–14 lat) oraz brak pieniędzy (dotyczy osób w wieku 20–29 lat)³². Wyniki wskazują na to, iż w Polsce problem próchnicy zębów wśród populacji osób dorastających oraz nierówny dostęp do profilaktyki związanej z chorobami zębów jest nadal nierozwiązany. Dane te wskazują na konieczność modyfikacji dostępu do stomatologicznej opieki zdrowotnej.

Z opinii prof. J. Bodalskiego (przewodniczącego Głównej Komisji Rewizyjnej Polskiego Towarzystwa Pediatrycznego) oraz prof. W. Kawalec (przewodniczącej Komitetu Rozwoju Człowieka Polskiej Akademii Nauk) wynika, że przeprowadzona w ostatnich latach w Polsce reforma systemu ochrony zdrowia doprowadziła do spadku poziomu opieki podstawowej nad dziećmi i młodzieżą. Zdaniem ekspertów obecnie brakuje sprawnej koordynacji działań na szczeblu administracyjnym, właściwego nadzoru merytorycznego, a liczba lekarzy sprawujących opiekę nad populacją wieku rozwojowego jest w Polsce niewystarczająca. Skutkiem tego jest zbyt późne wykrywanie chorób, brak systematycznie prowadzonych badań profilaktycznych oraz pogarszanie się stanu zdrowia dzieci i młodzieży³³.

Z analizy wskaźników strategii LLL wynika, że w Polsce silnie rozwinięte jest formalne uczenie się osób w wieku 6–24 lat. Wybrane wskaźniki w tym zakresie pozwalają umieścić Polskę w ścisłej czołówce krajów w Europie i na świecie. Polska młodzież uzyskała lepszy wynik w czytaniu od średniego wyniku w OECD (Polska – 508 pkt, średnia OECD – 492 pkt). Wśród krajów UE Polska zajmuje obecnie 3 miejsce w czytaniu. Nisko rozwinięta jest natomiast edukacja przed 6 rokiem życia oraz po 24 roku życia. Niski jest także poziom edukacji *non-formal* oraz *informal*. Bardzo źle prezentuje się pozycja Polski w porównaniu z innymi krajami w zakresie zaawansowanych kompetencji ważnych dla rozwoju społeczeństwa i gospodarki opartych na wiedzy (*Human Development Indeks* – Wskaźnik Rozwoju Społecznego, *World Competitiveness Yearbook* – Światowy Rocznik Konkurencyjności, *Global Competitiveness Index* – Globalny Ranking Konkurencyjności). W niektórych porównaniach w tym zakresie Polska lokuje pomiędzy 50 a 70 miejscem na świecie (daleko poza granicą krajów najbardziej rozwiniętych)³⁴. Dane te wskazują, że rozwój edukacji w Polsce powinien być związany m.in. z podniesieniem kompetencji uczenia

³² *Zdrowie dzieci i młodzieży*, J. Szymborski, K. Jakóbiak (red.), *op. cit.*

³³ Opinie prof. J. Bodalskiego oraz prof. W. Kawalec pochodzą z forum dyskusyjnego pt. „Opinie w sprawie opieki pediatrycznej w Polsce”, www.instytucja.pan.pl [dostęp: 5 maja 2009 r.].

³⁴ S. Drzażdżewski, materiały wewnętrzne Ministerstwa Edukacji Narodowej.

się nieformalnego, polegającego np. na praktycznym uczeniu się w środowisku pracy oraz na uczeniu się poprzez zaangażowanie się w działania społeczne. Istnieje także konieczność poprawy działań edukacyjnych skierowanych do dzieci poniżej 6 roku życia. Wydaje się, że najsukuteczniejsze w tym zakresie będą działania o charakterze interdyscyplinarnym, aby stworzyć system wielozakresowych usług wspierających rodziców, którzy są pierwszymi nauczycielami swoich dzieci.

Niskie wyniki młodzieży w Polsce w dziedzinie matematyki w porównaniu z innymi krajami UE, w zestawieniu ze znacznie większym od średniego w Europie nakładem czasu na naukę matematyki w polskich szkołach, mogą wskazywać na nieefektywność działania polskich szkół w tym zakresie. Istnieje konieczność modyfikacji tego elementu systemu edukacji, ze względu na światową tendencję przesunięcia popytu na pracę w kierunku zawodów opartych na wysokich kwalifikacjach, w tym tych związanych z dziedziną matematyki.

Analitycy rynku pracy w Polsce ostrzegają, że w najbliższych latach nastąpi zwiększenie zapotrzebowania na specjalistów zawodów opartych na wysokich kwalifikacjach, do których niezbędna jest znajomość matematyki oraz nauk przyrodniczych³⁵. Słabe rezultaty polskiej młodzieży w porównaniu z uczniami w innych krajach w zakresie matematyki oraz nauk przyrodniczych wywołują obawę, że polskie szkoły nie przygotują odpowiednio uczniów, a wyższe uczelnie nie zdołają wykształcić specjalistów z wymienionych dziedzin.

Autorzy *Raportu o kapitale intelektualnym Polski* uważają, że na poprawę kształcenia uczniów oraz funkcjonowania polskich szkół mogą wpłynąć następujące działania³⁶:

- podniesienie jakości kadry nauczycielskiej poprzez zmianę systemu kształcenia i awansu nauczycieli (np. zwiększenie wynagrodzeń dla początkujących nauczycieli, co spowoduje napływ młodych i zdolnych nauczycieli do zawodu) oraz zmianę podejścia do roli i statusu nauczyciela,
- rozwijanie talentów uczniów poprzez rozwijanie indywidualnego podejścia do ucznia (m.in. udzielanie indywidualnej informacji zwrotnej, nauka w zespołach, uwzględnienie indywidualnych stylów uczenia się),
- wprowadzenie rozwiązań systemowych umożliwiających szkołom jednolite monitorowanie osiągnięć każdego ucznia (indywidualna diagnoza, w ramach której określane są przewidywalne osiągnięcia każdego ucznia),

³⁵ *Raport o kapitale, op. cit.*

³⁶ *Ibidem.*

- rozwijanie właściwej współpracy między wszystkimi członkami społeczności szkolnej – uczniami, nauczycielami i rodzicami (m.in. organizacja popołudniowych, tematycznych zajęć dla rodziców lub rodzinnych wieczorów w szkole, zapraszanie rodziców do zespołów podejmujących decyzje związane z funkcjonowaniem szkoły, tworzenie środowiskowych programów kształcenia rodziców obejmujących kursy i szkolenia dotyczące umiejętności wychowawczych, utworzenie w szkole klubu dla rodziców³⁷).

Wyniki badań PISA pokazują, że w Polsce w porównaniu z innymi krajami obserwuje się bardzo silny wpływ pochodzenia społecznego na wybory edukacyjne. O wyborze dalszej formy kształcenia decydują nie umiejętności uczniów, ale status materialny ich rodzin. Wpływ na to zjawisko mają: niska dostępność przedszkoli, brak przeciwdziałania segregacji społecznej w szkołach, niewłaściwy system finansowania szkolnictwa wyższego. Konieczne jest usprawnienie w Polsce wykorzystywania edukacji jako narzędzia prorozwojowej strategii regionalnej³⁸.

Niski dostęp do edukacji na wszystkich szczeblach kształcenia związany jest m.in. z poziomem wykształcenia i zamożnością rodziny. Wskazuje się, że braki wynikające z sytuacji społeczno-ekonomicznej rodziny powinna niwelować szkoła. Wsparcie powinno obejmować organizację zajęć fakultatywnych, naukę języków obcych oraz udzielanie pomocy materialnej uczniom, których sytuacja rodzinna tego wymaga. Niestety, w związku z różnymi możliwościami finansowymi samorządów taka forma pomocy często nie jest możliwa albo jest niewystarczająca³⁹. Istnieje konieczność opracowania strategii wspierania uczniów z rodzin mniej zamożnych, tak by spowodować wzrost ich dostępu do edukacji na każdym szczeblu kształcenia, a szczególnie dostępu do edukacji na III szczeblu.

W ostatnich latach w Polsce obserwuje się wiele pozytywnych działań zwiększających szanse edukacyjne młodzieży niepełnosprawnej. Szkoły wyższe zwiększyły dostęp do studiów młodzieży niepełnosprawnej, unowocześniono budynki i dostosowano je do specyficznych potrzeb tej grupy, dokonano ułatwień związanych z formą zdawania egzaminów. Działania te dotyczą przede wszystkim dostępu do edukacji III stopnia. Wciąż jednak istnieje konieczność

³⁷ C.J. Chrostopher, *Nauczyciel – rodzic. Skuteczne porozumiewanie się*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.

³⁸ *Raport o kapitale, op. cit.*

³⁹ M. Dąbrowa-Szeffler, *Równość szans, op. cit.*

usprawniania systemu edukacji osób niepełnosprawnych na niższych szczeblach kształcenia.

Wyniki badań dotyczących dostępu do opieki zdrowotnej, dostępu do edukacji oraz występowania zachowań ryzykownych dla zdrowia wskazują, że młodzież mieszkająca na wsi oraz ucząca się w zasadniczych szkołach zawodowych jest grupą, do której powinny być skierowane działania usprawniające ich funkcjonowanie w wymienionych obszarach życia. W stosunku do młodzieży z zasadniczych szkół zawodowych wpływ negatywnych czynników kumuluje się. W tej grupie obserwuje się częste występowanie zachowań ryzykownych dla zdrowia, uczniowie ci są najrzadziej objęci profilaktyczną opieką zdrowotną, częściej pochodzą z rodzin biednych i słabo wykształconych. Na szczególną uwagę zasługuje mały odsetek uczniów szkół zawodowych na wsi uczestniczących w programach edukacji zdrowotnej realizowanych przez pielęgniarki w szkole. W badaniach przeprowadzonych wśród polskich uczniów 16- i 18-letnich uczących się w różnych typach szkół ponadgimnazjalnych wykazano, że właśnie uczniowie z zasadniczych szkół zawodowych są szczególnie narażeni na występowanie zachowań ryzykownych dla zdrowia⁴⁰. Istnieje konieczność dostosowania programów edukacji zdrowotnej do szczególnych potrzeb tych uczniów oraz podjęcie systemowych działań skierowanych na wyrównanie szans edukacyjnych oraz związanych z dostępem do opieki zdrowotnej młodzieży z tych środowisk.

WNIOSKI

Postrzeżenie swojego zdrowia, występowanie zachowań sprzyjających zdrowiu oraz ryzykownych dla zdrowia wśród młodzieży z różnych krajów Unii Europejskiej jest zróżnicowane i zależy od wielu czynników, w tym społeczno-ekonomicznych i kulturowych danego kraju.

We wszystkich analizowanych krajach u dziewcząt częściej niż u chłopców występowały dolegliwości mnogie. Dziewczęta częściej niż chłopcy jadły owoce i warzywa oraz częściej dbały o higienę zębów. Analiza częstości występowania zachowań ryzykownych dla zdrowia wykazała, że 15-letnie dziewczęta pałały tytoń częściej od swoich rówieśników.

Chłopcy z badanych krajów europejskich częściej niż dziewczęta oceniali swoje zdrowie jako bardzo dobre oraz byli zadowoleni z życia, częściej dozna-

⁴⁰ *Zdrowie subiektywne, zadowolenie z życia*, A. Oblacińska, B. Woynarowska (red.), *op. cit.*

wali urazów wymagających pomocy medycznej. Różnice w analizie zachowań prozdrowotnych w kontekście płci badanych wskazują, że chłopcy w porównaniu z dziewczętami częściej jedzą śniadania w dniach szkolnych oraz częściej poświęcali na aktywność fizyczną co najmniej 60 minut dziennie przez ostatnie 5 dni. Wśród wszystkich badanych krajów UE chłopcy częściej niż dziewczęta upijali się 4 razy lub więcej, używali marihuany lub haszyszu 3 razy lub więcej w ostatnich 12 miesiącach (dotyczy 15-latków), byli sprawcami dręczenia innych uczniów w klasie, uczestniczyli w bójkach.

Pozycja Polski w porównaniu z innymi krajami UE była zróżnicowana. Polscy chłopcy w porównaniu z rówieśnikami z innych krajów europejskich: często byli zadowoleni lub bardzo zadowoleni ze swojego życia, często występowały u nich dolegliwości subiektywne, byli jednymi z najrzadziej jedzących owoce. Dziewczęta z Polski w porównaniu ze swoimi rówieśniczkami z pozostałych krajów europejskich stosunkowo często jadły owoce. Należały też do dziewcząt z krajów, gdzie odsetek zachowań ryzykownych dla zdrowia był najniższy (szczególnie w odniesieniu do codziennego palenia tytoniu, upijania się, używania marihuany lub haszyszu, bycia sprawcami dręczenia oraz uczestnictwa w bójkach). Na uwagę zasługuje fakt, że w porównaniu z innymi krajami europejskimi chłopcy i dziewczęta z Polski najrzadziej doznawali urazów wymagających pomocy medycznej. Młodzież z Polski znalazła się wśród krajów, w których badani oceniali najczęściej swoje zdrowie jako bardzo dobre.

Stwierdzono występowanie nierówności w zdrowiu wśród młodzieży 15-letniej w Polsce w zależności od miejsca zamieszkania, problemów w okolicy zamieszkania i statusu materialnego rodziny. Młodzież mieszkająca na wsi w porównaniu z mieszkańcami miast w mniejszym zakresie dba o higienę jamy ustnej. Większość negatywnych zjawisk związanych ze zdrowiem i stylem życia częściej występuje u młodzieży w mieście niż na wsi (dotyczy to m.in. używania substancji psychoaktywnych oraz podejmowania zachowań agresywnych).

Stwierdzono występowanie nierówności w dostępie do opieki zdrowotnej, które dotyczą szczególnie uczniów szkół wiejskich: brak gabinetu profilaktycznego na terenie szkoły, mniejsze odsetki uczniów (szczególnie w zasadniczych szkołach zawodowych) uczestniczących w programach edukacji zdrowotnej realizowanej przez pielęgniarki szkolne oraz uczniów objętych grupową profilaktyką próchnicy zębów, więcej uczniów przypadających na jedną pielęgniarkę szkolną.

Spośród trzech dziedzin badanych przez międzynarodowe testy PISA polska młodzież uzyskuje najsłabsze wyniki w dziedzinie matematyki i nauk przyrodniczych. Polscy uczniowie uzyskują ponadprzeciętne wyniki jedynie w zakresie umiejętności czytania. Ze względu na sytuację polskiego rynku pra-

cy oraz zapotrzebowanie na specjalistów nauk ścisłych, istnieje konieczność modyfikacji sposobu nauczania nauk przyrodniczych oraz matematyki. Polskie szkoły powinny bardziej intensywnie starać się o rozwijanie kompetencji poznawczych swoich uczniów w wymienionych dziedzinach wiedzy.

Stwierdzono, że uczniowie mieszkający w rejonach zaniedbanych oraz pochodzący z rodzin o niskim statusie społeczno-ekonomicznym gorzej postrzegają szkołę oraz mają gorsze wyniki w nauce. Istnieje konieczność podejmowania działań prowadzących do wyrównania szans edukacyjnych wśród uczniów z niskim statusem społeczno-ekonomicznym rodziny oraz zamieszkujących zaniedbane rejony. Zadaniem społeczności szkolnej jest objęcie szczególną troską i uwagą tych uczniów, którym warunki społeczno-ekonomiczne znacząco przeszkadzają w harmonijnym kształceniu i funkcjonowaniu w szkole oraz wpływają na zniekształcenie obrazu szkoły.

Analiza wyników badań uprawnia do stwierdzenia, że młodzież mieszkająca na wsi oraz ucząca się w zasadniczych szkołach zawodowych narażona jest na szczególnie silne działanie czynników utrudniających właściwy dostęp do edukacji oraz właściwej opieki medycznej. Istnieje konieczność podjęcia działań, które wpłyną na poprawę funkcjonowania tej grupy młodzieży w społeczeństwie.

LITERATURA

Cantrill H., *Pattern of human concerns*, Rutgers University Press, New Brunswick 1965.

Chrostopher S.J., *Nauczyciel – rodzic. Skuteczne porozumiewanie się*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.

Currie C., Gabhainn S., Godeau E. i in. *Inequalities in young people's health. HBSC international report from the 2005/2006 survey*, World Health Organization 2008.

Dąbrowa-Szefler M., *Równość szans w dostępie do edukacji na trzecim szczeblu [w:] Szkolnictwo wyższe w Polsce. Raport dla OECD*, Dąbrowa-Szefler M., Jabłecka J. (red.), Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Warszawa 2007.

Jodkowska M., Oblacińska A., Tabak I. i in., *Nierówności w dostępie uczniów do profilaktycznej opieki zdrowotnej w Polsce w ostatnim roku wdrażania Programu Rządowego „Profilaktyczna opieka zdrowotna nad dziećmi i młodzieżą w środowisku nauczania i wychowania”*, Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2007.

Kowalik S., *Rozwój społeczny* [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Rozwój funkcji psychicznych*, Harwas-Napierała B. i Trempała J. (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Małkowska-Szcutnik A., *Samoocena osiągnięć szkolnych oraz postrzeganie środowiska psychospołecznego szkoły* [w:] *Status materialny rodziny i otoczenia a samopoczucie i styl życia młodzieży 15-letniej. Wyniki badań HBSC 2006 w ujęciu środowiskowym*, Mazur J. (red.), Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2007.

Mazur J., Woynarowska B., Kołoto H., *Zdrowie subiektywne, styl życia i środowisko psychospołeczne młodzieży szkolnej w Polsce*, Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2007.

Mazur J., *Zdrowie młodzieży w okresie dojrzewania* [w:] *Zdrowie dzieci i młodzieży w Polsce*, Szymborski J., Jakóbiak K. (red.), seria „Biuletyn RPO – Materiały”, Rzecznik Praw Obywatelskich i Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2008.

Primary Health Care. Now More Than Ever, The World Health Organization Report 2008, WHO, Geneva 2008.

Raport o kapitale intelektualnym Polski, Giełda Papierów Wartościowych, Główny Urząd Statystyczny, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2008.

Status materialny rodziny i otoczenia a samopoczucie i styl życia młodzieży 15-letniej. Wyniki badań HBSC 2006 w ujęciu środowiskowym, Mazur J. (red.), Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2007.

Wierzbicka M. i in., *Changing oral health status and oral health behaviour of school children in Poland*, *Community Dental Health*, 2002, 19, 4, 243–250 [w:] Mazur J. i in., *Selected health problems in children and adolescents in Poland*, *Polish Population Review* 2005, 27: 203–233.

World Health Organization, *Health Interview Survey. Towards international harmonization of methods and instruments*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen 1996.

World Health Statistics 2008. WHO 2008.

Woynarowska B., *Edukacja zdrowotna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Woynarowska B., Mazur J., Kołoto H. i in., *Zdrowie, zachowania zdrowotne i środowisko społeczne młodzieży w krajach Unii Europejskiej*, Wydział Pedagogiczny UW i Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2005.

Woynarowska B., Oblacińska A., Jodkowska M. i in., *Standardy w profilaktycznej opiece zdrowotnej nad uczniami sprawowanej przez pielęgniarkę lub higienistkę szkolną oraz lekarza podstawowej opieki zdrowotnej*, Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2003.

Woynarowska B., Sokołowska M., *Szkoła promująca zdrowie. Doświadczenia dziesięciu lat*, KOWEZ, Warszawa 2000.

Zdrowie subiektywne, zadowolenie z życia i zachowania zdrowotne uczniów szkół ponadgimnazjalnych w Polsce w kontekście czynników psychospołecznych i ekonomicznych. Raport z badań, Oblacińska A., Woynarowska B. (red.), Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2006.

Woynarowska B., Małkowska-Szcutnik A., Mazur J., *Zdrowie subiektywne młodzieży w wieku 11–15 lat w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej*, „Medycyna Wieku Rozwojowego” 2008, t. XII, nr 2 cz. I.

Drzażdżewski S., materiały wewnętrzne Ministerstwa Edukacji Narodowej. „Roczne sprawozdanie o realizacji profilaktycznej opieki zdrowotnej nad uczniami w szkołach” (MZ-06) z 16 województw w Polsce, z liczbą uczniów uczących się w różnych typach szkół, zgodnie z danymi pochodzącymi z Systemu Informacji Oświatowej Ministerstwa Edukacji Narodowej.

Forum dyskusyjne „Opinie w sprawie opieki pediatrycznej w Polsce” – www.instytucja.pan.pl.

Ewa Karpowicz

AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNA MŁODZIEŻY

WSTĘP

Wszyscy akceptujemy hasła: „Młodzież powinna być aktywna”, „Młodzież ma przejawiać postawy obywatelskie”, „Młodzież musi uczestniczyć w życiu publicznym”. Te postulaty nie są jednak łatwe do zrealizowania. Dwadzieścia lat po przełomie próby budowania społeczeństwa obywatelskiego napotykać liczne przeszkody. Gwarantowana prawnie i faktycznie swoboda wyrażania opinii, możliwość udziału w życiu społeczeństw lokalnych i wpływania na decyzje władcze nie skutkują wzrostem aktywności. Socjologowie sygnalizują zjawisko skupiania się młodych ludzi na osobistych celach i egocentrycznych wartościach. Problemem jest wciąż kształtowanie postaw altruistycznych – wyrażających się troską o dobro drugiego człowieka i nieosobiste cele – oraz postaw obywatelskich, nastawionych na wspólnotę, dbałość o środowisko, przestrzeganie prawa, poszanowanie innych oraz gotowość do ponoszenia ciężarów i świadczeń na rzecz dobra wspólnego. Stymulowanie aktywności jest powinnością rodziców, pedagogów, a także instytucji i władz państwowych, które powinny tworzyć warunki sprzyjające uczestniczeniu młodych ludzi w procesie podejmowania decyzji na różnych szczeblach zarządzania społecznością lokalną i państwem.

Niniejsze opracowanie poświęcone jest problematyce aktywności młodzieży. Szeroki zakres tego tematu nie pozwala na dogłębną analizę wszystkich jego aspektów. Koncentrujemy się na wskazaniu istoty zjawiska aktywności, jej uwarunkowań społecznych i psychologicznych oraz form tej aktywności ze szczególnym uwzględnieniem jej przejawów w strukturach zorganizowanych.

Dokonujemy też przeglądu badań socjologicznych poświęconych tematyce aktywności młodzieży w ostatnich latach.

AKTYWNOŚĆ JEDNOSTKI

Relacje między człowiekiem a otaczającym go światem mają charakter interaktywny. Z jednej strony człowiek podlega oddziaływaniu środowiska zewnętrznego i adaptuje się do niego, z drugiej – kształtuje to środowisko, sam reguluje swoje z nim stosunki.

Aktywność jednostek i grup w sferze społecznej jest wyrazem ich podmiotowości. Człowiek, oddziałując na środowisko, realizuje własne cele, kształtuje też i rozwija poczucie sprawstwa¹. Świadomość oddziaływania na bieg spraw stanowi cenioną wartość, sprzyjającą zaspokajaniu ważnych potrzeb jednostkowych: afiliacji, uznania społecznego, samorealizacji – ma więc dla człowieka znaczenie nagradzające. Jego przeciwieństwem jest poczucie bezradności, charakteryzujące osoby przekonane o braku jakiegokolwiek wpływu na otaczającą je rzeczywistość. Zakorzenione poczucie braku tego wpływu prowadzi do „wyuczonej bezradności”, która w życiu społecznym przejawia się biernością, apatią, a także ucieczką w aktywność niepożądaną (patologiczną).

Utrzymujące się poczucie własnej bezradności wywołuje po jakimś czasie bezradność „uniwersalną”. Polega to na tym, że jednostka nie tylko nie widzi związku między własnym działaniem a osiąganym efektem, ale także neguje wpływ grup, zespołów, instytucji itp. na otoczenie. Jeśli takie odczucia charakteryzują większe grupy ludzi, prowadzi to do stanu tzw. bezradności społecznej², która jest tym większa, im ważniejszych dóbr i wartości dotyczy. Głębokie i długotrwałe przekonanie o trwałych przyczynach braku wpływu członków społeczeństwa na otaczającą rzeczywistość prowadzi do groźnego zjawiska zwanego anomią społeczną³.

¹ Sprawstwo definiowane jest jako „świadoma i celowa aktywność ukierunkowana na osiągnięcie określonego skutku” – por. X. Gliszczyńska, *Poczucie sprawstwa* [w:] *Człowiek jako podmiot życia społecznego*, X. Gliszczyńska (red.), Ossolineum, Wrocław 1983.

² J. Grzelak, *O bezradności społecznej* [w:] *Rzeczywistość polska i sposoby radzenia sobie z nią*, M. Marody, A. Sułek (red.), Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1987.

³ Twórcą pojęcia „anomia” jest E. Durkheim. Na temat anomii por. np. J. Wertenstein-Żuławski, *Anomia i ruchy młodzieżowe*, Kultura i Społeczeństwo” 1990, nr 3.

Aktywność w ogóle nie powstaje, a istniejąca zanika, gdy wyznawane przez człowieka standardy różnią się znacznie od standardów funkcjonujących w rzeczywistości społecznej, gdy postrzegane warunki i procesy nie przystają do wyznawanych przez jednostkę wzorców i gdy brak, jej zdaniem, perspektywy zmiany tego stanu rzeczy⁴.

Aktywność społeczna bywa traktowana jako pochodna świadomościowej zmiennej nazywanej „indywidualizm–kolektywizm”⁵. Stanowi ona element wielu kategorii teoretycznych, opisujących związek psychicznych właściwości człowieka z akceptacją bądź dezakceptacją życia społeczno-politycznego⁶. Indywidualizm i kolektywizm, rozumiane jako elementy orientacji człowieka, przedstawiane są przez badaczy przy użyciu pojęć–atrybutów, takich jak: 1) rozumienie tożsamości jednostki (indywidualizm podkreśla tożsamość osobistą, kolektywizm – tożsamość społeczną, przynależność do grup), 2) priorytety celów (indywidualizm zakłada egocentryzm, kolektywizm przedkłada korzyści grupy nad własną), 3) uwarunkowania społecznych zachowań (indywidualizm nadaje znaczenie jednostkowym postawom, potrzebom i preferencjom, kolektywizm – normom społecznym, zobowiązaniom wobec społeczeństwa), 4) przekonania na temat ładu społecznego (indywidualizm zakłada, że świat jest zbiorem jednostek, które współdziałają w wyniku kalkulacji kosztów i zysków, kolektywizm przyjmuje, że świat społeczny jest układem stosunków między grupami, a stosunki te opierają się na lojalności i bezinteresownej pomocy innym bez względu na koszty)⁷.

Aktywność na rzecz szerszych gremiów ludzi stanowi emanację „postaw prospołecznych”. Prospołeczność wiąże się z takimi nastawieniami i zachowaniami, jak altruizm, życzliwość, empatia, zaufanie, solidarność, zaangażowanie społeczne, ofiarność na rzecz innych, dzielenie się zasobami, kooperacja, dobrowolna pomoc itp. Najogólniej rzecz ujmując, prospołeczność wyraża się w gotowości do pozytywnego działania w stosunku do innych ludzi lub grup, wykraczającego poza interes indywidualny⁸.

⁴ Por. na ten temat H. Andrzejczyk, I. Słowik, G. Nowacki, *Zaangażowanie społeczno-polityczne młodzieży. Raport*, IBPM, Warszawa 1988.

⁵ Te pojęcia używane są współcześnie w analizach jednostkowych postaw, światopoglądów czy systemów wartości.

⁶ Zob. na ten temat M. Urban, *Indywidualizm i kolektywizm w świadomości młodzieży*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2008, s. 11 i n.

⁷ *Ibidem*, s. 112–113.

⁸ J. Mariański, *Kryzys moralny czy transformacja wartości?*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001, s. 219–220.

Nadal można zauważyć, że aktywny stosunek do rzeczywistości, postawy prospołeczne cechują wielu ludzi młodych. Młodzież wciąż jest zainteresowana światem, który ją otacza, chce ten świat zmieniać i naprawiać⁹. Uczestniczy w gorących debatach, demonstracjach i buntach, wykazuje w tym często skłonność do radykalizmu, organizuje ruchy o silnie lewicowym lub prawicowym obliczu. Aktywność młodzieży i jej zaangażowanie traktowane jest zwykle przez wychowawców, polityków i naukowców z aprobatą, uznawane bywa za odzwierciedlenie: *twórczej siły i zapowiedzi narodzin nowego, w istocie wspólnego świata*¹⁰.

UWARUNKOWANIA AKTYWNOŚCI MŁODZIEŻY POLSKIEJ PO 1989 R.

Polska młodzież przejawiała aktywność w wielu ważnych momentach historycznych. Licznie brała udział w przemianach roku 1956, była najaktywniejszym uczestnikiem demonstracji grudniowych w roku 1970. Także wydarzenia roku 1976 i następnych przyniosły ożywienie ruchu młodzieżowego. To młodzi ludzie stanowili filar ruchów opozycyjnych lat 1980–1989, wykazywali też szczególne ożywienie w pierwszych latach po przełomie 1989 r.

Rok 1989 zapoczątkował procesy, które wywierały silny, choć zróżnicowany, wpływ na skalę i charakter zaangażowania społecznego młodzieży. Z jednej strony promowana przez polityków i media ideologia faworyzowała liberalizm, głosiła pochwałę indywidualnego radzenia sobie z nowymi wyzwaniami, podkreślała wagę osobistych aspiracji i przedsiębiorczości. Z drugiej strony nowe warunki polityczne ułatwiały tworzenie się grup i wspólnot nastawionych na realizację celów społecznych, umożliwiały wzrost samoorganizacji społeczeństwa. Narastał prawdziwy pluralizm form organizacyjnych, powstało wiele nowych organizacji, reaktywowano te stare, zasłużone, o bogatych tradycjach (jak YMCA czy Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół”).

Nowy system stwarzał sprzyjające warunki rozwijania ruchów społecznych, które pośredniczą między władzą a społeczeństwem, mogą oddziaływać na decyzje organów państwa, wpływać na jego politykę, a zarazem stanowią swoisty aparat kontroli władzy: wspierają lub krytykują określone jej poczynania, domagają się rozliczeń przed społeczeństwem, chronią prawa grup i jednostek.

⁹ Por. *Młode pokolenie pyta rządzących o losy świata i ludzi*, M. Jaworowska (red.), INP UW, Warszawa 2004.

¹⁰ A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa 1987, s. 32.

Współczesną młodą generację społeczeństwa polskiego charakteryzuje w wyraźny sposób zarówno skłonność do indywidualizmu, jak i poszukiwanie wspólnoty przeżyć i doświadczeń. Przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych (socjologowie, psychologowie, politolodzy), formułując diagnozy dotyczące tej zbiorowości i rysując wizje przemian jej świadomości i postaw, podkreślają dwoistość kierunków zmian tożsamości polskiej młodzieży, wyznawanej przez nią hierarchii wartości. Mówi się o trudnościach zdobywania tożsamości w społeczeństwie „naśladowczym” wobec kultury i cywilizacji Zachodu¹¹, a także o konieczności ustawicznej autokreacji młodych ludzi żyjących w ponowoczesnej, wieloznacznej i ambiwalentnej rzeczywistości kulturowej¹².

W badaniach socjologicznych wskazuje się na dwa odłamy współczesnej młodzieży: jej mniejszą część można nazwać opinio- czy wzorcotwórczą, przeważającą zaś liczebnie zbiorowość młodych ludzi uznaje się za tzw. szarą (milczącą) większość. Tę większość charakteryzuje wybór strategii przystosowawczych, „orientacja na prywatność”¹³ oraz wycofywanie się z życia grup, organizacji i zbiorowości. To zjawisko wyjaśniane jest na różne sposoby. Na początku procesów transformacji ustrojowej tłumaczono je przede wszystkim: 1) trudnościami gospodarczymi (obniżką poziomu życia, obawą przed bezrobociem, zablokowaniem szans życiowych), 2) zerwaniem dotychczasowych więzi społecznych, brakiem możliwości artykulacji interesów grupowych, przemianą funkcji instytucji społecznych, 3) chaosem towarzyszącym tworzeniu demokracji (w mass-mediach, w dyskursie publicznym), 4) niewydolnością systemu oświatowego¹⁴. Po dwudziestu latach od przełomu niektóre z tych przyczyn są wciąż aktualne.

Spółcześni traktowani są przez socjologów jak nonkonformiści idący pod prąd aksjologii i nastrojów społecznych, którzy nie tylko poświęcają swój czas i wysiłek na rzecz idei czy ludzi, ale jeszcze gotowi są przyjąć na siebie stygmat

¹¹ R. Leppert, *Tożsamość młodzieży w społeczeństwie naśladowczym* [w:] *Młodzież wobec (nie) gościnnej przyszłości*, R. Leppert, Z. Melosik, B. Wojtasik (red.), Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Edukacji TWP we Wrocławiu, Wrocław 2005, s. 87–101.

¹² A. Cybal-Michalska, *Dylematy tożsamościowe młodzieży w sytuacji zmiany kulturowej* [w:] *Młodzież wobec (nie) gościnnej przyszłości*, op. cit., s. 113–121.

¹³ Por. np. A. Sułek, *Wartości życiowe dwóch pokoleń* [w:] *Ciągłość i zmiana tradycji kulturowej*, S. Nowak (red.), PWN, Warszawa 1989.

¹⁴ B. Fatyga, G. Fluderska, J. Wertenstein-Żuławski, „*Wszystko byłoby z nami w porządku, gdyby nie rzeczywistość*”. *O życiu codziennym młodzieży w Polsce* [w:] *Młodym być... Młodzież*'92, K. Koseła (red.), CBOS, Warszawa 1993.

„odmieńca”, nie mogąc liczyć na zrozumienie ze strony otoczenia¹⁵. Większość społeczników wywodzi się z kręgów, które ich do tego typu działalności motywują – z rodzin o silnych tradycjach społecznikowskich, z harcerstwa, z kręgów bliższych Kościołowi bądź z kręgów studentów pedagogiki, psychologii, socjologii¹⁶.

Spolecznikostwo wciąż traktowane bywa sceptycznie. Funkcjonuje też pogląd, iż: *po roku 1989 media jak i opinie obiegowe lansowały raczej nowe dla Polski wzory kapitalizmu: indywidualizm w walce o byt i dążenie do zysków finansowych i kariery. Na tym tle bezinteresowna działalność społeczna była postrzegana jako społeczne dziwactwo*¹⁷.

Badania nad młodzieżą z lat 1996–1998 (licealiści) oraz 2004 (studenci) ujawniły współistnienie sprzecznych fenomenów świadomości: z jednej strony „negację kulturowej rangi kariery, pieniądza, egoizmu indywidualistycznego” (łączy to polską młodzież z młodzieżą Wschodu i Zachodu), z drugiej strony przyjęcie tych kryteriów za obowiązujące przy ocenie wartości społeczeństw, kręgów kulturowych i państw¹⁸. Analizując zachodzące na przestrzeni pierwszego dziesięciolecia od przełomu zmiany wyznawanych przez młodzież wartości, autorzy badań wskazują m.in. na dominujący niemal w całej populacji młodzieży odwrót od polityki i wielu zachowań prospołecznych, a także odwrót od postaw „romantycznych” (my – naród) w kierunku preferowania postaw pragmatycznych¹⁹. Ten trend pozostaje w sprzeczności z postulowaną w ostatnim dwudziestoleciu ideą aktywności obywatelskiej.

Istotną cechą demokracji jest stwarzanie możliwości inicjowania akcji, zawiązywania stowarzyszeń, tworzenia organizacji podejmujących realizację celów, zadań i preferencji kształtowanych swobodnie i spontanicznie przez samych członków, niepodlegających kontroli władz państwowych. Znaczącym elementem tak pojmowanej aktywności jest branie na siebie odpowiedzialności za podejmowane działania, dokonania i ich rezultaty. Idea ta pozostaje w pewnej opozycji wobec funkcjonującej przez kilka dziesięcioleci XX wieku doktryny *welfare state*, która zakładała dominantę odpowiedzialności państwa za efekty uzyskiwane w rozległych dziedzinach życia społecznego. Jednak nawet na gruncie tej doktryny, a zwłaszcza u jej schyłku, pojawiały się koncep-

¹⁵ H. Świda-Ziemba, *Młodzi w nowym świecie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2005, s. 175–180.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, s. 171.

¹⁸ *Ibidem*, s. 295.

¹⁹ B. Fatyga, *Dzicy z naszej ulicy. Antropologia kultury młodzieżowej*, Ośrodek Badań Młodzieży ISNS UW, Warszawa 1999, s. 58–59.

cje podkreślające rolę nie tylko państwa, ale także rynku, stowarzyszeń, grup oraz jednostek w budowaniu dobrobytu²⁰. Konieczność rozwijania współpracy państwa i obywateli została wyrażona w licznych dokumentach ONZ, OECD, Komisji Europejskiej powstałych w latach 90. XX wieku. Wszystko to świadczy o przywiązywaniu coraz większej wagi do budowania instytucji społeczeństwa obywatelskiego, a zaleconą metodą osiągania pluralizmu jest głęboka decentralizacja procesu decyzyjnego i dzielenie odpowiedzialności przez różne sektory.

Wielu znakomitych autorów (A. Etzioni, A. MacIntyre, F. Fukuyama) akcentuje znaczenie instytucji społeczeństwa obywatelskiego, wspólnot lokalnych, stowarzyszeń i jednostek w promowaniu solidarności społecznej i dążeniu do budowy dobra wspólnego. Wiadomo jednak, że budowa społeczeństwa obywatelskiego to: *proces długi, żmudny i mało efektywny (...) nie da się go zrealizować tak, jak „czynu społecznego” czy „zrywu niepodległościowego”*²¹.

Ważnym czynnikiem budowania społeczeństwa obywatelskiego jest uczestnictwo w życiu publicznym i społecznym. Dotyczy to również młodzieży, która wchodzi w dorosłe życie z bagażem wartości wpojonych przez rodzinę, szkołę, Kościół. Jej aktywność na forum publicznym to klucz do późniejszej aktywności zawodowej. Bardzo ważny jest udział młodych ludzi w wyborach, ale *spectrum* aktywnych działań musi być o wiele szersze²². Konieczne jest więc tworzenie mechanizmów wspierających taką aktywność młodzieży. Jednym z jej animatorów powinny być władze publiczne.

FORMY AKTYWNOŚCI MŁODZIEŻY

Młodzież, tak jak inne grupy społeczeństwa, może przejawiać aktywność społeczną w różnorodny sposób. Zorganizowane formy tej aktywności to organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, fundacje, ruchy społeczne. Należy zaznaczyć, że granice wyznaczające poszczególne formy działalności są nieostre.

²⁰ Koncepcje te nosiły nazwę: *welfare pluralism* (wynegocjowany udział różnych czynników w tworzeniu dobrobytu) oraz *welfare mix* (mieszana strategia – kooperacja między tymi czynnikami tworzenia dobrobytu), por. E. Giermanowska, M. Racław-Markowska, *Spoleczności lokalne wobec problemu bezrobocia młodzieży*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003, s. 18,

²¹ B. Fatyga, *Dzicy z naszej ulic*, *op. cit.* s. 55.

²² Por. M. P. Wittenberg, *Is voting for young people?*, Pearson Education, Inc., New York et al., 2008.

1. ORGANIZACJE

Organizację społeczną można zdefiniować jako: *grupę celową, zrzeszenie powołane do realizacji określonych celów i zmierzające do tych celów w sposób zapewniający racjonalne wykorzystanie środków, ekonomię wysiłku, racjonalny podział pracy między członków, ujednoczone kierownictwo koordynujące wysiłki poszczególnych członków czy podgrup. Słowem – jest to grupa dążąca do osiągnięcia zakreślonych celów w sposób zorganizowany*²³.

Organizacjami pozarządowymi są: *niebędące jednostkami sektora finansów publicznych, w rozumieniu przepisów o finansach publicznych, i niedziałające w celu osiągnięcia zysku, osoby prawne lub jednostki nieposiadające osobowości prawnej utworzone na podstawie przepisów ustaw, w tym fundacje i stowarzyszenia*²⁴.

Stowarzyszenie to: *dobrowolne, samorządne, trwałe zrzeszenie o celach niezarobkowych*²⁵. Wyróżnia się wśród nich stowarzyszenia zarejestrowane oraz niezarejestrowane. Te pierwsze mają osobowość prawną, działają na podstawie statutu (podstawowy dokument, określający nazwę organizacji, jej cele, wewnętrzną strukturę itp.), są rejestrowane w Krajowym Rejestrze Sądowym, mogą prowadzić działalność gospodarczą. Stowarzyszenie zwykle nie jest rejestrowane (jedynie zgłaszane staroście) i nie ma osobowości prawnej. Nie musi mieć statutu (wystarczy regulamin). Nie może przyjmować dotacji, darowizn ani pieniędzy ze zbiorów.

Organizacje mogą powstawać samorzutnie – przez samych przyszłych członków lub z inspiracji innych organizacji, agend rządowych, grup nacisku. Są zróżnicowane tematycznie, realizują wielorakie cele: poznawcze, wychowawcze, polityczne, kulturalne, gospodarcze. Analiza społecznych celów każdej z nich powinna też uwzględniać przenikanie się wpływów różnych organizacji w danym środowisku. W systemie demokratycznym organizacjom i ruchom społecznym przypisuje się następujące funkcje: 1) artykułują interesy grupowe i środowiskowe, 2) oddziałują na procesy decyzyjne, tworząc grupy nacisku,

²³ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1970, s. 321.

²⁴ Definicja wg ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

²⁵ Definicja wg ustawy – Prawo o stowarzyszeniach. Dobrowolność polega na swobodzie tworzenia stowarzyszeń, dobrowolności przystąpienia do istniejącego stowarzyszenia oraz na nieograniczonej swobodzie wystąpienia niego. Trwałość stowarzyszenia oznacza, że istnieje ono niezależnie od konkretnego składu swoich członków (pod warunkiem, że jest ich ponad 15). Niezarobkowy cel stowarzyszenia oznacza, że jego celem nie może być prowadzenie działalności gospodarczej i osiąganie zysków ani przysporzenie korzyści majątkowych jego członkom.

3) mobilizują zbiorowości do demonstrowania pewnych postaw i podejmowania działań, 4) dążą do zmian w świadomości społecznej. Organizacje społeczne prowadzą działalność niepaństwową, zorganizowaną i publiczną.

ORGANIZACJE „MŁODZIEŻOWE”

Pojęcie i atrybuty

Trudno dokładnie określić, czym jest w istocie organizacja młodzieżowa, jaki jest zakres tego pojęcia i zbiór jego desygnatów. Niewątpliwie należy ona do grupy podmiotów nazywanych organizacjami społecznymi, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami.

Ogólnikowe definicje „organizacji młodzieżowej” spotkać można w niektórych tylko encyklopediach czy słownikach²⁶. Najczęściej jest ona określana jako: *dobrowolne zrzeszenie młodzieży zmierzające do realizacji wyznaczonych zadań*²⁷. Przegląd literatury przedmiotu ujawnia, że nazwą „organizacja młodzieżowa” posługujemy się zarówno w odniesieniu do organizacji zrzeszającej młodych ludzi, jak i do organizacji, której celem (statutowym) jest działanie na rzecz młodych ludzi – np. w definicji: *organizacje młodzieżowe to grupy młodzieży podejmujące aktywność w określonej dziedzinie (...) i tworzące wewnętrzną organizację ukierunkowaną funkcjonalnie na realizację celów związanych z potrzebami młodzieży (...). Organizacja młodzieżowa (...) skupia młodzież, działa w środowisku młodzieży i realizuje przez swą działalność potrzeby młodzieży*²⁸.

W dokumencie „Znowelizowana europejska karta uczestnictwa młodych ludzi w życiu lokalnym i regionalnym” czytamy: *Unikalną cechą organizacji młodzieżowych jest to, że koncentrują się one głównie na prezentowaniu poglądów i zaspokajaniu potrzeb i zainteresowań młodych ludzi. Tworzą one również przestrzeń, w której młodzi ludzie mogą zdobywać wiedzę oraz doświadczenie związane z szansami i wyzwaniem uczestnictwa w podejmowaniu decyzji i wspólnym działaniu z ich rówieśnikami*²⁹.

Stowarzyszenie Klon/Jawor, wspierające organizacje pozarządowe, współpracę oraz wymianę informacji, wyodrębnia „organizacje młodzieżowe” wy-

²⁶ Np. w wikipedii nie ma kategorii „organizacja młodzieżowa”.

²⁷ R. Smolski, M. Smolski, E.H. Stadtmüller, *Słownik encyklopedyczny. Edukacja obywatelska*, Wydawnictwo Europa, Wrocław 1999.

²⁸ W. Milanowski, *Dylematy polskiego ruchu młodzieżowego* [w:] J. Bogusz, G. Nowacki, *Młodzież i związki młodzieży w czterdziestolecu Polski Ludowej*, PWN, Warszawa 1987, s. 232.

²⁹ „Znowelizowana europejska karta uczestnictwa młodych ludzi w życiu lokalnym i regionalnym”, Strasburg 2003; także www.yforum.pl.

łącznie na podstawie deklaracji organizacji na temat prowadzenia działań w szczegółowych polach, a wśród nich: 1) prowadzenie działalności wychowawczej i formacyjnej dzieci i młodzieży (np. harcerstwo), 2) prowadzenie lub wspieranie domów dziecka, rodzin zastępczych, usługi adopcyjne, pomoc sierotom lub inne usługi socjalne adresowane do dzieci i młodzieży. Kategorie te obejmują więc organizacje działające dla młodzieży, na rzecz młodzieży. Z badań stowarzyszenia prowadzonych w 2008 r. wynika, że:³⁰

1. Niemal co czwarta organizacja młodzieżowa prowadzi działalność na wsi (24,7%), w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców nieco więcej – 26,7%, co piąta – w miastach 100–499 tys. mieszkańców. W miastach mniejszych organizacji młodzieżowych jest mniej: w miastach do 20 tys. mieszkańców – 12,0%, w miastach 20–49 tys. – 12,7%, w miastach 50–99 tys. – 3,6%.

2. Wśród organizacji młodzieżowych więcej jest fundacji (18%) i związków stowarzyszeń (6,4%) niż w całym sektorze organizacji (odpowiednio 13% i 3,7%).

Typologie organizacji młodzieżowych

Przed 1989 r. istniały w Polsce tylko cztery oficjalne organizacje młodzieżowe, wpasowane w obowiązujący system polityczny: ZSMP, ZMW, ZHP i ZSP. Pewną samodzielność wykazywało jedynie harcerstwo. Dziś samodzielnych organizacji o autentycznej, własnej wizji działań jest bardzo dużo; zróżnicowany jest ich profil działań³¹. W zestawieniach statystycznych organizacji pozarządowych, w wykazach administracyjnych pojawiają się liczne klasyfikacje organizacji. Można je znaleźć także w literaturze poświęconej stowarzyszeniom, fundacjom i innym organizacjom społecznym³². Zawierają one często interesujące analizy działalności znaczących organizacji młodzieżowych i wybrane opisy przypadków³³.

W publikacji z 1992 r. *Raport o młodzieży*³⁴ autorzy, wskazując na stabilizację ruchu organizacyjnego, wspólne interesy, porozumienia międzyorganizacyjne,

³⁰ Materiały Klon/Jawor na podstawie badania Stowarzyszenia Klon/Jawor na reprezentatywnej próbie 1700 stowarzyszeń i fundacji zrealizowanych w pierwszym kwartale 2008 r., <http://civicpedia.ngo.pl/x/351289> [dostęp: 9 czerwca 2009 r.].

³¹ Por. np. B. Rogowska, *Młode pokolenie Polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000, s. 13.

³² W końcu lat 90. powstał wykaz „organizacji młodzieżowych”, por. B. Rogowska, *Młode pokolenie Polski, op. cit.*, s. 27–30.

³³ Ciekawą pozycją poświęconą temu tematowi jest praca *Organizacje młodzieżowe w XX wieku*, P. Tomaszewski i M. Wołos (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.

³⁴ *Raport o młodzieży*, B. Fatyga, M. Szymańczak (red.), seria „Studia Społeczne”, Wydawnictwo Interpress, Warszawa 1992

przełamanie zatowarowania i tendencje do rejestrowania organizacji, wymieniają kilka nurtów organizacji i ruchów młodzieżowych działających na początku lat 90.: 1) nurt harcerski, 2) nurt katolicko-społeczny, 3) nurt kontestacyjny, 4) nurt polityczny, 5) nurt społeczno-polityczny i związkowy, 6) nurt społeczny, 7) nurt paramilitarny, 8) nurt ponadnarodowy, 9) nurt pokomunistyczny³⁵.

W badaniu „Kondycja organizacji pozarządowych w Polsce 2008”³⁶ zastosowano 15 typów „pól działań” organizacji pozarządowych, które można odnieść także do organizacji młodzieżowych: 1) kultura i sztuka, 2) sport, turystyka, rekreacja, hobby, 3) edukacja i wychowanie, 4) badania naukowe, 5) ochrona zdrowia, 6) usługi socjalne, pomoc społeczna, 7) rynek pracy, zatrudnienie, aktywizacja zawodowa, 8) ochrona środowiska, 9) rozwój lokalny w wymiarze społecznym i ekonomicznym, 10) prawo i jego ochrona, prawa człowieka, działalność polityczna, 11) wsparcie dla instytucji, organizacji pozarządowych i inicjatyw obywatelskich, 12) działalność międzynarodowa, 13) religia, 14) sprawy zawodowe, pracownicze, branżowe, 15) pozostała działalność.

W uzasadnieniu projektu ustawy o przedstawicielstwach młodzieży i ich uczestnictwie w życiu społecznym (z 17 stycznia 2005 r.)³⁷ podana jest lista organizacji, z którymi projekt konsultowano. Nie jest to oczywiście pełna lista funkcjonujących w Polsce organizacji, ale lista organizacji ważnych, których zdanie (w kwestii powołania Krajowej Rady Młodzieży) było dla projektodawcy istotne. Na liście znalazło się 46 organizacji, a w uzasadnieniu do projektu tej ustawy wprowadzono następujące ich kategorie:

- młodzieżowe ugrupowania polityczne,
- organizacje studenckie,
- stowarzyszenia kulturalne i hobbystyczne,
- młodzieżowe organizacje religijne,
- młodzieżowe organizacje tematyczne i zadaniowe,
- organizacje wymiany młodzieży,
- krajowe organizacje, których działania są skierowane również, choć nie wyłącznie, do młodzieży (np. organizacje osób niepełnosprawnych).

³⁵ Por. też R. Lipka, *Nowe organizacje polskiej młodzieży* [w:] *Raport o młodzieży*, *op. cit.*

³⁶ <http://civicpedia.ngo.pl/x/351289#inne> [dostęp: 20 maja 2009 r.].

³⁷ Projekt ustawy o przedstawicielstwach młodzieży i ich uczestnictwie w życiu publicznym, druk sejmowy nr 3795, uzasadnienie projektu, www.sejm.gov.pl [dostęp: 9 czerwca 2009 r.].

Nurt polityczny reprezentują tzw. młodzieżówki partyjne. Każdej niemal partii politycznej funkcjonującej w kraju towarzyszy zorganizowana struktura grupująca młodych ludzi powiązanych światopoglądowo i emocjonalnie z reprezentowanymi przez nią wartościami. W ostatnich latach funkcjonowały m.in.: Stowarzyszenie Młodej Lewicy Demokratycznej (powiązanej z SLD), Ogólnopolska Młodzieżowa Organizacja Samoobrony RP, Związek Młodzieży Wiejskiej (powiązany z PSL), Stowarzyszenie „Młodzi Demokraci” (powiązani z Unią Wolności), Młodzież Wszechpolska (powiązana z LPR), Forum Młodych Ludowców (powiązane z PSL), Forum Młodych Prawa i Sprawiedliwości, Federacja Młodych Unii Pracy, Młode Centrum³⁸.

FUNDACJE

Zorganizowane formy aktywności społecznej przyjmują czasem postać prawną fundacji. W tym modelu organizacji pozarządowej istotnym elementem jest kapitał przeznaczony na określony cel oraz statut zawierający reguły dysponowania tym kapitałem. Fundacje są po stowarzyszeniach drugą co do popularności formą prawną wśród organizacji pozarządowych. Według polskiego prawa fundacja jest „zakładem” (osobą prawną typu „zakładowego”), a więc – w odróżnieniu od np. stowarzyszeń, związków zawodowych, partii, samorządów zawodowych i innych korporacji – nie ma członków (jest bezosobowa)³⁹. Jest przez to bardziej niezależna od osób fizycznych: o celu, majątku, zasadach działania decyduje jej twórca. W związku z tym – zgodnie z dotychczasowym orzecnictwem NSA – nie zaliczano fundacji do organizacji społecznych, co uzasadniano właśnie tym, że fundacja nie jest korporacją obywateli, ale wyodrębnioną masą majątkową⁴⁰.

Zarówno organizacje społeczne, jak i fundacje działają na wielu różnych polach. Wyróżnia się następujące ich kategorie: ekologiczne, oświatowe, naukowe, pomocy chorym, pomocy zaginionym, religijne, rozwoju regionalnego, wspierania przedsiębiorczości, fundacje na rzecz kobiet, fundacje na rzecz kultury⁴¹.

³⁸ H. Ostrowicka-Miszewska, *„Jak porcelana rzucona o beton...”. Dyskursy o młodzi, polityce i polityce młodzi*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006, s. 85 i n.

³⁹ W Polsce podstawowym aktem prawnym regulującym problematykę fundacji, ich zakładania i funkcjonowania jest ustawa z 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (Dz.U. z 1991 r. nr 46, poz. 203 ze zm.).

⁴⁰ Postanowienie NSA w Warszawie z 12 stycznia 1993 r.; sygn. akt I SA 1762/92, ONSA 1993, nr 3, poz. 75.

⁴¹ <http://katalog.wp.pl/fundacje/?ticaid=18752> [dostęp: 2 czerwca 2009 r.].

Organizacje przybierające postać stowarzyszeń lub fundacji określane są po 1989 r. mianem „trzeciego sektora”. Ich funkcjonowanie bywa oparte w pewnej mierze na dotacjach polskich i zagranicznych oraz na działalności tzw. wolontariuszy. Charakteryzują je trafnie następujące słowa: *Instytucje trzeciego sektora to zarazem antyteza i uzupełnienie kapitalizmu. Antyteza, gdyż w świecie rywalizacji, drapieżnej i pełnej zagrożeń walki o byt, w świecie zorganizowanym według twardych zasad ekonomii pojawiają się organizacje, których istotą jest bezinteresowność i prospołeczność; uzupełnienie, ponieważ zapewniają większą harmonię „społecznego organizmu” – swą działalnością wypełniają obszary ludzkich potrzeb, krzywdy, upośledzenia, sfery, które państwa kapitalistyczne pozostawiają inicjatywie obywatelskiej*⁴².

WOLONTARIAT

Istotną formą aktywności społecznej jest działanie zwane wolontariatem. Jest ono definiowane jako: *dobrowolna, bezpłatna, świadoma praca na rzecz innych lub całego społeczeństwa, wykraczająca poza związki rodzinno-koleżeńsko-przyjacielskie*⁴³. Działalność ta jest dostępna dla wszystkich i podejmowana z własnej, nieprzymuszonej woli; ma wartość edukacyjną (uczenie się pozaformalne) i społeczną. Jej cechą charakterystyczną jest określony czas jej wykonywania, jasne cele, treść, zadania, struktura i ramy, odpowiednie wsparcie oraz ochrona prawna i socjalna. Według ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2003 r. nr 96, poz. 873) wolontariuszem jest ten, kto: *dobrowolnie i świadomie oraz bez wynagrodzenia angażuje się w pracę na rzecz osób, organizacji pozarządowych, a także rozmaitych instytucji działających w różnych obszarach społecznych*. Wolontariuszem może zostać każdy, bez względu na wiek, płeć, poziom zamożności, zawód, wykształcenie, doświadczenie itd. Niezbędne są za to takie cechy, jak odpowiedzialność i uczciwość.

Wolontariat w Polsce powojennej ograniczał się do Związku Harcerstwa Polskiego, dopiero od 1990 r. zaczął rozwijać się w coraz liczniejszych organizacjach pozarządowych. W Polsce liczbę wolontariuszy ocenia się w 2009 r. na około 5 mln⁴⁴. Do dziś wolontariat jest w Polsce zjawiskiem znacznie mniej powszechnym niż w krajach zachodnich. Wynika to, jak się ocenia, z trzech przyczyn: 1) braku tradycji wolontariatu, przekazywanej z pokolenia na pokolenie (przerwa spowodowana okresem PRL), 2) silnego dążenia do podnie-

⁴² H. Świda-Ziemba, *Młodzi w nowym świecie*, op. cit., s. 165.

⁴³ <http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosc/449501.html> [dostęp: 2 czerwca 2009 r.].

⁴⁴ <http://www.wolontariat.ngo.pl/> [dostęp: 2 czerwca 2009 r.].

sienia standardu własnego życia, zaspokajania własnych potrzeb, 3) relatywnie niskiej wiedzy o możliwościach działania na rzecz innych ludzi.

Wiele ogromnych przedsięwzięć społecznych odbywa się na zasadzie wolontariatu. Najłatwiej zauważyć wolontariuszy Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, Polskiego Czerwonego Krzyża, Amnesty International oraz licznych fundacji niosących pomoc ubogim, chorym czy niepełnosprawnym. Ale wolontariat to nie tylko bezpośrednie działanie na rzecz bliźnich – to także działania zmierzające np. do rozwijania różnych form kultury, opieki nad zabytkami, ochrony przyrody i środowiska, ochrony zwierząt, edukacji, działań prozdrowotnych, propagowania religii, aktywnego spędzania czasu wolnego. W świecie komputerowym znane inicjatywy oparte na wolontariacie to Open Office czy Wikipedia⁴⁵.

Istnieje w naszym kraju sieć centrów wolontariatu, które oprócz promocji tej idei zajmują się pośrednictwem ofert pomiędzy organizacjami, a osobami chcącymi zostać wolontariuszami oraz przygotowaniem obydwu tych podmiotów do współpracy. Funkcjonują one w poszczególnych gminach. Ich zadaniem jest zwiększenie aktywności obywatelskiej, uwrażliwienie członków społeczności lokalnych na potrzeby innych, wyzwolenie ich do działania. Ważnym ogniwem Centrum Wolontariatu (które prowadzi szkolenia dla wolontariuszy i koordynatorów) jest Biuro Pośrednictwa dla Wolontariuszy, w którym gromadzone są informacje o osobach chcących pracować na rzecz innych oraz o organizacjach i instytucjach potrzebujących wolontariuszy.

Na koniec trzeba jeszcze stwierdzić, że obok zaprezentowanych powyżej zorganizowanych form aktywności społecznej przejawia się ona także w grupach nieformalnych, które powstają *ad hoc*, w sytuacjach wymagających szybkiej reakcji, pomocy, wsparcia. Tego rodzaju grupy konstytuują się i działają nie tworząc zamkniętych ram organizacyjnych, uczestnictwo w nich jest płynne, wykonują one pewne zadania i kończą działalność wraz z ich zrealizowaniem. Tego rodzaju grupy korzystają często ze wsparcia finansowego ze środków publicznych. Wnioskodawcą jest w takich przypadkach jakaś organizacja formalna, a beneficjentem grupa nieformalna utworzona do spełnienia jakiejś konkretnej misji społecznej lub realizacji skonkretyzowanego celu.

Ważnym elementem aktywności jest uczestniczenie w ruchach społecznych. Pojęcie „ruch społeczny” też jest nieostre. Można je zdefiniować jako: *zbiorowe dążenie ludzi do realizacji wspólnego celu*⁴⁶. Ruch młodzieżowy bywa

⁴⁵ <http://pl.wikipedia.org/wiki/Wolontariat> [dostęp: 2 czerwca 2009 r.].

⁴⁶ J. Wiatr, *Socjologia stosunków politycznych*, PWN, Warszawa 1977, s. 403 i n.

określany jako: *całokształt w jakikolwiek sposób zorganizowanej i (przynajmniej chwilowo) zinstytucjonalizowanej aktywności społecznej młodzieży*⁴⁷.

AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNA MŁODZIEŻY W ŚWIETLE BADAŃ

Różnorakie aspekty zachowań młodzieży są przedmiotem zainteresowania socjologów, psychologów i ośrodków badania opinii. Poniżej przedstawiamy przegląd wybranych badań poświęconych problematyce aktywności młodzieży w ostatnich latach. Najwięcej danych na ten temat dostarczają badania CBOS oraz Klon/Jawor. Na nich koncentrujemy więc uwagę w niniejszym opracowaniu.

ZAINTERESOWANIE INFORMACJAMI ZE ŚWIATA

Podłożem podejmowania wszelkiego typu aktywności jest wiedza o dziedzinie, w której się chce tę aktywność przejawiać. Działania społeczne o szerszym zasięgu są pochodną zainteresowań jednostki wykraczających poza sferę spraw osobistych, rodzinnych, sąsiedzkich. Wiedzę o zjawiskach politycznych i społecznych czerpie się zazwyczaj z mediów. Ośrodki badania opinii sondują skalę zainteresowania młodzieży wiadomościami ze świata.

Z badań prowadzonych przez kilkanaście ostatnich lat⁴⁸ wynika, że największą popularnością cieszą się telewizyjne programy informacyjne. Codziennie lub prawie codziennie ogląda je dwie piąte młodych ludzi. Po okresie stabilnego zainteresowania informacjami politycznymi w mediach ostatnie pięć lat przyniosło spadek ich systematycznej oglądalności [od 2003 r. do 2008 r. o 9 punktów procentowych (pkt proc.)]. W 2008 r. programy informacyjne były oglądane przez dwóch na pięciu uczniów codziennie, a przez około trzech na dziesięciu uczniów dwa–trzy razy w tygodniu (28%) lub zupełnie okazjonalnie (28%) (tabela 1).

⁴⁷ W. Milanowski, *Dylematy polskiego ruchu młodzieżowego*, op. cit., s. 232.

⁴⁸ Wyniki pochodzą z: 1) badań statutowych CBOS zamieszczonych [w:] *Młodzież 2008*, seria „Opinie i Diagnozy”, CBOS, Warszawa 2009; 2) badania naukowego „Konsumpcja substancji psychoaktywnych przez młodzież szkolną – Młodzież 2008”, które zostało przeprowadzone przez Fundację Centrum Badania Opinii Społecznej na zlecenie Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii (KBPN). Projekt zrealizowano w ramach Krajowego Programu Przeciwdziałania Narkomanii. Sondaż przeprowadzono na próbie losowej 65 szkół (jedna klasa w szkole). Badaniem objęto młodzież uczęszczającą do ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych, dziennych młodzieżowych (bez szkół specjalnych), na podbudowie programowej gimnazjum. Wywiady z uczniami zostały zrealizowane metodą audytoryjną, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2009/K_011_09.PDF [dostęp: 9 lipca 2009 r.].

Tabela 1. Częstotliwość oglądania programów informacyjnych

Jak często oglądasz programy informacyjne w telewizji, takie jak Wiadomości o 19.30, Panoramę, Wydarzenia w TV Polsat, Fakty w TVN itp.?	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	IV 1996*	XII 1998*	XII 2003*	X 2008
	w procentach			
Codziennie lub prawie codziennie	42	50	50	41
Dwa–trzy razy w tygodniu	31	25	25	28
Okazjonalnie	24	23	22	28
Wcale	2	2	3	3

* W tych badaniach pytanie brzmiało „Jak często oglądasz programy informacyjne w TVP?”.

Źródło: badania CBOS i KBPN (przedstawione w przypisie 48).

Czynnikiem różnicującym oglądanie telewizyjnych programów informacyjnych jest niemal wyłącznie poziom zainteresowania polityką. Osoby deklarujące duże zainteresowanie tą sferą życia publicznego przyznają się jednocześnie do częstego oglądania programów informacyjnych (84% – codziennie lub prawie codziennie). Wśród uczniów niezainteresowanych polityką tylko jedna czwarta (25%) równie często ogląda wiadomości w telewizji. Uczniowie mieszkający w miastach oglądają programy informacyjne nieco częściej niż mieszkający na wsi. Ani rodzaj szkoły, ani płeć czy wykształcenie rodziców nie różnicują znacząco częstości oglądania programów informacyjnych.

Obniżyła się także częstość słuchania wiadomości w radiu. Od roku 1996 sukcesywnie wzrastał odsetek regularnych słuchaczy wiadomości radiowych – a w 2003 r. dwie piąte ankietowanych (40%) deklarowało, że codziennie lub prawie codziennie słucha serwisów informacyjnych w radiu. W roku 2008 odsetek ten był niższy o 10 pkt (30%). Dwie piąte uczniów w 2008 r. (40%, wzrost o 9 pkt od 2003 r.) słuchało wiadomości w radiu tylko okazjonalnie.

Zdecydowanie mniejszą popularnością niż telewizyjne, a nawet radiowe serwisy informacyjne cieszą się wśród młodzieży gazety codzienne. Regularnie – codziennie lub prawie codziennie – czytał je w 2008 r. co dziewiąty ankietowany (11%). W porównaniu z rokiem 2003 spadły zarówno deklaracje czytania codziennego (o 2 pkt proc.), jak i czytania dwa–trzy razy w tygodniu (o 4 pkt), wzrosła natomiast (o 5 pkt) liczba osób mających okazjonalny kontakt z codzienną prasą (tabela 2).

Tabela 2. Częstotliwość czytania gazety codziennej

Jak często czytasz gazetę codzienną?	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach			
Codziennie lub prawie codziennie	14	13	13	11
Dwa-trzy razy w tygodniu	27	21	25	21
Okazjonalnie	42	43	45	50
Wcale	16	22	16	18

Źródło: jak pod tabelą 1.

Poza zainteresowaniem polityką nieco częstszy kontakt z prasą codzienną jest związany z poziomem wykształcenia rodziców – wśród młodych ludzi, których rodzice mają wyższe wykształcenie, czytelnictwo codziennej prasy jest deklarowane nieco częściej niż wśród pozostałych.

Jeszcze mniej popularne niż gazety codzienne są wśród młodzieży tygodniki społeczno-polityczne. W 2003 r. co trzeci młody człowiek (33%) deklarował, że czyta czasopisma co najmniej kilka razy w tygodniu. W ciągu ostatnich pięciu lat zainteresowanie tego typu prasą spadło o 7 pkt proc. (do 26%) i w 2008 r. było takie samo jak w roku 1998.

ZAINTERESOWANIE POLITYKĄ

Badania ujawniły⁴⁹, że największa liczebnie grupa młodzieży (39%) określa swoje zainteresowanie polityką jako średnie – śledzi jedynie najważniejsze wydarzenia polityczne. Nieco częściej zainteresowanie tą dziedziną deklarują chłopcy niż dziewczęta. Ponad jedna czwarta badanych (27%) twierdzi, że praktycznie nie interesuje się kwestiami politycznymi. W sondażu z 2008 r. zainteresowanie młodzieży polityką było zbliżone do odnotowanego pięć i dziesięć lat wcześniej a niższe niż w 1996 r. (tabela 3).

W sondażu z 2008 r., tak jak pięć i dziesięć lat wcześniej, zapytano młodych ludzi, czy w przyszłości dopuszczają możliwość wstąpienia do jakiejś partii politycznej. Porównanie wyników badań pokazuje, że od 1998 r. systematycznie rósł odsetek uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych wykluczających zostanie w przyszłości członkiem jakiejś partii politycznej. W 2008 r. aż 71% badanych składało tego rodzaju deklaracje. Jedynie 13% młodzieży (wzrost o 3 pkt od 2003 r.) brało pod uwagę możliwość czynnego uczestniczenia w życiu politycznym. Od roku 1998 systematycznie maleje odsetek osób niemających zdania w tej kwestii (tabela 4).

⁴⁹ *Ibidem.*

Tabela 3. Zainteresowanie polityką

Jak określił(a)byś swoje zainteresowanie polityką?	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	1996	1998	2003	2008
	w procentach			
Bardzo duże – uważnie śledzę prawie wszystko, co się dzieje w polityce	3	3	3	4
Duże – dość uważnie śledzę to, co dzieje się w polityce	14	8	10	9
Średnie – śledzę jedynie główne wydarzenia	52	42	38	39
Niższe – często umykają mojej uwadze nawet ważne wydarzenia	18	23	21	20
Żadne – praktycznie mnie to nie interesuje	13	23	25	27
Określił(a)bym to inaczej	0	1	3	2

Źródło: jak pod tabelą 1.

Tabela 4. Deklarowane zainteresowanie wstąpieniem do partii politycznej

Czy w przyszłości Twoje członkostwo w partii politycznej:	Badanie statutowe CBOS	Badania KBPN	
	1998	2003	2008
	w procentach		
W ogóle nie wchodzi w grę	57	62	71
W zasadzie wchodzi w grę	14	16	13
Trudno powiedzieć	29	23	16

Źródło: jak pod tabelą 1.

Chłopcy nieco częściej niż dziewczęta są zainteresowani członkostwem w jakiejś partii politycznej, jednak także wśród nich deklaracje tego rodzaju stanowią zdecydowaną mniejszość.

Syntetyczny obraz postaw młodzieży wobec polityki ujawniają badania prowadzone wśród młodzieży od połowy lat 90. XX wieku⁵⁰. Zbiorcza analiza tych badań wykazuje, że młodzież w Polsce w minimalnym stopniu jest zainteresowana polityką; scena polityczna nie jest dla niej czymś „osobowo ważnym”. Autorzy badań stwierdzili, że młodzi ludzie: 1) nie darzą zaufaniem instytucji *stricte* politycznych, ale ufają instytucjom ponadnarodowym, 2) są przekonani, że nie mają wpływu na politykę, 3) w większości nie wykazują dużego zainteresowania sprawami *stricte* politycznymi, jednak nie są obojętni wobec wielu

⁵⁰ H. Ostrowicka-Miszewska, „*Jak porcelana rzucona o beton...*”, *op. cit.*, s. 56–57. Autorka przy każdej tezie powołuje się na publikacje, w których dana teza jest zawarta.

kwestii o znaczeniu politycznym; pełnią rolę obserwatorów sporów prowadzonych przez elity polityczne, 4) raczej nie uczestniczą w wyborach, a połowa a nich uważa to za obowiązek, 5) bardzo krytycznie oceniają polską rzeczywistość oraz polskich polityków, zarówno ze względu na ich cechy osobowe, jak i przygotowanie do profesjonalnej działalności politycznej; w ocenach kierują się głównie pragmatyzmem, 6) nie formułują alternatywnych rozwiązań, nie są nastawieni na zmianę czy bunt, 7) preferują demokratyczne reguły i uznają skuteczność demokratycznych zasad; lepiej oceniają konsekwencje zmiany ustrojowej niż ich rówieśnicy z innych krajów postkomunistycznych, 8) wykazują tendencję do formułowania ocen i opinii „wielowymiarowych” i niespójnych; mają problemy z definiowaniem opcji politycznych (lewicy, prawicy, centrum), ale dysponują wiedzą o demokracji.

AKTYWNOŚĆ PRZEJAWIANA W SZKOŁACH

Udział w samorządzie szkolnym to pierwsza dla młodzieży szansa wykazania aktywnej postawy w sprawach szerszego zasięgu, dotyczących wspólnych interesów większej grupy osób. Zdaniem pedagogów problemem wielu szkół jest niedocenywanie samorządu szkolnego jako laboratorium przyszłego życia społecznego, sprawdzianu ról obywatelskich, miejsca rozwiązywania sporów i prowadzenia debat publicznych⁵¹. Właściwą rolę w zachęcaniu młodzieży do udziału w samorządzie powinni spełniać nauczyciele.

Jak wynika z badań⁵² od 2003 r. do 2008 r. odsetek uczniów deklarujących, że brali udział w wyborach do samorządu szkolnego, wzrósł o 11 pkt (z 32% do 43%) i osiągnął poziom z 1998 r. (42%). Trudno to uznać za wielki przełom, nie wiadomo, czy tendencja ta się wzmocni, ale na pewno jest to interesujący zwrot w postawach młodzieży (tabela 5).

Wzrost uczestnictwa w wyborach samorządowych nastąpił we wszystkich typach szkół, ale dotyczy to wyłącznie wyników z lat 2003–2008. Porównując wcześniejsze dane, można zauważyć, że wśród uczniów utrzymuje się poziom uczestnictwa sprzed dziesięciu lat.

⁵¹ M. Sielatycki, *Uwagi na rozpoczęcie Europejskiego Roku Edukacji Obywatelskiej w Polsce*, http://www.ereo.codn.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=21&Itemid=58/ [dostęp: 9 czerwca 2009 r.].

⁵² Por. przypis 48.

Tabela 5. Udział w wyborach do samorządu szkolnego

Czy brałe(a)ś udział w wyborach do samorządu szkolnego?	Badanie	Badania KBPN	
	statutowe CBOS	2003	2008
	1998	w procentach	
Zawsze, kiedy się odbywały	20	14	20
Tak, ale nie każdego roku	22	18	23
Nigdy nie brałe(a)m udziału	55	63	56
W mojej szkole nie ma samorządu	1	2	1
Inna odpowiedź	2	2	1

Źródło: jak pod tabelą 1.

Badania z 2004 r. ukierunkowane na analizę oferty kierowanej wobec młodzieży ze strony instytucji i organizacji funkcjonujących w gminach i powiatach⁵³ uwzględniały następujące podmioty: szkołę, NGO'sy, dom kultury, bibliotekę, klub, świetlicę, ośrodek sportowy, zajęcia przy parafii, inne. Ujawniły one, że instytucją, która bierze na siebie główny ciężar aktywizowania młodych ludzi, jest szkoła. Zapewnia ona zdecydowaną większość (66%) całej oferty przeznaczonej dla młodych ludzi, 15% – to działania i zajęcia proponowane młodzieży przez organizacje pozarządowe. Wszystkie pozostałe podmioty realizują łącznie jedynie 19% oferty. Zajęcia podejmowane przez te organizacje związane są najczęściej ze sportem i spędzaniem czasu wolnego, przeciwdziałaniem zagrożeniom zdrowotnym i patologiom, edukacji formalnej, uzupełniającej i nieformalnej oraz wyrównywaniem szans młodzieży wiejskiej i miejskiej, wreszcie uczestnictwem w życiu lokalnych społeczności⁵⁴. Analiza nie ukazuje, niestety, charakteru i profilu działań zmierzających do podniesienia aktywności młodzieży⁵⁵.

⁵³ Badania realizowano na reprezentatywnej próbie uczniów szkół ponadgimnazjalnych ze wsi i miast w 12 powiatach Polski. Objęły 4 typy szkół ponadpodstawowych: gimnazja, licea ogólnokształcące, zasadnicze szkoły zawodowe oraz średnie szkoły zawodowe. Zastosowano losowanie warstwowo-proporcjonalne. Przeprowadzono je w 2004 r.: *Biała Księga Młodzieży Polskiej. Dwie prawdy o aktywności. Uwarunkowania i możliwości działania młodzieży w środowisku lokalnym w perspektywie polityki młodzieżowej Unii Europejskiej. Raport z badań*, oprac. B. Fatyga, I. Oliwińska, M. Sińczuch, P. Zieliński, Biuro Młodzieży MENiS, Ośrodek Badań Młodzieży ISNS UW, Zakład Badań Naukowych PTS, Warszawa 2005.

⁵⁴ *Biała Księga Młodzieży Polskiej, op. cit.*, s. 69.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 67 i n.

PRZYNALEŻNOŚĆ DO ORGANIZACJI

W badaniu CBOS „Młodzież” z 1992 r. zadano pytanie: „Czy istnieje w naszym kraju bliska ci organizacja?”, 23% respondentów odpowiedziało twierdząco: wybrano przede wszystkim organizacje związane ze spędzaniem wolnego czasu – sportowe, turystyczne, hobbystyczne (10% odpowiedzi), organizacje i ruchy młodzieżowe (2%), organizacje społeczne (5%)⁵⁶.

W tych samych badaniach na pytanie „Czy są obecnie w Polsce organizacje zajmujące się problemami młodych ludzi?”, 61% badanych uczniów odpowiedziało „trudno powiedzieć”, a odpowiedzi pozytywnej udzieliło 15%. Wśród harcerzy badanych kilka miesięcy później tym samym narzędziem „trudno powiedzieć” odpowiedziało 36%, a istnienie takich organizacji wskazało 47% badanych. Z kolei na pytanie: „Czy takie organizacje są potrzebne?”, 82% uczniów i 69% harcerzy odpowiedziało twierdząco. Gdyby powstały, należeć do nich chciałoby 44% badanych z obu wskazanych grup, a aktywnie w nich działać – 15% uczniów i 18% harcerzy. Ci młodzi ludzie chcieli przede wszystkim organizacji wypełniających czas wolny i charytatywnych⁵⁷.

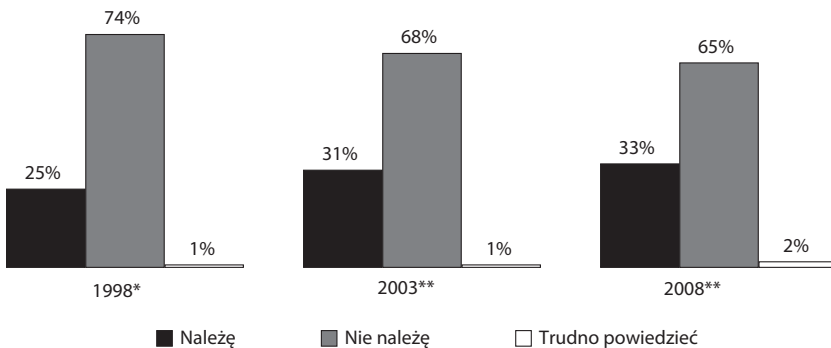
W ciągu ostatnich lat wśród młodzieży zdecydowanie przeważają osoby niezrzeszone. W badaniach prowadzonych w 1998 i 2003 r. stwierdzono⁵⁸, że brak przynależności do jakiegokolwiek stowarzyszenia, związku, klubu, ruchu lub organizacji zadeklarowało odpowiednio 74% i 68% badanych, w 2008 r. było ich 65%. W ostatniej dekadzie odnotowujemy jednak stopniowy wzrost liczby młodych ludzi deklarujących przynależność do mniej lub bardziej sformalizowanych stowarzyszeń, organizacji czy klubów. W 2008 r. należała do nich jedna trzecia uczniów (33%, o 8 pkt proc. więcej niż dziesięć lat wcześniej). Prezentuje to wykres 1.

⁵⁶ B. Fatyga, *Aktywność społeczna [w:] Sytuacja dzieci i młodzieży w Polsce (5–20 lat). Raport*, Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży, Warszawa 1993. Badania o takim profilu nie były później powtarzane. Kategoryzacja budzi wątpliwości, bowiem organizacje związane ze spędzaniem czasu wolnego a także organizacje młodzieżowe należą do kategorii „społeczne”.

⁵⁷ *Ibidem*. Badania o takim profilu nie były później powtarzane.

⁵⁸ *Młodzież 2003*, seria „Opinie i Diagnozy”, CBOS, Warszawa 2004.

Wykres 1. Przynależność młodzieży do stowarzyszeń, organizacji, klubów, grup sympatyków (fanów), związków lub ruchów religijnych

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Młodzi ludzie najczęściej przyznają się do członkostwa w klubach, związkach, stowarzyszeniach i fanklubach sportowych (12%) oraz organizacjach, klubach kulturalnych (np. stowarzyszenia taneczne czy koła filmowe) i hobby-stycznych, jak kluby motoryzacyjne, fankluby muzyczne itp. (10%).

Zaledwie ośmiu badanych na stu (8%) należało do stowarzyszeń religijnych, związanych głównie z Kościołem katolickim. Jeszcze mniej popularne są organizacje służby publicznej, jak OSP czy WOPR (3%). Zaledwie co setny uczeń (1%) deklarował działalność w harcerstwie. Natomiast organizacje polityczne w ogóle nie znajdowały zainteresowania młodzieży (tabela 6).

Na początku lat 90. XX wieku szacunki wykonane na podstawie różnych badań wskazywały, że około 25% dzieci i młodzieży uczestniczy w życiu rozmaitych organizacji i ruchów młodzieżowych. W badaniu nastolatków z małych miast, zrealizowanym w 1999 r. przynależność do organizacji deklarowało 16% badanej młodzieży. Najczęściej byli to uczniowie liceów ogólnokształcących (19%), najrzadziej uczniowie zasadniczych szkół zawodowych (10%). Znamienne jest to, że 69% badanej młodzieży stwierdziło, iż nie zna żadnych organizacji ani osób pracujących z dziećmi lub młodzieżą w ich miastach. Najczęściej takie organizacje lub osoby potrafili wskazać licealiści (36%), najrzadziej uczniowie zasadniczych szkół zawodowych (11%)⁵⁹.

⁵⁹ *Biała Księga Młodzieży Polskiej, op. cit., s. 8.*

Tabela 6. Przynależność do organizacji społecznych

Do jakich stowarzyszeń, organizacji, klubów, grup sympatyków (fanów), związków lub ruchów religijnych należysz?	Badanie KBPN 2008
Kluby, związki, stowarzyszenia sportowe, w tym kluby kibica	12%
Organizacje, stowarzyszenia, kluby kulturalne i hobbistyczne	10%
Organizacje, stowarzyszenia, kluby religijne	8%
Organizacje, stowarzyszenia, kluby służby publicznej (PCK, Monar, WOPR, OSP itp.)	3%
Harcerstwo	1%
Subkultury	0%
Organizacje, stowarzyszenia, kluby polityczne	0%
Inne organizacje	2%
Inne odpowiedzi	1%
Trudno powiedzieć	2%
Nie należę do żadnego	65%
Procenty nie sumują się do 100, ponieważ respondenci mogli wymieniać kilka organizacji	

Źródło: jak pod tabelą 1.

W badaniach nad młodzieżą zadano też pytanie: „Czy znasz jakąś grupę lub organizację potrzebną takim ludziom jak ty?”. 82% badanych odpowiedziało przecząco (!), tylko 15% twierdząco. Zainteresowanie organizacjami dotyczy przede wszystkim dwóch typów: 1) organizacji, w których młodzież pełni rolę wolontariuszy oraz 2) harcerstwa, kół zainteresowań, subkultur, gdzie aktywność jest nakierowana na zaspokajanie własnych potrzeb i realizację własnych celów⁶⁰. Badanie przyczyn braku zainteresowania organizacjami ujawniło, że młodzi ludzie najczęściej wskazywali na „brak chęci” i „brak czasu”⁶¹. Dorośli wyjaśniali brak zainteresowania organizacjami wśród młodzieży w następujący sposób: „brak ofert”, „niechęć do zrzeszania się”, „brak autorytetów i liderów”, „mała aktywność”, „postawa konsumpcyjna”, „trudności finansowe”, „brak czasu”, „brak zaufania”, „mają inne ciekawsze zajęcia”.

Trzeba jednak zwrócić uwagę, że młodzi ludzie uczestniczą w organizacjach częściej niż starsi.

Badania przynależności do organizacji i ruchów społecznych⁶² prowadzone przez organizację Klon/Jawor wskazują na dominację osób w młodym wieku

⁶⁰ Opinia B. Fatygi [za:] *Biała Księga Młodzieży Polskiej*, op. cit. s. 106. Rozróżnienie budzi wątpliwości, ponieważ udział w harcerstwie polega m.in. na pracy wolontariackiej.

⁶¹ Kolejne odpowiedzi to: „nie ma takich” (organizacji), „są nudne”, „brak odwagi”, „brak pieniędzy”.

⁶² Lista organizacji i grup była identyczna jak w pytaniu dotyczącym wolontariatu.

wśród ich członków. Na pytanie zadawane w badaniach z końca 2007 r. „Czy jest Pan(i) członkiem którejs z wymienionych na liście organizacji lub grup?” – procent odpowiedzi „tak” był zdecydowanie wyższy wśród osób w wieku 15–19 lat (17,8%) niż w całej populacji (13,0%).

Badania Klon/Jawor ujawniły też, że młodzi ludzie, którzy nie ukończyli jeszcze 20. roku życia, chętniej podejmują pracę ukierunkowaną na pomaganie innym niż ludzie w starszym wieku⁶³. W badaniach prowadzonych w końcu w 2007 r. na pytanie: „Czy w ciągu ostatniego roku poświęcił(a) pan(i) swój czas lub pracę (nie pobierając za to wynagrodzenia) na rzecz którejs z wymienionych organizacji lub grup?”, odpowiedziało twierdząco:

- 17,3% ludzi w wieku 15–19 lat
- 9,1% ludzi w wieku 20–24 lata
- 11,7% ludzi w wieku 25–29 lat
- 10,7% ludzi w wieku 30–34 lata
- 16,1% ludzi w wieku 35–39 lat
- 16,7% ludzi w wieku 40–44 lata
- 14,6% ludzi w wieku 45–49 lat
- 13,4% ludzi w wieku 50–54 lata
- 13,8% ludzi w wieku 55–59 lat
- 8,1% ludzi w wieku 60–64 lata
- 12,9% ludzi w wieku 65–69 lat
- 11,6% ludzi w wieku 70 i więcej.

Poza ogólną konstatacją, że nie występuje prosta zależność między wiekiem a udziałem w działaniach wolontariatu – ważne jest stwierdzenie, iż procent odpowiedzi „tak” wśród młodzieży (17,3%) był znacznie większy niż w całej populacji badanych (13,2%).

IDENTYFIKACJE PROSPOŁECZNE

Interesujące są wyniki badań nad tożsamością młodzieży i jej identyfikacją z grupami i instytucjami. Ujawniają one wyraźną dominację więzi osobistych nad więziami o szerszym społecznym zasięgu.

Badania prowadzone od lat 70. XX wieku świadczą o tym, że więzi o charakterze prywatnym i emocjonalnym stanowią podstawową oś tożsamości u mło-

⁶³ Wolontariat obejmuje wszelkie przejawy działań nieodpłatnych w różnych dziedzinach życia społecznego. Klon/Jawor dzieli je na 24 bardzo pojemne kategorie.

dych ludzi. Znaczenie tych więzi pogłębiło się w latach 90.⁶⁴. Porównanie badań z 1974 r. i z 1991 r. wykazało znacząco zwiększającą się populację studentów, którzy uznawali za „swoich” własną rodzinę (79,1% w 1974 r. i 94,1% w 1991 r.) oraz grupę przyjaciół (71,5% w 1974 r. i 82,0% w 1991 r.). Zmalała natomiast grupa identyfikujących jako „swoich” ogół Polaków (73,5% w 1974 r. i 55,3% w 1991 r.). Bardzo nieznacznie wzrosła identyfikacja z Europejczykami (18,3% w 1974 r. i 22,4% w 1991 r.)⁶⁵. Wśród studentów badanych w 1992 r. 50% podawało własną autodefinicję wyłącznie w kategoriach cech osobistych, co oznacza, że dla połowy badanych podstawą poczucia tożsamości jest koncentracja na własnym „ja” i jego atrybutach. Autodefinicje w kategoriach przynależności do grup i zbiorowości stanowiły jedynie 14,4% ogółu wszystkich podawanych przez badanych cząstkowych autodefinicji⁶⁶.

Badania wśród młodzieży w latach 90. XX wieku ujawniły, że postawy skrajnie prospołeczne, o silnej orientacji socjocentrycznej, deklarowali tylko nieliczni, szerszy był krąg młodzieży o umiarkowanej postawie prospołecznej, pragnącej realizować cele wspólne przy dostrzeganiu interesów własnych; obie kategorie (kwestionujące przeświadczenie, że liczy się tylko interes własny) objęły mniej niż jedną piątą młodzieży polskiej badanej w pierwszej połowie lat 90. i około jednej czwartej młodzieży badanej w drugiej połowie lat 90.⁶⁷. Inne badania z lat 90. dowodzą, że najbardziej cenione przez młodzież są wartości allocentryczne (przyjaźń, koleżeństwo, miłość), a wartości prospołeczne (ogólnospołeczne, społeczne w szerszym wymiarze) mają niższą rangę⁶⁸.

Identyfikowanie się przede wszystkim z małymi grupami, w których się żyje (rodziną, przyjaciółmi), idzie w parze z brakiem uczestnictwa w szerszych gremiach społecznych; w 1997 r. stwierdzono, że: *80% młodzieży nie uczestniczy w żadnych grupach o charakterze organizacji, stowarzyszeń, klubów czy innych nieformalnych grupach (...) poprzestając na kontaktach z rodziną oraz kręgiem*

⁶⁴ B. Fatyga, A. Tyszkiewicz, *Dzisiejsza młodzież. Stereotypy i rzeczywistość po 1989 r.*, Ośrodek Badań Młodzieży UW i Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji MEN, Warszawa 1997, s. 119.

⁶⁵ B. Wilska-Duszyńska, „My” i „Oni” – *młodzież wobec etnicznie obcych* [w:] *Tolerancja i uprzedzenia młodzieży. Raport z badań*, IFiS PAN, Warszawa 1993.

⁶⁶ M. Zaremba, „Bycie Polakiem” w *selfdefinicji studentów*, „Kultura i Społeczeństwo” 1993, nr 3, s. 213–217.

⁶⁷ K. Świąt, *Jaką mamy młodzież? Szkic socjologiczno-pastoralny*, „Currenda. Pismo Urzędowe Diecezji Tarnowskiej” 1997, nr 3(147), s. 475.

⁶⁸ M.J. Szymański, *Młodzież wobec wartości. Próba diagnozy*, IBE, Warszawa 1998, s. 48–49.

*najbliższych znajomych i przyjaciół*⁶⁹. Socjologowie mówili o niedostatku odczuwania więzi społecznych z większymi grupami społecznymi.

Jak już stwierdzono na początku artykułu, aktywność społeczna wyrasta na gruncie norm i wartości kulturowych związanych z tworzeniem relacji jednostki z grupą i nadawaniem im znaczenia. Odzwierciedleniem postrzegania tych relacji przez jednostkę jest kształtowanie się jej indywidualistycznych bądź kolektywistycznych postaw. U indywidualistów dominują przekonania, w których źródłem identyfikacji jest jednostka, najważniejsze jest ukierunkowanie na cel osobisty, podczas gdy w kolektywizmie najwyższą wartością jest przynależność do sieci powiązań społecznych, a relacje międzyludzkie są ważniejsze od osiągnięcia celu indywidualnego.

Postawy związane z tym zjawiskiem były badane w różnych latach ostatnich dwóch dekad⁷⁰. Wyniki prezentuje tabela 7.

Tabela 7. Wybory dotyczące postaw indywidualistycznych lub kolektywistycznych

Które z podanych niżej stwierdzeń jest Ci bliższe?	Badania statutowe CBOS	Badania KBPN	
	1998	2003	2008
	w procentach		
Każdy powinien dbać przede wszystkim o własne sprawy	11	14	17
Ludzie powinni sobie pomagać	81	78	76
Trudno powiedzieć	8	8	7
W obecnych czasach człowiek, który chce coś w życiu osiągnąć, powinien robić swoje licząc tylko na siebie	38	41	45
W obecnych czasach człowiek, który chce coś w życiu osiągnąć, powinien szukać możliwości wspólnego działania z mającymi podobne problemy	45	43	39
Trudno powiedzieć	17	15	16

Źródło: jak pod tabelą 1.

Dane wskazują na lekko zarysowujący się trend w kierunku indywidualizmu: w 2008 r. nieco więcej respondentów wybiera „dbałość o własne sprawy”, nieco mniej „pomaganie ludziom” niż pięć i dziesięć lat wcześniej. W 2008 r.

⁶⁹ B. Fatyga, A. Tyszkiewicz, *Dzisiejsza młodzież*, op. cit., s. 121.

⁷⁰ *Młodzież 2008*, seria „Opinie i Diagnozy”, CBOS, Warszawa 2009.

więcej było przekonanych o tym, że należy „liczyć na siebie” aniżeli w poprzednich latach dekady.

Inne badania młodzieży szkolnej i studentów z 2007 r.⁷¹ również przekonują o tym, że przedsiębiorczość, poczucie wolności i sprawstwa kierowane są przede wszystkim w stronę zapewnienia sobie wysokiej pozycji społecznej, indywidualnego sukcesu.

PODSUMOWANIE

Wyniki badań prowadzonych w ostatnich dwóch dekadach, a także ich porównania z wynikami badań wcześniejszych dowodzą, że zaangażowanie młodzieży na rzecz dobra wspólnego, jej działania dla szerszych gremiów oraz skala jej zainteresowania sprawami publicznymi nie spełnia oczekiwań w epoce budowania społeczeństwa obywatelskiego. Socjologowie oceniają, iż przez ostatnie dwa dziesięciolecia młodzież była aktywna przede wszystkim w społecznych ruchach parapolitycznych i kontrkulturowych oraz, w mniejszej skali, w ruchach obywatelskich czy religijnych. Ich aktywność ściśle polityczna była znacznie niższa. Przynależność Polaków do organizacji pozarządowych o charakterze ściśle obywatelskim oceniana jest jako najniższa w Europie. Mówi się o „kryzysie ruchów społecznych, także młodzieżowych”⁷². Pozostaje to w sprzeczności z trafną tezą, iż: *w nowych realiach ustrojowych, społecznych i gospodarczych wymaga się stałego zaangażowania i troski o sprawy publiczne, gotowości do udziału w życiu publicznym, inicjatyw oddolnych*⁷³.

Rzetelna i pogłębiona analiza zjawiska aktywności społecznej młodzieży jest jednak trudna, ponieważ niewystarczająca jest wiedza o wszystkich jej przejawach. Brakuje nawet informacji o organizacjach młodzieżowych i statystyk dotyczących ich działań. Ruchy młodzieżowe i organizacje nie stanowią też przedmiotu zainteresowania autorów sondaży opinii czy naukowców (poza badaczami subkultur). Jak twierdzą znawcy problematyki młodzieżowej: *w badaniach pomijany jest współczesny ruch młodzieżowy – organizacje i środowiska*

⁷¹ Badania wśród uczniów warszawskich szkół ponadpodstawowych – liceów ogólnokształcących i zawodowych oraz studentów II roku Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW w 2007 r., M. Urban, *Indywidualizm i kolektywizm w świadomości młodzieży*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2008, s. 110 i n.

⁷² Por. rozmowę z prof. P. Glińskim, „Tygodnik Solidarność” 2009, nr 27 (1083).

⁷³ P. Sztompka, *Trauma wielkiej zmiany. Społeczne koszty transformacji*, Wydawnictwo ISP PAN, Warszawa 2000, s. 107.

*polityczne młodzieży, ich programy i działalność*⁷⁴. Od lat 90. nie dysponujemy wiarygodnymi danymi na temat liczebności i zasięgu społecznego nawet szeroko znanych organizacji. Istotne braki w uczestnictwie młodzieży w życiu społecznym jak i w tworzeniu warunków dla tej aktywności stwierdzono już w *Białej Księdze Młodzieży Polskiej*, podsumowującej stan wiedzy o młodym pokoleniu w Polsce wydanej w 2003 r.⁷⁵. Wskazywano w niej również braki w systemach informacji dla młodzieży i osób z młodzieżą pracujących⁷⁶. Konstatacje zawarte w tej publikacji są aktualne do dziś.

BIBLIOGRAFIA

Andrzejczyk H., Słowik I., Nowacki G., *Zaangażowanie społeczno-polityczne młodzieży. Raport*, IBPM, Warszawa 1988.

Biała Księga Młodzieży Polskiej, B. Fatyga (red.), MENiS, Warszawa 2003.

Biała Księga Młodzieży Polskiej. Dwie prawdy o aktywności. Uwarunkowania i możliwości działania młodzieży w środowisku lokalnym w perspektywie polityki młodzieżowej Unii Europejskiej. Raport z badań, oprac. B. Fatyga, I. Oliwińska, M. Sińczuch, P. Zieliński, Biuro Młodzieży MENiS, Ośrodek Badań Młodzieży ISNS UW, Zakład Badań Naukowych PTS, Warszawa 2005.

Bogusz J., Nowacki G., *Młodzież i związki młodzieży w czterdziestolecu Polski Ludowej*, PWN, Warszawa 1987.

Ciągłość i zmiana tradycji kulturowej, S. Nowak (red.), PWN, Warszawa 1989.

Człowiek jako podmiot życia społecznego, X. Gliszczyńska (red.), Ossolineum, Wrocław 1983.

Fatyga B., A. Tyszkiewicz, *Dzisiejsza młodzież. Stereotypy i rzeczywistość po 1989 r.*, Ośrodek Badań Młodzieży UW, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji MEN, Warszawa 1997.

Fatyga B., *Dzicy z naszej ulicy. Antropologia kultury młodzieżowej*, Ośrodek Badań Młodzieży ISNS UW, Warszawa 1999.

Giermanowska E., Raclaw-Markowska M., *Spoleczności lokalne wobec problemu bezrobocia młodzieży*, ISP, Warszawa 2003.

Młodym być... Młodzież '92, K. Koseła (red.), CBOS, Warszawa 1993.

⁷⁴ *Młode pokolenie Polski*, B. Rogowska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000, s. 7.

⁷⁵ *Biała Księga Młodzieży Polskiej*, B. Fatyga (red.), MENiS, Warszawa 2003.

⁷⁶ *Ibidem*.

Młodzież wobec (nie)gościnnej przyszłości, R. Leppert, Z. Melosik, B. Wojtasik (red.), Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Edukacji TWP we Wrocławiu, Wrocław 2005.

Rzeczywistość społeczna i sposoby radzenia sobie z nią, M. Marody, A. Sulek (red.), Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1988.

Młode pokolenie pyta rządzących o losy świata i ludzi, Jaworowska M. (red.), INP UW, Warszawa 2004.

Kłoskowska A., *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa 1987

Mariański J., *Kryzys moralny czy transformacja wartości?*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001.

Młodzież 2003, seria „Opinie i Diagnozy” CBOS, Warszawa 2004.

Młodzież 2008, seria „Opinie i Diagnozy” CBOS, Warszawa 2009.

Organizacje młodzieżowe w XX wieku, Tomaszewski P., Wołos M. (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.

Ostrowicka-Miszewska H., *„Jak porcelana rzucona o beton...”. Dyskursy o młodzieży, polityce i polityce młodzieży*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006.

Raport o młodzieży, Fatyga B., Szymańczak M. (red.), seria „Studia Społeczne”, Wydawnictwo Interpress, Warszawa 1992.

Rogowska B., *Młode pokolenie Polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000.

Smolski R., Smolski M., Stadtmüller E.H., *Słownik encyklopedyczny. Edukacja obywatelska*, Wydawnictwo Europa, Wrocław 1999.

Sytuacja dzieci i młodzieży w Polsce (5–20 lat). Raport, Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży, Warszawa 1993.

Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1970.

Sztompka P., *Trauma wielkiej zmiany. Społeczne koszty transformacji*, ISP PAN, Warszawa 2000.

Szymański M.J., *Młodzież wobec wartości. Próba diagnozy*, IBE, Warszawa 1998.

Świda-Ziemba H., *Młodzi w nowym świecie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2005.

Urban M., *Indywidualizm i kolektywizm w świadomości młodzieży*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2008.

Wertenstein-Żuławski J., *Anomia i ruchy młodzieżowe*, „Kultura i Społeczeństwo” 1990, nr 3.

Wiatr J., *Socjologia stosunków politycznych*, PWN, Warszawa 1977.

Tolerancja i uprzedzenia młodzieży. Raport z badań, IFiS PAN, Warszawa 1993.

Święs K., *Jaka mamy młodzież? Szkic socjologiczno-pastoralny*, „Currenda. Pismo Urzędowe Diecezji Tarnowskiej” 1997, nr 3(147).

Wittenberg, M.P., *Is voting for young people?*, Person Education Inc. New York et al., 2008.

Zaremba M., „*Bycie Polakiem*” w *samodefinicji studentów*, „Kultura i Społeczeństwo” 1993, nr 3.

Sielatycki M., *Uwagi na rozpoczęcie Europejskiego Roku Edukacji Obywatelskiej w Polsce*, http://www.erec.codn.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=21&Itemid=58).

Akty prawne

Projekt ustawy o przedstawicielstwach młodzieży i ich uczestnictwie w życiu publicznym (druk sejmowy nr 3795).

Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

Ustawa – Prawo o stowarzyszeniach.

„Zintegrowana europejska karta uczestnictwa młodych ludzi w życiu lokalnym i regionalnym”, www.yforum.pl.

Strony www

<http://civicpedia.ngo.pl/x/351289#inne>

<http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosc/dzialaj/465718.html>

<http://pl.wikipedia.org/wiki/Wolontariat>

<http://www.wolontariat.ngo.pl/>

<http://katalog.wp.pl/fundacje/?ticaid=18752>

Ewelina Gierach

ROLA SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO
W TWORZENIU WARUNKÓW
UCZESTNICTWA MŁODYCH LUDZI
W ŻYCIU SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH

WSTĘP

Uczestnictwo młodzieży w życiu publicznym i społecznym jest konieczne dla rozwoju państwa obywatelskiego. Tezę tę potwierdzono w „Strategii państwa dla młodzieży na lata 2003–2012”, przyjętej przez Radę Ministrów 19 sierpnia 2003 r.: *Możliwość wypowiedzenia opinii, podejmowania przez młodych ludzi decyzji w sprawach ich dotyczących, czy też społeczności, w której żyją, to ważny element procesu kształtowania aktywnych postaw obywatelskich. Należy zachęcać młodzież do uczestniczenia w procesie podejmowania decyzji na różnych szczeblach zarządzania społecznością i państwem, ze szczególnym uwzględnieniem społeczności lokalnych.* Dokument ten zobowiązuje organy administracji państwowej oraz jednostki samorządu terytorialnego do podjęcia działań zmierzających do obywatelskiej aktywizacji młodzieży na szczeblu lokalnym.

Problematyka uczestnictwa młodych ludzi w życiu społeczności lokalnych oraz roli jednostek samorządu terytorialnego w tworzeniu odpowiednich warunków tego uczestnictwa wydaje się być niedoceniana. Brak jest bowiem w literaturze (szczególnie w literaturze prawniczej) opracowań dotyczących tych kwestii. Tymczasem aktywność młodzieży na forum samorządu terytorialnego

rośnie. Dowodem na to jest funkcjonowanie ponad dwustu młodzieżowych rad gmin i rad powiatów. Lakoniczna wręcz regulacja prawna i brak analizy merytorycznej powodują jednak, że ich działanie w praktyce często napotyka problemy.

Celem niniejszego opracowania jest wskazanie podstawy prawnej działań organów jednostek samorządu terytorialnego na rzecz obywatelskiej aktywizacji młodych ludzi w życiu społeczności lokalnych, przedstawienie realizacji założeń ustawodawcy w praktyce oraz nakreślenie podstawowych problemów, z jakimi spotyka się młodzież działająca na szczeblu samorządowym.

W opracowaniu omówiono trzy rodzaje zagadnień dotyczących działalności jednostek samorządu terytorialnego na rzecz młodzieży, a mianowicie: umożliwienie młodzieży bezpośredniego współdecydowania na szczeblu jednostki samorządu w formie młodzieżowych rad, działalność jednostek samorządu na rzecz młodzieży w ramach ich ustawowych zadań oraz współpraca jednostek samorządu z organizacjami pożytku publicznego w tym zakresie.

PODSTAWA PRAWNA DZIAŁANIA SAMORZĄDU TERYTORYALNEGO NA RZECZ MŁODZIEŻY

Obowiązujące przepisy ustawowe w sposób bezpośredni odnoszą się do funkcjonowania młodzieży na forum samorządowym tylko w jednym przypadku. Jest to art. 5b ustawy z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2001 r. nr 142, poz. 1591 ze zm.), który stanowi podstawę powoływania i funkcjonowania młodzieżowych rad gmin oraz jest wytyczną dla działania tych jednostek samorządu terytorialnego na rzecz młodego pokolenia. Zgodnie z tym przepisem: *gmina podejmuje działania na rzecz wspierania i upowszechniania idei samorządowej wśród mieszkańców gminy, w tym zwłaszcza wśród młodzieży. Rada gminy na wniosek zainteresowanych środowisk może wyrazić zgodę na utworzenie młodzieżowej rady gminy mającej charakter konsultacyjny. Rada gminy, powołując młodzieżową radę gminy, nadaje jej statut określający tryb wyboru jej członków i zasady działania.* Na podstawie tego przepisu rada gminy może więc powołać młodzieżową radę, może również wybrać inne formy wspierania i upowszechniania idei samorządowej wśród młodzieży.

Młodzieżowe rady działają również na szczeblu powiatowym. Wprawdzie ustawa o samorządzie powiatowym nie przewiduje wprost możliwości ich powołania, jednak rada powiatu w odpowiedniej uchwale może powołać młodzieżową radę powiatu i określić zasady jej funkcjonowania. W praktyce najczęściej uchwała taka podejmowana jest na podstawie art. 4 ustawy z 5 czerwca 1998 r.

o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2001 r. nr 142, poz. 1592 ze zm.), który wśród zadań powiatu wymienia m.in. edukację publiczną. Brak bezpośredniej podstawy prawnej spowodował jednak, że w praktyce młodzieżowe rady na szczeblu powiatu powoływane są najczęściej nie w drodze uchwały rady powiatu, a przez stowarzyszenia lub organizacje pozarządowe¹. Przykładem takich powiatowych rad są: Młodzieżowa Rada Powiatu Mrągowskiego, Młodzieżowa Rada Powiatu Myślenickiego oraz Młodzieżowa Rada Powiatu Iławskiego².

Działania na rzecz młodzieży mogą być również podejmowane przez poszczególne organy jednostek samorządu terytorialnego na podstawie ogólnych przepisów ustaw samorządowych. Ustawa o samorządzie gminnym wskazuje, jako jedno z zadań własnych tej jednostki samorządu, wspieranie i upowszechnianie idei samorządowej, w tym tworzenie warunków do działania i rozwoju jednostek pomocniczych i wdrażanie programów aktywności obywatelskiej (art. 7 ust. 1 pkt 17). Ponadto przewiduje, że: *w wypadkach przewidzianych ustawą oraz w innych sprawach ważnych dla gminy mogą być przeprowadzane na jej terytorium konsultacje z mieszkańcami gminy* (art. 5a ust. 1). Dyrektywy te, pomimo iż nie mają obligatoryjnego charakteru, organy gminy powinny brać pod uwagę, ustalając oraz realizując politykę lokalną wobec młodzieży.

W myśl art. 11 ust. 1 ustawy z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie wojewódzkim (Dz.U. z 2001 r. nr 142, poz. 1590 ze zm.), samorząd województwa określa strategię rozwoju województwa, uwzględniającą w szczególności: pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej. Nie ma wątpliwości, że zastrzeżenie to obejmuje swym zakresem również działalność na rzecz rozwoju tożsamości lokalnej ludzi młodych, której głównym przejawem jest aktywność obywatelska młodzieży na szczeblu lokalnym.

Podstawę prawną współdziałania pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego i organizacjami pożytku publicznego stanowią przepisy ustawy z 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. nr 96, poz. 873 ze zm.). Działalność pożytku publicznego zdefiniowano w ustawie jako działalność społecznie użyteczną, prowadzoną przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych określonych w ustawie. W ramach tej działalności organizacje podejmują działania na rzecz młodzieży oraz aktywizują młodzież na szczeblu samorządowym.

¹ Por. O. Napiontek, M. Grabarek, *Dobre praktyki młodzieżowych rad gmin, miast i dzielnic*, Fundacja Civis Polonus, Warszawa 2009, s. 9.

² [Za:] T. Augustyniak-Górna, *Zasady finansowania działalności młodzieżowych rad gmin*, „Zeszyty Prawnicze” 2008, nr 2, s. 240.

MŁODZIEŻOWA RADA GMINY JAKO FORMA UCZESTNICTWA MŁODZIEŻY W ŻYCIU SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH

Podstawową formą współdecydowania młodych ludzi na szczeblu lokalnym są młodzieżowe rady powoływane odpowiednio w gminach (miastach) i powiatach. Młodzieżowa rada to grupa młodych ludzi uczących się w gimnazjach oraz w szkołach ponadgimnazjalnych, którzy zostali wybrani przez swoich rówieśników i reprezentują ich przed władzami jednostki samorządu terytorialnego. Rada jest więc: *organem samorządowym młodzieży gminy bądź powiatu, który reprezentuje interesy młodych ludzi wobec właściwych organów samorządu, wdraża młodzież w mechanizm działania struktur samorządowych, działa na rzecz integracji i współpracy środowisk młodzieżowych oraz na rzecz ochrony praw ucznia. Ta forma aktywności młodzieży uczy współodpowiedzialności za jakość funkcjonowania społeczności lokalnych*³.

Pierwsza młodzieżowa rada gminy powstała w Częstochowie 19 września 1990 r. z inicjatywy ówczesnego prezydenta miasta. Rada zakładana była z myślą o tym, aby młodzież uczyła się odpowiedzialności oraz znała mechanizm działania struktur samorządowych⁴. Inicjatywa ta podjęta została bez bezpośredniej podstawy prawnej zawartej w ustawie, jednak bardzo szybko zyskała popularność na terytorium całego państwa. Licznie powstające młodzieżowe rady, świadczące o wzroście zainteresowania młodych ludzi polityką lokalną, przyczyniły się do nowelizacji ustawy o samorządzie gminnym. W 2001 r. dodano do tej ustawy przywołany już powyżej art. 5a, stanowiący obecnie podstawę powoływania i działania młodzieżowych rad.

Kompetencja do powołania młodzieżowej rady na szczeblu gminnym została przyznana wyłącznie radzie gminy, która czyni to w drodze uchwały. Powołanie młodzieżowej rady wymaga nadania jej statutu, również w formie uchwały⁵. Ustawa wskazuje, iż powinien on określać tryb wyboru członków młodzieżowej rady i zasady jej działania. Szczegółowe zasady działania młodzieżowej rady mogą natomiast zostać ustalone w formie regulaminu, który

³ Ogólnopolska Federacja Młodzieżowych Samorządów Lokalnych, *Standardy funkcjonowania w Polsce młodzieżowych rad gmin, młodzieżowych rad powiatu*, www.federacja.org [dostęp: 17 lipca 2009 r.].

⁴ www.federacja.org/standardy.html [dostęp: 17 lipca 2009 r.].

⁵ Wyjątkiem jest Statut Młodzieżowej Rady Miasta Kalisza, który został zatwierdzony przez prezydenta miasta.

jest aktem prawa wewnątrznie obowiązującego i zazwyczaj nie wymaga zatwierdzenia przez właściwą radę⁶.

POWOŁYWANIE MŁODZIEŻOWEJ RADY

Ordynacje wyborcze poszczególnych młodzieżowych rad gmin nieznacznie różnią się od siebie. Analiza wybranych losowo ordynacji prowadzi do wniosku, że zazwyczaj wybory do młodzieżowej rady odbywają się na wzór wyborów do rady właściwej. Okręg wyborczy stanowi zazwyczaj szkoła. Kandydatem na radnego może zostać uczeń szkoły – liceum bądź gimnazjum – który mieszka na terenie gminy, miasta czy powiatu i zbierze określoną liczbę podpisów poparcia od innych uczniów. Zarejestrowani kandydaci prowadzą kampanię wyborczą, w trakcie której przekonują wyborców do swojej osoby. Każdy uczeń może dobrowolnie wziąć udział w głosowaniu. Głosowanie odbywa się w lokalu wyborczym (zwykle jest to szkoła) poprzez wrzucenie karty wyborczej do urny. Liczeniem głosów zajmuje się powołana specjalnie na tę okazję szkolna komisja wyborcza. Natomiast wyniki głosowania podaje miejska komisja wyborcza, w skład której wchodzi zarówno reprezentanci młodzieży, jak i pomagający im dorośli. Jeżeli wyborca uważa, że nie zostały dochowane procedury określone w ordynacji wyborczej do młodzieżowej rady, może zgłosić protest wyborczy.

Kadencja młodzieżowej rady miasta trwa najczęściej 2 lata, przy czym często po pierwszym roku pracy część radnych traci mandat, gdyż kończy naukę w szkole, z której zostali wybrani.

DZIAŁALNOŚĆ MŁODZIEŻOWYCH RAD

Z przytoczonej wyżej definicji młodzieżowych rad wynikają trzy główne cele, do jakich są one powoływane. Te cele to:

- aktywizowanie młodzieży,
- upowszechnianie wiedzy o samorządzie,
- działalność konsultacyjna rady.

Należy jednak podkreślić, że ustawa o samorządzie gminnym wprost określa młodzieżową radę gminy jako organ o charakterze wyłącznie konsultacyjnym. Konsultacje są instrumentem, poprzez który młodzież może wpływać na organy jednostki samorządu terytorialnego. Pozwalają one bowiem na omówienie proponowanych regulacji i wyrażenie opinii, stanowią również metodę pozyskiwania informacji od młodych obywateli, ich aktywizowania

⁶ Por. E. Gierach, *Status prawny młodzieżowej rady gminy*, „Zeszyty Prawnicze” 2008, nr 2, s. 235.

w procesie decyzyjnym, negocjowania rozwiązań lub kierunków podejmowanych działań⁷.

Biorąc pod uwagę wyłącznie konsultacyjny charakter młodzieżowej rady gminy, jej funkcjonowanie można traktować jako prawną formę wspierania przez radę gminy środowisk i organizacji młodzieżowych przez przyznanie im możliwości oddziaływania na życie publiczne w społeczności lokalnej, takich jak opiniowanie niektórych projektów uchwał, inicjowanie działań dotyczących młodzieży w gminie, zwłaszcza w zakresie nauki, kultury i sportu, organizowanie i współorganizowanie imprez propagujących cele rady młodzieżowej i idee samorządności lokalnej.

Młodzieżowa rada może się wypowiedzieć w każdej sprawie, która dotyczy miasta czy gminy. Reprezentuje wówczas opinię młodzieży z danej wspólnoty samorządowej. Mandat do reprezentowania opinii całego środowiska młodzieżowego dają jej bowiem demokratyczne wybory. Rada może prowadzić działalność konsultacyjną, np. poprzez składanie interpelacji, przyjmowanie uchwał, opiniowanie projektów uchwał rady miasta, formułowanie pism i petycji, publikowanie artykułów w lokalnej prasie, wyrażanie opinii w trakcie sesji rady miasta bądź posiedzeń odpowiednich komisji, przygotowywanie własnych propozycji uchwał rady miejskiej, spotkania z burmistrzem lub radnymi, a także organizowanie marszów czy demonstracji.

Warto dodać, że przepisy ustawy o samorządzie gminnym nie zawierają pełnego unormowania procedury stanowienia uchwał. Nie sformułowano ogólnej zasady przyznającej prawo inicjatywy uchwałodawczej w każdego typu sprawie na rzecz konkretnych podmiotów. Ustawodawca uregulował tę kwestię jedynie w sposób częściowy: wskazał podmioty, które w określonych kategoriach spraw mają inicjatywę uchwałodawczą. Szczegółową zaś regulację problematyki inicjatywy uchwałodawczej zawierać powinny statuty danych jednostek samorządu terytorialnego⁸.

Wydaje się zatem, że dopuszczalne jest ustawowe zagwarantowanie młodzieżowym radom gmin prawa inicjatywy uchwałodawczej. Należy jednak liczyć się z konsekwencjami wprowadzenia takiej regulacji. Prawo inicjatywy uchwałodawczej to uprawnienie (a niekiedy obowiązek) określonych podmiotów do przedłożenia organowi stanowiącemu propozycji normatywnego uregulowania określonych materii w postaci projektów tych aktów wraz ze wskazaniem skutków finansowych ich uchwalenia, z jednoczesnym zobowiązaniem

⁷ Szerzej: K. Bandarzewski, P. Chmielnicki, P. Dobosz i in., *Komentarz do ustawy o samorządzie gminnym*, LexisNexis, Warszawa 2004, s. 66.

⁸ Por. E. Gierach, *Status prawny młodzieżowej rady*, *op. cit.*, s. 237.

organu stanowiącego do ich rozpatrzenia⁹. Warto więc zastanowić się nad jakością projektów uchwał oraz uzasadnień do nich składanych przez młodzież w wieku szkolnym.

Jednocześnie trzeba zauważyć, że zgodnie z art. 23 ustawy o samorządzie gminnym, radny: *przyjmuje zgłaszane przez mieszkańców gminy postulaty i przedstawia je organom gminy do rozpatrzenia*. Istnieje więc możliwość zwrócenia się przez młodzieżową radę gminy z postulatem podjęcia uchwały. Młodzież może inspirować działania uchwałodawcze poprzez złożenie wniosku o podjęcie uchwały w danej kwestii. Wniosek taki może zostać złożony wprost do rady gminy bądź do organu wyposażonego w inicjatywę uchwałodawczą. Nie podlega on wymogom stawianym projektowi uchwały.

Promocja samorządności odbywa się przez udział: w sesjach i komisjach rad powiatowych i gminnych (młodzi ludzie mogą brać w nich udział jako obserwatorzy lub z głosem doradczym) oraz organizowanie spotkań z radnymi w szkołach. Planowane są spotkania młodzieży z lokalnymi parlamentarzystami.

Radni młodzieżowych rad działają na rzecz społeczności lokalnej, a swoim działaniem i jego efektami zachęcają kolegów i koleżanki do podjęcia tego rodzaju aktywności. Rada pełni także funkcję edukacyjną. Jej członkowie pracują na wzór rady miejskiej oraz zajmują się przeprowadzaniem kampanii informacyjnej o samorządzie. Młodzieżowa rada, bazując na swoich doświadczeniach i nabytej wiedzy, przekazuje rówieśnikom najważniejsze informacje o samorządzie. Popularyzuje swoją działalność poprzez wydawanie gazetek szkolnych, rozpowszechnianie plakatów, samodzielnie stworzonych ulotek, audycji radiowych, jak również apeli, debat i spotkań młodych radnych z uczniami. Formą promocji działalności młodzieżowej rady jest także zamieszczanie informacji na stronach internetowych.

Analiza statutów poszczególnych młodzieżowych rad prowadzi do wniosku, że każda rada stawia sobie za cel odmienne priorytety. Może to być m.in. promowanie integracji europejskiej czy organizowanie imprez kulturalnych.

Sposobem na aktywizację młodzieży i zachęcanie jej do poznania mechanizmów działania jednostek samorządu terytorialnego są konkursy wiedzy o samorządzie terytorialnym oraz warsztaty organizowane przez młodzieżowe rady gminy bądź przy ich współudziale. Jako jeden z wielu przykładów tego typu działania można wskazać zorganizowany 24 marca 2009 r. konkurs wiedzy o samorządzie terytorialnym zorganizowany przez Młodzieżową Radę Miejską w Łodzi pod patronatem Prezydenta Miasta Łodzi i Przewodniczącego Rady Miejskiej¹⁰.

⁹ Por. D. Dąbek, *Prawo miejscowe*, Wolters Kluwer Polska, Kraków 2007, s. 209 i n.

¹⁰ „Gazetka Szczęśliwa Czternastka. Miesięcznik Gimnazjum nr 14 im. Roberta Schumana w Łodzi”, www.gim14.edu.lodz.pl/gazetka1201.doc [dostęp: 17 lipca 2009 r.].

Warto zauważyć, że regularnie odbywają się ogólnopolskie zjazdy młodzieżowych rad gmin, na których ich uczestnicy mogą podzielić się swoimi doświadczeniami z działań na forum samorządowym oraz poszukiwać rozwiązań problemów, z jakimi się spotykają się w swojej działalności. Pierwszy Ogólnopolski Zjazd Młodzieżowych Rad Miejskich odbył się we wrześniu 1996 r. w Siedlcach.

Na licznych spotkaniach podkreśla się, że organy jednostek samorządu terytorialnego, powołując młodzieżową radę, powinny wziąć za nią odpowiedzialność przez cały czas jej funkcjonowania. Najlepiej osiągnąć to przez stałe wsparcie merytoryczne i organizacyjne młodzieżowej rady oraz stałą gotowość do prowadzenia dialogu z młodzieżą. Wydaje się, że władzom wielu gmin brakuje tego właśnie poczucia odpowiedzialności. Duże znaczenie ma również fakt, że młodzieżowe rady nie mają własnych budżetów, a ich działalność finansują rady gmin, które je powołały. Dzieje się tak na podstawie przywoływanego już wcześniej art. 5b ust. 2, gdzie zapisano, że rady gmin, które powołały młodzieżowe rady, powinny je wspierać zarówno organizacyjnie, jak i finansowo¹¹.

Ponadto analiza praktyki funkcjonowania młodzieżowych rad prowadzi do wniosku, iż młodzi obywatele powinni mieć stałych wykwalifikowanych opiekunów merytorycznych, najlepiej dobrych pedagogów, którzy będą wyróżniali się szeroką wiedzą z zakresu problematyki samorządu terytorialnego.

Istniejący w ustawie o samorządzie gminnym zapis jest bardzo lakoniczny. Wyraża on jedynie zgodę na powstanie gminnej reprezentacji młodzieży i określa jej charakter. Natomiast szczegóły dotyczące zasad funkcjonowania młodzieżowych rad pozostawiono w kompetencjach poszczególnych rad gmin. W konsekwencji doprowadziło to do sytuacji, w której radom gminy brakuje wiedzy na temat sprawdzonych mechanizmów działania młodzieżowej rady gminy, a sama młodzież traktuje często radę jako uproszczoną formę stowarzyszenia, dzięki któremu zyskuje uprzywilejowaną sytuację finansową. Ogólnopolska Federacja Młodzieżowych Samorządów Lokalnych (dalej: OFMSL lub Federacja) wskazuje, że takie potraktowanie młodzieżowej rady jest bardzo często wygodne dla samorządowców, gdyż sama młodzież nie przywiązuje wagi do możliwości opiniowania decyzji władz lokalnych, zajmując się często tylko organizacją imprez kulturalnych i sportowych.

¹¹ Por. T. Augustyniak-Górna, *Zasady finansowania działalności*, op. cit, s. 241.

OGÓLNOPOLSKA FEDERACJA MŁODZIEŻOWYCH SAMORZĄDÓW LOKALNYCH

Ogólnopolska Federacja Młodzieżowych Samorządów Lokalnych została powołana w grudniu 1998 r. i jest stowarzyszeniem gmin i powiatów, w których funkcjonują młodzieżowe samorządy. Jej zadaniem jest wspieranie poszczególnych młodzieżowych rad, koordynowanie ich prac oraz troska o stałą wymianę doświadczeń pomiędzy młodymi radnymi. OFMSL, jako stowarzyszenie, sama zdobywa środki na swoją działalność, a realizacja jej projektów jest możliwa dzięki sponsorom. Aby młodzieżowa rada mogła uczestniczyć w pracach Federacji, rada gminy (powiatu) musi podjąć uchwałę o przystąpieniu do niej oraz zobowiązać się do opłacenia rocznej składki.

Lakoniczna regulacja prawna statusu oraz zasad działania młodzieżowych rad gmin/powiatów spowodowała, że konieczne stało się opracowanie kanonu dobrych zasad samorządu młodzieży. Zostały one sprecyzowane w „Standardach funkcjonowania młodzieżowych rad”, co ułatwia młodzieżowym radnym codzienną pracę.

Federacja przeprowadza szkolenia członków młodzieżowych rad, obejmujące przygotowanie młodych radnych do pełnienia swojej funkcji, poprzez m.in. pogłębianie zagadnień z zakresu pracy w grupie, komunikacji interpersonalnej oraz planowania. Warsztaty przeznaczone są dla osób pracujących w młodzieżowych radach lub pragnących powołać radę, a także dla ich opiekunów. Zajęcia są bezpłatne dla samorządów członkowskich. Dla pozostałych samorządów istnieje możliwość zorganizowania odpłatnych zajęć.

Federacja udziela również konsultacji merytorycznych osobom i samorządom lokalnym, które chcą powołać młodzieżową radę lub znalazły się w sytuacjach problemowych i konfliktowych w radzie. Porady udzielane są bezpłatnie, telefonicznie, listownie, drogą elektroniczną oraz podczas spotkań w gminach i powiatach na prośbę zainteresowanych.

Federacja organizuje także letnie obozy samorządowe. Odbywają się one corocznie w sierpniu i są przeznaczone dla przedstawicieli młodzieżowych rad ze wszystkich samorządów w Polsce. Obozy trwają około tygodnia i przygotowują uczestników do działań w swoich samorządach zmierzających do podniesienia efektywności pracy młodzieżowej rady w określonej dziedzinie (np. w 2007 r. dotyczyły aktywizowania młodzieży do działań na rzecz środowiska lokalnego). Na takich obozach młodzież poznaje mechanizm funkcjonowania organów samorządu poprzez przeprowadzane warsztaty, symulacje posiedzeń, dyskusje i gry terenowe¹². Udział w obozach jest częściowo odpłatny.

¹² www.federacja.org/los2009.html [dostęp: 17 lipca 2009 r.].

Federacja w kampaniach informacyjnych o samorządzie terytorialnym prowadzi różne projekty edukacyjne. Przykładem zrealizowanego już przedsięwzięcia jest projekt „Młodzieżowi Animatorzy Lokalni”, którego efektem było sporządzenie przez młodzież diagnozy środowiska lokalnego i podjęcie działań na rzecz rozwiązania co najmniej jednego, wyznaczonego na tej podstawie, problemu¹³.

Federacja wydaje również poradnik dla młodzieży pt. *Bilet do samorządu*. Poradnik ten w przystępny sposób wprowadza w problematykę samorządu lokalnego i zachęca do aktywności w środowisku lokalnym. Ponadto OFMSL opublikowała liczne broszury dotyczące najważniejszych elementów aktywności młodzieżowych rad, m.in. powoływania młodzieżowej rady, przeprowadzania kampanii informacyjnej o samorządzie czy organizowania wyborów do rad.

Od kwietnia 1999 r. działa strona internetowa OFMSL Stanowi ona cenne źródło informacji o działaniach młodzieżowych samorządów lokalnych oraz inspirację dla działań młodzieży, www.federacja.org.

Federacja stale współpracuje z władzami samorządowymi, Ministerstwem Edukacji Narodowej, Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji, Centrum Edukacji Obywatelskiej, „Tygodnikiem Samorządu Terytorialnego. Wspólnota”, Stowarzyszeniem BORIS, Biurem Rzecznika Praw Obywatelskich i innymi organizacjami i instytucjami, dążąc do budowania silnej pozycji młodzieżowych rad.

INNE FORMY DZIAŁANIA JEDNOSTEK SAMORZĄDU NA RZECZ AKTYWIZACJI MŁODZIEŻY

Powołanie i działalność na terenie gminy lub powiatu samej młodzieżowej rady nie jest warunkiem koniecznym dla podejmowania inicjatyw na rzecz aktywizowania i edukowania młodych obywateli. W dużej mierze zależy ono bowiem, jak to już było wspomniane, od kultury politycznej radnych. Jako przykład warto wskazać, że niektóre samorządy z własnej inicjatywy organizują konkursy wiedzy o samorządzie¹⁴, sponsorują młodzieżowe imprezy sportowe i kulturalne bądź zapewniają bazę lokalową, potrzebną młodzieży dla realizacji założonych celów.

¹³ Zob. www.federacja.org/mal/index.html [dostęp: 17 lipca 2009 r.].

¹⁴ Starostwo Powiatowe w Sochaczewie zorganizowało 17 października 2008 r. konkurs wiedzy o samorządzie powiatowym oraz powiecie sochaczewskim, www.e-sochaczew.pl [dostęp: 17 lipca 2009 r.].

Poszczególne rady gmin oraz powiatów powołują komisje stałe, których celem jest współpraca z młodzieżą. Przykładem takiej komisji jest Komisja Rady Gminy Bobrowniki ds. Młodzieży, Oświaty, Kultury i Sportu. W województwie dolnośląskim Powiat Grodzki Miasta Wrocławia wyodrębnił w strukturze Urzędu Miasta Biuro ds. Współpracy z Organizacjami Pozarządowymi. Jednak nie ma w nim żadnej osoby wyłącznie odpowiedzialnej za współpracę z młodzieżą¹⁵.

AKTYWIZOWANIE MŁODYCH NA SZCZEBLU WOJEWÓDZTWA

Gminy oraz powiaty nie są jedynymi jednostkami samorządowymi prowadzącymi działalność na rzecz młodzieży w celu zwiększenia jej obywatelskiej aktywności. Tego rodzaju działalność podejmują również organy samorządu terytorialnego na szczeblu województwa, chociaż nie mają one ku temu wyraźnych podstaw ustawowych.

Polityka młodzieżowa na poziomie wojewódzkim jest jednak bardzo słabo rozwinięta. W urzędach marszałkowskich nie zostały wyodrębnione specjalne jednostki zajmujące się współpracą z młodzieżą. Tylko nieliczne urzędy (np. województwa pomorskiego, opolskiego czy warmińsko-mazurskiego) współpracują na rzecz młodzieży z organizacjami pozarządowymi¹⁶.

Przykładem pozytywnie wyróżniającym się spośród pozostałych województw jest województwo zachodniopomorskie. Wspólnie z innymi regionami wokół Morza Bałtyckiego opracowało ono regionalną politykę młodzieżową. Problematyka młodzieżowa zawarta jest w rezolucjach uchwalanych przez parlamenty regionalne Schlezwiku-Holsztyna, Meklemburgii Pomorza Przedniego, województwa zachodniopomorskiego i pomorskiego, podczas dorocznych spotkań o nazwie Forum Parlamentów Regionu Południowego Bałtyku. Warto przywołać kolejne rezolucje, które wyznaczają zadania do realizacji w sferze regionalnej polityki młodzieżowej: w Międzyzdrojach (II Forum) – głównym postulatem było włączanie młodzieży do politycznych procesów decyzyjnych; w Binz (III Forum) stwierdzono konieczność wymiany informacji na tematy młodzieżowe pomiędzy regionami, rozwoju kontaktów osób odpowiedzialnych za zagadnienia związane z młodzieżą; w Kilonii natomiast (IV Forum) – najważniejszym postulatem było utworzenie grupy roboczej ds. opracowania i wdrożenia zintegrowanej polityki młodzieżowej w Regionie Południowego Bałtyku¹⁷.

¹⁵ M. Skocz, K. Garstka, M. Prokopowicz, *Czym jest polityka młodzieżowa?*, <http://www.dolnyślask.pl> [dostęp: 17 lipca 2009 r.].

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ A. Pawlik, *Raport o polityce młodzieżowej, którym objęta jest młodzież na Dolnym Śląsku oraz o wsparciu młodzieży oferowanym przez Samorząd Województwa Dolnoślą-*

Dnia 20 grudnia 2004 r. uchwałą sejmiku województwa został powołany Sekretariat ds. Młodzieży Województwa Zachodniopomorskiego. Rozpoczął on działalność 2 maja 2005 r. Do podstawowych obowiązków Sekretariatu należy organizowanie współpracy pomiędzy przedstawicielami młodzieży działającymi na terenie województwa a organami jednostek samorządu terytorialnego, administracji rządowej i instytucjami działającymi na rzecz młodzieży. Sekretariat wypełnia zadania wynikające z uchwał sejmiku i aktów zarządu województwa dotyczących młodzieży, podejmuje również własne inicjatywy. W latach 2005–2006 realizował projekt międzyregionalnej wymiany młodzieży, organizował seminaria kontaktowe dla organizacji młodzieżowych, konferencje dla młodzieży, prowadził konsultacje społeczne na temat „Europejskiego paktu na rzecz młodzieży” i wiele innych¹⁸.

INNE FORMY WSPIERANIA DZIAŁAŃ MŁODZIEŻY NA SZCZEBLU SAMORZĄDOWYM

Analizując problematykę działań podejmowanych na rzecz obywatelskiej aktywizacji młodzieży na szczeblu lokalnym, warto wspomnieć o współpracy zarówno z samą młodzieżą, jak też z jednostkami samorządu terytorialnego na rzecz młodzieży, licznych organizacji pozarządowych w ramach różnego rodzaju programów i funduszy. Badania i raporty tych organizacji stanowią inspirację dla działań na rzecz rozwoju aktywności obywatelskiej na szczeblu lokalnym. Polityka młodzieżowa opiera się bowiem głównie na współpracy administracji z sektorem pozarządowym.

Jednostki samorządu terytorialnego współpracują z organizacjami pożytku publicznego realizując swoje zadania określone w ustawach. Uznaje się, że w tym zakresie sektor pozarządowy stanowi uzupełnienie podmiotów publicznych. Wiele jednostek samorządu terytorialnego utrzymuje kontakty z partnerami w innych krajach. Współpraca taka obejmuje również z reguły współdziałanie organizacji pożytku publicznego, polegające na realizacji wspólnych przedsięwzięć, wymianie mieszkańców czy wsparciu merytorycznym bądź finansowym ze strony partnerów.

skiego na tle dobrych praktyk w innych wybranych krajach i regionach Europy, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Wrocław 2008, s. 14.

¹⁸ M. Ludwiczek, *Polityka młodzieżowa w Unii Europejskiej, w Polsce i w województwie zachodniopomorskim*, www.um-zachodniopomorskie.pl/zalaczniki/pol_polski.doc [dostęp: 17 lipca 2009 r.].

Często samorząd dysponuje większymi możliwościami dotarcia z informacją do mieszkańców poprzez strony internetowe, lokalne biuletyny, gazety czy informatory wydawane przez samorząd. Istotną barierę dla sprawnego funkcjonowania organizacji pożytku publicznego stanowią problemy lokalowe. I w tym zakresie jednostki samorządowe, jako dysponenty nieruchomości, mogą często pomóc, udostępniając zaplecze lokalowe dla organizacji.

Należy jednak zaznaczyć, iż najbardziej powszechną formą współpracy organizacji pożytku publicznego i jednostek samorządu terytorialnego jest zlecenie organizacjom realizacji poszczególnych zadań samorządu wraz z dotowaniem ich wykonania¹⁹.

Opisane wyżej formy współpracy pomiędzy samorządem terytorialnym a organizacjami pożytku publicznego stanowią tylko wybrane przykłady. Istnieją bowiem dużo szersze możliwości, a ich wykorzystanie zależy w dużej mierze od dobrej woli przedstawicieli władz lokalnych.

Warto też odnotować, że w 2003 r. została utworzona Polska Rada Młodzieży, która miała zrzeszać organizacje młodzieżowe z Polski i całej Europy i współpracować z nimi. Jej cel to szeroko pojęta reprezentacja i aktywizacja młodych ludzi oraz działanie na rzecz włączania ich do życia publicznego zarówno na szczeblu krajowym, jak i międzynarodowym. Okazało się jednak, że Polska Rada Młodzieży nie spełnia europejskich standardów, w związku z czym powstał projekt ustawy ją reformujący. W 2005 r. projekt został odrzucony przez sejmową Komisję Edukacji, Nauki i Młodzieży jako niezgodny z Konstytucją. Od tego czasu trudno znaleźć jakąkolwiek wzmiankę o działalności Rady²⁰.

Niezwykle cenny dla praktyki funkcjonowania młodzieżowych rad gmin i powiatów jest projekt, jaki w okresie od 1 stycznia do 31 marca 2009 r. zrealizowała Fundacja Civis Polonus. Projekt ten dotyczył zagadnienia: „Młodzieżowe Rady Gmin – przestrzeń dla aktywności obywatelskiej młodzieży”. Został on podzielony na trzy podstawowe etapy. W styczniu i lutym bieżącego roku przeprowadzono rekrutację do projektu, w trakcie której przedstawiciele młodzieżowych rad z całej Polski wypełniali ankietę dotyczącą ich działalności. W połowie lutego wybrano dwadzieścia najciekawszych młodzieżowych rad, a ich przedstawiciele zaproszeni zostali do udziału w drugim etapie programu – dwudniowym seminarium pt. „Dobre praktyki młodzieżowych rad gmin i miast”. Seminarium odbyło się w Warszawie w dniach 6–7 marca 2009 r.

¹⁹ Por. M. Guć, *Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Poradnik dla samorządów*, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Warszawa 2004, s. 37 i n.

²⁰ M. Skocz, K. Garstka, M. Prokopowicz, *Czym jest polityka młodzieżowa?*, op. cit.

Warsztaty te stworzyły okazję do poznania się przedstawicieli młodzieżowych rad oraz władz lokalnych z miejscowości, gdzie one działają. Okazały się dobrym forum do wymiany doświadczeń, praktyk, a także do omówienia problemów, z jakimi spotykają się w praktyce młodzieżowe rady²¹.

Na uznanie zasługuje działalność Akademii Młodzieżowej Activitatis.pl, której trenerzy zajmują się zawodowo wspomaganie młodzieżowych rad i innych organizacji oraz inicjatyw młodzieżowych.

Aktywna działalność organizacji pozarządowych to szansa na pozyskanie dodatkowych środków finansowych. Do niedawna organizacje mogły pozyskiwać środki od polskich i zagranicznych fundacji, a także Funduszu PHARE w ramach programów, które nie zawsze były dostępne dla samorządów. Dotacje takie przeznaczane są na realizację projektów na określonym terenie, a więc w konkretnym środowisku lokalnym²².

Duże znaczenie dla funkcjonowania młodzieżowych rad mają również programy unijne. Jednym z tego typu programów jest program „Młodzież w działaniu”, zaplanowany na lata 2007–2013. To inicjatywa Unii Europejskiej, której celem jest wspieranie młodych ludzi oraz promowanie ich aktywności obywatelskiej. Program dofinansowuje przedsięwzięcia, mające pomóc młodym ludziom w rozwoju osobowości oraz pobudzające ich do działania na rzecz społeczności lokalnej. Program wspiera młodzież i osoby współpracujące z młodzieżą nie tylko poprzez finansowanie ich projektów, ale również przez udostępnianie im informacji, organizowanie szkoleń i tworzenie możliwości współpracy z partnerami w całej Europie i poza jej granicami²³.

PODSUMOWANIE

Analiza obowiązujących przepisów prawnych oraz obserwacja aktywności młodzieży w samorządach terytorialnych prowadzą do wniosku, że obecna regulacja w wielu aspektach nie jest dostosowana do rzeczywistości. Uregulowanie jest bowiem ogólne i lakoniczne, pozostawiające organom przedstawicielskim poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego zbyt dużą uznaniowość. Brakuje formalnego uregulowania choćby zasad współpracy młodych radnych z przedstawicielami władz lokalnych. W konsekwencji efektywność

²¹ Por. O. Napiontek, M. Grabarek, *Dobre praktyki młodzieżowych rad gmin*, op. cit., s. 6.

²² Por. M. Guć, *Ustawa o działalności pożytku publicznego*, op. cit., s. 37 i n.

²³ Program „Młodzież w działaniu”, www.mlodziej.org.pl [dostęp: 17 lipca 2009 r.].

działań młodzieży oraz jej rzeczywisty wpływ na politykę lokalną zależy wyłącznie od zaangażowania i otwartości samych radnych.

Aby jednak młodzi ludzie chcieli zaangażować się na rzecz samorządu i reprezentować interesy swoich rówieśników, konieczna wydaje się gruntowna edukacja obywatelska przeprowadzana już w szkołach gimnazjalnych. Zainteresowanie uczniów działaniami samorządu należy zatem wzbudzać przez poszerzenie wiedzy na ten temat.

Cieszy natomiast fakt, że coraz częściej podmioty spoza jednostek samorządu terytorialnego zauważają potrzebę wsparcia młodzieży w jej działaniu. Można wyrazić nadzieję, iż dobry przykład zmotywuje radnych do prowadzenia bardziej efektywnego dialogu z młodzieżą.

BIBLIOGRAFIA

Bandarzewski K., Chmielnicki P., Dobosz P. i in. *Komentarz do ustawy o samorządzie gminnym*, LexisNexis, Warszawa 2004.

Dąbek D., *Prawo miejscowe*, Wolters Kluwer Polska, Kraków 2007.

Guć M., *Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Poradnik dla samorządów*, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Warszawa 2004.

Napiontek O., Grabarek M., *Dobre praktyki młodzieżowych rad gmin, miast i dzielnic*, Fundacja Civis Polonus, Warszawa 2009.

Pawlik A., *Raport o polityce młodzieżowej, którym objęta jest młodzież na Dolnym Śląsku oraz o wsparciu młodzieży oferowanym przez Samorząd Województwa Dolnośląskiego na tle dobrych praktyk w innych wybranych krajach i regionach Europy*, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Wrocław 2008.

Augustyniak-Górna T., *Zasady finansowania działalności młodzieżowych rad gmin*, „Zeszyty Prawnicze” 2008, nr 2.

Gierach E., *Status prawny młodzieżowej rady gminy*, „Zeszyty Prawnicze” 2008, nr 2.

„Gazetka Szczęśliwa Czternastka. Miesięcznik Gimnazjum nr 14 im. Roberta Schumana w Łodzi”, www.gim14.edu.lodz.pl/gazetka1201.doc

Ludwiczek M., *Polityka młodzieżowa w Unii Europejskiej, w Polsce i w województwie zachodniopomorskim*, www.um-zachodniopomorskie.pl/zalaczniki/pol_polski.doc.

Ogólnopolska Federacja Młodzieżowych Samorządów Lokalnych, *Standardy funkcjonowania w Polsce młodzieżowych rad gmin, młodzieżowych rad powiatu*, www.federacja.org.

Skocz M., Garstka K., Prokopowicz M., *Czym jest polityka młodzieżowa?*, www.dolnyslask.pl.

Akty prawne

Ustawa z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2001 r. nr 142, poz. 1591 ze zm.).

Ustawa z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2001 r. nr 142, poz. 1592 ze zm.).

Ustawa z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U. z 2001 r. nr 142, poz. 1590 ze zm.).

Strony www

www.federacja.org

www.yforum.pl

www.dolnyslask.pl

www.mlodziej.org.pl

www.e-sochaczew.pl

Gabryjela Zielińska

ROLA PAŃSTWA W REALIZACJI POLITYKI DLA MŁODZIEŻY

*Państwo nie może zamykać się w gabinecie premiera
czy prezydenta, czy w gmachu parlamentu, bo jeżeli się zamknie,
to będzie państwo raptem około 500 urzędników i nic więcej¹.*

WSTĘP

Polska przed wstąpieniem do Unii Europejskiej w programie integracji wśród grup partnerskich, mających tworzyć podstawy akcesji, wyróżniła młodzież. W Urzędzie Komitetu Integracji Europejskiej powstała Środowiskowa Rada Konsultacyjna ds. Młodzieży, która była jedną z siedmiu rad wchodzących w skład Narodowej Rady Integracji Europejskiej. Rada ds. młodzieży organizowała środowiska młodzieżowe do licznych działań, w tym do:

- wymiany i upowszechniania informacji o integracji europejskiej,
- tworzenia sieci środowisk prointegracyjnych,
- włączania młodzieży do dyskusji o przyszłości UE, m.in. przez zorganizowanie Forum Młodych o Przyszłości Europy.

¹ Wypowiedź z ankiety [za:] H. Ostrowica-Miszewska, „*Jak porcelana rzucona o beton...*”. *Dyskursy o młodzieży, polityce i polityce młodzieży*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006, s. 148.

Działania te wskazują, że młodzieży przypisano istotną rolę w procesie akcesji Polski do Unii Europejskiej.

Kolejnym krokiem włączania młodzieży do procesu decyzyjnego państwa było wspólne wypracowanie z młodymi ludźmi „Strategii państwa dla młodzieży na lata 2003–2012”. Prace nad tym dokumentem rozpoczęto z inspiracji Komisji Europejskiej, która prowadziła z młodzieżą szerokie konsultacje dotyczące nowej europejskiej polityki młodzieżowej. Organizatorem prac było Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu², któremu przypisano odpowiedzialność za ich realizację i koordynację.

Obecnie sytuacja w polityce młodzieżowej nie jest do końca jasna. Mimo że obowiązuje dalej „Strategia państwa dla młodzieży na lata 2003–2012” i wiele zadań po stronie państwa zostało zrealizowanych, to z programu wycofała się sama młodzież, a być może została z niego wypchnięta.

We współczesnej polskiej polityce młodzieżowej można wyróżnić trzy etapy: od euforycznego zaangażowania młodych ludzi w proces budowania demokratycznego państwa, poprzez próbę ich kontroli w procesie realizacji wspólnych ustaleń, co doprowadziło w rezultacie do zniechęcenia i wycofania się młodych ludzi ze współpracy z państwem.

W artykule tym postaram się poszukać powodów takiej sytuacji oraz odpowiedzieć na pytania:

- jaką rolę w polityce dla młodzieży odgrywa państwo oraz jaką rolę przypisuje się młodzieży?
- jakie są oczekiwania młodzieży co do kreowania i udziału w polityce państwa?

ROLA PAŃSTWA ZAPISANA W „STRATEGII PAŃSTWA DLA MŁODZIEŻY NA LATA 2003–2012”

W Polsce polityka młodzieżowa określona została w „Strategii państwa dla młodzieży na lata 2003–2012”. Powstała ona w wyniku wspólnych prac przedstawicieli organizacji młodzieżowych, zespołu ekspertów – badaczy problemów

² Resort edukacji w latach 2001–2006 czterokrotnie podlegał reorganizacji, co powodowało zmianę nazwy. I tak: 19 października 2001–31 sierpnia 2005 Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu; 1 września 2005–30 października 2005 Ministerstwo Edukacji Narodowej; 31 października 2005–4 maja 2006 Ministerstwo Edukacji i Szkolnictwa Wyższego; od 5 maja 2006 Ministerstwo Edukacji Narodowej.

młodzieży i przedstawiciele Ministra Edukacji Narodowej i Sportu. W dokumencie sformułowano priorytety i zadania polityki państwa dla młodzieży³.

Przyjęto, że celem polityki jest stworzenie odpowiednich warunków dla młodzieży w wieku 15–25 lat, umożliwienie im uczestnictwa w życiu społecznym, kulturalnym i politycznym na równi z innymi grupami społecznymi. Urzeczywistnienie „Strategii” ma pozwolić młodym ludziom na realizację ich planów życiowych – indywidualnych i grupowych oraz pomóc w znalezieniu swojego miejsca w społeczeństwie. Aby podejmowane działania przyniosły pożądany efekt, muszą mieścić się w dialogu międzypokoleniowym oraz uwzględniać specyficzne potrzeby młodych. Państwo powinno otoczyć szczególną opieką młodzież z grup ryzyka. Zgodnie z zapisem głównymi partnerami państwa w realizacji „Strategii” mają być organizacje młodzieżowe i sama młodzież.

Wyznaczono pięć podstawowych zagadnień do wspólnej realizacji. Są to: edukacja młodzieży; zatrudnienie; uczestnictwo młodzieży w życiu publicznym; czas wolny, kultura, sport, turystyka; zdrowie i profilaktyka.

Edukacja młodzieży – powinna być powszechnie dostępna, a państwo powinno systematycznie dążyć do coraz wyższej jakości kształcenia. Zwrócono uwagę na konieczność poprawy jakości kształcenia w szkołach wiejskich i szkołach zawodowych, a także młodzieży niepełnosprawnej. Dotyczy to zarówno warunków nauczania, jak i wyposażenia szkół. Należy podjąć działania upowszechniające nauczanie języków obcych, szczególnie języka angielskiego.

Wskazano potrzebę zmian w systemie kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli, a w szczególności doskonalenia języków obcych i edukacji informatycznej. Zmiany w systemie kształcenia nauczycieli powinny dotyczyć również przygotowania nauczycieli do pracy z uczniami niepełnosprawnymi.

Kolejnym obowiązkiem wyznaczonym państwu jest powiązanie kształcenia z potrzebami rynku pracy oraz rozbudzanie w młodzieży motywacji do ustawicznej nauki i przygotowywania się do życia w zmieniającym się świecie. Edukacja, szczególnie zawodowa, powinna być dopasowywana do wymagań rynku pracy oraz ściśle współdziałać z systemem doradztwa w zakresie wyboru dróg edukacyjnych i doradztwa zawodowego.

Zwrócono również uwagę na konieczność wprowadzenia rozwiązań formalnoprawnych, pozwalających na rozwój edukacji nieformalnej i kształcenia na odległość. Do realizacji tych przedsięwzięć zobowiązano Ministerstwo Edukacji Narodowej.

³ Dokument został przyjęty na Radzie Ministrów 19 sierpnia 2003 r., opublikowany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Warszawa 2003.

Zatrudnienie. Od państwa oczekuje się sformułowania celów polityki zatrudnienia na najbliższe 10 lat, nie tylko skierowanej do absolwentów, ale również do całej populacji młodzieży. Szczególnej uwadze poleca się młodzież przebywającą poza systemem edukacji i rynkiem pracy oraz na długotrwałym bezrobociu.

Ważne jest, aby obok wykorzystywania programów pomocowych promować przedsiębiorczość, tworzyć nowe miejsca pracy, zachęcać pracodawców i pracowników do elastycznych form zatrudniania młodych ludzi oraz wspierać formy umożliwiające zdobywanie doświadczeń na rynku pracy. Należy również przygotować młodzież do udziału w europejskim rynku pracy. Niezbędne jest opracowanie programów walki z bezrobociem młodzieży uwzględniające jej zróżnicowaną sytuację (uczniowie, absolwenci szkół średnich, studenci, młodzież wiejska, młodzież niepełnosprawna, młodzież z regionów zaniedbanych i biednych środowisk). Zobowiązano również państwo do stworzenia dostępnego systemu informacji o sytuacji młodzieży na rynku pracy.

Realizację tych przedsięwzięć powierzono Ministerstwu Pracy i Polityki Społecznej.

Uczestnictwo młodzieży w życiu publicznym. Kolejny postulat skierowany do państwa to stworzenie możliwości stałych konsultacji z młodzieżą na temat ważnych społecznie problemów. Jest to zadanie dla administracji państwowej i samorządów terytorialnych. Dotyczy młodzieży zarówno zrzeszonej, jak i niezrzeszonej w organizacjach.

Należy zachęcać młodzież do uczestniczenia w procesie podejmowania decyzji na różnych szczeblach zarządzania społecznością i państwem, ze szczególnym uwzględnieniem społeczności lokalnych. Warto do tego wykorzystać zainteresowanie młodzieży przynależnością do organizacji sportowych i rozwijać sport powszechny.

Dla skutecznego uczestniczenia w procesie decyzyjnym ważny jest dostęp do informacji i umiejętność korzystania z nowoczesnych technologii komunikacyjnych. Poza istniejącym portalem Eurodesk należy rozbudowywać krajową sieć informacji młodzieżowej.

Do realizacji tych przedsięwzięć zobowiązano wszystkich adresatów „Strategii państwa dla młodzieży na lata 2003–2012”.

Czas wolny, kultura, sport, turystyka. W tej dziedzinie postuluje się działania na rzecz zwiększenia dostępu do wypoczynku w miejscu zamieszkania oraz poza nim, upowszechnianie aktywnego wypoczynku i rozwijania nowych form organizacji czasu wolnego. Należy wspomagać organizacje i instytucje, które zajmują się turystyką młodzieżową (krajową i zagraniczną). Istnieje również potrzeba rozszerzenia grupy adresatów zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych (w szczególności w kulturze i turystyce) o młodzież z problemami społecznymi.

Konieczne jest także wyrównywanie kompetencji kulturowych młodzieży wiejskiej, zaniedbanej i niepełnosprawnej. Nie można zapominać o promocji talentów i twórczości młodzieżowej. Należy rozwijać organizowanie czasu wolnego młodzieży przez sport, mając na uwadze, że jest on jednym z instrumentów edukacji. Niezbędne staje się stworzenie rozwiązań systemowych, które zapobiegałyby działaniom wypaczającym ideę sportu, takich jak doping czy handel młodymi zawodnikami.

Do realizacji tych przedsięwzięć zobowiązano Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ministerstwo Sportu.

Zdrowie i profilaktyka. System opieki zdrowotnej nad uczniem i studentem wymaga systematycznego doskonalenia. Konieczne jest ułatwienie dostępu do opieki pielęgniarskiej i stomatologicznej. Kolejne ważne zadanie to promocja wśród młodzieży zdrowego, wolnego od uzależnień stylu życia. Profilaktyka zdrowotna powinna być ściśle powiązana ze wspomaganiami przez państwo rozwoju wychowania fizycznego i sportu powszechnego. Istnieje więc potrzeba rozwoju infrastruktury sportowej w całym kraju.

Główni realizatorzy tych przedsięwzięć to Ministerstwo Zdrowia, Ministerstwo Sportu i Ministerstwo Edukacji Narodowej.

W 2005 r. „Strategia państwa dla młodzieży na lata 2003–2012” nabrała nowego wymiaru, gdyż zgodnie ze „Stanowiskiem rządu w sprawie wdrażania Europejskiego Paktu na rzecz Młodzieży” i promowania aktywnego obywatelstwa stała się podstawowym dokumentem w zakresie polityki młodzieżowej⁴. W „Stanowisku...” państwo zobowiązało się do podjęcia dodatkowych działań mających na celu harmonizację życia rodzinnego i zawodowego młodych ludzi⁵.

„Strategia państwa dla młodzieży na lata 2003–2012” określiła rolę państwa w polityce młodzieżowej m.in. jako:

- organizatora powszechnie dostępnej, wysokiej jakości edukacji odpowiadającej na potrzeby społeczeństwa i rynku pracy opartego na wiedzy,
- twórcy instrumentów rynkowych pozwalających na aktywizację zawodową młodych ludzi,

⁴ *Stanowisko rządu, Communication from the Commission to the Council, COM (2005)206 Rady UE 9679/05.*

⁵ *Por. Konkluzje Rady i przedstawicieli rządów państw członkowskich zgromadzonych w Radzie na temat wprowadzenia w życie europejskiego paktu na rzecz młodzieży, [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:42006X0322\(01\):PL:NOT](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:42006X0322(01):PL:NOT) [dostęp: 10 września 2009 r.].*

- inicjatora włączania młodzieży do aktywnego udziału w życiu społecznym i obywatelskim,
- organizatora powszechnej i dostępnej podstawowej i specjalistycznej opieki zdrowotnej.

REALIZACJA „STRATEGII PAŃSTWA DLA MŁODZIEŻY NA LATA 2003–2012”

Rada Ministrów przyjmując dokument pt. „Strategia państwa dla młodzieży na lata 2003–2012” wskazała ministra do spraw oświaty jako odpowiedzialnego za jego realizację, a niektórych ministrów zobowiązała do wykonania zadań szczegółowych.

ZADANIA MINISTERSTWA EDUKACJI NARODOWEJ

Ministerstwo Edukacji Narodowej przypisane zadania, związane z edukacją młodzieży, realizuje przez politykę oświatową. Obejmuje ona sześć zagadnień.

Wyrównywanie szans edukacyjnych młodzieży w dostępie do edukacji, podniesienie jakości i poziomu wykształcenia mieszkańców wsi i obszarów wiejskich oraz miast do 5 tys. mieszkańców. Realizowane jest ono przez:

- zwiększanie liczby etatów doradców zawodowych w gimnazjach, szkołach ponadgimnazjalnych i poradniach psychologiczno-pedagogicznych,
- zwiększanie liczby osób z wykształceniem średnim oraz wyższym mieszkających na wsi,
- tworzenie sieci placówek wielofunkcyjnych zaspokajających potrzeby edukacyjne, kulturalne i społeczne mieszkańców wsi.

Wzmacnianie powiązań edukacji młodych ludzi z potrzebami rynku pracy. W tym celu MEN przeprowadza ocenę podstaw programowych pod kątem przystosowania do wymogów życia w gospodarce i społeczeństwie opartym na wiedzy, co ma przyczynić się do zmian w programach nauczania oraz podręcznikach. Efektem tych prac ma być zwiększony poziom kompetencji kluczowych absolwentów szkół, czyli lepsze przygotowania ich do funkcjonowania we współczesnym świecie i na rynku pracy. Dodatkowo Minister Edukacji Narodowej podjął inicjatywę zawierania porozumień z reprezentatywnymi organizacjami pracodawców, samorządami gospodarczymi oraz innymi podmiotami pozarządowymi⁶.

⁶ *Działania Ministerstwa Edukacji Narodowej w zakresie realizacji polityki państwa dla młodzieży, stan na 29 lipca 2008 r.* MEN, Warszawa 2009, s. 11.

Zadania dotyczące wyrównywania szans i wzmocnienia powiązań z rynkiem pracy zostały również zapisane w „Krajowym planie działania na rzecz zatrudnienia na lata 2009–2011”⁷.

Przeciwdziałanie marginalizacji młodego pokolenia, które realizowane jest m.in. przez pomoc stypendialną, pomoc w dożywianiu i w ramach programu „Bezpieczna i przyjazna szkoła”. Ponadto w szkołach i placówkach oświatowych realizowane są programy koordynowane przez inne podmioty i są to m.in.:

- Krajowy Program Przeciwdziałania Narkomanii,
- Narodowy Program Ochrony Zdrowia Psychicznego,
- Krajowy Program Zwalczenia AIDS i Zapobiegania Zakażeniom HIV,
- Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Ważnym elementem działań w zakresie profilaktyki zdrowotnej jest promocja zdrowego stylu życia. Służy temu projekt „Europejska sieć szkół promujących zdrowie”, do której Polska przystąpiła w 1992 r.⁸.

Międzynarodowa współpraca młodzieży wynika z umów międzynarodowych o współpracy dwustronnej: polsko-niemieckiej⁹, polsko-litewskiej¹⁰, polsko-izraelskiej¹¹ oraz dwóch programów „Międzynarodowa wymiana szkół i współpraca młodzieży” i „Organizacja w okresie letnich wakacji pobytów edukacyjnych dla dzieci Polaków zamieszkałych za granicą”. Oba programy finansowane są w trybie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie z 24 kwietnia 2003 r. (Dz.U. nr 96, poz. 873). Brakuje natomiast wsparcia finansowego dla organizacji młodzieżowych, które realizują programy międzynarodowej współpracy i wymiany z organizacjami partnerskimi z innych niż wymienione trzy kraje. Istnieje też problem związany z wiekiem uczestników wymiany. Zgodnie z definicją młodzieży to osoby w wieku od 15 do 25 lat. Ulokowanie tego zadania w formule wymiany szkół i młodzieży szkolnej powoduje wykluczenie części adresatów „Strategii”.

⁷ „Krajowy plan działania na rzecz zatrudnienia na lata 2009–2011”, Ministerstwo Pracy Polityki Społecznej, 30 października 2008, www.mpips.gov.pl/bip/download/KPDZ-2008.pdf [dostęp: 10 września 2009 r.].

⁸ Więcej na temat profilaktyki zdrowotnej w artykule *Sytuacja młodzieży polskiej w perspektywie europejskiej* A. Małkowskiej-Szkutnik i J. Mazur, zamieszczonym w tym tomie na s. 45–83.

⁹ Umowa między Rządem RP a Rządem Republiki Federalnej Niemiec o polsko-niemieckiej współpracy młodzieży z 17 czerwca 1991 r.

¹⁰ Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Litewskiej o Polsko-Litewskim Funduszu Wymiany Młodzieży z 1 czerwca 2007 r.

¹¹ Umowa między Rządem RP a Rządem Państwa Izrael o współpracy kulturalnej, naukowej i oświatowej.

Tworzenie warunków do uczestnictwa w życiu publicznym i społecznym wiąże się z opracowaniem przejrzystego systemu dofinansowania zadań państwowych realizowanych przez organizacje młodzieżowe. Obecnie organizacje młodzieżowe mogą występować o środki na zadania oświatowe kierowane do organizacji pozarządowych, co nie jest wystarczającym sposobem na wykonanie tego zadania.

Budowanie systemu informacji młodzieżowej obecnie ograniczone jest do Eurodesku, czyli europejskiej informacji młodzieżowej, oraz do Systemu Informacji Oświatowej, który zgodnie z zapisem na stronie głównej SIO jest systemem przeznaczonym dla ludzi zatrudnionych w oświacie¹².

ZADANIA MINISTERSTWA PRACY I POLITYKI SPOŁECZNEJ

„Strategia państwa dla młodzieży na lata 2003–2012” podejmuje również zagadnienia związane z zatrudnieniem, które wypełniane są w ramach ogólnej polityki zatrudnienia, a zostały sformułowane w przywołanym wyżej „Krajowym planie działania na rzecz zatrudnienia na lata 2009–2011”. Dokument ten stanowi element realizacji zadań zawartych m.in. w „Krajowym programie reform na lata 2008–2011 na rzecz realizacji Strategii Lizbońskiej”, a tym samym w „Europejskim pakcie na rzecz młodzieży”¹³. Ten ostatni akt jest uznawany za integralną część zrewidowanej Strategii lizbońskiej. Dlatego można przypuszczać, że jest to główna przyczyna wyodrębnienia problematyki udziału młodych ludzi w rynku pracy. Potwierdza to również fakt, że w „Krajowym planie działania na rzecz zatrudnienia...” pojawia się obszar związany z innym priorytetem „Paktu”, a mianowicie z harmonizacją życia zawodowego i rodzinnego.

Harmonizacja życia zawodowego i rodzinnego wiąże się z koniecznością opracowania modeli godzenia ról zawodowych i rodzinnych na poziomie legislacji, regionalnego i lokalnego rynku pracy oraz na poziomie przedsiębiorstwa; a następnie z wdrożeniem oraz popularyzacją opracowanych rozwiązań. W tym celu zaproponowano następujące zadania:

- zwiększania aktywności zawodowej kobiet,
- włączania tematyki godzenia ról do partnerstw lokalnych, inicjowanych przez instytucje rynku pracy, skutkujące poszerzeniem dostępności finansowej i terytorialnej zinstytucjonalizowanych form opieki nad dzieckiem,

¹² <http://www.ankieta.cie.men.gov.pl/> [dostęp: 9 września 2009 r.].

¹³ Więcej na temat „Europejskiego paktu na rzecz młodzieży” w artykule M. Sińczucha, *Polityka młodzieżowa jako odrębny obszar działania Unii Europejskiej*, w tym tomie na s. 147–173.

- zainicjowania wdrożenia modeli godzenia ról w miejscach pracy w Polsce jako wzorca dla organizacji pracodawców,
- podnoszenia świadomości z zakresu możliwości godzenia ról rodzinnych i zawodowych oraz zmniejszania stereotypów dotyczących tych ról,
- wypracowania modelu wspierania godzenia ról rodzinnych i zawodowych na poziomie centralnym, regionalnym i lokalnym oraz przez przedsiębiorstwa,
- podnoszenia poziomu wiedzy dotyczącej legislacji, dobrych praktyk i możliwych rozwiązań w zakresie godzenia ról.

Resort pracy otrzymał też zadanie podniesienia poziomu aktywności zawodowej oraz zdolności do zatrudnienia osób bezrobotnych i biernych zawodowo, w tym młodzieży. Wdrażane działania mają polegać na:

- identyfikacji potrzeb osób pozostających bez zatrudnienia przez m.in. szersze zastosowanie indywidualnych planów działania, diagnozowanie potrzeb szkoleniowych oraz możliwości doskonalenia zawodowego w regionie,
- organizacji warsztatów oraz szkoleń z zakresu technik aktywnego poszukiwania pracy i nabywania kompetencji kluczowych, a także wsparcia psychologiczno-doradczego,
- realizacji programów aktywizacji zawodowej obejmujących m.in. pośrednictwo pracy, doradztwo zawodowe, staże i praktyki zawodowe, szkolenia prowadzące do podniesienia, uzupełnienia lub zmiany kwalifikacji zawodowych, subsydiowanie zatrudnienia,
- zapewnieniu wsparcia towarzyszącego (opieka nad dziećmi i osobami zależnymi), w szczególności kierowanego do osób pragnących powrócić na rynek pracy po przerwie związanej z urodzeniem i wychowaniem dzieci,
- wspieraniu wolontariatu jako etapu przygotowującego do podjęcia zatrudnienia przez organizowanie i dofinansowanie stanowisk pracy dla wolontariuszy oraz zapewnianie wsparcia szkoleniowego i/lub doradczego.

ZADANIA MINISTERSTWA ROLNICTWA I ROZWOJU WSI

Działania związane z podniesieniem poziomu aktywizacji zawodowej młodzieży na wsi i obszarach wiejskich prowadzi Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich. Tu również, jak w przypadku Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, inspiracji do sformułowania polityki zatrudnienia młodych ludzi na wsi należy szukać w dokumentach unijnych. „Program rozwoju

obszarów wiejskich na lata 2007–2013” zakłada różnorodne formy finansowego wsparcia dla młodych rolników¹⁴, którzy planują rozpoczęcie samodzielnego prowadzenia gospodarstwa albo modernizację już prowadzonego. Zostały też uruchomione kredyty preferencyjne dla młodych rolników, które pozwalają bezpiecznie urządzić lub zmodernizować gospodarstwo rolne.

ROLA MŁODZIEŻY W REALIZACJI POLITYKI MŁODZIEŻOWEJ PAŃSTWA

Autorzy podstawowego dokumentu określającego politykę młodzieżową celowo zatytułowali go „Strategią państwa dla młodzieży na lata 2003–2012”, choć można było go nazwać inaczej, np. „Strategia państwa wobec młodzieży” czy po prostu „Polityka młodzieżowa rządu RP”. Dwie ostatnie nazwy wyznaczają pewien sposób myślenia o młodzieży – myślenia traktującego młodych ludzi jako przedmiot różnych oddziaływań – głównie pedagogicznych. Polityka młodzieżowa zapisana w omawianym dokumencie zakładała, że młodzież jest postrzegana jako partner, a nie tylko przedmiot określonych decyzji i działań.

Rola, jaka została powierzona młodzieży w „Strategii”, to przede wszystkim rzecznicтво i uczestnictwo. Zgodnie z zapisaną definicją polityka młodzieżowa¹⁵ powinna się wywodzić z potrzeb młodych ludzi. Oczekiwania młodych w „Strategii” zostały sformułowane m.in. jako postulat dotyczący zmian w zakresie tworzenia warunków do ich uczestnictwa w życiu publicznym i społecznym.

Tworzenie przez państwo warunków do uczestnictwa w życiu publicznym i społecznym ma polegać na przygotowaniu przez państwo rozwiązań formalnoprawnych do utworzenia przedstawicielstwa narodowego. Oczekuje się także wsparcia dla struktur zaangażowanych w to uczestnictwo. Zakłada się równe uznanie dla nowych i starszych form zrzeszania się młodzieży: organizacji młodzieżowych, młodzieżowych rad miast i gmin, samorządów uczniowskich i studenckich itp. oraz organizacji nieformalnych.

PRZEDSTAWICIELSTWO MŁODZIEŻY POLSKIEJ

W ostatnich latach kilkakrotnie podejmowane były próby utworzenia przedstawicielstwa (reprezentacji) młodzieży polskiej. W 1989 r. powołano Porozumienie Niezależnych Organizacji Młodzieżowych, w 1991 r. Polską Radę

¹⁴ <http://www.minrol.gov.pl/DesktopDefault.aspx?TabOrgId=1661&LangId=0> [dostęp: 9 września 2009 r.].

¹⁵ *Strategia państwa dla młodzieży, op. cit.*, s. 5.

Młodzieży, a w 1996 r. Forum Młodzieży Polskiej. Polską Radę Młodzieży utworzoną w roku 1991 zaproszono do udziału w pracach Europejskiego Forum Młodzieży, jednak została z niego usunięta za „niedemokratyczny” statut i brak wpłat składek członkowskich. W tych okolicznościach zaprzestała działalności także na forum krajowym.

W 2002 r. Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu ponownie podjęło, wspólnie z przedstawicielami ogólnopolskich organizacji młodzieżowych, działania zmierzające do stworzenia reprezentacji młodzieży. Systematycznie prowadzono konsultacje z organizacjami i przedstawicielami młodzieży podczas cyklicznych konferencji. Wynikiem tych spotkań było powstanie w 2003 r. związku stowarzyszeń znowu pod nazwą Polska Rada Młodzieży (PRM). Organizacja ta zrzesza przedstawicieli ogólnopolskich organizacji młodzieżowych¹⁶ oraz regionalnych rad młodzieży (Śląskiej Rady Młodzieży, Dolnośląskiej Rady Młodzieży i Podlaskiej Rady Młodzieży).

W tym samym czasie Minister Edukacji Narodowej i Sportu złożył w Sejmie projekt ustawy o przedstawicielstwach młodzieży i ich uczestnictwie w życiu publicznym. Projekt ten nie otrzymał pozytywnej opinii ustawodawcy. Głównym zarzutem było to, że rząd wkracza w dziedzinę samoorganizacji NGOów i wyręcza je w tym zakresie¹⁷.

Brak wsparcia finansowego oraz systemu dofinansowywania organizacji¹⁸ nie sprzyja PRM w rozwoju i przyjęciu roli reprezentanta i rzecznika młodzieży. Uruchomienie przez MEN konkretnych mechanizmów zachęcających do aktywności jest pożądanym i oczekiwanym przez te organizacje kierunkiem działań. Obecny stan powoduje, że trudno być rzecznikiem interesów młodzieży i jednocześnie petentem w długiej kolejce po środki finansowe na projekty dla organizacji pozarządowych?

¹⁶ AIESEC Polska, Akademicki Związek Sportowy, Europejskie Forum Studentów AEGEE, Europejskie Stowarzyszenie Studentów Prawa ELSA Poland, Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (FRSO), Międzynarodowe Stowarzyszenie Studentów Medycyny IFMSA-Poland, Stowarzyszenie „Pro Europa”, The International Association For The Exchange Of Students For Technical Experience, Zrzeszenie Studentów Polskich, Związek Harcerstwa Polskiego, Związek Młodzieży Demokratycznej, Związek Młodzieży Wiejskiej, Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół”.

¹⁷ „Działania Ministerstwa Edukacji Narodowej w zakresie realizacji polityki państwa dla młodzieży, stan na 29 lipca 2008 r.”, MEN, Warszawa 2009.

¹⁸ Jak wynika z ustawy o działach administracji rządowej minister oświaty odpowiada m.in. za sprawy organizacji dziecięcych i młodzieżowych, w tym systemu dofinansowania zadań państwowych realizowanych przez te organizacje.

Mimo niejasnej sytuacji finansowej stowarzyszenie Polska Rada Młodzieży podejmuje liczne inicjatywy w kraju i na forach międzynarodowych, np. współorganizowało razem z reprezentacją Komisji Europejskiej seminarium „Moja Europa, Moja Przyszłość”. Przedstawiciele PRM aktywnie uczestniczą w europejskich wydarzeniach młodzieżowych.

Wydaje się, że właściwym rozwiązaniem byłoby zapewnienie przez Ministerstwo Edukacji Narodowej pomocy technicznej Polskiej Radzie Młodzieży i finansowanie jej działalności z budżetu MEN (dotacja celowa), a także powierzenie jej niektórych zadań publicznych dotyczących polityki młodzieżowej. Wówczas będzie można w sposób rzeczywisty wesprzeć młodzież w jej dążeniu do samodzielnego utworzenia swojego przedstawicielstwa, a stowarzyszenie to będzie mogło podjąć się roli reprezentanta i rzecznika młodzieży oraz stanie się partnerem w kreowaniu polityki państwa dla młodzieży.

UDZIAŁ MŁODZIEŻY W PODEJMOWANIU DECYZJI W SPRAWACH JEJ DOTYCZĄCYCH

Problemy szczególnie istotne dla młodzieży rozstrzygane są na poziomie ministerstw w ramach poszczególnych polityk: polityki oświatowej, polityki rynku pracy, polityki na rzecz rodziny, polityki ochrony zdrowia czy też zwalczania wykluczenia społecznego. Jest ze wszech miar wskazane, aby narodowe przedstawicielstwo młodzieży było reprezentowane w gremiach doradczo-opiniujących działających na poziomie resortów (np. Naczelna Rada Zatrudnienia, Rada Konsultacyjna ds. Osób Niepełnosprawnych, Rada Pomocy Społecznej, Rada Działalności Pożytku Publicznego) i brało aktywny partnerski udział w procesach decyzyjnych w zakresie kształtowania poszczególnych polityk.

Inną płaszczyzną wymagającą uczestnictwa młodzieży są różne rady/komitety opiniujące redystrybucję środków na programy dla młodzieży. Brak w nich przedstawicieli młodzieży nie pozwala na właściwą ocenę przedstawianych projektów (przeczy zasadzie *Nic o nas bez nas*). Umieszczenie w nich ekspertów i przedstawicieli innych organizacji pozarządowych podejmujących problematykę młodzieżową nie daje gwarancji realizacji potrzeb młodych ludzi. Przykładem może być Komitet Ewaluacyjny programu „Młodzież w działaniu”. Program ten jest kontynuacją „Programu Młodzież”, przy którym funkcjonował Komitet Selekcyjny (oceniający programy i przyznający środki na ich realizację) składający się w znaczącej większości z przedstawicieli organizacji młodzieżowych. Dzisiaj programy opiniują i rekomendują zarządowi programu eksperci i przedstawiciele innych organizacji. U podstaw tej sytuacji leży decyzja Komisji Europejskiej, oparta na zasadzie *Nemo iudex idoneus in propria causa* (*Nie można być sędzią we własnej sprawie*). W skład tego Komitetu

może wejść młodzież, ale jedynie jako członkowie narodowej rady młodzieży, a nie organizacji wnioskującej o środki finansowe. To jeszcze jeden powód do zmierzania się z problemem przedstawicielstwa młodzieży.

POLITYKA INFORMACYJNA SKIEROWANA DO MŁODZIEŻY

Kolejnym warunkiem uczestnictwa młodych ludzi w życiu publicznym i społecznym jest potrzeba właściwej informacji. Młodzież nie narzeka na brak informacji, ale na to, że są one niezbyt użyteczne¹⁹. Ponadto wskazuje na słabą dostępność do niej. Dostępność rozumiana jest jako stworzenie systemu obiegu informacji między różnymi podmiotami działającymi z młodzieżą i na rzecz młodzieży.

Dzisiaj istnieje pilna potrzeba nie tylko podjęcia działań związanych z przekazem informacji, ale także zapewnienie jej efektywnego obiegu i zainteresowania młodych ludzi oraz wszystkich zajmujących się problematyką młodzieżową aktywnym uczestnictwem w tworzeniu i podtrzymywaniu sieci informacyjnych o zasięgu lokalnym, ponadlokalnym, a nawet globalnym.

Najważniejszym zadaniem stojącym przed polityką informacyjną skierowaną do młodzieży (informacją młodzieżową) – jak piszą autorzy raportu o uwarunkowaniach i możliwościach działania młodzieży²⁰ – są trzy „przejścia”. Pierwsze z nich to przejście od dostępności do kompetencji. Drugie to przejście od incydentalności do cykliczności. I wreszcie trzecie przejście, to przejście od ogółu do szczegółu, czyli dążenie do segmentacji i profesjonalizacji źródeł informacji.

Brakuje sprofilowanych centrów informacji, które oferowałyby informacje z konkretnych dziedzin²¹. Mimo że powstało już kilka centrów informacji młodzieżowej funkcjonujących w Międzynarodowym Systemie ERYICA²², to nie tworzą one systemu, a jedynie jednostkowe lokalne sieci informacji i doradztwa dla młodzieży²³. Ich doświadczenie i dorobek stanowią bardzo dobrą bazę do opracowania i budowy systemu informacji młodzieżowej.

¹⁹ *Biała Księga Młodzieży Polskiej. Dwie prawdy o aktywności. Uwarunkowania i możliwości działania młodzieży w środowisku lokalnym w perspektywie polityki młodzieżowej Unii Europejskiej. Raport z badań*, oprac. B. Fatyga, I. Oliwińska, M. Sińczuch, P. Zieliński, Biuro Młodzieży MENiS, Ośrodek Badań Młodzieży ISNS UW, Zakład Badań Naukowych PTS, Warszawa 2005, s. 131–140.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, s. 149.

²² Europejska Karta Informacji Młodzieżowej, <http://www.rcim.krakow.pl/main/index.php> [dostęp: 9 września 2009 r.].

²³ Centrum Informacji Młodzieżowej w Krakowie funkcjonuje już kilkanaście lat i ma uprawnienia do certyfikowania takiej działalności w Polsce.

Inną kwestią związaną z wiedzą o i dla młodzieży jest intensywniejsze wykorzystanie Internetu, jako środka do przekazywania informacji między aktorami sektora młodzieżowego a samą młodzieżą oraz systematycznego monitoringu zainteresowań i potrzeb młodzieży, poszukiwanie luk informacyjnych i odejście od modelu „zadekretowanych” i z góry ustalonych form komunikatów niezbędnych dla młodzieży.

PODSUMOWANIE

W Polsce prowadzonych jest wiele działań kierowanych do młodzieży w ramach polityk resortowych. Zadania te najczęściej inspirowane są inicjatywami europejskimi: Strategią lizbońską, „Wspólną Polityką Rolną” czy „Europejskim paktem na rzecz młodzieży”, rzadziej „Strategią państwa dla młodzieży na lata 2003–2012”. Powody tego stanu rzeczy są przynajmniej dwa. Po pierwsze, niektóre zapisy tego dokumentu są nieaktualne, ich realizacja nie była systematycznie monitorowana i aktualizowana. Po drugie, młodzi ludzie powinni być zaangażowani w proces podejmowania decyzji w sprawach ich dotyczących.

Dzisiaj oczekuje się od państwa nie tylko włączania młodzieży do aktywnego udziału w życiu społecznym i obywatelskim, ale również udostępniania przez organy państwa młodym ludziom procesu podejmowania decyzji w ich sprawach.

Młodzi ludzie chcą korzystać z prawa wyrażania własnej opinii o wszystkich aspektach swojego życia codziennego, takich jak rodzina, szkoła, praca, działania grupowe, społeczność lokalna. Jednocześnie chcą angażować się w zagadnienia ekonomiczne, społeczne i polityczne²⁴. Dlatego coraz pilniejsze staje się stworzenie narodowego przedstawicielstwa młodzieży.

Podczas analizy realizacji „Strategii państwa dla młodzieży na lata 2003–2012” nasuwa się pytanie: czy istnieje potrzeba formułowania narodowej polityki dla młodzieży, czy powinniśmy realizować europejską politykę dla młodzieży? Mamy w naszym kraju wiele dobrych doświadczeń, wiele też problemów do rozwiązania, które są charakterystyczne dla polskiej młodzieży. Stąd wynika, zdaniem autorki, konieczność sformułowania własnej polityki dla młodzieży.

Problem związany z realizacją zapisów „Strategii” tkwi być może w umiejscowieniu koordynatora. Gdyby koordynację polityki młodzieżowej umieścić w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, może przyczyniłoby się to do skutecznego jej wdrażania, a jej realizatorzy staliby się rzeczywistymi partnerami.

²⁴ *Młodzież 2008*, seria „Opinie i Diagnozy”, CBOS, Warszawa 2009.

BIBLIOGRAFIA

Biała Księga Młodzieży. Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej, Komisja Europejska, Bruksela 2001.

Biała Księga Młodzieży Polskiej. Diagnoza sytuacji młodych Polaków jako podstawa strategii państwa dla młodzieży, B. Fatyga (red.), MEiNS, Warszawa 2004.

Biała Księga Młodzieży Polskiej. Dwie prawdy o aktywności. Uwarunkowania i możliwości działania młodzieży w środowisku lokalnym w perspektywie polityki młodzieżowej Unii Europejskiej. Raport z badań, oprac. B. Fatyga, I. Oliwińska, M. Sińczuch, P. Zieliński, Biuro Młodzieży MENiS, Ośrodek Badań Młodzieży ISNS UW, Zakład Badań Naukowych PTS, Warszawa 2005.

Młodzież 2008, seria „Opinie i Diagnozy”, CBOS, Warszawa 2009.

Ostrowicka-Miszewska H., *„Jak porcelana rzucona o beton...”. Dyskursy o młodzieży, polityce i polityce młodzieży*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006.

Pater M., Pater W., *Polityka młodzieżowa Unii Europejskiej*, UKIE CIE, Warszawa 2008.

Zielińska G., *Grundlagen der staatlichen Jugendpolitik in Polen*, Forum 21 – European Journal on Youth Policy, 2004.

Zielińska G., *Polityka młodzieżowa w Polsce*, „Nowa Edukacja Zawodowa” 2004, nr 6.

„Działania Ministerstwa Edukacji Narodowej w zakresie realizacji polityki państwa dla młodzieży, stan na 29 lipca 2008 r.”, MEN, Warszawa 2009.

„Krajowy plan działania na rzecz zatrudnienia na lata 2009–2011”, 30 października 2008 r., Ministerstwo Pracy Polityki Społecznej, www.mpips.gov.pl/bip/download/KPDZ-2008.pdf

„Program rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013”, <http://www.minrol.gov.pl/DesktopDefault.aspx?TabOrgId=1661&LangId=0>

„Strategia państwa dla młodzieży na lata 2003–2012”, MEN, Warszawa 2003.

„Znowelizowana europejska karta uczestnictwa młodych ludzi w życiu lokalnym i regionalnym”, Strasburg 2003; także: www.yforum.pl.

Europejska Karta Informacji Młodzieżowej, <http://www.rcim.krakow.pl/main/index.php>

Marcin Sińczuch

**POLITYKA MŁODZIEŻOWA
JAKO ODRĘBNY OBSZAR DZIAŁANIA
UNII EUROPEJSKIEJ**

WSTĘP

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja polityki młodzieżowej Unii Europejskiej z perspektywy jej założeń, celów, priorytetów, a także realnych działań, narzędzi i instytucji umożliwiających wdrażanie i realizację. Polityka młodzieżowa UE obejmuje te działania polityczne Wspólnoty, których adresem jest młodzież¹, zarówno wchodzące w zakres innych polityk, zwłaszcza zdrowotnej, zatrudnienia, edukacji, informacyjnej, jak i tworzące autonomiczną politykę młodzieżową, realizującą cele zaangażowania obywatelskiego młodzieży, włączenia młodych ludzi w życie polityczne i społeczne, promowania wielokulturowości, otwartości i postaw proeuropejskich.

Artykuł rozpoczyna się od przedstawienia definicji polityki młodzieżowej w związku z przemianami społecznymi i politycznymi. W tekście zaprezentowane zostały najważniejsze dokumenty definiujące politykę młodzieżową przyjęte i oficjalnie zaaprobowane przez instytucje unijne. Wśród nich znajdują się:

¹ Do kategorii młodzieży według unijnej nomenklatury zalicza się osoby w wieku od 13 do 30 lat. W przypadku niektórych działań, programów i dokumentów za młodzież uznaje się osoby w wieku od 15 do 24 lat.

- „Biała Księga. Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej” (2001) – najważniejszy dokument otwierający proces kształtowania wielowymiarowej i długofalowej polityki młodzieżowej w ramach UE,
- „Znowelizowana europejska karta uczestnictwa młodych ludzi w życiu lokalnym i regionalnym” (2003) – dokument formułujący postulaty dotyczące pełnego uczestnictwa młodych ludzi w życiu publicznym, obywatelskim i społecznym,
- „Europejski pakt na rzecz młodzieży” (2005) – dokument wpisujący się w Strategię lizbońską i w jej ramach szczegółowo określający działania związane z poprawą jakości życia młodych ludzi i umożliwiające wykorzystanie ich potencjału.

Na podstawie analizy dokumentów w artykule przedstawiono listę priorytetów wspólnotowej polityki młodzieżowej. Można je podzielić na trzy obszary. Pierwszy to uczestnictwo młodych ludzi w życiu społecznym i politycznym, obejmujące tworzenie mechanizmów umożliwiających młodzieży wpływ na decyzje dotyczące jej sytuacji. Mieszczą się tu zarówno działania zmierzające do stworzenia prawnego zaplecza dla działalności organów przedstawicielskich, jak również wszelkie formy aktywizacji i zachęcania młodzieży do większego zainteresowania i zaangażowania w życie polityczne i sprawy publiczne. Drugi obszar to edukacja i rynek pracy. Polityka młodzieżowa UE dąży do usunięcia barier w dostępie do edukacji, do otwarcia rynku pracy i dostosowania go do potrzeb i możliwości młodych ludzi. Priorytetowo traktuje też promowanie mobilności i rozwijanie różnych form międzynarodowych wymian młodzieży. Trzeci obszar priorytetów polityki młodzieżowej UE to monitoring unijnych polityk sektorowych pod kątem potrzeb młodzieży.

W ostatniej części artykułu przedstawione zostały formy wdrażania polityki młodzieżowej UE ze szczególnym uwzględnieniem przedsięwzięć koordynowanych z poziomu unijnego, takich jak programy „Młodzież w działaniu” oraz „Uczenie się przez całe życie”, sieć informacyjna Eurodesk oraz działania na rzecz młodzieży finansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego.

DEFINICJE I ZARYS HISTORYCZNY POLITYKI MŁODZIEŻOWEJ

Pogląd o zasadniczym znaczeniu młodzieży w procesie zmian społecznych i modernizacji jest dobrze uargumentowany i akceptowany zarówno przez środowisko naukowe, jak i elity polityczne. Perspektywy rozwoju społeczeństwa,

jego dobrobytu, konkurencyjności, ale także porządku społecznego, bezpieczeństwa, standardu życia zależą w dużej mierze od umiejętnego zagospodarowania potencjału wnoszonego do życia społecznego przez młodych ludzi.

Jednym z przejawów rozpoznania młodzieży jako specyficznej i odmiennej grupy społecznej jest zdefiniowanie jej miejsca w społeczeństwie wobec obowiązującego ładu prawnego-formalnego, tworzonego przez instytucje biurokratycznego państwa oraz pojawienie się problematyki młodzieżowej w dyskursie politycznym. Procesy te są elementami szerokiego zakresu aktywności podejmowanych w związku z próbami określenia miejsca młodych ludzi w społeczeństwie, zdefiniowania ich praw, obowiązków i odpowiedzialności, wreszcie powołania instytucji zorientowanych na działania wobec młodzieży, spełniających funkcje informacyjne, pomocowe i kontrolne. Współcześnie społeczne funkcjonowanie młodzieży jest w dużej mierze wypadkową oddziaływania różnorodnych instytucji – począwszy od rodziny, poprzez wspólnoty religijne, system edukacyjny i inne agendy państwa (opiekę społeczną, system penitencjarny i resocjalizacyjny, armię, policję itp.), organizacje młodzieżowe, kończąc na ruchach młodzieżowych, subkulturach i nieformalnych grupach rówieśniczych. Działania wszystkich tych podmiotów mogą i na ogół są w jakiś sposób kierowane, koordynowane, kształtowane lub nadzorowane społecznie za pośrednictwem agend państwa lub innych wspólnot. Dotyczy to zarówno instytucji sformalizowanych, o ustalonym kształcie organizacyjnym, jak i spontanicznych form społecznych. Całość działań podejmowanych przez instytucje społeczne, mających na celu określenie miejsca młodzieży w społeczeństwie, składa się na politykę młodzieżową². Polityka młodzieżowa, niezależnie od jej formuły, może być analizowana w dwóch zakresach:

- a) rozszerzonym – polityka młodzieżowa w tym znaczeniu jest definiowana jako zespół wszelkich, podejmowanych przez różne wspólnoty (od rodziny po państwo narodowe) świadomych praktyk i działań o charakterze regulacyjnym, restrykcyjnym, symbolicznym, odnoszących się do młodzieży,
- b) wąskim – polityka młodzieżowa tak rozumiana, to zespół aktów prawnych i towarzyszących im praktyk stosowanych przez instytucje międzynarodowe, państwowe i współdziałające z nimi inne podmioty wobec młodzieży, dążący do objęcia swym zasięgiem wszystkich ważnych dla młodzieży sfer społecznego funkcjonowania (edukacji, rynku pracy,

² M. Sińczuch, *Młodzież w polityce Unii Europejskiej*, „Remedium” 2006, t. 166, z. 12, s. 1.

kultury, zabezpieczenia i pomocy społecznej, zdrowia, uczestnictwa w życiu politycznym, funkcjonowania w systemie prawnym itd.).

Polityka młodzieżowa w zakresie wąskim może z kolei obejmować sfery współdzielone z innymi obszarami funkcjonowania państwa (polityka zdrowotna, edukacyjna, zatrudnienie i opieka społeczna, sport i rekreacja, kultura) lub dotyczyć działań autonomicznych, nieuwzględnianych bezpośrednio w innych politykach (m.in. zdobywania doświadczeń i kompetencji poza systemem edukacyjnym, promocję uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym, budowanie pożądaných nawyków, norm, identyfikacji i form tożsamości).

Tworzenie polityk ustanawiających kontekst i warunki brzegowe funkcjonowania młodzieży w społeczeństwie było do II połowy XX wieku domeną państwa. Obecnie na kształt aktów politycznych dotyczących młodzieży wpływają decyzje na poziomie niższym (regionalnym i lokalnym), lecz również wyższym (np. Unii Europejskiej). Polityka prowadzona wobec młodzieży może być oparta na różnego rodzaju przesłankach. W Europie XX wieku możemy wskazać trzy główne nurty myślenia kształtujące politykę młodzieżową – nurt tradycjonalistyczny, nurt integracyjny oraz nurt ideologiczny³.

W ramach nurtu tradycjonalistycznego polityka młodzieżowa jest postrzegana jako zespół działań zmierzających do kontroli młodzieży oraz wdrożenia młodych ludzi do przestrzegania określonych, dobrze zdefiniowanych wartości. Często skupia się ona na przeciwdziałaniu patologiom młodzieżowym, realizowanym m.in. przez system środków formalnej kontroli. Młodzież jest w tej wersji polityki młodzieżowej postrzegana jako bierny przedmiot oddziaływania polityki, który powinien być uformowany w odpowiedni sposób.

Przy podejściu integracyjnym głównym celem jest wdrożenie młodzieży do świadomego uczestnictwa w życiu społecznym, w tym do kształtowania jego ram prawnych i politycznych. Młodzież zatem jest tu traktowana podmiotowo jako partner w dialogu z politykami, przedstawicielami instytucji i innymi aktorami społecznymi.

Celem podejścia ideologicznego jest takie oddziaływanie polityki młodzieżowej, aby doprowadziło ono do zdobycia – możliwie pełnego i spontanicznego – poparcia młodych ludzi dla określonych ideologii oraz wykorzystanie ich do wniesienia do debaty społecznej nowych, najczęściej rewolucyjnych wartości, innymi słowy, „upolitycznienie” kwestii młodzieżowej.

³ M. Sińczuch, *Ustanawianie wiedzy o młodzieży. Metanarracje w europejskiej socjologii młodzieży* [w:] *Młodość i oświata za burtą przemian*, K. Szafraniec (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 83.

Te trzy podejścia do polityki młodzieżowej można umieścić w określonym kontekście czasowym oraz wskazać ich historyczne manifestacje. Podejście tradycyjalistyczne charakteryzuje postrzeganie młodzieży dominujące w większości państw świata do lat 60., a często i później. Podejście ideologiczne swoje najbardziej wyraziste formy znajduje w polityce młodzieżowej państw totalitarnych, odwołujących się do różnych modeli rewolucji społecznej. Podejście integracji i dialogu z młodzieżą jest charakterystyczne dla działań wobec młodzieży podejmowanych w przestrzeni politycznej od lat 80. XX wieku, a w szczególności dobrze opisuje politykę młodzieżową postulowaną i realizowaną w krajach UE. Każdy z opisanych wyżej modeli polityki młodzieżowej ma swoje mocne i słabe strony, inna jest ich efektywność i wachlarz możliwych do osiągnięcia rezultatów. W przypadku podejścia opartego na integracji i dialogu, koniecznym warunkiem jest aktywna postawa samych młodych ludzi – stąd też nacisk kładziony na aktywizację społeczną i polityczną młodzieży w działaniach i programach unijnych⁴.

POLITYKA MŁODZIEŻOWA UNII EUROPEJSKIEJ: HISTORIA, ZAŁOŻENIA, PRIORYTETY I INSTYTUCJE

ŹRÓDŁA I UZASADNIENIE EUROPEJSKIEJ POLITYKI MŁODZIEŻOWEJ

Idea skoordynowanej polityki młodzieżowej narodziła się jako próba zagospodarowania, ukierunkowania i integracji przez instytucje państwa szerokiego zakresu działań i akcji podejmowanych na rzecz młodzieży przez środowiska lokalne, organizacje młodzieżowe, pozarządowe i religijne w krajach członkowskich UE. Cele tych różnorodnych działań na rzecz młodzieży wywodziły się z dwojakich przesłanek.

Z jednej strony ich ogólnym założeniem było przede wszystkim przygotowanie młodych ludzi do funkcjonowania w społeczeństwie poprzez zdobycie odpowiednich kompetencji, budowę wspólnot oraz przyswojenie określonych wartości. Miały one charakter działań wychowawczych, „ogólnorozwojowych”, przy czym nacisk kładziony był w większym stopniu na odpowiedzialność, samodzielność, świadomość konsekwencji własnych działań niż na konkretne wzory i wartości, przypisane do określonych formacji ideologicznych czy światopoglądów. Ten model praktyki społecznej napotykamy od początku wie-

⁴ Więcej na temat historycznych uwarunkowań modeli polityk młodzieżowych w kontekście pracy z młodzieżą: F. Coussee, *A Century of Youth Work Policy*, Gent 2008.

ku XX, a jego dobrym przykładem jest ideologia skautingu, rozwijającego się intensywnie wśród europejskiej młodzieży.

Z drugiej strony na kształt polityki młodzieżowej wpływ wywarła tradycja, której celem było stworzenie uprzywilejowanych warunków startu życiowego dla młodzieży w zakresie opieki zdrowotnej, dostępu do edukacji i rynku pracy. Za przykład tego typu podejścia może posłużyć przyjęta w Niemczech w 1922 r. ustawa o dobrobycie młodzieży – jeden z pierwszych aktów prawnych, którego przedmiotem byli młodzi ludzie wskazani jako grupa społeczna pozostająca w centrum uwagi prawodawców⁵.

Zinstytucjonalizowane działania Unii Europejskiej nastawione na młodzież są prowadzone od ponad dwudziestu lat. Jako pierwszą inicjatywę unijną adresowaną do młodych ludzi należy wskazać program „Młodzież dla Europy” (*Youth for Europe*), który został uruchomiony w roku 1988. Od tego czasu UE finansuje stypendia, szkolenia, wolontariat, seminaria, konferencje i inne projekty umożliwiające wymianę i zdobywanie doświadczeń oraz współpracę międzynarodową młodzieży. Pierwsza wzmianka w oficjalnych dokumentach unijnych, gdzie młodzież jest literalnie wymieniona jako podmiot działań podejmowanych i postulowanych przez Wspólnotę, pojawia się w roku 1991⁶ w Traktacie o Unii Europejskiej (Traktat z Maastricht), w którym postulowano rozszerzenie zakresu polityk unijnych o obszar młodzieży, m.in. deklarując w art 127 § 2, iż: *działanie Wspólnoty zmierza do (...) sprzyjania rozwojowi wymiany młodzieży i wymiany instruktorów społeczno-oświatowych*. Traktat z Maastricht zawiera również liczne odniesienia do kwestii edukacji, ze szczególnym uwzględnieniem działań obejmujących koordynację polityki edukacyjnej w krajach Wspólnoty.

Decyzja o konieczności ujęcia polityki dotyczącej młodzieży w formie niezależnego, literalnie i strukturalnie wyodrębnionego, obszaru polityk unijnych jest uzasadniana w dokumentach UE specyficzną rolą i miejscem młodzieży w zmieniającym się społeczeństwie. Młodzi ludzie są opisywani jako pionierzy zmian społecznych, zwłaszcza w obszarach kultury, stylów życia, zachowań konsumpcyjnych i komunikacji, a jednocześnie, jak pokazują badania, jest to grupa społeczna najdotkliwiej odczuwająca skutki wszelkich kryzysów, zawiroowań i niepewności w sferze ekonomicznej. We wprowadzeniu do „Białej Księgi”

⁵ S. Becsky, M. Dreber, D. Hanish (ed.), *Child and Youth Policy. Child and Youth Services in the Federal Republic of Germany*, IJAB, Bonn 2008, s. 103

⁶ Traktat ratyfikowano w 1993 r., jednak został on zredagowany już w roku 1991. W obecnie obowiązującym tekście Traktatu o Unii Europejskiej cytowany fragment znajduje się w art. 149.

poświęconej młodzieży można przeczytać: *Bez wątpienia jednak młodzi Europejczycy mają dużo do powiedzenia; w końcu to głównie ich dotyczą zmiany ekonomiczne, niestabilność demograficzna, globalizacja czy coraz większe zróżnicowanie kulturowe. To od nich wymaga się prób tworzenia nowych form relacji społecznych, innych sposobów wyrażania solidarności, czy też radzenia sobie z różnicami i traktowania ich jako wartości, gdy jednocześnie pojawiają się nowe problemy*⁷.

Dane demograficzne pokazują spadek udziału młodzieży w starzejących się społeczeństwach UE. Jednocześnie wymagania w zakresie edukacji, kompetencji pracowniczych i kwalifikacji są stawiane młodzieży na coraz wyższym poziomie. Opinie i poglądy młodych Europejczyków są systematycznie śledzone w ramach działań społecznych realizowanych na zlecenie Komisji Europejskiej⁸. Sytuacja, w której młodzi ludzie są naturalnym zasobem nowoczesnego społeczeństwa, a jednocześnie napotyka ją na rosnące trudności, generuje konieczność planowania i wdrożenia działań mających zapewnić wszystkim młodym Europejczykom optymalne możliwości uczestniczenia w życiu gospodarczym, politycznym, kulturalnym i społecznym. Realizacji powyższych celów służyć ma właśnie polityka młodzieżowa realizowana przez UE.

PRIORYTETY EUROPEJSKIEJ POLITYKI MŁODZIEŻOWEJ

Europejska polityka młodzieżowa jest realizowana w trzech priorytetowych dziedzinach⁹.

Aktywne obywatelstwo młodzieży. Ministrowie krajów członkowskich za jeden z głównych priorytetów uznali działania na rzecz obywatelskiej i społecznej aktywizacji młodych ludzi oraz ich włączenia do życia społecznego (*social inclusion*). Realizacji powyższych celów służą przede wszystkim: wykorzystywana w działaniach na rzecz młodzieży metoda otwartej koordynacji oraz inne działania i narzędzia, takie jak program „Młodzież w działaniu”, Europejski Portal Młodzieżowy czy Europejskie Centrum Wiedzy o Polityce Młodzieżowej. Ważnym elementem jest dialog, zakładający włączenie młodzieży w debaty strukturyzujące politykę młodzieżową w odniesieniu do europejskich celów. Dokumentem w najpełniejszy sposób opisującym politykę włączenia młodzie-

⁷ *Biała Księga. Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej*, Komisja Europejska, Bruksela 2001, s. 4 i n.

⁸ Zob. m.in. *Raport on European Youth*, Eurobarometr, Bruksela 1998; *Freeze-frame on Europe's Youth... for a new impetus*, Eurobarometr, Bruksela 2001; *Youth in New Europe*, Eurobarometr, Bruksela 2006.

⁹ Według oficjalnej strony KE poświęconej problematyce młodzieży, szczegóły: http://ec.europa.eu/youth/youth-policies/doc23_en.htm [dostęp: 12 maja 2009 r.].

ży w działania o charakterze społecznym i obywatelskim jest „Znowelizowana karta uczestnictwa młodych ludzi w życiu lokalnym i regionalnym”, przyjęta na Kongresie europejskich władz lokalnych i regionalnych w Strasburgu w 2003 r.

Integracja społeczna i zawodowa młodzieży, realizowana przez działania zmierzające do poprawy warunków kształcenia i szkolenia zawodowego, zbudowania mechanizmów ułatwiających młodzieży wejście na rynek pracy i włączenie się do życia społecznego oraz działania na rzecz likwidacji przeszkód utrudniających pogodzenie życia rodzinnego z pracą zawodową.

Młodzież w politykach sektorowych. Komisja Europejska dba również, aby priorytetowe traktowanie młodzieży znalazło swoje miejsce w różnych politykach sektorowych UE, ze szczególnym uwzględnieniem polityk przeciwdziałających dyskryminacji oraz obszaru zdrowia.

Oprócz wskazanych powyżej trzech głównych wątków w działaniach Komisji na polu polityki młodzieżowej znajdują się także przedsięwzięcia na rzecz mobilności młodych Europejczyków, wiążące się ściśle z nieformalną edukacją oraz polityka informacyjna adresowana do młodzieży.

INSTYTUCJE ZAJMUJĄCE SIĘ POLITYKĄ MŁODZIEŻOWĄ W UE ICH ZADANIA I ZAKRES DZIAŁAŃ

W Komisji Europejskiej sprawy młodzieży pozostają w gestii komisarza ds. edukacji, kultury, młodzieży i sportu. Obecnie funkcję tę pełni Jan Figel ze Słowacji. Komórką realizującą zadania w ramach struktur Komisji Europejskiej jest Dyrekcja Generalna ds. Edukacji i Kultury¹⁰ – sprawami polityki młodzieżowej bezpośrednio zajmuje się komórka EAC-D-1, a koordynacją działania programu „Młodzież w działaniu” – EAC-D-2, obie funkcjonujące w strukturze Dyrektoriatu D¹¹.

W praktyce wszelkie ustalenia odnośnie do priorytetów działań na rzecz młodzieży są wynikiem debaty prowadzonej pomiędzy odpowiednimi ministrami krajów członkowskich, w których kompetencjach pozostaje problematyka młodzieżowa. Ciałem koordynującym politykę młodzieżową UE jest Rada Ministrów ds. Młodzieży Krajów Członkowskich UE, spotykająca się regularnie w celu wspólnej debaty nad kształtem polityki młodzieżowej UE.

¹⁰ Dyrekcja oprócz problematyki młodzieżowej zajmuje się również koordynacją polityk w zakresie edukacji, kultury, sportu, promowaniem społeczeństwa obywatelskiego oraz umiejętności językowych.

¹¹ Więcej informacji o strukturze instytucji zajmujących się polityką młodzieżową w Komisji Europejskiej zob. http://ec.europa.eu/youth/who-we-are/doc138_en.htm [dostęp: 12 maja 2009 r.].

Wśród instrumentów, jakimi posługują się Wspólnoty Europejskie w zakresie polityki młodzieżowej, można wymienić m.in. dyrektywy (regulacje dotyczące kształcenia zawodowego), decyzje, programy działań (np. „Program Młodzież”, „Młodzież w działaniu”), akcje w ramach funduszy strukturalnych, terminowe akcje i projekty.

Zasadniczo polityka młodzieżowa UE ogranicza się do formułowania zaleceń dla krajów członkowskich oraz wyznaczania priorytetów działań. Cechuje ją o wiele niższy poziom konkretyzacji niż np. politykę rolną, gospodarczą czy finansową. W praktyce oznacza to, iż za sprawy młodzieży odpowiadają przede wszystkim krajowe, regionalne i lokalne władze krajów członkowskich, a Komisja Europejska i jej instytucje działają na rzecz kształtowania ogólnych ram polityki młodzieżowej, wyznaczania preferowanych kierunków działań i określania wagi poszczególnych problemów. Instytucje unijne zajmują się także dostarczaniem narzędzi oraz – w przypadku priorytetowych celów – częściowego wsparcia finansowego niezbędnego do realizacji wybranych zadań.

W ramach polityki młodzieżowej Komisji Europejskiej realizowane są dwa główne cele. Są to: prowadzenie programów wspierających działania na rzecz młodzieży oraz przygotowywanie dokumentów mających stanowić podstawę do rozwoju polityki młodzieżowych na poziomach narodowym, regionalnym i lokalnym. Głównymi dokumentami proponującym spójną wizję i kierunki rozwoju polityki młodzieżowej w krajach UE są „Biała Księga. Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej” oraz „Europejski pakt na rzecz młodzieży”.

Należy zaznaczyć, iż polityka młodzieżowa realizowana w Europie ma wymiar wykraczający poza struktury UE. Aktywnym aktorem w sprawach młodzieży jest również Rada Europy. Od 2005 r. na polu polityki młodzieżowej realizowany jest program ścisłej współpracy i koordynacji działań pomiędzy Komisją Europejską a Radą Europy, owocujący głównie w sferze finansowania współpracy młodzieżowej z krajami spoza UE, ewaluacji krajowych polityk młodzieżowych i funkcjonowania Europejskiego Centrum Wiedzy o Polityce Młodzieżowej (*European Knowledge Center on Youth Policy*).

NAJWAŻNIEJSZE DOKUMENTY OKREŚLAJĄCE POLITYKĘ MŁODZIEŻOWĄ UE

Priorytety polityki młodzieżowej UE i strategię działań są zapisane w wielu oficjalnych dokumentach. Najważniejsze z nich to wspomniane już: „Biała Księga. Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej”, „Europejski pakt na rzecz

młodzieży” oraz „Znowelizowana europejska karta uczestnictwa młodzieży w życiu lokalnym i regionalnym”.

„BIAŁA KSIĘGA. NOWE IMPULSY DLA MŁODZIEŻY EUROPEJSKIEJ”

Podstawowym dokumentem określającym kształt polityki młodzieżowej krajów członkowskich UE jest „Biała Księga. Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej”, opublikowana w 2001 r.¹². Terminem „Biała Księga” określane jest standard dokumentu Komisji Europejskiej, który zawiera propozycje działań Wspólnoty w określonych obszarach – nie stanowi on aktu legislacyjnego, jednak prezentuje dokładny i dobrze uzasadniony zarys polityki unijnej w danej dziedzinie. Po zaakceptowaniu przez Radę Ministrów UE, „Biała Księga” może stać się oficjalnym programem działań politycznych regulujących dany obszar. Potrzeba powstania „Białej Księgi” poświęconej młodzieży i określającej zarys polityki młodzieżowej UE zrodziła się w wyniku analizy działań podejmowanych od początku lat 90. w ramach młodzieżowych programów unijnych: „Młodzież dla Europy” (*Youth for Europe*) i „Wolontariat europejski” (*European Voluntary Service*), oraz po zapoznaniu się z pierwszymi efektami zainicjowanego w 2000 r. europejskiego „Programu Młodzież” (*Youth Programme*).

Ogólnym celem powstania „Białej Księgi” poświęconej młodzieży było rozszerzenie i pogłębienie debaty nad kształtem unijnej polityki młodzieżowej w celu określenia celów i priorytetów wykraczających poza obecnie realizowane działania. „Biała Księga” o młodzieży została przygotowana wedle standardów kreowania polityki unijnej. Po pierwsze, zawarte w niej wytyczne i propozycje odnoszą się do starannej diagnozy i uwzględniają wyniki badań naukowych, tym samym spełniony jest warunek polityki opartej na wiedzy (tzw. *evidence based policy*). Po drugie, „Biała Księga...” zawiera nie tylko diagnozę sytuacji młodzieży, ale również opinie, oceny i postulaty pochodzące z różnych krajów. Po trzecie wreszcie, jej powstanie poprzedzone zostało debatą pomiędzy politykami z krajów członkowskich (i przygotowujących się do wejścia w skład UE), przedstawicielami organizacji młodzieżowych, ekspertami i badaczami oraz samymi młodymi ludźmi, których opinie – odtworzone w wyniku badań socjologicznych zostały znacząco uwzględnione. Dzięki temu „Biała Księga...” jest dokumentem uwzględniającym perspektywy wszystkich podmiotów zainteresowanych tworzeniem, realizacją i beneficjami polityki młodzieżowej. „Biała Księga...” definiuje pięć podstawowych priorytetów polityki unijnej (otwar-

¹² Dokument został opublikowany w 2001 r. pod pełnym tytułem: „Biała Księga. Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej”.

tość, uczestnictwo, przejrzystość, skuteczność, spójność), które mają określać ramy polityki młodzieżowej UE:

- otwartość: dostarczanie informacji i zapewnianie młodym ludziom możliwości swobodnej komunikacji w ich języku tak, aby mieli szansę zrozumieć zasady funkcjonowania wspólnej Europy i decyzji ich dotyczących,
- uczestnictwo: zapewnianie, by młodzi ludzie uczestniczyli w konsultacjach oraz brali czynny udział w podejmowaniu decyzji, które dotyczą ich samych oraz, zazwyczaj, życia ich społeczności,
- przejrzystość: opracowywanie nowej, usystematyzowanej formy współpracy pomiędzy krajami członkowskimi a instytucjami europejskimi na tyle przejrzystej, by odpowiadała aspiracjom młodych ludzi,
- skuteczność: wykorzystywanie wszystkiego, czym dysponują młodzi ludzie, aby mogli oni sprostać wyzwaniom ze strony społeczeństwa, przyczynić się do sukcesu strategii politycznych ich dotyczących oraz uczestniczyć w tworzeniu przyszłości Europy,
- spójność: tworzenie pełnych zestawień różnych działań dotyczących młodych ludzi oraz określanie poziomu, na którym interwencja jest skuteczna.

Według „Białej Księgi...” podstawowym priorytetem polityki młodzieżowej Unii Europejskiej powinno być dążenie do popierania społecznego i obywatelskiego zaangażowania młodzieży krajów członkowskich w życie społeczne i polityczne na poziomie lokalnym, regionalnym i narodowym. Środkiem do osiągnięcia zaangażowania maksymalnie dużej liczby młodych Europejczyków powinno być promowanie najaktywniejszych z nich i jednocześnie zapobieganie wykluczeniu grup młodzieży społecznie, etnicznie czy w jakikolwiek inny sposób upośledzonych. „Biała Księga...” jako najistotniejsze z perspektywy tak decydentów, jak i samej młodzieży wymienia cztery zagadnienia:

- stworzenie możliwości aktywnego uczestnictwa młodzieży w życiu społecznym i politycznym. Zwłaszcza umożliwienie uczestnictwa w procesie podejmowania decyzji od szczebla lokalnego do europejskiego. Skuteczne promowanie aktywnych postaw młodzieży wymaga równego dostępu młodzieży do praktycznych i użytecznych informacji na temat zatrudnienia, kwestii mieszkaniowych, edukacji, opieki zdrowotnej i społecznej,
- dostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb nowoczesnego społeczeństwa oraz uczynienie jej atrakcyjną dla młodych ludzi przez poszerzanie i poszukiwanie obszarów eksperymentalnych w edukacji, rozpropagowanie nieformalnych form kształcenia, a także umożliwienie młodzieży zdobywania doświadczeń w ramach wolontariatu,

- osiągnięcie faktycznej niezależności przez młodych ludzi, zwłaszcza w wymiarze materialnym przez zagwarantowanie dostępu do kompetencji i zasobów na rynku pracy, skuteczną politykę społeczną i politykę mieszkaniową,
- poszanowanie europejskich wartości, rozumianych jako otwarcie na resztę świata, dążenie do stworzenia przestrzeni różnorodności kultur, tolerancji i wzajemnej wymiany. Walka z wszelkimi formami dyskryminacji na tle seksualnym, rasowym, narodowościowym, wyznaniowym, związanych z niepełnosprawnością lub orientacją seksualną.

Realizacja powyższych ogólnych celów polityki młodzieżowej powinna odbywać się za pomocą tzw. metody otwartej koordynacji¹³. Spełnienie zaleceń i postulatów wyraźnie wyartykułowanych w „Białej Księdze...” to zadanie dla krajów członkowskich, w szczególności dla administracji wszystkich szczebli działających w porozumieniu z organizacjami pozarządowymi, niezależnymi ekspertami, praktykami jak również nieformalnymi grupami reprezentującymi młodzież. Autorzy „Białej Księgi...” do katalogu szczególnie postulowanych zadań zaliczają m.in.:

- wprowadzenie przez władze lokalne elastycznych i innowacyjnych mechanizmów uczestnictwa młodzieży w życiu publicznym przez organizowanie regionalnych i krajowych rad młodzieży dostępnych dla młodych ludzi, którzy nie udzielają się w innych organizacjach,
- promowanie tworzenia sieci i bezpośredniego dialogu, szczególnie przez organizowanie regularnych spotkań przedstawicieli władz z młodzieżą,
- budowę sieci informacyjnych, spełniających określone standardy, których zadaniem jest dostarczanie potrzebnych młodym ludziom informacji, szczególnie w kwestii polityki europejskiej,
- zapewnienie udziału młodych ludzi w projektowaniu, wdrażaniu i tworzeniu narzędzi komunikacyjnych, wykorzystywanych w kampanii informacyjnej kierowanej do młodzieży,
- stworzenie w nauczaniu podejścia bardziej skupionego na uczącym się, wspieranie powstawania dynamicznych i elastycznych instytucji edukacyjnych; opracowanie skutecznych sposobów uznawania umie-

¹³ Otwarta metoda koordynacji, dostosowana do specyfiki polityki dotyczącej młodzieży, wywodzi się z zastosowania otwartej metody koordynacji w dziedzinie polityki edukacyjnej. Określa ona zagadnienia priorytetowe, formułuje wspólne cele i zalecenia oraz dostarcza mechanizmów kontynuacji i uzupełniania. Zawiera również schematy konsultacji z młodzieżą [za:] „Biała Księga...”, *op. cit.*, s. 14–15.

jętności zdobytych zarówno w ramach kształcenia formalnego, jak i nieformalnego,

- zwiększenie wysiłków zmierzających do poprawy sytuacji socjalnej, mieszkaniowej, zdrowotnej oraz na rynku pracy,
- wprowadzenie do programów nauczania zagadnień związanych z życiem społecznym i różnymi stylami życia,
- uczynienie priorytetem działań krajowych związanych ze zwalczaniem rasizmu i ksenofobii,
- promowanie wolontariatu jako wysoce skutecznej formy zdobywania doświadczenia, kompetencji oraz aktywizowania postaw prospołecznych.

Na podstawie założeń i wytycznych „Białej Księgi...” w wielu krajach członkowskich zostały przygotowane narodowe dokumenty i strategie rozwoju polityki młodzieżowej. W Polsce priorytety „Białej Księgi...” znalazły swoje odzwierciedlenie m.in. w „Strategii państwa na rzecz młodzieży” (2003), zainicjowane zostało również wydawanie cyklicznych publikacji – do tej pory ukazały się dwie edycje „Białej Księgi Młodzieży Polskiej”¹⁴. Warto podkreślić, iż integralnym elementem „Białej Księgi...” jest system monitorowania i ewaluacji działań podejmowanych w zakresie polityki młodzieżowej w krajach członkowskich Unii Europejskiej.

„EUROPEJSKI PAKT NA RZECZ MŁODZIEŻY”

Ważnym dokumentem przyjętym przez kraje członkowskie UE jest też „Europejski pakt na rzecz młodzieży” (EPRM). Zawiera on rozwinięcie głównych postulatów zawartych w „Białej Księdze...”, ich uzupełnienie oraz wskazanie możliwości realizacji w ramach Strategii lizbońskiej¹⁵. Celem EPRM jest poprawa warunków funkcjonowania młodych Europejczyków w trzech obszarach:

- edukacji, szkolenia, mobilności,
- integracji zawodowej oraz integracji społecznej,
- możliwości harmonijnego połączenia pracy i życia rodzinnego.

¹⁴ *Biała Księga Młodzieży Polskiej*, B. Fatyga (red.), MENiS, Warszawa 2003 oraz *Biała Księga Młodzieży Polskiej. Dwie prawdy o aktywności. Uwarunkowania i możliwości działania młodzieży w środowisku lokalnym w perspektywie polityki młodzieżowej Unii Europejskiej. Raport z badań*, oprac. B. Fatyga, I. Oliwińska, M. Sińczuch, P. Zieliński, Biuro Młodzieży MENiS, Ośrodek Badań Młodzieży ISNS UW, Zakład Badań Naukowych PTS, Warszawa 2005.

¹⁵ Strategia lizbońska to dokument określający podstawy długofalowego rozwoju społeczno-gospodarczego UE.

Wprowadzenie w życie postanowień „Europejskiego paktu na rzecz młodzieży” ma przyczynić się do zapewnienia spójności inicjatyw w obszarach zainteresowania oraz zmotywować rządy krajów członkowskie UE do silnej, ciągłej mobilizacji i podejmowania działań na rzecz i w imieniu młodzieży. Wśród szczegółowych działań realizowanych w ramach EPRM można wyróżnić trzy obszary.

Zatrudnienie, integracja i awans społeczny

EPRM postuluje wprowadzenie monitoringu obecności i funkcjonowania młodzieży na rynku pracy w kontekście wspólnego programu wymiany informacji o zatrudnieniu. Promuje mechanizmy zachęcające do zwiększania zatrudnienia młodzieży. W krajowych politykach integracji społecznej nakazuje nadawanie priorytetu poprawie sytuacji grupom młodzieży w najtrudniejszym położeniu, w szczególności żyjącym w ubóstwie. Wspiera inicjatywy mające zapobiegać wypadaniu z systemu edukacji (*drop out prevention*). W sferze polityki zatrudnieniowej wskazuje także na konieczność zachęcania pracodawców i przedsiębiorców do podjęcia większej odpowiedzialności społecznej w zakresie integracji zawodowej młodzieży jak również do zachęcania młodzieży do rozwoju przedsiębiorczości i wspierania młodych przedsiębiorców. Promuje także podejście uwzględniające perspektywiczne, długofalowe planowanie kariery na rynku pracy. Komisja Europejska wskazuje na potrzebę podjęcia różnorodnych działań adresowanych do młodzieży, obejmujących m.in. uczestnictwo w programach szkoleniowych, wsparcie dla wchodzących na rynek pracy oraz szczególne miejsce dla młodzieży w strategii społecznego włączenia i integracji.

Edukacja, szkolenia i mobilność

W zakresie edukacji szczególnie podkreśla się potrzebę dostosowania przekazu edukacyjnego i uzyskiwanych dzięki niemu kompetencji przydatnych w gospodarce opartej na wiedzy (*knowledge based economy*). Konieczne jest opracowanie uniwersalnego zbioru podstawowych umiejętności, kompetencji i wiedzy. Za niezbędne uznaje się zwiększenie liczby studentów podejmujących okresowe studia w innym państwie członkowskim oraz zachęcanie młodzieży do mobilności przez usuwanie barier dla praktykantów, wolontariuszy i pracowników oraz ich rodzin. Dotyczy to również młodych naukowców i badaczy podejmujących systematyczne inicjatywy w ramach unijnych programów wymiany naukowej. Kolejnym celem wyróżnionym w EPRM jest zacieśnianie współpracy między państwami członkowskimi w zakresie przejrzystości i porównywalności kwalifikacji zawodowych oraz uznawania wykształcenia nieformalnego.

Tabela 1. Wybrane dokumenty określające ramy polityki młodzieżowej UE

Dokument	Rok	Formuła	Założenia dotyczące polityki młodzieżowej	Uwagi
Biała Księga. Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej	2001	Biała Księga Komisji Europejskiej	Zdefiniowane i usystematyzowane priorytety europejskiej polityki młodzieżowej; uczestnictwo młodzieży w życiu publicznym, informacja, wolontariat wśród młodych ludzi, lepsze zrozumienie młodzieży, edukacja, kształcenie ustawiczne, mobilność, zatrudnienie, integracja społeczna, walka z rasizmem i ksenofobią	Pierwszy dokument integrujący politykę młodzieżową UE; przyjęty po kilkunastomiesięcznych konsultacjach z udziałem młodzieży, pracowników młodzieżowych, polityków i pracowników administracji, naukowców i wolontariuszy
Wspólne cele polityki młodzieżowej	2003 i 2004	Rezolucje Rady Unii Europejskiej; rezolucja Rady z 25 listopada 2003 r. w sprawie wspólnych celów na rzecz uczestnictwa i informowania młodzieży; rezolucja Rady z 15 listopada 2004 r. w sprawie wspólnych celów dla działań wolontarystycznych młodzieży; rezolucja Rady z 15 listopada 2004 r. w sprawie wspólnych celów na rzecz większego zrozumienia i znajomości problemów młodzieży	14 celów polityki młodzieżowej w ramach czterech obszarów priorytetowych: 1) uczestnictwo młodych ludzi w życiu demokratycznym, 2) in-formacja dla młodzieży, 3) działania młodzieży w ramach wolontariatu, 4) lepsze zrozumienie i znajomość problemów młodzieży	Przyjęte w dwa lata po Białej księdze... precyzują cele polityki młodzieżowej
Znowelizowana europejska karta uczestnictwa młodzieży w życiu lokalnym i regionalnym	2003	Dokument przyjęty na Kongresie europejskich władz lokalnych i regionalnych	Polityka sportu, spędzania czasu wolnego i życia związkowego, polityka zatrudnienia i walka z bezrobociem młodych, polityka szkoleniowa i edukacyjna, faworyzująca uczestnictwo młodych, polityka mobilności i wymiany, polityka zdrowia, polityka zmierzająca ku równości kobiet i mężczyzn, polityka specyficzna dla regionów wiejskich, polityka dostępu do kultury, polityka zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska naturalnego, polityka walki z przemocą i przestępczością, polityka walki z dyskryminacją, polityka życia seksualnego, polityka dostępu do prawa	Szczególnie istotny, jeśli chodzi o precyzyjne określenie form uczestnictwa i reprezentacji młodzieży na poziomie lokalnym i regionalnym oraz nakreślenia ram polityki informacyjnej i komunikacji pomiędzy władzami i młodzieżą na szczeblu regionalnym i lokalnym

Harmonizacja i godzenie życia zawodowego i rodzinnego

Zadania związane z kwestią harmonizacji życia zawodowego i rodzinnego wynikają z troski o korzystny przebieg procesów demograficznych w krajach członkowskich. Obejmują one działania mające zachęcić młodych Europejczyków do zakładania rodziny i posiadania dzieci – w szczególności promowanie zaangażowania obojga rodziców w proces wychowawczy (np. urlopy wychowawcze dla ojców) oraz rozwój sieci instytucji opieki nad dziećmi i innowacyjnych form organizacji pracy (elastyczny czas pracy, łączenie etatów, praca w domu, e-praca), umożliwiających młodym rodzicom aktywny kontakt z rynkiem pracy.

EPRM jest kontynuacją prac nad doprecyzowaniem europejskiej polityki młodzieżowej przyjętej i opisanej w „Białej Księdze...”. Stanowi on integralną część zrewidowanej Strategii lizbońskiej obejmującej działania i rozwiązania zmierzające do zwiększenia wzrostu gospodarczego i zatrudnienia. Uwzględnienie problematyki młodzieży w podstawowym dokumencie, wyznaczającym kierunki rozwoju cywilizacyjnego UE, wskazuje na systematyczny wzrost rangi polityki młodzieżowej na tle innych obszarów.

„ZNOWELIZOWANA EUROPEJSKA KARTA UCZESTNICTWA MŁODZIEŻY W ŻYCIU LOKALNYM I REGIONALNYM”

Dokument „Znowelizowana europejska karta uczestnictwa młodzieży w życiu lokalnym i regionalnym” został uchwalony przez Kongres europejskich władz lokalnych i regionalnych, obradujący w Strasburgu w maju 2003 r. Składa się on z trzech części, spośród których na szczególną uwagę zasługują część druga i trzecia¹⁶, odnoszące się odpowiednio do kwestii uczestnictwa młodzieży w życiu politycznym i społecznym na szczeblu lokalnym i regionalnym, w tym jego form zinstytucjonalizowanych. „Karta...” zawiera rekomendacje dotyczące popierania jak najszerszego uczestnictwa młodzieży w pracach partii, związ-

¹⁶ Część pierwsza odnosi do młodzieży czternaście polityk sektorowych, są to: polityka sportu, spędzania czasu wolnego i życia związkowego, polityka zatrudniania i walka z bezrobociem młodych, polityka szkoleniowa i edukacyjna, faworyzująca uczestnictwo młodych, polityka mobilności i wymiany, polityka zdrowia, polityka zmierzająca ku równości kobiet i mężczyzn, polityka specyficzna dla regionów wiejskich, polityka dostępu do kultury, polityka zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska naturalnego, polityka walki z przemocą i przestępczością, polityka walki z dyskryminacją, polityka życia seksualnego oraz polityka dostępu do prawa [za:] *Znowelizowana europejska karta uczestnictwa młodych ludzi w życiu lokalnym i regionalnym*, Strasburg 2003, s. 6.

ków, stowarzyszeń oraz wszelkich inicjatywach mających charakter obywatelskich reprezentacji i aktywności. Osobny rozdział poświęcony jest formom instytucjonalnego uczestnictwa młodzieży w życiu politycznym. Sugeruje się w nim konieczność wprowadzenia odpowiednich struktur lub mechanizmów pozwalających na uczestnictwo młodych ludzi w decyzjach i debatach, które ich dotyczą. Mogą one przybrać różne formy w zależności od szczebla, na jakim zostaną założone (gmina, miasto, region). Bez względu na poziom reprezentacji powinny stworzyć warunki dla rzetelnego dialogu i partnerstwa pomiędzy młodymi ludźmi a władzami lokalnymi i regionalnymi, powinny też pozwolić młodym ludziom i ich przedstawicielom w pełni uczestniczyć w politykach, które ich dotyczą. „Karta...” zaleca utrzymanie reprezentatywności powoływanych struktur niezależnie, czy będą to organy stałe, czy powoływane *ad hoc*. Członkostwo struktury powinno odzwierciedlać socjologiczny profil danej społeczności. Młodzi ludzie powinni brać bezpośrednią odpowiedzialność za projekty i odgrywać aktywną rolę w stosownych politykach realizowanych na poziomie lokalnym¹⁷.

REALIZACJA CELÓW POLITYKI MŁODZIEŻOWEJ UE

Ocena faktycznej realizacji priorytetów europejskiej polityki młodzieżowej jest zadaniem złożonym. Wynika to z samej struktury polityki młodzieżowej, która obejmuje swym zasięgiem wiele zagadnień i obszarów, poczynając od zatrudnienia, przez edukację, zaangażowanie młodzieży w sprawy społeczne, dostęp do informacji, kończąc na zdrowiu. Jednocześnie problemem jest zdefiniowanie wskaźników oraz zebranie informacji mogących służyć jako pomoc w ocenie działań.

Mimo że polityka młodzieżowa Wspólnoty jest wdrażana przede wszystkim poprzez kształtowanie i inspirowanie krajowych polityk młodzieżowych, to UE dysponuje narzędziami służącymi do bezpośredniego wspierania działań będących realizacją celów i priorytetów określonych w „Białej Księdze...” i pozostałych dokumentach. Należą do nich przede wszystkim programy UE przeznaczone dla młodzieży i osób pracujących z młodzieżą, jak również inicjatywy o charakterze wspierającym i informacyjnym. Ich finansowe zaplecze to kwoty rządu kilkuset milionów euro rocznie. Tysiące młodych Europejczyków uczestniczy w nich poprzez realizację projektów międzynarodowych i lokalnych, wymian międzynarodowych, działań na rzecz rówieśników i lokalnych

¹⁷ Więcej: *Znowelizowana europejska karta*, *op. cit.* s. 27–28.

społeczności, wolontariat itp. Wszystkie programy są poddane procedurze ewaluacji skuteczności i osiągniętych rezultatów – na tej podstawie tworzone są ich kolejne, zmodyfikowane edycje lub powstają zupełnie nowe. Kolejna edycja młodzieżowych programów unijnych pojawiła się 1 stycznia 2007 r. Będą one realizowane do końca 2013 r.¹⁸

Skutki prowadzenia polityki młodzieżowej można śledzić na trzy sposoby. Pierwszy z nich to ocena tendencji w skali makro, dotyczących takich zjawisk, jak np. zmiany w poziomie bezrobocia wśród młodych, ich mobilność, poziom wykształcenia. Drugi, to ocena programów, faktycznych działań – ich zasięg, zaangażowane środki finansowe itp. Wreszcie trzeci sposób odpowiedzi na pytanie o realizację europejskiej polityki młodzieżowej, to analiza przyjętych rozwiązań prawnych wpływających z ducha teże. Poniżej przedstawiona jest próba opisu wybranych priorytetowych obszarów polityki młodzieżowej UE z uwzględnieniem oceny stanu ich realizacji.

AKTYWNE OBYWATELSTWO I DOSTĘP DO INFORMACJI

Podstawowymi narzędziami służącymi do promowania aktywnego obywatelstwa młodych Europejczyków są programy unijne oraz działalność agend wyspecjalizowanych w dystrybucji informacji. Ważną rolę odgrywa program „Młodzież w działaniu”. Jego istotą jest finansowanie projektów składanych na konkursy kilka razy w ciągu roku. Przydziałem środków zajmują się narodowe agencje programu działające we wszystkich krajach UE. Cele programu „Młodzież w działaniu” to promowanie aktywnych postaw obywatelskich wśród młodzieży, rozwój solidarności i tolerancji oraz wzajemnego zrozumienia wśród młodych ludzi z różnych krajów, podnoszenie jakości systemów wspierających działania młodzieży, rozwijanie współpracy europejskiej w dziedzinie młodzieży oraz zwiększanie udziału w życiu społecznym młodzieży z mniejszymi szansami.

Priorytety stałe programu „Młodzież w działaniu” obejmują: europejskie obywatelstwo, uczestnictwo młodzieży, włączanie młodzieży z mniejszymi szansami, propagowanie różnorodności kulturowej. Priorytetem na rok 2009 jest promowanie kreatywności i innowacyjności wśród młodych Europejczyków. Co roku w projektach finansowanych w ramach programu, głównie wymianach międzynarodowych, warsztatach, seminariach, imprezach kulturalnych, uczestniczy kilkadziesiąt tysięcy młodych ludzi z całej Europy. Na

¹⁸ M. Pater, W. Pater, *Polityka młodzieżowa Unii Europejskiej*, UKIE CIE, Warszawa 2008, s. 21.

funkcjonowanie programu „Młodzież w działaniu” UE przeznaczy w latach 2007–2013 ponad 800 mln euro.

Zaangażowanie i partycypacja młodych Europejczyków w życiu społecznym, zwłaszcza likwidacja barier między obywatelami UE a jej instytucjami oraz między krajami UE, będącymi w różnych fazach rozwoju ekonomicznego, to priorytety programu „Europa dla obywateli”. Jest to program składający się z czterech akcji: „Aktywni obywatele dla Europy”, „Aktywne społeczeństwo obywatelskie w Europie”, „Razem dla Europy” oraz „Aktywna pamięć europejska”. W każdej z nich realizowane są projekty z udziałem młodych ludzi i do tej grupy adresowane.

W celu realizacji polityki informacyjnej adresowanej do młodzieży funkcjonuje wiele inicjatyw, mających charakter sieci wymiany informacji oraz portali internetowych. Głównym kanałem przekazywania informacji dotyczących UE do młodych odbiorców jest sieć Eurodesk – europejska sieć informacyjna dla młodzieży i osób pracujących z młodzieżą. Pracują w niej konsultanci, udzielający na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym wszelkich informacji dotyczących edukacji, szkoleń, wydarzeń, a także możliwości zdobywania funduszy na działania związane z młodzieżą. Przekazują oni ponadto informacje o grupach szukających partnerów lub kontaktów z rówieśnikami z Europy. Informacje dotyczą wszystkich krajów członkowskich UE. Centralnym „punktem informacyjnym” sieci Eurodesk jest Europejski Portal Młodzieżowy (EPM)¹⁹.

¹⁹ Europejski Portal Młodzieżowy: www.europa.eu/youth – składa się z 7 działów: nauka, praca, wolontariat/wymiany, Europa w podróży, twoje prawa, portale dla młodzieży, info o Europie. EPM zawiera ponad 10 tys. adresów internetowych prowadzących do europejskich lub krajowych stron w jednej z wymienionych dziedzin; *My Europe*: <http://myeurope.eun.org> – portal dla nauczycieli i uczniów. Jego celem jest podniesienie świadomości obywatelskiej młodych mieszkańców Europy; *Your Europe*: <http://ec.europa.eu/youreurope> – portal zawierający praktyczne informacje o życiu w Unii Europejskiej – o pracy, studiach, kosztach życia, formalnościach itp.; Europejskie Centrum Strategii dla Młodzieży: www.youth-knowledge.net – baza informacyjno-dokumentacyjna na temat młodzieży w Europie. Zawiera dokumenty o polityce młodzieżowej w Europie, opracowania na temat zaangażowania młodzieży i o realiach jej życia, informatory dla pracowników młodzieżowych, opisy wartościowych projektów.

Obok sieci Eurodesk na poziomie europejskim działa wiele innych przedsięwzięć (sieci, stowarzyszeń i portali), których celem jest zapewnienie młodzieży dostępu do informacji, są to m.in. Europe Direct: www.europa.eu/europedirect; SALTO (*Support for Advance Learning and Training Opportunities*): www.salto-youth.net – program dla młodzieży i pracowników młodzieżowych zaangażowanych w międzynarodową współpracę młodzieży [za: M. Pater, W. Pater, *Polityka młodzieżowa, op. cit.*, s. 20.

Zapewnienie uczestnictwa młodzieży w podejmowaniu decyzji politycznych jej dotyczących jest realizowane poprzez wymóg sprecyzowania w ustawodawstwie krajów członkowskich statusu przedstawicielstw młodzieży na szczeblach lokalnych, regionalnych i krajowym. Szczególnie istotne jest wypracowywanie standardów dotyczących zapewnienia reprezentacji w organach przedstawicielskich wszystkich grup młodzieży – zwłaszcza zagrożonej wykluczeniem i marginalizacją. Obecnie, mimo że wszystkie kraje unijne mają odpowiednie regulacje prawne, to w praktyce status młodzieżowych organów przedstawicielskich, ich powszechność i realne znaczenie różnią się w poszczególnych państwach.

EDUKACJA NIEFORMALNA, PROMOCJA WIELOKULTUROWOŚCI I TOLERANCJI

Polityka młodzieżowa UE w sposób czytelny opowiada się za wykorzystaniem wszelkich potencjałów młodzieży. Służyć ma temu z jednej strony usunięcie barier związanych z dyskryminacją i społecznym wykluczeniem młodzieży, z drugiej – dowartościowanie wszelkich form zdobywania wiedzy i umiejętności, również tych niesformalizowanych. W celu umożliwienia zapisu zdobytych na tej drodze doświadczeń w 2007 r. Komisja Europejska wprowadziła standard dokumentu: „Youthpass”, potwierdzającego nieformalnie zdobytą wiedzę i umiejętności²⁰. Polityka wspierania edukacji wielokulturowej jest realizowana w praktyce przez wyspecjalizowane programy UE, które finansują projekty wymian młodzieżowych i europejskiego wolontariatu, a także tworzenie ponadnarodowych projektów, inicjatyw czy sieci informacyjnych. Najważniejszą rolę odgrywa tu program „Młodzież w działaniu”, finansujący odpowiednie projekty w ramach swoich akcji – pierwszej – „Młodzież dla Europy” (finansowanie wymian młodzieży) oraz drugiej – „Wolontariat europejski” (finansowanie indywidualnych zagranicznych pobytów wolontariuszy z krajów UE w instytucjach typu *non-profit* w innych krajach członkowskich UE). Działania te stwarzają wielkiej rzeszy młodych Europejczyków szansę na poznanie rówieśników z innych krajów UE, podejście z bliska realiów życia w krajach członkowskich, dialog i zrozumienie wartości, jaką dla współczesnego społeczeństwa jest harmonijne zróżnicowanie. Oprócz stałych programów finansujących inicjatywy młodzieżowe UE organizuje działania o charakterze informacyjnym, których

²⁰ W obecnej fazie Youthpass mogą otrzymać uczestnicy wymian młodzieży, Wolontariatu Europejskiego oraz kursów szkoleniowych realizowanych w programie „Młodzież w działaniu” [za:] M. Pater, W. Pater, *Polityka młodzieżowa*, *op. cit.*, s. 18; również na stronie <http://www.youthpass.eu> [dostęp: 10 września 2009 r.].

celem jest zwiększenie świadomości młodzieży w obszarach wielokulturowości, tolerancji i przeciwdziałaniu dyskryminacji. Przykładem tego typu działań jest kampania „Za różnorodnością, przeciw dyskryminacji” o charakterze informacyjnym, z rocznym budżetem w wysokości 4 mln euro.

MOBILNOŚĆ EDUKACYJNA I ZAWODOWA

Wśród działań na rzecz zwiększenia mobilności zawodowej i terytorialnej znaleźć można inicjatywy polityczne istotne z punktu widzenia ludzi młodych. Dzięki przyjęciu przez instytucje unijne konkretnych rozwiązań młodzi Europejczycy mogą zdobywać wiedzę i umiejętności poza swoją macierzystą szkołą czy uczelnią, a dzięki systemowi standaryzacji informacji oraz wzajemnemu uznawaniu dyplomów i kwalifikacji zawodowych łatwiej znaleźć im zatrudnienie na terenie całej UE.

W ramach systemu edukacji na szczególną uwagę zasługują rozwiązania zaproponowane w Deklaracji bolońskiej²¹. Umożliwiają one wymianę doświadczeń i promują mobilność studentów oraz kadry akademickiej i administracyjnej uczelni i szkół. Do sukcesów polityki unijnej należy zaliczyć bez wątpienia wprowadzenie Europejskiego Transferu Punktów (ECTS), umożliwiającego zaliczanie zajęć i praktyk na innych niż macierzyste uczelniach. System ECTS jest obecnie powszechnie używanym standardem w ponad 30 krajach. Dzięki niemu studenci odbywający praktyki, staże, uczęszczający na zajęcia w innych niż macierzyste uczelnie mogą je uwzględnić w przebiegu własnych studiów.

Kolejną inicjatywą Komisji Europejskiej jest standaryzacja informacji dotyczących uzyskanego wykształcenia oraz doświadczeń zdobytych w trakcie nauki na studiach wyższych. Służy do tego system Europass, składający się m.in. z modułów: Europass-Suplement do dyplomu uczelni wyższej – zestandaryzowanego dokumentu zawierającego dokładne informacje dotyczące zrealizowanego programu studiów, Europass CV – formatu europejskiego *curriculum vitae* oraz Europass–Mobilność, który potwierdza umiejętności i wiedzę zdobyte poza macierzystą uczelnią, zwłaszcza w trakcie zagranicznych szkoleń, staży, praktyk i stypendiów²².

²¹ Deklaracja bolońska (18–19 czerwca 1999 r.) jest podstawą procesu na rzecz ujednolicenia modelu szkolnictwa wyższego w Europie – w tym systemu ocen, podniesienia potencjału naukowego uczelni europejskich, zwiększenia mobilności studentów i kadry naukowej oraz standaryzacji systemu stopni i tytułów akademickich.

²² [Za:] <http://europass.europa.eu> [dostęp: 8 czerwca 2009 r.]; wśród dokumentów w standardzie Europass znajdują się jeszcze Europass-Paszport językowy oraz Europass-Suplement do dyplomu zawodowego.

Wielkim ułatwieniem dla młodych Europejczyków, chcących pracować poza granicami swoich rodzinnych krajów, jest inicjatywa Parlamentu Europejskiego i Rady UE dotycząca ujednoczenia i uproszczenia regulacji dotyczących wzajemnego uznawania kwalifikacji i uprawnień zawodowych. Przyjęta w 2005 r. dyrektywa 2005/36/WE zastępuje dotychczasowe regulacje i została wprowadzona do prawa krajów członkowskich UE/EOG przed końcem 2007 r.

Potężnymi narzędziami wdrażania polityki unijnej w zakresie promocji mobilności edukacyjnej młodzieży są programy sektorowe programu „Uczenie się przez całe życie” (*The Lifelong Learning Programme*), którego głównym zadaniem jest wspieranie działań i inicjatyw w sektorze edukacji formalnej. Budżet całego programu „Uczenie się przez całe życie” na lata 2007–2013 wynosi blisko 7 mld euro. Programy sektorowe adresowane są do różnych grup odbiorców.

„Comenius” jest programem przeznaczonym dla uczniów i nauczycieli szkół średnich, jego zadania to wspieranie projektów edukacyjnych dla nauczycieli i młodzieży, wymian międzynarodowych, inicjowanie współpracy instytucji i organizacji zajmujących się polityką edukacyjną i oświatową, a także – od 2008 r. możliwość finansowania indywidualnych wyjazdów uczniów w celu nauki za granicą. Program „Comenius” ma charakter masowy, w latach 2000–2006, w jego poprzedniej edycji, wzięło udział ponad 350 tys. szkół i ponad 69 mln uczniów z całej Europy.

„Erasmus” to program adresowany do studentów i kadry wyższych uczelni. Jego podstawowym zadaniem jest przyznawanie stypendiów umożliwiających młodzieży zdobycie unikalnych doświadczeń przez uczęszczanie na zajęcia na uczelni zagranicznej. Środki z „Erasmusa” mogą zostać przeznaczone również na zatrudnienie studentów praktykantów przez firmy i instytucje. Do końca 2013 r. planuje się, że program obejmie swoim zasięgiem ponad 3 mln studentów²³.

Program „Leonardo da Vinci” jest adresowany do sektora szkolnictwa zawodowego, a jego priorytetem jest podnoszenie kwalifikacji młodych specjalistów i pomoc we wchodzeniu młodzieży, w tym młodych bezrobotnych, na rynek pracy. Z jego oferty skorzystać mogą szkoły zawodowe, inne instytucje zajmujące się szkoleniem zawodowym i ustawicznym, izby handlowe i branżowe, instytucje doradcze, organizacje pozarządowe, uczelnie oraz instytuty badawcze. Budżet obecnej edycji programu „Leonardo da Vinci” wynosi 1,74 mld euro.

Program „Grundtvig” jest zaprojektowany jako wsparcie edukacji osób dorosłych i adresowany głównie do instytucji działających w tym obszarze, takich

²³ Corocznie na stypendia finansowane z budżetu programu wyjeżdża około 120 tys. osób [za:] M. Pater, W. Pater, *Polityka młodzieżowa*, op. cit., s. 21.

jak placówki kształcenia dorosłych, muzea, biblioteki, instytucje samorządowe, urzędy pracy. Jego budżet wynosi ponad 270 mln euro²⁴.

POLITYKA ZATRUDNIENIA I WYRÓWNYWANIA SZANS

W polityce zatrudnienia adresowanej na poziomie unijnym do młodzieży możemy wyróżnić dwa typy aktywności. Pierwszy z nich to moderowanie decyzji krajów członkowskich odnośnie do priorytetów działań zmierzających do poprawy sytuacji młodzieży. W Strategii lizbońskiej Komisja Europejska wskazała 17 priorytetowych zadań dla krajów członkowskich dotyczących edukacji młodzieży i 10 obejmujących kwestie zatrudnienia i obecności młodych na rynku pracy. Podstawowe priorytety, na których powinny skupić się polityki krajowe, to: modernizacja systemów nauczania, wdrożenie długofalowych, perspektywicznych strategii edukacyjnych dla młodych ludzi, rozwój systemów szkolenia zawodowego i certyfikacji zdobywanych umiejętności, ograniczenie wczesnego opuszczania systemu edukacyjnego, działanie na rzecz monitorowania jakości edukacji oraz działania na rzecz podnoszenia kwalifikacji i umiejętności – specjalistycznych i podstawowych.

Największy spośród przedsięwzięć unijnych potencjał oddziaływania na sytuację młodzieży na rynku pracy ma Europejski Fundusz Społeczny (EFS). Istotny jest fakt, że jako pierwsze z priorytetów EFS wymienione zostały działania na rzecz zapewnienia młodym ludziom kwalifikacji i zatrudnienia (*ESF Priority 1 Supplying Young People with the Skills for Learning and Future Employment*). W ramach tego priorytetu EFS finansuje przede wszystkim zadania mające na celu dotarcie do młodych ludzi w wieku 11–19 lat zagrożonych wypadnięciem z systemu edukacji i w perspektywie długookresowym bezrobociem.

Analizując ogół działań finansowanych przez EFS na poziomie europejskim, można zauważyć, iż olbrzymia część dotyczy różnych działań na rzecz podnoszenia kwalifikacji, kompetencji i kapitału społecznego młodzieży. Aż 26 mld euro w latach 2007–2013 zostało lub zostanie przeznaczone na rozwój kapitału ludzkiego, konkretnie na działania zmierzające do reformy systemów edukacji i szkolenia zawodowego, zwiększanie uczestnictwa w perspektywicznych długofalowych planach podnoszenia kwalifikacji zawodowych oraz podnoszenia jakości kapitału ludzkiego w obszarze rozwoju i innowacji. Jakkolwiek trudno precyzyjnie określić liczbę młodych beneficjentów EFS w skali europejskiej, to jest ona ogromna. W samych Niemczech w okresie 2000–2005 z różnorodnych form pomocy udzielanej przez EFS na łączną kwotę 2,5 mld euro skorzystało ponad 650 tys. młodych osób. W latach 2004–2006 w Polsce pieniądze z EFS

²⁴ [Za:] *ibidem*, s. 22.

były rozdysponowane m.in. w ramach sektorowych programów operacyjnych, np. Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich (SPORZL) i Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (ZPORR), w ramach którego finansowane były stypendia dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych i studentów pochodzących ze wsi i małych miast, z terenów strukturalnie zdegradowanych (zaniedbanych dzielnic, obszarów przemysłowych, powojkowych, popegerowskich) oraz będących w trudnej sytuacji materialnej. Podziałem stypendiów zarządzała administracja lokalna. Maksymalna kwota stypendium dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych wynosiła 250 zł miesięcznie, a dla studentów 350 zł. W latach 2004–2006 studenci i uczniowie otrzymali pomoc w wysokości 24 mln euro²⁵. Pomoc dla młodych Europejczyków w zakresie podnoszenia kwalifikacji, dostępu do nauki i startu zawodowego jest realizowana także przez Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego oraz Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej oferujący pomoc dla młodych rolników.

Oprócz EFS i pozostałych funduszy strukturalnych zadanie wyrównywania szans życiowych młodzieży jest realizowane również przez inne programy unijne. Wymienić tu należy program „Młodzież w działaniu”, który traktuje priorytetowo projekty z udziałem młodzieży z mniejszymi szansami, czy program „Progress” adresowany szczególnie do kobiet i osób niepełnosprawnych, w tym młodzieży. Mimo podejmowanych działań i preferencyjnego traktowania uczestnictwa młodzieży w życiu zawodowym nadal stopa bezrobocia wśród młodych Europejczyków jest około dwa razy wyższa niż średnia dla całej populacji UE. Fakt ten wskazuje na konieczność dalszego rozwoju polityki młodzieżowej w obszarach edukacji, wyrównywania szans, zatrudnienia i aktywizacji zawodowej młodych ludzi.

PRÓBA OCENY. WNIOSKI I Dyskusja

Próbując podsumować zjawiska i ogólne tendencje charakteryzujące zarówno proces formowania, jak i treść europejskiej polityki młodzieżowej, należy zwrócić uwagę na kilka istotnych faktów. Po pierwsze, trzeba zauważyć, że na poziomie dokumentów ogólnych określających priorytety polityki młodzieżowej UE zrobiono w ciągu ostatnich lat bardzo wiele. Polityka młodzieżowa doczekała się swojej definicji i została włączona w strategiczny plan rozwojowy dla UE zapisany w Strategii lizbońskiej. Po drugie, zakres zadań określonych w ramach

²⁵ [Za:] *ibidem*, s. 19.

polityki młodzieżowej jest wszechstronny i odpowiada wyzwaniom współczesności – uwzględnia skomplikowaną sytuację młodych w społeczeństwie.

Priorytety polityki młodzieżowej zakładają konieczność jak najszerszego włączenia młodych ludzi w pełnienie aktywnych ról społecznych i zawodowych – w tym również w proces tworzenia samej polityki młodzieżowej. Hierarchia celów znajduje swój odpowiednik w strukturze wydatków z budżetu UE na działania na rzecz młodzieży. W instytucjach UE funkcjonują od lat ogólnoeuropejskie programy, których głównym zadaniem jest animacja i finansowanie projektów realizujących priorytety polityki młodzieżowej. Jednocześnie wyraźnie widoczna jest różnorodność tradycji kształtowania polityki młodzieżowej w krajach członkowskich. Wyraża się ona w zróżnicowaniu zarówno zadań, jak i diagnoz sytuacji czy strategii działania. Wymaga to – obok stosunkowo dobrze działających na szczeblu europejskim struktur przygotowujących strategię – wdrożenia mechanizmów monitorujących ich realizację w praktyce przez kraje członkowskie. Warto rozważyć możliwość wyposażenia instytucji unijnych w prerogatywy wpływające nie tyle na kształt krajowych polityk młodzieżowych, co na ich sprawniejsze wdrażanie i skuteczniejsze traktowanie.

Polityka młodzieżowa Unii Europejskiej jest efektem szerokiego kompromisu, który musi uwzględniać zarówno rozmaite punkty widzenia poszczególnych uczestników (młodzież, politycy tworzący i wdrażający konkretne rozwiązania legislacyjne, organizacje pozarządowe pracujące z młodzieżą i na jej rzecz, nauczycieli i osoby związane z systemem edukacji, czy wreszcie grona ekspertów przedstawiających certyfikowaną wiedzę o młodzieży), jak również nie być obojętna na różnice kulturowe i społeczne pomiędzy krajami członkowskimi. W efekcie otrzymujemy zestaw założeń, na który składają się działania pozytywne – celem polityki unijnej wobec młodzieży jest jej aktywizacja, zachęcanie do inicjatyw, do brania udziału w dyskusjach i procesach decyzyjnych. Młodzież występuje tu jako pełnoprawny partner wszelkich inicjatyw. Jest to podejście, które można porównać z bardziej tradycyjnym, gdzie dominującym wątkiem jest ochrona młodzieży przed rozmaitymi zagrożeniami, a głównym celem – unikanie patologii, również poprzez jej aktywizację. Choć różnica wydaje się czysto semantyczna, psychologowie i praktycy pracy z młodzieżą doskonale wiedzą, że inaczej wygląda animacja aktywności, która służyć ma rozwojowi, a zupełnie inne postawy generuje aktywność, postrzegana jako działanie dla działania, którego jedynym celem jest znalezienie „jakiegoś zajęcia” dla młodzieży, aby nie wpadła ona w „szpony” patologicznych zachowań. Równie ważne jest zapewnienie udziału i prawa do zabierania głosu dla wszystkich środowisk młodzieży – częstym mankamentem zorganizowanych działań na rzecz młodzieży jest tworzenie się grup młodych ludzi, których zaangażo-

wanie ma wymiar koniunkturalny, a ich więzi z większością młodych ludzi są co najwyżej powierzchowne.

Socjologowie, opisując współczesne społeczeństwo, zwracają uwagę na postępujący proces umasowienia, któremu towarzyszy rozpad dotychczasowych tradycyjnych „wielkich struktur społecznych” – takich jak klasy, grupy wiekowe czy wyróżniane ze względu na płeć – na wiele mniejszych podgrup różniących się diametralnie. W tym kontekście wydaje się, że przyszłość polityki młodzieżowej Unii Europejskiej powinna iść raczej w kierunku rozwijania instytucji, metod skutecznych działań niż wyznaczania coraz bardziej szczegółowych, a mimo to oddalonych od faktycznych, lokalnych potrzeb i uwarunkowań zadań.

LITERATURA

Becsky S., Dreber M., Hanish D. (ed.), *Child and Youth Policy. Child and Youth Services in the Federal Republic of Germany*, IJAB, Bonn 2008.

Biała Księga. Nowe Impulsy dla młodzieży europejskiej, Komisja Europejska, Bruksela 2001.

Biała Księga Młodzieży Polskiej, Fatyga B. (red.), MENiS Warszawa 2003.

Biała Księga Młodzieży Polskiej. Dwie prawdy o aktywności. Uwarunkowania i możliwości działania młodzieży w środowisku lokalnym w perspektywie polityki młodzieżowej Unii Europejskiej. Raport z badań, oprac. B. Fatyga, I. Oliwińska, M. Sińczuch, P. Zieliński, Biuro Młodzieży MENiS, Ośrodek Badań Młodzieży ISNS UW, Zakład Badań Naukowych PTS, Warszawa 2005.

Coussee F., *A Century of Youth Work Policy*, Gent 2008.

Gillis J.R., *Youth and History*, London – New York 1974.

Griese H., *Socjologiczne teorie młodzieży*, Kraków 1996.

Milmeister M., Williamson H. (ed.), *Dialogues and networks. Organising exchanges between youth field actors*, CESIJE, Elsh/Alzette 2006.

Pater M., Pater W., *Polityka młodzieżowa Unii Europejskiej*, UKIECIE, Warszawa 2008.

Sińczuch M., *Ustanawianie wiedzy o młodzieży. Metanarracje w europejskiej socjologii młodzieży* [w:] *Młodość i oświata za burtą przemian*, K. Szafranec (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.

Griffin C., *Imagining new narratives of youth: Youth research, the ‘new Europe’ and global youth culture*, “Childhood” 2001, nr 8(2).

Freeze-frame on Europe’s Youth... for a new impetus, Eurobarometr, Bruksela 2001.

Report on European Youth, Eurobarometr, Bruksela 1998.

Sińczuch M., *Młodzież w polityce Unii Europejskiej*, „Remedium” 2006, t. 166, z. 12, .

Youth in New Europe, Eurobarometr, Bruksela 2003.

Akty prawne

Europejski pakt na rzecz młodzieży, Bruksela 2005.

Komunikat Komisji do Rady w sprawie polityk europejskich dotyczących młodzieży. Wychodzenie naprzeciw obawom młodych ludzi w Europie – wprowadzanie w życie europejskiego paktu na rzecz młodzieży i wspieranie aktywnego obywatelstwa [SEC(2005)693], Bruksela 2005.

Rezolucja Rady z 15 listopada 2004 r. w sprawie wspólnych celów dla działań woluntarystycznych młodzieży, Bruksela 2004.

Rezolucja Rady z 15 listopada 2004 r w sprawie wspólnych celów na rzecz większego zrozumienia i znajomości problemów młodzieży, Bruksela 2004.

Rezolucja Rady z 25 listopada 2003 r. w sprawie wspólnych celów na rzecz uczestnictwa i informowania młodzieży, Bruksela 2003.

Znowelizowana europejska karta uczestnictwa młodych ludzi w życiu lokalnym i regionalnym, Strasburg 2003, także www.yforum.pl.

Agnieszka Dybowska

EUROPEJSKIE PROGRAMY DLA MŁODZIEŻY

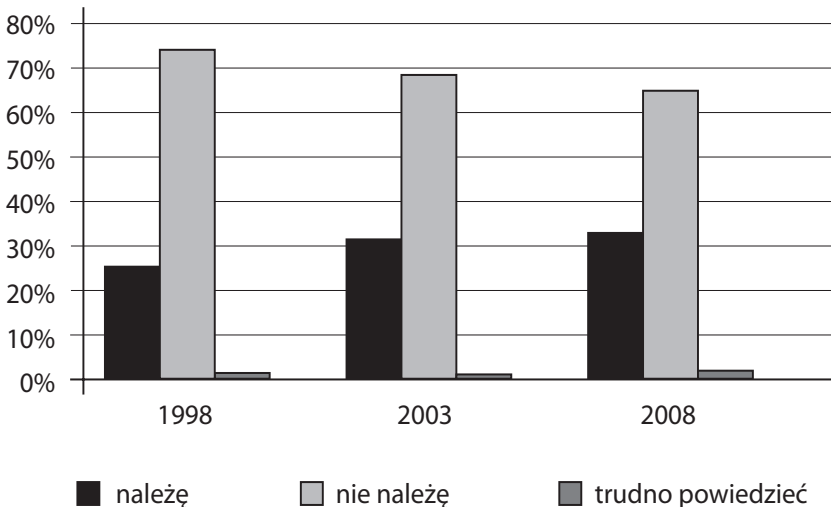
WSTĘP

Młodzi ludzie stanowią $\frac{1}{4}$ społeczeństw krajów Unii Europejskiej. Jednak badania pokazują, że blisko połowa młodych Europejczyków nie uczestniczy w szeroko pojętym życiu społecznym. Przekłada się to na aktywność polityczną młodych ludzi. Mimo że większość młodzieży deklaruje zainteresowanie sprawami związanymi z polityką europejską, to w wyborach europejskich uczestniczy zdecydowana mniejszość młodych ludzi mających prawo głosu (w roku 2004 głosowało tylko $\frac{1}{3}$ wyborców w wieku 18–24)¹. Zaledwie kilka procent młodzieży w Unii należy do organizacji młodzieżowych, religijnych i kulturalnych. Przynależność młodych Polaków do stowarzyszeń, organizacji, grup sympatyków, związków lub ruchów religijnych przedstawia wykres 1².

¹ www.rcie.lublin.pl/ske/ske-zjazd.../materialy_educacyjne_ske.doc [dostęp: 29 czerwca 2009 r.].

² *Młodzież 2008*, seria „Opinie i Diagnozy”, CBOS, Warszawa 2009, s. 115.

Wykres 1. Przynależność młodych Polaków do stowarzyszeń, organizacji, grup sympatyków, związków lub ruchów religijnych

Źródło: na podstawie *Młodzież 2008*, seria „Opinie i Diagnozy”, CBOS, Warszawa 2009.

Co prawda, w ciągu ostatnich dziesięciu lat liczba młodych ludzi należących do organizacji zwiększyła się, ale trudno jeszcze mówić o popularności uczestnictwa w życiu społecznym wśród młodzieży. Wynika z tego potrzeba prowadzenia aktywnej polityki w zakresie spraw młodzieży.

Europejska polityka wobec młodzieży jest polityką międzysektorową. Jej specyfikę przybliżają inne artykuły zawarte w tym tomie. W niniejszym opracowaniu podjęto próbę pokazania, jak jest ona realizowana przez programy Unii Europejskiej skierowane do młodzieży. Zaprezentowano, w jakich programach mogą uczestniczyć młodzi ludzie i w jakim zakresie korzystają z tej możliwości. Opisuując uczestnictwo europejskiej młodzieży, wyeksponowano problem zainteresowania tym uczestnictwem wśród młodych Polaków. Omówiono programy dotyczące edukacji nieformalnej, których zadaniem jest bezpośrednie inspirowanie polityk młodzieżowych w krajach Wspólnoty. Dokonano przeglądu programów Unii Europejskiej związanych ze edukacją formalną, które mają także duży wpływ na politykę dla młodzieży. Podjęto próbę oceny, na ile te programy są potrzebne w Polsce. Przedstawiono także program Rady Europy przeznaczony dla młodzieży.

EUROPEJSKA POLITYKA MŁODZIEŻOWA A PROGRAMY UE

Europejska polityka młodzieżowa czerpie inspirację z kompletu rekomendacji uchwalonych w roku 1985 przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz z rezolucji 98(6) Rady Europy wydanej 16 kwietnia 1998 r.

Strategiczne cele dotyczące młodego pokolenia, sformułowane zostały w wydanej w 2001 r. przez Komisję Europejską „Białej Księdze. Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej”³, wywodzą się m.in. z wypracowanych wcześniej form europejskiego zarządzania w tym obszarze.

W „Białej Księdze...” Komisja Europejska zaproponowała, by ministrowie odpowiedzialni za politykę młodzieżową zapewнили uwzględnianie problemów dotyczących młodzieży w innych politykach, zarówno na poziomie narodowym, jak i w zastosowaniu polityk europejskich. Dotyczy to m.in.: zatrudnienia, edukacji, formalnej i nieformalnej metody nauczania, integracji społecznej, walki z rasizmem i ksenofobią, imigracji, sprawy konsumentów, zdrowia i zapobiegania ryzyku choroby, równych szans dla kobiet i mężczyzn. Cele strategiczne dotyczące polityki młodzieżowej na poziomie europejskim, jakie wynikają z „Białej Księgi...”, prezentuje tabela 1.

Dla UE znaczącym działaniem jest przygotowanie młodych ludzi do uczestnictwa w życiu państwa obywatelskiego. Stąd priorytetem stało się tworzenie sprzyjających warunków dla rozwoju zaangażowania młodzieży w życie społeczne i publiczne, m.in. poprzez wspieranie inicjatyw organizacji młodzieżowych i funkcjonowania młodzieżowych grup nieformalnych. Dużą wagę przywiązuje się do organizowania czasu wolnego młodych ludzi, traktując to jako profilaktykę patologii wśród młodzieży. Ponadto, dążąc do wyrównywania szans życiowych młodych ludzi, wprowadza się różnorodne preferencje dotyczące wymagań rynku pracy, korzystania z opieki społecznej i zdrowotnej, harmonizowania polityki mieszkaniowej i komunikacyjnej. Ze względu na fakt, że Europa to kontynent wielu kultur, szczególne znaczenie mają przedsięwzięcia niwelujące rasizm i ksenofobię, np. rozszerza się działania związane z międzynarodową współpracą młodzieży.

Po blisko dwóch latach od wydania „Białej Księgi...” poświęconej młodzieży państwa członkowskie Unii Europejskiej uzgodniły najważniejsze cele polityki młodzieżowej i zobowiązały się dążyć do ich realizacji. W przyjętych w listopadzie 2003 r. i listopadzie 2004 r. rezolucjach Rady UE zdefiniowano 14 wspólnych celów w czterech obszarach. Uznano, że należy zwiększyć

³ *Biała Księga. Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej*, Komisja Europejska, Bruksela 2001.

Tabela 1. Cele strategiczne polityki młodzieżowej UE

Podstawowe przesłanie	Priorytety	Uwagi
Aktywny udział młodzieży w życiu obywatelskim	Uczestnictwo w życiu publicznym Usługi informacyjne	Młodzi ludzie muszą uczestniczyć w procesie podejmowania decyzji od szczebla lokalnego do europejskiego. Do rozwoju aktywnych postaw potrzebny jest równy dostęp do szerokiej informacji na temat zatrudnienia, kwestii mieszkaniowych, edukacji, opieki zdrowotnej i socjalnej
Poszerzanie i poszukiwanie obszarów eksperymentalnych	Edukacja formalna i nieformalna Mobilność Wolontariat	Młodzi ludzie chcą, by edukacja nie ograniczała się do tradycyjnego systemu. Młodzi ludzie uważają, że edukacji powinny towarzyszyć mobilność i wolontariat
Rozwój niezależności młodych ludzi	Zatrudnienie Opieka społeczna Integracja na rynku pracy Zdrowie Polityka mieszkaniowa Polityka komunikacyjna	Młodzi ludzie powinni mieć wcześniej zapewnioną niezależność
Poszanowanie wartości europejskich	Likwidowanie alienacji społecznej	Młodzi ludzie oczekują przede wszystkim zapewnienia takich samych praw, w szczególności zapewnienia praw mniejszościom narodowym oraz przeciwdziałania wszelkim formom dyskryminacji

Źródło: na podstawie *Biała Księga. Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej*, Komisja Europejska, Bruksela 2001.

uczestnictwo młodzieży w życiu społecznym przez wprowadzenie i wspieranie działań zachęcających młodzież do aktywnego obywatelstwa, poprawić dostęp młodzieży do informacji, rozwijać, ułatwiać, wspierać i nagradzać działalność wolontariacką. Podjęto liczne kroki w celu lepszego zrozumienia i znajomości problemów młodzieży, a także zapewnienia odpowiedniej jakości, porównywalności i rzetelności wiedzy w dziedzinie młodzieży.

W celu wzmocnienia działań na rzecz młodzieży w 2005 r. kraje UE przyjęły „Europejski pakt na rzecz młodzieży”. Dokument ten włączono jako integralny element do pakietu zadań Strategii lizbońskiej⁴. Zapisany w Pakcie i odnowio-

⁴ Komunikat Komisji do Rady w sprawie polityk europejskich dotyczących młodzieży. Wychodzenie naprzeciw obawom młodych ludzi w Europie – wprowadzanie w życie europejskiego paktu na rzecz młodzieży i wspieranie aktywnego obywatelstwa [SEC(2005)693], Bruksela 2005.

nej Strategii lizbońskiej priorytet to mobilność pracowników. Podstawowym warunkiem swobodnego przepływu pracowników jest uznawanie dyplomów i kwalifikacji zawodowych w krajach UE. Ma temu służyć system Europass, na który składają się m.in. Europass-Suplement do dyplomu uczelni wyższej, czyli zestandaryzowany dokument dokładnie informujący o programie odbytych studiów; Europass CV, czyli wzór europejskiego *curriculum vitae* oraz Europass-Mobilność, gdzie potwierdza się umiejętności i wiedzę zdobyte poza macierzystą uczelnią, zwłaszcza podczas zagranicznych stypendiów, staży, praktyk i szkoleń.

Ważnym zadaniem dla Unii Europejskiej jest walka z wykluczeniem społecznym. Młodzi mieszkańcy UE są w większym stopniu niż dorośli narażeni na ubóstwo, które często prowadzi do wykluczenia społecznego. Zdaniem Komisji Europejskiej dużą rolę w walce z tym zjawiskiem, powstającym z powodów ekonomicznych, politycznych i kulturowych, odgrywa świadomość potrzeby społecznej integracji osób wykluczonych (mniejszości narodowych i etnicznych, bezdomnych, bezrobotnych, uzależnionych, niepełnosprawnych).

Kraje Unii Europejskiej, realizując politykę młodzieżową, przyjęły metodę otwartej koordynacji. Metoda ta polega na tym, że administracja państwowa, organizacje pozarządowe, w tym młodzieżowe, instytucje pracujące na rzecz młodzieży i sama młodzież współpracują ze sobą. Dzięki temu następuje systematyczna wymiana informacji i doświadczeń oraz wspólne określanie kierunków działań. Konieczność stałego dialogu i znaczenie informacji opisują w swojej książce Marianne Milmeiser i Howard Williamson⁵.

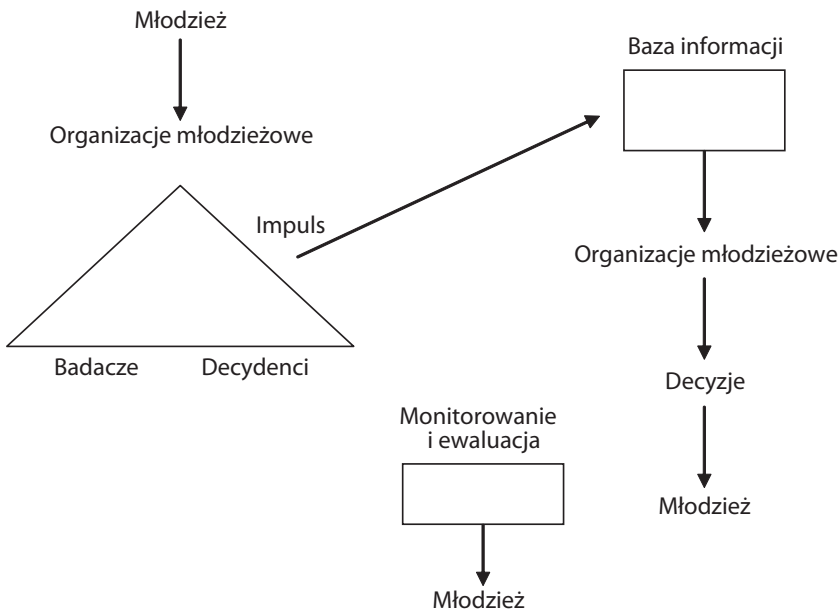
Rangę spraw związanych z młodzieżą podkreśla również fakt, że jeden z komisarzy unijnych jest odpowiedzialny za politykę młodzieżową. Komisarz Ján Figel jest członkiem Komisji Europejskiej odpowiedzialnym za edukację, szkolenia, kulturę i młodzież. Na swojej stronie internetowej tak pisze o problemach młodzieży: *Począwszy od dnia 1 stycznia 2007, młodzież jest bardzo wyraźnie wpisana w moje zadania. Młodzi ludzie są coraz bardziej istotni na poziomie europejskim. Istnieje wiele polityk UE, które mają wpływ na młodych ludzi, którzy stanowią jedną czwartą ludności Europy. Moim celem jest zapewnienie, że polityki biorą pod uwagę potrzeby młodzieży i że to się dzieje dla młodych z młodymi*⁶.

Polityka młodzieżowa Unii Europejskiej nie ogranicza się tylko do propagowania pewnych idei. Wiele się robi dla ich praktycznego rozwijania. Nie odbywa się to przez odgórne regulacje obowiązujące na całym obszarze. Unia Europejska tworzy programy sterujące polityką skierowaną do młodzieży: *Trak-*

⁵ M. Milmeiser, H. Williamson, *Dialogues and networks. Organising exchanges between youth field actors*, University of Luxembourg 2006.

⁶ www.ec.europa.eu/commission_barroso/figel/ [dostęp: 29 czerwca 2009 r.].

Wykres 2. Zastosowanie metody otwartej koordynacji w zakresie spraw młodzieżowych w krajach europejskich

Źródło: na podstawie M. Milmeiser, H. Williamson, *Dialogues and networks. Organising exchanges between youth field actors*, University of Luxemburg 2006.

tat ustanawiający Wspólnotę Europejską (...) stanowi, że działania wspólnotowe w zakresie edukacji, kształcenia zawodowego oraz młodzieży mają mieć na celu, w szczególności, wspieranie rozwoju programów wymiany młodzieży i instruktorów społeczno-oświatowych, jak również oświaty dobrej jakości⁷.

Jednym z głównych celów programów Unii Europejskiej, także tych skierowanych do młodzieży, jest promowanie inwestowania w rozwój człowieka. Propagują one zwalczanie podziałów i nierówności społecznych i służą wspieraniu dążenia do zdobywania wiedzy i podwyższenia jakości usług edukacyjnych. Zalecają również kształcenie człowieka przez całe życie – jako szansę na rozwój jednostkowy, społeczny i kulturowy, poprawę standardów życia oraz tworzenia przez edukację Europy bez granic i barier.

⁷ Decyzja nr 1719/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej z 15 listopada 2006 r. ustanawiająca program „Młodzież w działaniu” na okres 2007–2013.

W Polsce programami Unii Europejskiej skierowanymi do dzieci i młodzieży zarządza Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji (FRSE). Do końca 2006 r. koordynowała dwa programy – „Sokrates II” i „Program Młodzież”, a od 2007 r.: „Uczenie się przez całe życie” i „Młodzież w działaniu”⁸. W 2008 r. budżet programu „Uczenie się przez całe życie” przeznaczony na działania zdecentralizowane⁹ wynosił 63 064 700 euro. Natomiast budżet programu „Młodzież w działaniu” – 7 079 467 euro (także działania zdecentralizowane). FRSE prowadzi również krajowe punkty kontaktowe ds. programów „Erasmus”, „Erasmus Mundus” i „Tempus”¹⁰, Krajowe Biuro Programu Eurodesk oraz Centrum Współpracy z Europą Wschodnią i krajami Kaukazu SALTO EECA (zostaną one omówione w dalszej części artykułu).

FRSE realizuje w Polsce inicjatywę wspólnotową European Language Label oraz program „eTwinning”. Przy Fundacji działa także Polskie Biuro Eurydyce, które tworzy sieć informacji o edukacji w państwach europejskich. Od 2007 r. Fundacja prowadzi również Polsko-Litewski Fundusz Wymiany Młodzieży. Budżet Funduszu wynosił w 2008 r. 1 050 00 zł.

Celem programu „Uczenie się przez całe życie” jest rozszerzanie współpracy europejskiej i wymiany w dziedzinie edukacji obejmującej dzieci, młodzież i dorosłych. Podprogramy programu „Uczenie się przez całe życie” to:

- „Comenius” – edukacja przedszkolna i szkolna,
- „Erasmus” – szkolnictwo wyższe,
- „Leonardo da Vinci” – kształcenie i szkolenie zawodowe,
- „Grundtvig” – edukacja dorosłych,
- wizyty studyjne – wyjazdy dla kadr eksperckich i kierowniczych w obszarze edukacji i szkoleń, doradztwa zawodowego oraz akredytacji,
- wizyty przygotowawcze LLP („Uczenie się przez całe życie” – *The Lifelong Learning Programme*) – dofinansowania na działania przygotowawcze, służące stworzeniu przyszłego projektu w ramach programów: „Comenius”, „Erasmus”, „Leonardo da Vinci” i „Grundtvig”.

⁸ Decyzja nr 1720/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z 15 listopada 2006 r. ustanawiająca program działań w zakresie uczenia się przez całe życie oraz decyzja nr 1719/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z 15 listopada 2006 r. ustanawiająca program „Młodzież w działaniu” na okres 2007–2013.

⁹ Działania realizowane w krajach członkowskich Unii Europejskiej.

¹⁰ Program wspiera współpracę między uczelniami z krajów UE i spoza UE w celu podnoszenia jakości kształcenia i reformy szkolnictwa wyższego w krajach nienależących do Wspólnoty.

PROGRAMY BEZPOŚREDNIO INSPIRUJĄCE POLITYKI MŁODZIEŻOWE PROWADZONE W KRAJACH UE

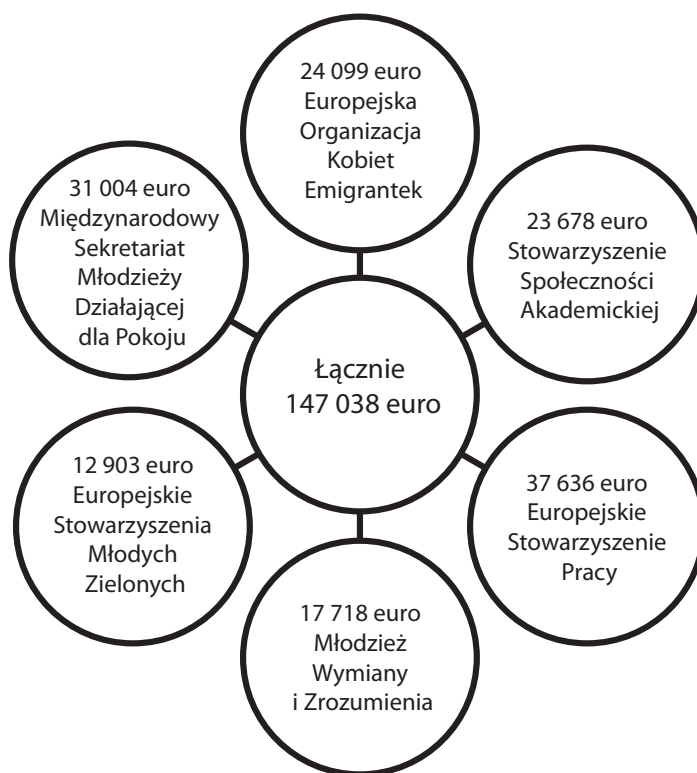
Program Unii Europejskiej „Młodzież w działaniu” adresowany jest do młodzieży w wieku 13–30 lat oraz pracowników młodzieżowych. UE realizuje za jego pośrednictwem edukację nieformalną i międzykulturową. Wspiera finansowo projekty i różnego rodzaju działania, np. finansowanie szkoleń dla trenerów edukacji nieformalnej czy wydawanie bezpłatnych publikacji szkoleniowych, a także organizowanie wymiany młodzieży. Ta ostatnia ma w zamierzeniach UE służyć przede wszystkim edukacji międzykulturowej. Spotkania z rówieśnikami z innych krajów to okazja do wyjazdu za granicę, poznania innej kultury i języka. Dzięki takim spotkaniom wzrasta u młodych ludzi poczucie przynależności do Europy, tolerancja i poszanowanie dla innych. Podobne korzyści niesie praca w charakterze wolontariusza w innym kraju. Kilkumiesięczny, a nawet tylko kilkutygodniowy pobyt młodego człowieka za granicą uczy go odpowiedzialności, zaradności i samodzielności. Pozwala na zdobycie umiejętności praktycznych (posługiwanie się językiem obcym), rozwinięcie zainteresowań i samorealizację przez pomaganie innym.

Program „Młodzież w działaniu” rozpoczął się w roku 2007 i potrwa do 2013 r. Opiera się na doświadczeniach: „Programu Młodzież” (*Youth Programme*), jego wcześniejszych edycji „Młodzież dla Europy” (*Youth for Europe*) i „Wolontariat europejski” (*European Voluntary Service*).

- „Program Młodzież” składał się z następujących pięciu części, zwanych akcjami:
 - akcja 1 – Wymiana młodzieży (spotkania młodzieży różnej narodowości w jednym z krajów europejskich),
 - akcja 2 – Wolontariat europejski (indywidualne, kilkumiesięczne wyjazdy młodych ludzi do pracy społecznej w jednym z krajów europejskich o charakterze niekomercyjnym),
 - akcja 3 – Inicjatywy młodzieżowe (kilkumiesięczne przedsięwzięcia o charakterze lokalnym realizowane bez udziału partnera zagranicznego),
 - akcja 4 – Wspólne działania (przedsięwzięcia, które łączą edukację formalną, nieformalną i szkolenia zawodowe, czyli trzy programy edukacyjne UE),
 - akcja 5 – Działania wspierające (szkolenia, seminaria i inne działania podnoszące kwalifikacje pracowników i liderów młodzieżowych).

W roku 2005 sfinansowano na poziomie UE kilka projektów centralnych w ramach akcji 1. Realizacja takich projektów ma inspirować do pewnych działań na poziomie narodowym. Ich uczestnicy stają się bowiem łącznikami pomiędzy Wspólnotą a krajami członkowskimi. Kwoty i nazwy organizacji uczestniczących w projektach akcji 1 ilustruje wykres 3.

Wykres 3. Dofinansowanie z budżetu Komisji Europejskiej projektów realizowanych przez wybrane organizacje pozarządowe

Źródło: www.ec.europa.eu/youth/index_en.htm [dostęp: 1 lutego 2009 r.].

W tabeli 2 zaprezentowano dofinansowanie, jakiego na poziomie centralnym „Programu Młodzież” dokonano w roku 2005 dla projektów realizowanych na poziomie krajowym właśnie w ramach akcji 1.

Tabela 2. Dofinansowanie z budżetu Komisji Europejskiej projektów realizowanych w wybranych krajach UE w roku 2005

Kraj	Kwota dofinansowania (w euro)	Co stanowi % kosztów projektu
Dania	20 247	30
Francja	35 288	30
Francja	42 066	30
Węgry	50 000	10,49

Źródło: jak pod wykresem 3.

Jak widać w tabeli 2, dofinansowanie nie stanowi 100% kosztów projektów, a więc to również dodatkowy argument za tym, że UE jedynie inspiruje, pomaga, a ciężar przedsięwzięcia spoczywa na kraju członkowskim.

Ciekawe wnioski na temat „Programu Młodzież” w Polsce przynosi raport ewaluacyjny¹¹. Autorzy raportu stwierdzają, że ze względu na ogólnopolski charakter i duży budżet program stał się ważnym elementem makroprocesów, które dotyczyły z jednej strony obszaru edukacji, a z drugiej strony trzeciego sektora w Polsce. Program stał się swoistym „wehikułem promującym edukację nieformalną”.

Istotną zaletą programu było to, że umożliwiał on działanie nieformalnym grupom młodzieży. Stworzył model współpracy zagranicznej zarówno na płaszczyźnie organizacji, jak i osób indywidualnych. Wpłynął na rozwój bardziej zaniedbanych obszarów kraju. Dzięki swojemu oddziaływaniu mobilizował także pracę szkół i inspirował do rozwoju organizacje pozarządowe.

Niebagatelny był wpływ „Programu Młodzież” na osoby pracujące z młodzieżą, gdyż wprowadzał nowe wzorce postępowania oparte na partnerstwie i współpracy.

Jak wskazano w przywołanym raporcie, program umożliwił młodzieży aktywizację, zdobywanie wiedzy, umiejętności i doświadczenia, które mogą przydać się w karierze zawodowej. Autorzy raportu zwracają także uwagę na psychologiczny wymiar programu – budowanie pewności siebie, otwartości, podejmowania wyzwań, przemianę postaw społecznych. Nie do przecenienia było również tworzenie przez program warunków dla doskonalenia umiejętności posługiwania się językami obcymi. Duże zasługi przyniosła też realizacja „Programu Młodzież”, jeśli chodzi o wsparcie dla młodzieży, która z różnych

¹¹ *Ewaluacja końcowa Wspólnotowego Programu Młodzież 2000–2006 – Raport z realizacji projektu przygotowany dla Narodowej Agencji Programu Młodzież*, Profi Pro, Warszawa 2007.

przyczyn – zdrowotnych, społecznych, wynikających z miejsca zamieszkania – ma utrudniony start w dorosłe życie.

Wszystkie możliwości, jakie młodym ludziom dawał „Program Młodzież”, były budowane na bazie doświadczeń i autentycznych potrzeb.

Realizowany obecnie program „Młodzież w działaniu” ma służyć przezwyciężaniu barier, uprzedzeń i stereotypów wśród młodych ludzi. Jego zadaniem jest wspieranie mobilności uczestników oraz promowanie aktywności obywatelskiej. Program wspomaga przedsięwzięcia, które mają pomóc w rozwoju osobowości. Uczestnikiem może być każdy młody człowiek bez względu na płeć, pochodzenie etniczne, status społeczny, sytuację materialną. Program kładzie nacisk na zwiększenie udziału w życiu społecznym młodzieży, która ze względów społecznych, geograficznych, zdrowotnych lub ekonomicznych ma mniejsze możliwości w wykorzystywaniu swojego potencjału. Program wspiera młodzież i osoby pracujące z młodzieżą nie tylko przez finansowanie ich projektów, ale także przez udostępnianie im informacji, organizowanie szkoleń, wreszcie tworzenie możliwości przygotowywania nowych przedsięwzięć z partnerami w całej Europie i poza jej granicami.

Główne cele programu „Młodzież w działaniu” to:

- promowanie aktywnych postaw obywatelskich wśród młodzieży,
- rozwój solidarności i tolerancji oraz wzajemnego zrozumienia wśród młodych ludzi z różnych krajów,
- podnoszenie jakości systemów wspierających działania młodzieży,
- wspieranie współpracy europejskiej w dziedzinie młodzieży,
- zwiększanie udziału w życiu społecznym młodzieży z mniejszymi szansami na start w dorosłe życie¹².

Program „Młodzież w działaniu” został podzielony na pięć akcji:

- akcja 1 jest prowadzona pod hasłem „Młodzież dla Europy” i dotyczy realizacji przedsięwzięć młodych ludzi z co najmniej dwóch krajów europejskich, służących społeczności lokalnej, tworzonych i realizowanych przez młodych ludzi w kraju lub we współpracy z grupą z zagranicy oraz promowania tematyki związanej z demokracją i odpowiedzialnością obywatelską. Akcja ta inspirowa i wspomaga realizację narodowych polityk dla młodzieży w zakresie poznawania różnych kultur w Europie, a także edukacji dla demokracji,

¹² Na podstawie informacji zawartej na stronie www.mlodziex.org.pl [dostęp: 1 lutego 2009 r.].

- akcja 2 wspomaga ideę wolontariatu, umożliwia wolontariuszowi lub grupie wolontariuszy podjęcie pracy społecznej we wszystkich krajach programu i sąsiedzkich krajach partnerskich. EVS (*European Voluntary Service*) powstał po to, by wolontariusze mogli zdobywać kompetencje i umiejętności wpływające na ich rozwój osobisty i zawodowy przez doświadczenia związane z edukacją pozaformalną,
- akcja 3 promuje wymianę i współpracę z regionami leżącymi poza UE i krajami nienależącymi do krajów programu,
- akcja 4 koncentruje się na pomocy tym, którzy realizują narodowe polityki wobec młodzieży, osobom zaangażowanym w działania młodzieżowe, zainteresowanym problematyką młodzieżową i realizującym poszczególne projekty w programie,
- akcja 5 tworzy warunki dla dialogu pomiędzy młodzieżą a osobami tworzącymi politykę młodzieżową.

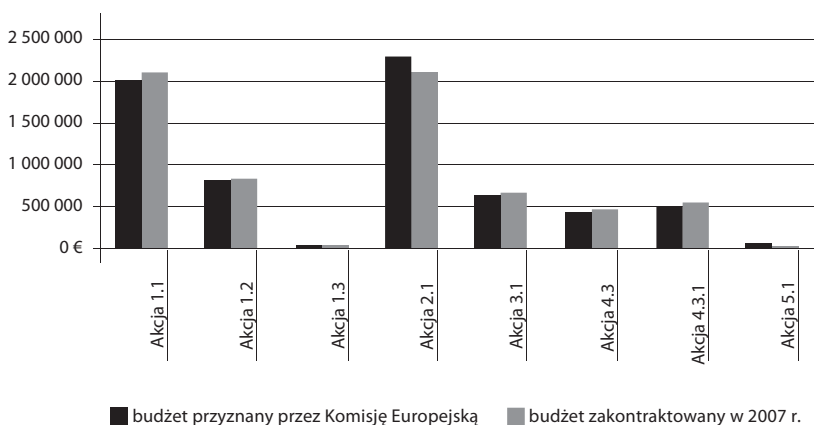
Każdego roku program uwzględnia w swoich priorytetach inne przesłanie Unii Europejskiej. Rok 2009 ogłoszono Europejskim Rokiem Kreatywności i Innowacji. Inicjatywa ta ma na celu podnoszenie świadomości znaczenia kreatywności i innowacji dla osobistego, społecznego i gospodarczego rozwoju, upowszechnianie dobrych praktyk, stymulowanie edukacji i badań naukowych. Ważną rolę przypisuje też prowadzeniu debaty na temat polityki wspierania i rozwoju.

Program „Młodzież w działaniu” jest bardzo skutecznym instrumentem w inspirowaniu polityk młodzieżowych w krajach członkowskich. Nie bez kozery w kuluarach Komisji Europejskiej mówi się, że najpierw był program, a później polityka młodzieżowa. Zapotrzebowanie na korzystanie ze środków programu „Młodzież w działaniu” w Polsce w roku 2007 bardzo dobrze ilustruje wykres 4. Polskie organizacje w pełni korzystają ze środków finansowych tego programu¹³.

Komisja Europejska inspiruje państwa członkowskie do rozwoju polityki informacyjnej skierowanej do młodych, by umacniać rozwój społeczeństwa opartego na wiedzy. Takimi programami i sieciami są: Eurodesk, Europe Direct, EURES (Europejskie Służby Zatrudnienia). Wspólnota publikuje sprawozdania z posiedzeń unijnych instytucji, organizuje spotkania z ich przedstawicielami, finansuje instytucje zajmujące się gromadzeniem informacji i dokumentacji o działaniach młodzieży, tworzy portale i internetowe fora dyskusyjne, wspiera

¹³ „Młodzież w działaniu”. *Raport 2007*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2008.

Wykres 4. Zapotrzebowanie na środki finansowe z budżetu programu „Młodzież w działaniu” w Polsce w porównaniu z budżetem przyznanym przez Komisję Europejską (w euro)

Źródło: „Młodzież w działaniu”. Raport 2007, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2008.

sieci informacyjne, organizuje akcje, kampanie i konkursy, wydaje publikacje – dla młodzieży i osób pracujących z młodzieżą¹⁴.

W 30 krajach przy narodowych agencjach programu „Młodzież w działaniu” funkcjonuje Eurodesk, czyli europejski program informacyjny dla młodzieży i osób pracujących z młodzieżą. Finansowany jest przez Komisję Europejską oraz rządy państw, które w nim uczestniczą. W Polsce Eurodesk działa w strukturach Narodowej Agencji Programu „Młodzież w działaniu”.

Program Eurodesk funkcjonuje na trzech poziomach – europejskim, krajowym i regionalnym. Koordynatorem programu na poziomie europejskim jest Europejskie Biuro Eurodesku w Brukseli. Za koordynację programu w poszczególnych państwach odpowiadają krajowe biura Eurodesku. Poziom regionalny to sieć regionalnych i lokalnych punktów informacyjnych, które udzielają informacji, korzystając z zasobów gromadzonych przez europejskie i krajowe biura Eurodesku.

¹⁴ www.rcie.lublin.pl/ske/ske-zjazd.../materialy_educacyjne_ske.doc [dostęp: 29 czerwca 2009 r.].

Konsultanci Eurodesku w całej Europie mają ze sobą stały kontakt on-line. Dzięki temu w krótkim czasie są w stanie uzyskać potrzebne informacje o każdym z krajów europejskich (www.eurodesk.pl).

W ramach europejskiego programu „Młodzież w działaniu” funkcjonuje od 2002 r. także SALTO–YOUTH (*Support, Advanced Learning and Training Opportunities*). Oferuje szkolenia i umożliwia nawiązywanie współpracy w celu wsparcia organizacji i agencji krajowych. SALTO–YOUTH.net jest siecią 8 ośrodków roboczych zajmujących się europejskimi obszarami priorytetowymi w dziedzinie młodzieży:

- SALTO Różnorodność Kulturowa (Wielka Brytania),
- SALTO Włączenie (Belgia–Holandia),
- SALTO Udział (Belgia–Francja),
- SALTO Europy Wschodniej i Kaukazu (Polska),
- SALTO EUROMED (Francja),
- SALTO Europy Południowo-Wschodniej (Słowenia),
- SALTO Kształcenia i Współpracy (Niemcy),
- SALTO Informacje (Szwecja / Węgry).

SALTO–YOUTH nie przejmuję prac innych podmiotów – stara się uzupełniać istniejące inicjatywy. Współpracuje przez European Youth Worker Training z Radą Europy i Komisją Europejską, a także z Europejskim Forum Młodzieży. Bardzo istotną rolę w inspirowaniu polityk narodowych mają portale internetowe, których zadaniem jest dostarczanie wiedzy i wprowadzanie młodych do społeczeństwa opartego na wiedzy.

Tabela 3. Europejskie portale dla młodzieży

Nazwa portalu	Przedmiot działania
Europejski Portal Młodzieżowy www.europa.eu/youth	Komunikacja między politykami a młodzieżą w Europie
EURES: www.europa.eu.int/eures	Ułatwianie znalezienia pracy za granicą
PLOTEUS: www.europa.eu/ploteus	Mobilność w zakresie kształcenia w Europie
Schoolnet: www.eun.org	Promowanie współpracy szkół w Europie
MyEurope: http://myeurope.eun.org	Rozwój europejskich kampanii i programów międzyszkolnych
Your Europe http://ec.europa.eu/youreurope www.youth-knowledge.net	Zdobywanie informacji o życiu w Unii Europejskiej Baza informacyjno-dokumentacyjna na temat młodzieży w Europie
E-twinning: www.etwinning.net	Rozwijanie międzynarodowej współpracy szkół
Języki i Europa: http://europa.eu/languages	Uczenie się języków obcych
Forum Debate Europe: www.europa.eu/debateeurope	Rozwijanie dyskusji na tematy europejskie

Omówione programy w sposób bezpośredni inspirują tworzenie narodowych polityk na rzecz młodzieży. Wspólnota przeznacza na to sporo środków finansowych. Tabela 4 przedstawia alokację środków dla programu „Młodzież w działaniu”.

Tabela 4. Środki finansowe przeznaczone przez Komisję Europejską na program „Młodzież w działaniu” w krajach członkowskich (w tys. euro)

	2007	2008	2009
Austria	2 081	2 179	2 251
Belgia	2 331	2 442	2 522
Bułgaria	1 495	1 989	2 418
Cypr	1 392	1 458	1 498
Czechy	2 434	2 549	2 596
Dania	1 726	1 808	1 862
Estonia	1 461	1 530	1 569
Finlandia	1 829	1 915	1 971
Francja	7 857	8 231	8 489
Grecja	2 580	2 702	2 690
Hiszpania	6 418	6 723	6 706
Holandia	2 864	2 999	3 087
Irlandia	1 828	1 914	1 968
Islandia	994	1 041	1 071
Lichtenstein	257	269	276
Litwa	1 753	1 836	1 892
Luksemburg	995	1 042	1 072
Łotwa	1 596	1 671	1 713
Malta	1 008	1 055	1 081
Niemcy	9 192	9 629	9 862
Norwegia	1 715	1 796	1 860
Polska	6 758	7 079	7 154
Portugalia	2 653	2 779	2 784
Rumunia	2 960	3 880	4 673
Słowacja	2 000	2 095	2 132
Słowenia	1 503	1 574	1 600
Szwecja	2 194	2 298	2 403
Turcja	6 904	6 933	7 023
Węgry	2 411	2 525	2 592
Wielka Brytania	7 169	7 510	8 185
Włochy	6 442	6 748	6 857
Razem	94 799	100 202	103 857

Źródło: informacja otrzymana drogą elektroniczną 20 maja 2009 r. z Dyrekcji ds. Młodzieży Komisji Europejskiej.

PROGRAMY POŚREDNIO INSPIRUJĄCE POLITYKI MŁODZIEŻOWE PROWADZONE W KRAJACH UE

Oprócz programów kierowanych wyłącznie do młodzieży Unia Europejska realizuje również takie, w których młodzież jest tylko jednym z odbiorców. W znacznej mierze są to programy edukacyjne. One także inspirowały polityki narodowe tworzone dla zaspokajania potrzeb młodzieży i wyrównywania szans wszystkich młodych Europejczyków.

Programem, który ma inspirować narodowe polityki wobec młodzieży, jest program „Comenius”. Jego główne przesłania to:

- rozwijanie wśród młodzieży i kadry nauczycielskiej wiedzy o różnorodności kultur i języków europejskich oraz zrozumienia jej wartości,
- pomaganie młodym ludziom w nabyciu podstawowych umiejętności i kompetencji życiowych niezbędnych dla rozwoju osobistego, przyszłego zatrudnienia i aktywnego obywatelstwa europejskiego.

Program „Comenius” jest kierowany do:

- uczniów korzystających z edukacji szkolnej do końca szkoły średniej,
- szkół określonych przez państwa członkowskie,
- nauczycieli i pozostałego personelu tych szkół,
- stowarzyszeń, organizacji *non-profit*, organizacji pozarządowych i przedstawicieli podmiotów związanych z oświatą szkolną,
- osób oraz podmiotów odpowiedzialnych za organizację i realizację oświaty, za edukację na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ośrodków badawczych i podmiotów zajmujących się kwestiami uczenia się przez całe życie,
- szkół wyższych,
- podmiotów oferujących usługi w zakresie doradztwa zawodowego i poradnictwa, związanego z dowolnym aspektem uczenia się przez całe życie.

Celem „Comeniusa” jest poprawa jakościowa i ilościowa mobilności, w której uczestniczą uczniowie i kadra nauczycielska, oraz poprawa partnerstwa pomiędzy szkołami z różnych państw członkowskich. Program ten powinien objąć wspólnymi działaniami oświatowymi w okresie trwania przynajmniej 3 miliony uczniów. Ma służyć zachęcaniu do nauki nowożytnych języków obcych oraz tworzeniu innowacyjnych usług, metodologii uczenia i praktyk w zakresie uczenia się przez całe życie; wzmacnianiu jakości i wymiaru europejskiego kształcenia nauczycieli; wspieraniu poprawy metod dydaktycznych i zarządzania.

Program „Comenius” inspiruje polityki wobec młodzieży w krajach członkowskich Unii Europejskiej, krajach EFTA/EOG (Islandia, Liechtenstein, Norwegia) oraz kandydującej do członkostwa w Unii Europejskiej Turcji w zakresie międzynarodowej współpracy uczniów i nauczycieli, w tym przygranicznej („Comenius Regio” od 2009 r.). Polska korzysta z tego programu, choć nierównomiernie w poszczególnych regionach kraju (zob. tabela 5).

Tabela 5. Realizacja projektów programu „Comenius” w poszczególnych województwach

Akcja	Województwo	Liczba projektów
Współpraca wielostronna	dolnośląskie	29
	kujawsko-pomorskie	29
	łódzkie	25
	lubelskie	26
	lubuskie	16
	małopolskie	49
	mazowieckie	55
	opolskie	18
	podkarpackie	36
	podlaskie	25
	pomorskie	44
	śląskie	175
	świętokrzyskie	26
	warmińsko-mazurskie	36
	wielkopolskie	47
zachodniopomorskie	18	
Współpraca dwustronna	łódzkie	2
	lubuskie	1
	małopolskie	2
	mazowieckie	4
	podkarpackie	1
	pomorskie	2
	śląskie	8
	wielkopolskie	4
zachodniopomorskie	2	

Źródło: www.comenius.org.pl [dostęp: 1 lutego 2009 r.] .

Inny program Wspólnoty – „Erasmus” został ustanowiony decyzją Rady nr 87/327/EEC z 15 czerwca 1987 r. jako „Europejski program działań na rzecz mobilności studentów” (*European Action Scheme for the Mobility of University Studies*).

To program skierowany do uczelni, ich studentów i pracowników. Wspiera międzynarodową współpracę szkół wyższych, ułatwia wyjazdy studentów za granicę na część studiów i praktyki, promuje mobilność pracowników uczelni, stwarza uczelniom liczne możliwości udziału w projektach wraz z partnerami zagranicznymi.

W latach 1987–1995 w programie uczestniczyły kraje „starej” Unii Europejskiej, a na początku lat 90. dołączyły do nich państwa obszaru EFTA/EOG. W 1998 r. do udziału w „Erasmusie” przystąpiła Polska. W 2004 r. do programu została włączona także Turcja, zwiększając liczbę państw uczestniczących do 31.

Łączny budżet „Erasmusa” w latach 1987–1995 wyniósł około 277 mln ecu. Program wpływał na polityki krajowe przez wspomaganie wymiany studentów i nauczycieli, głównie przez system stypendiów indywidualnych, a także wspólne tworzenie programów studiów z innymi uczelniami i organizację kursów intensywnych, a od roku 1989 również pilotażowe wprowadzanie Europejskiego Systemu Transferu Punktów (ECTS).

W latach 1995–1999 „Erasmus” funkcjonował w ramach szerszego programu współpracy Unii Europejskiej pod nazwą „Socrates I”, a w latach 2000–2006 – „Socrates II”. Wzbogacał polityki narodowe wobec młodzieży o mobilność studentów, ale kładł również nacisk na wyjazdy nauczycieli, które przyczyniały się do umiędzynarodowienia studiów. Ponadto umożliwił nawiązywanie współpracy dydaktycznej uczelni.

Od roku akademickiego 2007/2008 „Erasmus” jest częścią programu „Uczenie się przez całe życie”, który rozwija koncepcję kształcenia przez całe życie, na otwarcie się uczelni na potrzeby gospodarki oraz propaguje podniesienie jakości funkcjonowania szkolnictwa wyższego.

Na rok 2009 zaplanowano kolejne rozszerzenie zasięgu „Erasmusa” o nowe państwa: Chorwację, Byłą Jugosłowiańską Republikę Macedonii i Szwajcarię.

W programie „Erasmus” bierze obecnie udział około 5 tys. europejskich uczelni z 31 krajów. Na stypendia „Erasmusa” wyjechało do tej pory około 1,7 mln studentów i blisko 170 tys. nauczycieli akademickich.

Promowanie mobilności studentów i pracowników naukowych przez Unię Europejską mogą zilustrować dane dotyczące funkcjonowania tego programu w Polsce.

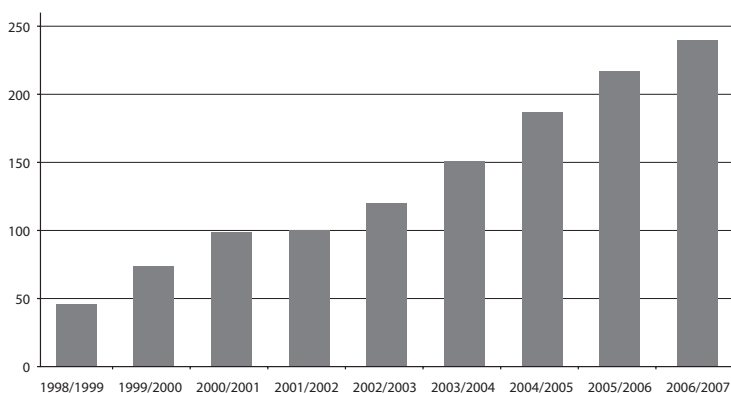
Fundusze przyznane Polsce z programu „Erasmus” wynosiły w kolejnych latach:

- 1998/1999 – 3,9 mln euro,
- 1999/2000 – 6,5 mln euro,
- 2000/2001 – 6,5 mln euro,
- 2001/2002 – 6,2 mln euro,

- 2002/2003 – 6,6 mln euro,
- 2003/2004 – 6,5 mln euro,
- 2004/2005 – 15,2 mln euro,
- 2005/2006 – 19,5 mln euro,
- 2006/2007 – 24,9 mln euro¹⁵.

W roku akademickim 1998/1999, czyli w pierwszym roku uczestnictwa w „Erasmusie”, Polskę reprezentowało 46 uczelni, w roku 2006/2007 już 240. O ile na początku zdecydowaną większość stanowiły uczelnie publiczne, to w ostatnich latach przewagę mają niepubliczne szkoły wyższe. W roku 2006/2007 Kartę Uczelni Erasmusa otrzymały 104 uczelnie publiczne i 136 uczelni niepublicznych. Wykres 5 pokazuje wzrost zainteresowania polskich uczelni programem.

Wykres 5. Liczba uczelni z Polski uczestniczących w programie „Erasmus”

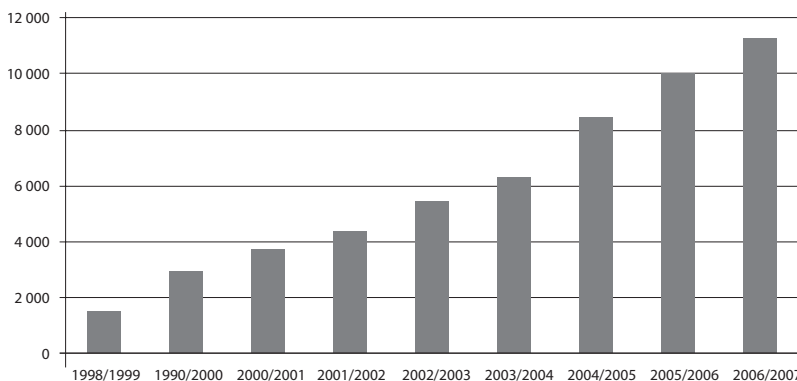
Źródło: www.erasmus.org.pl [dostęp: 1 lutego 2009 r.].

W pierwszym roku naszego uczestnictwa na stypendium „Erasmusa” wyjechało 1426 polskich studentów, w roku 2006/2007 już 11 219. Łącznie w tym okresie w programie wzięło udział 53 530 studentów z Polski. Najwięcej z nich wysłał na wymianę Uniwersytet Warszawski (4414 osoby), kolejny to Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (3407) oraz Uniwersytet Jagielloński (3238). Polscy studenci najczęściej wyjeżdżali na studia do Niemiec (14 554 osoby), Francji (6647), Hiszpanii (4683). W większości byli to studenci biznesu

¹⁵ www.erasmus.org.pl [dostęp: 20 lipca 2009 r.].

i zarządzania (10 743 osoby), nauk społecznych (8082) i nauk technicznych (6866). Wykres 6 obrazuje wzrastającą liczbę polskich studentów korzystających z programu.

Wykres 6. Studenci z Polski korzystający z programu „Erasmus”

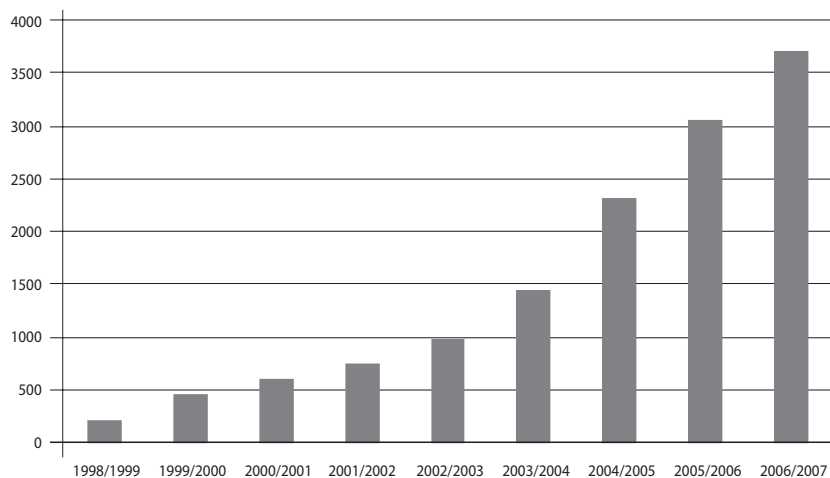

Źródło: jak pod wykresem 5.

W roku 1998/1999 do Polski przyjechało 220 studentów zagranicznych „Erasmusa”, natomiast w roku 2006/2007 – 3730 (czternaste miejsce wśród 31 krajów uczestniczących w programie). Łącznie w latach 1998–2007 polskie uczelnie gościły 13 630 stypendystów z zagranicy. Największą ich liczbę przyjął Uniwersytet Warszawski (1456 osoby), następnie Uniwersytet Jagielloński (1218) i Uniwersytet Wrocławski (833). Byli to głównie studenci z Niemiec (3017 osób), Francji (2192), Hiszpanii (1561), Włoch (1222) i Portugalii (1103). Wykres 7 pokazuje wzrost zainteresowania zagranicznych studentów polskimi uczelniami.

Program „Erasmus” zainspirował rozwój współpracy międzynarodowej w polskich uczelniach, przyczynił się do zwiększenia oferty programowej w językach obcych, ma udział w promocji polskich uczelni za granicą oraz wprowadza standardy podnoszące jakość kształcenia w szkołach wyższych. Dał także wiele innych indywidualnych korzyści jego stypendystom, takich jak zdobycie „europejskiego doświadczenia”. Przynosi efekty w wymiarze kulturowym (poznanie innych krajów, języków), akademickim (poznanie innych modeli kształcenia i funkcjonowania uczelni), zawodowym (studia za granicą stanowią atut w oczach pracodawców), ale również osobistym (tolerancja, otwarcie na inne kultury i innych ludzi, usamodzielnienie się, pozbycie kompleksów).

Wykres 7. Zagraniczni studenci w polskich uczelniach w programie „Erasmus”

Źródło: jak pod wykresem 5.

Mówiąc o programie „Erasmus”, należy wspomnieć także o programie „Erasmus Mundus”. Głównym celem tego programu jest podnoszenie jakości i atrakcyjności europejskiego szkolnictwa wyższego przez współpracę z uczelniami z państw spoza UE.

Parlament Europejski przyjął decyzję o uruchomieniu kolejnej edycji programu „Erasmus Mundus” – „Erasmus Mundus II”. Program będzie realizowany w latach 2009–2013. W trakcie pierwszej edycji programu (2004–2008) ponad 6000 studentów spoza Europy otrzymało stypendium na pokrycie kosztów nauki i utrzymania, a ponad 1000 nauczycieli akademickich z krajów trzecich otrzymało stypendium umożliwiające zaangażowanie w europejskie studia magisterskie (pobyty w celu przeprowadzania badań naukowych i/lub prowadzenia zajęć ze studentami).

Pierwsze wspólne inicjatywy w ramach nowej edycji programu zostaną rozpoczęte w roku akademickim 2010/2011.

Program „Leonardo da Vinci”, podobnie jak „Erasmus”, jest częścią nowego programu edukacyjnego Unii Europejskiej „Uczenie się przez całe życie”. Jest on realizowany od 1 stycznia 2007 r. do końca grudnia 2013 r.¹⁶ Program „Leonardo da Vinci” wcześniej istniał jako samodzielny program o takiej samej

¹⁶ Zob. przypis 8.

nazwie. Polskie instytucje mogły z niego korzystać już od 1998 r. Program ten ma na celu promowanie mobilności pracowników na europejskim rynku pracy oraz wdrażanie innowacyjnych rozwiązań edukacyjnych dla podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Wspiera też rozwiązania zwiększające przejrzystość i uznawalność kwalifikacji zawodowych w krajach europejskich (np. transfer punktów kredytowych w kształceniu i szkoleniu zawodowym ECVET, system Europass), a także działania wzmacniające jakość kształcenia zawodowego i ustawicznego (np. europejskie i narodowe ramy kwalifikacji EQF/NQF czy europejskie systemy oceny jakości EQARF).

Program „Leonardo da Vinci”, podobnie jak inne wcześniej omówione programy, wspomaga kształtowanie otwartości i wrażliwości międzykulturowej, naukę języków obcych oraz umiejętności adaptowania się do warunków życia i pracy w różnych krajach europejskich. Rozwój innowacji i modernizacja systemów kształcenia ustawicznego jest realizowana w ramach tzw. projektów tematycznych, natomiast wspieranie mobilności na europejskim rynku pracy odbywa się przez wymianę i staże.

DZIAŁANIA NA RZECZ MŁODZIEŻY PROWADZONE PRZEZ RADĘ EUROPY

Prekursorką działań na rzecz młodzieży na kontynencie europejskim jest Rada Europy. Obecnie w sposób sformalizowany współpracuje z nią także w tej dziedzinie Komisja Europejska. Rozwój polityki młodzieżowej stał się integralną częścią misji Rady Europy, a podejście do tej kwestii rozwinęło się znacząco zwłaszcza w ciągu ostatnich 20 lat. Rada Europy w odniesieniu do młodzieży ma dwa główne cele:

- rozwinąć i wypromować model polityki młodzieżowej, opartej na poszanowaniu powszechnych zasad, wartości i różnorodności (politycznej, ekonomicznej i społecznej), historycznego kontekstu i tradycji kulturalnych różnych państw członkowskich,
- poszukiwać sposobów na zapewnienie jakości i efektywności w zastosowaniu polityk młodzieżowych.

VI Konferencja Ministrów, która odbyła się w Salonikach w listopadzie 2002 r., przyjęła trzy ważne dokumenty strategiczne: „Deklarację polityki młodzieżowej” oraz dwie rezolucje: dotyczącą priorytetów sektora młodzieżowego na przyszłe lata i dotyczącą sytuacji młodych ludzi w obszarach tzw. konfliktowych. W Deklaracji podkreślono w szczególności, że polityki młodzieżowe powinny:

- mieć wymiar międzysektorowy, jak również lokalny, regionalny i krajowy,
- integrować systemy edukacyjne w perspektywie długookresowej, z uwzględnieniem aspiracji młodych ludzi; promować ich dostęp do autonomii, jak również ich poczucie odpowiedzialności i zaangażowania, zwłaszcza przez wolontariacką pracę młodzieży,
- stworzyć warunki umożliwiające aktywne uczestnictwo młodych ludzi w decyzjach, które ich dotyczą, i zachęcać młodzież do angażowania się w życie jej społeczności,
- ułatwiać dostęp młodych ludzi do rynku pracy przez zastosowanie odpowiednich projektów i schematów szkoleniowych, które przyczyniają się do wzrostu ich szans zawodowych,
- ułatwiać dostęp młodych ludzi, zwłaszcza pochodzących z grup upośledzonych społecznie, do informacji ich dotyczącej, a w szczególności do nowych technologii komunikacyjnych,
- promować mobilność młodzieży przez redukcję przeszkód administracyjnych i finansowych oraz przez wspieranie rozwoju projektów jakościowych,
- promować nieformalną edukację młodych ludzi, jak również rozwój odpowiednich form uznawania doświadczeń i umiejętności zdobytych zwłaszcza w ramach stowarzyszeń i innych form zaangażowania wolontariackiego na poziomie lokalnym, krajowym i europejskim,
- promować współpracę między politykami dotyczącymi dzieci, rodziny i młodzieży.

W Warszawie, w dniach 15 i 16 maja 2005 r. odbył się II Szczyt Młodzieży towarzyszący Warsaw Summit – III Szczytowi Rady Europy. Udział w nim wzięli przedstawiciele studentów i młodych demokratów z większości krajów członkowskich, zaproszeni goście, m.in. Sekretarz Generalny Rady Europy Terry Davis i Przewodniczący Europejskiego Forum Młodzieży Giovanni di Stasi oraz gość honorowy – Lech Wałęsa. Uczestnicy Szczytu Młodzieży mówili o znaczącej roli Rady Europy oraz zaapelowali o wspieranie zadań młodzieży i organizacji młodzieżowych, jako głównych aktorów w tworzeniu Europy.

W „Deklaracji końcowej II Szczytu Młodzieży” w Warszawie przekazanej szefom państw i rządów 17 maja 2005 r. uczestnicy zaapelowali o uznanie udziału młodzieży za zasadniczy czynnik wspierający demokrację i gwarantujący jej funkcjonowanie. Zaproponowali, aby przyjąć, że:

- *uczestniczyć i być obywatelem aktywnym, to znaczy mieć prawo, środki, miejsce, możliwość i, jeśli to konieczne, wsparcie wymagane w uczestnictwie w decyzjach, wpływać na nie i angażować się w akcje i działalność, w sposób przyczyniający się do ustanowienia lepszego społeczeństwa,*

- wdrożyć znowelizowaną europejską kartę uczestnictwa młodych ludzi w życiu lokalnym i regionalnym,
- zbadać możliwość opracowania konwencji dotyczącej polityk na rzecz młodzieży, w których młodzież będzie mogła brać aktywny udział,
- promować wdrażanie krajowych polityk młodzieży, w oparciu o wyniki prac Rady Europy, oraz we współpracy z młodzieżą, zgodnie z zasadą współzależności przyjętą przez Dyrektoriat Młodzieży i Sportu Rady Europy,
- promować model współpracy instytucjonalnej zapewniającej wszechstronne podejście do polityk na rzecz młodzieży, jako wkład w umacnianie relacji między Radą Europy a Unią Europejską,
- uznawać potencjał, jakim jest działalność młodzieżowych organizacji pozarządowych oraz Europejskiego Forum Młodzieży, zapewniając ich trwałość, tak by umożliwić im dalszy wkład w rozwijanie społeczeństwa obywatelskiego,
- zwiększyć zasoby finansowe i ludzkie Europejskiego Funduszu Młodzieży,
- wprowadzić perspektywę młodzieży do wymiaru politycznego Rady Europy przy określaniu głównych zadań Rady na najbliższe lata¹⁷.

Młodzi przywołali w szczególności: *rosnącą potrzebę promowania podstawowych wartości praw człowieka wśród młodszych obywateli Europy oraz otwartego dialogu między ludźmi młodymi w całej Europie i poza jej granicami*¹⁸.

Według uczestników Szczytu wiąże się to przede wszystkim z koniecznością: *uznania między innymi znaczenia nieformalnych form edukacji oraz roli organizacji młodzieżowych w przezwyciężaniu rasizmu, ksenofobii, antysemityzmu, islamofobii oraz innych przejawów braku poszanowania*¹⁹.

Wielokrotnie odwoływano się do roli Europejskiego Funduszu Młodzieży dla rozwoju uczestnictwa młodych Europejczyków w życiu publicznym. Kraje Unii Europejskiej korzystają z tego Funduszu, który został ustanowiony przez Radę Europy w roku 1972, w celu promowania aktywności młodych ludzi. Roczny budżet Funduszu wynosi około 3 mln euro. Od roku 1972 ponad 300 tys. młodych ludzi w wieku 15–30 lat z krajów należących do Rady Europy (a więc także członków Unii Europejskiej) wzięło udział w przedsięwzięciach finansowanych przez Fundusz. Tylko w roku 2007 wsparto 300 projektów dla 15 tys. uczestników. Fundusz służy wszelkiego rodzaju działaniom młodzie-

¹⁷ *Deklaracja końcowa Szczytu Młodzieży*, www.warsawsummit.pl/imprezy/młodziez [dostęp: 20 maja 2009 r.].

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

ży związanym z rozwojem uczestnictwa, promowaniem pokoju, zrozumienia i współpracy zgodnie z podstawowymi przesłaniami Rady Europy. Organizacje pozarządowe oraz instytucje pozarządowe działające na rzecz młodzieży mogą ubiegać się o wsparcie projektów na realizację projektów o charakterze:

- edukacyjnym, społecznym, kulturalnym oraz działań humanitarnych,
- promujących pokój i współpracę w Europie,
- popularyzujących współpracę w celu lepszego zrozumienia młodzieży, a w szczególności wymianę informacji na ten temat,
- promujących różnorodność Europy,
- wspomagających rozwój badań naukowych dotyczących młodzieży.

Warto również dodać, że współpraca pomiędzy Unią Europejską a Radą Europy jest realizowana także poprzez działania młodzieżowej sieci informacyjnej ERYICA²⁰.

ZNACZENIE PROGRAMÓW UE DLA POLSKI

Uczestnicy przedstawionych wyżej programów podkreślają, że dały im one możliwość zdobycia nowej wiedzy. Nauczyły także praktycznych umiejętności przydatnych w życiu, np. sposobów rozwiązywania konfliktów.

Udział w projektach pokazał, jak należy je planować i jak nimi zarządzać. Dał możliwość nawiązania nowych kontaktów z ludźmi. Pomógł w tworzeniu sieci z rówieśnikami oraz instytucjami. W efekcie uczestnictwa w projektach młodzi mogli poznać inne kultury, a dzięki temu stali się bardziej konkurencyjni i otwarci na innych.

Te programy dały młodym ludziom możliwość poznania nowoczesnych sposobów zarządzania. Rozwinęły ich kompetencje językowe i wzbogaciły umiejętności w zakresie zastosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Bardzo cenne dla młodych jest również to, że dzięki programom nauczyli się żyć aktywnie i rozwinęli swoją wrażliwość społeczną. Zostali zmobilizowani do działania i mieli możliwość odkryć własne silne strony i ograniczenia.

W 1998 r. Polska złożyła wniosek o członkostwo w UE, w 1999 r. przystąpiłiśmy do NATO. W tamtych latach decydowała się nowa lepsza przyszłość Polski

²⁰ The European Youth Information and Counselling Agency (ERYICA) jest międzynarodowym stowarzyszeniem typu *non-profit* z siedzibą w Luksemburgu. Jego zadaniem jest upowszechnianie wiedzy o młodzieży i dla młodzieży poprzez ośrodki informacji młodzieżowej.

dołączającej do najważniejszych struktur europejskich i atlantyckich. Zwrot na Zachód wymagał ugruntowania w sferze edukacyjnej, tak aby młodsze i kolejne pokolenia mogły w pełni korzystać z udziału we wspólnej europejskiej przestrzeni edukacyjnej, jak też społecznej, ekonomicznej i politycznej. Dołączenie do programów (...) było dopełnieniem integracji w innych dziedzinach, te programy stały się „edukacyjną bramą do Europy”. To było jak wypłynięcie z jeziora na ocean (większość widziała w tym ogromną szansę, choć część głównie zagrożenia). Po dziesięciu latach widać, że młodzi Polacy są już dobrze zakorzenieni w Europie, spore w tym zasługi mają programy edukacyjne Unii Europejskiej²¹.

Ogromne znaczenie programów wspólnotowych polegało niewątpliwie na rozwijaniu międzynarodowej współpracy młodzieży. Stworzyło to podwaliny do budowania tolerancji i dialogu międzykulturowego. Ewaluacja programów wskazuje, że przez bezpośredni kontakt młodych ludzi z ich rówieśnikami z innych państw rośnie poziom wzajemnej sympatii. Poznanie niweluje niechęć i likwiduje zakorzenione w społeczeństwie stereotypy.

Młodzież uczestnicząca w programach dzięki zdobyciu dodatkowych kompetencji, doświadczeń, kontaktów ma szansę z lepszym skutkiem konkurować na europejskim rynku pracy. Należy docenić także możliwości, jakie daje udział w programach młodzieży, która z różnych przyczyn ma utrudniony start w dorosłe życie.

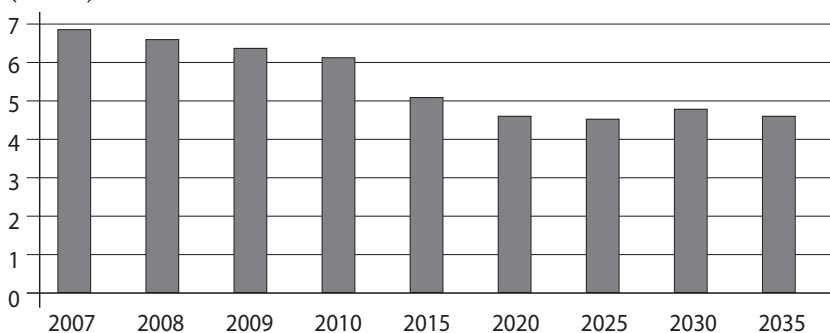
Programy „Uczenie się przez całe życie” i „Młodzież w działaniu” dają ogromne szanse dla młodego pokolenia Europejczyków, by mogli oni sprostać problemom życia w społeczeństwie opartym na wiedzy i jednocześnie rozwijać swoje własne ambicje.

Pomimo tego że społeczeństwo europejskie starzeje się, prognozy dotyczące młodzieży w Polsce są dość optymistyczne. Wykres 7 przedstawia, jak Główny Urząd Statystyczny prognozuje liczebność młodzieży w Polsce.

Jeszcze przez wiele lat w Polsce będzie wielu potencjalnych uczestników unijnych programów dla młodzieży, a do końca obecnej perspektywy finansowej ich liczba radykalnie nie zmniejszy się. Warto więc zadbać o to, by młodzi Polacy mieli możliwość udziału w tych programach.

²¹ M. Sielatycki, *Znaczenie programu „Socrates”, „Leonardo da Vinci” i „Uczenie się przez całe życie” w rozwoju polityki i praktyki edukacyjnej w systemie oświaty w Polsce*, www.waloryzacja.llp.org.pl/node/68 [dostęp: 1 lutego 2009 r.].

Wykres 7. Prognozy GUS dotyczące liczebności młodzieży w Polsce (w mln)

Źródło: na podstawie *Prognoza ludności na lata 2008–2035*, GUS, Warszawa 2009.

BIBLIOGRAFIA

Biała Księga. Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej, Komisja Europejska, Bruksela 2001.

Ewaluacja końcowa Wspólnotowego Programu Młodzież 2000–2006 – Raport z realizacji projektu przygotowany dla Narodowej Agencji Programu Młodzież, Profi Pro, Warszawa 2007.

Milmeiser M., Williamson H., *Dialogues and networks. Organising exchanges between youth field actors*, University of Luxemburg 2006.

Młodzież 2008, seria „Opinie i Diagnozy”, CBOS, Warszawa 2009.

Młodzież w działaniu. Raport 2007, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2008.

Prognoza ludności na lata 2008–2035, GUS, Warszawa 2009.

Deklaracja końcowa Szczytu Młodzieży, www.warsawsummit.pl/imprezy/młodziez

Sielatycki M., *Znaczenie programu „Socrates”, „Leonardo da Vinci” i „Uczenie się przez całe życie” w rozwoju polityki i praktyki edukacyjnej w systemie oświaty w Polsce*, www.waloryzacja.lp.org.pl/node/68

Akty prawne

Decyzja nr 1719/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z 15 listopada 2006 r. ustanawiająca program „Młodzież w działaniu” na okres 2007–2013.

Decyzja nr 1720/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z 15 listopada 2006 r. ustanawiająca program działań w zakresie uczenia się przez całe życie oraz decyzja nr 1719/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z 15 listopada 2006 r. ustanawiająca program „Młodzież w działaniu”,

Komunikat Komisji do Rady w sprawie polityk europejskich dotyczących młodzieży dotyczący obaw młodzieży w Europie – wdrażający Europejski Pakt dla Młodzieży i wspierający aktywne obywatelstwo [SEC (2005) 693], Bruksela 2005.

Strony www

www.comenius.org.pl

www.ec.europa.eu/commission_barroso/figel/

www.ec.europa.eu/youth/index_en.htm

www.erasmus.org.pl

www.eurodesk.pl

www.mlodziez.org.pl

www.rcie.lublin.pl/ske/ske-zjazd.../materialy_educacyjne_ske.doc

Antonina Rokicka

PROBLEMATYKA MŁODZIEŻOWA
W POLITYKACH NARODOWYCH
WYBRANYCH KRAJÓW EUROPEJSKICH

WSTĘP

Problematyka młodzieżowa jest przedmiotem analizy i działań organizacji rządowych oraz pozarządowych, które, często wspólnymi siłami, dążą do zbudowania środowiska sprzyjającego rozwijaniu zdolności przez młodych ludzi i zachęcania ich do aktywnego życia obywatelskiego. Młodzież jest źródłem rozwoju społeczeństwa, dlatego w wielu krajach Europy jej problematyka przybiera rangę polityki młodzieżowej. W ustawach większości krajów europejskich młodzież definiowana jest jako osoby pomiędzy 13/14 a 25 albo 29 rokiem życia. Problematyka młodzieżowa to nie tylko rozwój szkolnictwa i świadczeń socjalnych dla młodzieży. To również budowanie środowiska społecznego, w którym młodzi ludzie będą mogli się rozwijać, integrować z rówieśnikami oraz uczestniczyć aktywnie w życiu obywatelskim.

Zajmując się problematyką młodzieżową, rządy poszczególnych państw obierają różne modele prowadzenia swojej polityki. Niektóre opierają ją na rozbudowanym aparacie instytucji państwowych, inne prowadzą daleko idącą współpracę z organizacjami pozarządowymi, jeszcze inne działają na obu płaszczyznach w sposób umiarkowany. Niemcy, Finlandia i Irlandia, to kraje, w których realizowane są kolejno wymienione modele polityki młodzieżowej.

Autorka niniejszego artykułu ma na celu przeprowadzenie analizy wybranych aspektów problematyki młodzieżowej w narodowych politykach młodzieżowych tych trzech krajów, badając w szczególności rozwiązania strukturalne organów państwowych, zaangażowanie organizacji młodzieżowych oraz innych organizacji pozarządowych, jak również programy realizujące „Europejski pakt na rzecz młodzieży”.

NIEMCY

Problematyka młodzieżowa jest tematem stale obecnym w debatach i pracy władz państwowych Republiki Federalnej Niemiec oraz organizacji pozarządowych działających w tym kraju. Państwo troszczy się o swoich młodych obywateli, nie tylko zapewniając im publiczny system szkolnictwa i opiekę socjalną, ale również starając się stworzyć jak najlepsze warunki do rozwijania zainteresowań, możliwość zabierania głosu w sprawach ich dotyczących oraz przygotowania ich do odpowiedzialnego życia w demokratycznym społeczeństwie. Kwestie młodzieżowe są przedmiotem polityki prowadzonej przez rząd federalny. Są one również uregulowane aktami prawnymi. Młodzi ludzie mogą liczyć na wsparcie nie tylko ze strony rodziny, ale też ze strony społeczeństwa.

Problematyka młodzieżowa, będąca przedmiotem prac rządowych, przybiera rangę polityki młodzieżowej. Cechą charakterystyczną modelu niemieckiej polityki młodzieżowej jest rozbudowany aparat instytucji publicznych zajmujących się sprawami młodzieży. Ministerstwem odpowiedzialnym za kreowanie i wdrażanie polityki młodzieżowej w tym kraju jest Federalne Ministerstwo ds. Rodziny, Seniorów, Kobiet i Młodzieży (*Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend*). Ministerstwo to jest pierwszą instytucją, na której opiera się rozbudowany aparat administracyjny, zajmujący się sprawami młodzieży zarówno na szczeblu centralnym, jak i regionalnym.

W strukturach Ministerstwa wyodrębniony został Departament ds. Młodzieży, w którym pracuje około 80 osób (dane z 2008 r.)¹. Departament ten reprezentuje interesy dzieci i młodzieży we wszystkich obszarach prac rządowych. Ponadto wspiera ogólnonarodowe organizacje pozarządowe, działające na rzecz dzieci i młodzieży. Jest też odpowiedzialny za rozwój oraz wdrażanie narodowej i unijnej polityki młodzieżowej. Pozostałe ministerstwa zajmują się

¹ Zob. *Country Sheet on Youth Policy in Germany, raport przygotowany przez Międzynarodowe Biuro ds. Młodzieży Federalnej Republiki Niemiec dla Youth Partnership*, <http://youth-partnership.net> [dostęp: 15 marca 2009 r.].

sprawami młodzieży w innych zakresach, np.: Ministerstwo Pracy i Spraw Społecznych odpowiedzialne jest za ochronę nieletnich w zakładach pracy.

Oprócz organów ministerialnych w Niemczech istnieje rozbudowany system instytucji federalnych bezpośrednio związanych z prowadzeniem polityki młodzieżowej. Zajmują się one głównie wspieraniem prac rządowych, ale współpracują też aktywnie z niemieckim parlamentem oraz organizacjami pozarządowymi. Do instytucji tych należą:

- Rządowa Komisja Ekspertów ds. Raportów o Dzieciach i Młodzieży (*Sachverständigenkommission für den Kinder und Jugendbereich*). Skład Komisji jest elastyczny, dostosowywany do tematu danego raportu. Przeważnie zasiadają w niej przedstawiciele uniwersytetów, organizacji pozarządowych oraz władz miejskich. Wspiera ona prace rządowe, analizując bieżącą sytuację i potrzeby ludzi młodych,
- Federalny Komitet Doradczy ds. Problemów Młodzieży (*Bundesjugendkuratorium*). Działa jako ciało doradcze przy rządzie federalnym. Odgrywa ważną rolę również w pracach parlamentarnych związanych z młodzieżą. W trakcie sesji parlamentarnych 15 członków Komitetu zajmuje stanowisko w omawianych kwestiach dotyczących młodzieży. Mają również prawo udzielania zaleceń w tych sprawach, czuwając, by realizowane były priorytetowe założenia rządowej polityki młodzieżowej,
- Federalny Departament ds. Mediów Szkodliwych dla Młodzieży (*Bundesprüfstelle für jugendgefährdende Medien*). Jest to organ rządowy mający na celu ochronę dzieci i młodzieży przed przekazem medialnym, który mógłby być dla nich szkodliwy lub niebezpieczny.

Utworzenie, obok organów ministerialnych, wyżej wymienionych instytucji sprzyja efektywnemu realizowaniu zadań polityki młodzieżowej wyznaczanych przez Ministerstwo oraz bogatą legislację w tym zakresie. Do podstawowych ustaw związanych z dziedziną problematyki młodzieżową należą: ustawa o pomocy dzieciom i młodzieży² oraz ustawa o ochronie młodzieży³.

² *Kinder- und Jugendhilfegesetz* (KJHG) z 26 czerwca 1990 r. (BGBl. I S. 1163) – ustawa zawarta w VIII księdze niemieckiego kodeksu socjalnego (*Socialgesetzbuch*).

³ *Jugendschutzgesetz* (JuSchG) z 23 czerwca 2002 r. – do 2003 r. kwestie uregulowane w tej ustawie zawarte były w dwóch osobnych aktach prawnych: w ustawie o ochronie młodzieży w społeczeństwie oraz w ustawie o rozpowszechnianiu treści szkodliwych dla młodzieży w mediach.

Obok wykonywania zadań wynikających z wymienionych ustaw, prace rządowe nad kształtowaniem polityki młodzieżowej odnoszą się również do „Europejskiego paktu na rzecz młodzieży”. Realizując jego postanowienia, takie jak promowanie rozwoju młodzieży oraz propagowanie równości i demokracji. W 2007 r. przyjęto w Niemczech dwuletni federalny program „Młodzież na rzecz różnorodności, tolerancji i demokracji”⁴ oraz jednoroczny program „Zatrudnienie, edukacja i aktywność we wspólnocie lokalnej”. Ponadto w Niemczech realizowanych jest wiele programów rządowych ukierunkowanych m.in. na walkę z bezrobociem wśród ludzi młodych, promocję zdrowia oraz uczestnictwa ludzi młodych w życiu obywatelskim.

Finansowanie działań realizujących założenia polityki młodzieżowej odbywa się na podstawie Federalnego Planu ds. Dzieci i Młodzieży⁵. Plan ten określa zasady zarządzania funduszami na rzecz dzieci i młodzieży. Odpowiedzialność za rozporządzanie jego środkami finansowymi ponosi Federalne Ministerstwo ds. Rodziny, Seniorów Kobiet i Młodzieży. W Niemczech istnieją również fundacje, publiczne i prywatne, które wspierają finansowo inicjatywy na rzecz młodzieży. Ciekawym przykładem jest inicjatywa Federalnego Ministerstwa Finansów, które co roku wydaje specjalną serię znaczków pocztowych „Dla Młodzieży”. Fundusze uzyskane z tej inicjatywy przekazywane są Fundacji „Niemiecki Znaczek dla Młodzieży”, a ta z kolei wspiera finansowo akcje na rzecz młodzieży⁶.

Działalność w strefie polityki młodzieżowej w Niemczech nie ogranicza się tylko do jednostek państwowych. Organizacje pozarządowe również odgrywają w tym zakresie ważną rolę. Zakładane są one najczęściej w formie stowarzyszeń. Na poziomie regionalnym istnieje prawie 100 takich jednostek. Zajmują się głównie organizowaniem zajęć pozaszkolnych dla dzieci i młodzieży, dając możliwość rozwijania swoich zainteresowań oraz doszkalania się w konkretnych umiejętnościach. Młodzież korzysta z nich dobrowolnie, wybierając zajęcia wedle swoich upodobań. Szacuje się, że około ¼ niemieckiej młodzieży współpracuje z takimi stowarzyszeniami, nie wliczając w to stowarzyszeń sportowych. Wydaje

⁴ Informacje nt. programu dostępne na stronie internetowej <http://www.viel-falt-tut-gut.de>.

⁵ Zob. zarządzenie Federalnego Ministra ds. Rodziny, Seniorów, Kobiet i Młodzieży w sprawie Federalnego Planu ds. Dzieci i Młodzieży: *Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend Richtlinien* z 19 grudnia 2000 r., *Kinder- und Jugendplan des Bundes (KJP)* oraz *Änderung der Richtlinien des Kinder- und Jugendplan des Bundes* z 30 stycznia 2003 r.

⁶ *Raport „Baza danych międzynarodowej pracy z młodzieżą”*, IJAB e.V, wrzesień 2004 r.

się, że jest to dość duża liczba osób, zwłaszcza że najpopularniejszą formą spędzania wolnego czasu wśród młodzieży niemieckiej jest uprawianie sportu (około 1/3 młodzieży)⁷. Państwo wspiera finansowo takie inicjatywy, są one bowiem ważnym elementem w realizowaniu polityki młodzieżowej. Oprócz organizacji zajęć pozaszkolnych, jednostki pozarządowe tworzą również instytuty lub centra pomocy młodzieży, których celem jest udzielanie pomocy młodym ludziom z rodzin patologicznych albo z problemami uzależnienia od środków odurzających. Także te organizacje mogą liczyć na wsparcie finansowe ze strony państwa.

Model federalnej polityki młodzieżowej ma swoje przełożenie również na poziomie poszczególnych krajów związkowych (landów). Konferencje ministrów ds. dzieci i młodzieży (*Jugend und Familienministerkonferenz*), skupiające ministrów i senatorów z poszczególnych landów, pracują nad równoległym rozwojem instytucji na rzecz młodzieży działających w regionach. Wspierają również lokalne i regionalne biura świadczące pomoc dla młodzieży. Na poziomie lokalnym podstawową jednostką są gminne biura młodzieży (*Jugendämter*). Są one zobowiązane do udzielania świadczeń na rzecz młodzieży, o których mowa w ustawie o pomocy dzieciom i młodzieży. Stanowi ona m.in., że biura młodzieży prowadzone są przez lokalne komitety ds. działań na rzecz młodych. Odpowiedzialne są za przygotowywanie i realizowanie planów dotyczących prowadzenia polityki młodzieżowej na szczeblu lokalnym.

Młodzież niemiecka nie tylko korzysta ze świadczeń oferowanych jej w ramach prowadzonej polityki młodzieżowej w sposób bierny, ale też sama aktywnie przyczynia się do jej realizacji, m.in. przez tworzenie organizacji młodzieżowych. Organizacje, o których mowa, działają zarówno na szczeblu krajowym, jak i na szczeblach lokalnych. Ich podstawowym celem jest umożliwienie młodym ludziom zabierania głosu w swojej sprawie. Dlatego też współpracują one aktywnie z władzami państwowymi i lokalnymi. Główną organizacją młodzieżową, działającą na poziomie ogólnokrajowym, jest Niemiecka Federalna Rada Młodych (*Deutscher Bundesjugendring*). Zrzesza ona 24 młodzieżowe organizacje krajowe, 16 rad regionalnych oraz 5 organizacji afiliowanych⁸. Współpracuje również z organizacjami międzynarodowymi. Najważniejszym zadaniem Rady jest reprezentowanie interesu młodzieży przed parlamentem i rządem federalnym. Rady regionalne (*Landesjugendringe*) zrzeszają niezależne organizacje młodzieżowe działające aktywnie środowisku lokalnym.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Zob. *Country Sheet on Youth Policy in Germany*, raport przygotowany przez Międzynarodowe Biuro ds. Młodzieży Federalnej Republiki Niemiec dla Youth Partnership, <http://youth-partnership.net> [dostęp: 15 marca 2009 r.].

FINLANDIA

Finlandia to kolejny kraj europejski, w którym problematyka młodzieżowa jest często podejmowaną kwestią w życiu społecznym. Model prowadzenia polityki młodzieżowej w tym kraju charakteryzuje się rozwiniętą współpracą organów administracji państwowej z organizacjami pozarządowymi. Ramy fińskiej polityki młodzieżowej określone są w aktach prawnych.

Prowadzenie polityki młodzieżowej w Finlandii na szczeblu administracji centralnej należy do kompetencji Ministerstwa Edukacji (*Opetusministeriö*), choć również Ministerstwo ds. Kultury zobowiązane jest do podejmowania inicjatyw na rzecz młodych.

W Ministerstwie Edukacji wyodrębniony został Dział Polityki Młodzieżowej, który odpowiedzialny jest m.in. za przygotowywanie narodowych planów rozwoju młodzieży oraz za koordynowanie spraw związanych z prowadzeniem polityki młodzieżowej na szczeblu centralnym. Swoje zadania realizuje poprzez przygotowywanie aktów prawnych, prowadzenie badań nad środowiskiem młodzieżowym oraz finansowanie inicjatyw młodzieżowych. Minister edukacji w sprawach związanych z młodzieżą zasięga porad dwóch ciał doradczych:

- Rady Doradczej ds. Młodzieży (*Nuorisoasiain neuvottelukunta NUORA*) – jest to komórka zajmująca się kreowaniem i wdrażaniem polityki młodzieżowej,
- Komisji ds. Dotacji na rzecz Organizacji Młodzieżowych – jej głównym celem jest promowanie aktywności społecznej wśród ludzi młodych. Członkowie Komisji wybierani są na jednoroczną kadencję przez przedstawicieli organizacji młodzieżowych. Do ich zadań należy przedstawianie ministrowi edukacji propozycji przekazania środków finansowych na określone inicjatywy młodzieżowe.

Ministerstwu Edukacji podlega również Centrum na rzecz Mobilności Międzynarodowej (CIMO), które koordynuje i zarządza programami wymiany międzynarodowej. Centrum to odpowiedzialne jest także za wdrażanie większości programów Unii Europejskiej dotyczących edukacji, kultury oraz młodzieży⁹.

⁹ Zob. *Country Sheet on Youth Policy in Finland*, raport przygotowany przez Fińskie Towarzystwo Badań nad Młodzieżą dla Youth Partnership, <http://youth-partnership.net> [dostęp: 15 marca 2009 r.].

Podstawowym aktem prawnym, obejmującym problematykę młodzieżową, jest ustawa o młodzieży z 2006 r.¹⁰. Uchwalenie jej poprzedziła aktywna debata społeczna. Rząd zaprosił do wypowiedzenia się na temat proponowanych zmian w dotychczasowym systemie prawnym organizacje pozarządowe oraz samą młodzież. Przedstawiciele środowisk pracujących z młodymi ludźmi oraz przedstawiciele organizacji zrzeszających młodzież mogli podzielić się swoimi doświadczeniami i wyrazić postulaty nowych rozwiązań. Rząd współpracował również z organizacjami prowadzącymi badania nad sytuacją młodzieży w Finlandii. W efekcie przepisy ustawy często odwołują się do współpracy z organizacjami młodzieżowymi. Ustawa stwierdza m.in., że przepisy dotyczące działalności na rzecz młodych powinny być wdrażane przede wszystkim przez nich samych oraz środowiska i organizacje młodzieżowe.

Na podstawie działu 4 omawianej ustawy Ministerstwo Edukacji zobowiązane jest do stworzenia planu rozwoju polityki młodzieżowej, współpracując przy tym z innymi ministerstwami. Obowiązek ten został dodatkowo uszczegółowiony przez dekret rządowy¹¹ dotyczący pracy z młodzieżą oraz polityki młodzieżowej. W rezultacie, w 2007 r. został przyjęty „Rządowy program polityki dzieci i młodzieży 2007–2011”¹². Jest to pierwszy program rządu fińskiego realizujący program polityki młodzieżowej. Będzie on odnawiany co cztery lata. Podobnie jak prace nad ustawą, również prace nad programem były jawne, tak by organizacje pozarządowe mogły zgłosić swoje postulaty. Podstawowym założeniem programu jest stworzenie bardziej przyjaznych warunków do życia i rozwoju dla ludzi młodych w społeczeństwie fińskim. Wynika to z realizacji założeń „Europejskiego paktu na rzecz młodzieży”. Program przewiduje też rozwój współpracy między jednostkami rządowymi i pozarządowymi, chcąc w ten sposób przełamać „bariery” administracyjne.

Również w fińskim parlamencie dyskutowane są kwestie związane z problematyką młodzieżową. Prace nad tą dziedziną powierzone zostały parlamentarnej Komisji ds. Edukacji i Kultury. Zajmuje się ona sporządzaniem projektów dokumentów regulujących sprawy z zakresu edukacji, nauki, sztuki, działal-

¹⁰ Ustawa o młodzieży z 2 stycznia 2006 r. – *Nourisolaki 72/2006*. Wcześniej obowiązywała ustawa o pracy z młodzieżą, uchwalona 24 lutego 1995 r. (*Nuorisotyöläki Lag om ungdomsarbete*).

¹¹ Dekret rządu fińskiego z 7 lutego 2006 r. (*Valtioneuvoston asetus*).

¹² „Rządowy program polityki dzieci i młodzieży na lata 2007–2011”, Fińskie Ministerstwo Edukacji, publikacja nr 2007:41 (*Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelma 2007–2011*), <http://www.minedu.fi>.

ności kulturowych, podejmowania pracy przez młodych ludzi oraz wsparcia finansowego dla studentów.

Administracja państwowa, odpowiedzialna za prowadzenie polityki młodzieżowej, nie ogranicza się do szczebla ogólnokrajowego. Ministerstwo Edukacji sprawuje zwierzchnictwo nad prowincjonalnymi urzędnikami państwowymi. Obok monitorowania poziomu edukacji i bezrobocia wśród młodych ludzi urzędnicy ci zajmują się nadzorowaniem urzędników na szczeblu okręgów gminnych w zakresie realizowania polityki młodzieżowej. W ten sposób Ministerstwo koordynuje działania na rzecz młodych na wszystkich szczeblach regionalnych. Jednakże władze lokalne w Finlandii mają stosunkowo dużą autonomię w zakresie prowadzenia polityki lokalnej. Ustawa o młodzieży reguluje ogólne postulaty, ale to władze lokalne decydują, w jaki sposób będą one realizowane w ich okręgu. Niekiedy nawiązują w tym celu współpracę z innymi ośrodkami zajmującymi się działalnością za rzecz młodych (np. stowarzyszeniami). Ministerstwo Edukacji przyznaje władzom lokalnym dotacje na realizowanie polityki młodzieżowej.

Rządowe starania o nawiązanie współpracy z przedstawicielami środowisk młodzieżowych owocują dużym zaangażowaniem się ludzi młodych w inicjatywy do nich kierowane. Szacuje się, że ponad połowa fińskiej młodzieży uczestniczy w działalności organizacji młodzieżowych¹³. Popularne jest też uczestnictwo w warsztatach dla młodzieży. Warsztaty te mają na celu pomóc młodym ludziom, szczególnie osobom bezrobotnym lub kończącym studia, stworzyć plan realizacji swoich życiowych celów¹⁴. W Finlandii istnieją również rady młodzieży. Podstawą prawną ich funkcjonowania jest przywołana wcześniej ustawa o młodzieży, która stanowi, że młodzi ludzie powinni mieć prawo udziału w obradach władz lokalnych lub regionalnych dotyczących spraw młodzieży i być tam wysłuchanymi.

Działające w Finlandii Stowarzyszenie Współpracy Młodych (*Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi*) zrzesza większość ogólnonarodowych organizacji młodzieżowych lub działających na rzecz młodzieży. Pełni ono rolę narodowej rady młodzieży. Jako przedstawiciel młodzieży fińskiej aktywnie współpracuje z organami administracji rządowej przy kreowaniu polityki młodzieżowej. Wspólnym celem członków Stowarzyszenia jest wspieranie aktywności społecznych młodych ludzi oraz poprawa warunków ich życia.

¹³ Dane udostępnione przez Stowarzyszenie Współpracy Młodych, <http://www.alli.fi> [dostęp: 15 marca 2009 r.].

¹⁴ Por. Jaana Hätälä, *Youth Workshops in Finland*, Dział Polityki Młodzieżowej, Fińskie Ministerstwo Edukacji, http://www.alli.fi/sivu.php?artikkeli_id=1387 [dostęp: 15 marca 2009 r.].

IRLANDIA

Problematyka młodzieżowa w Irlandii podejmowana jest zarówno przez organizacje rządowe, jak i pozarządowe. Model polityki młodzieżowej prowadzonej przez to państwo jest modelem pośrednim w stosunku do modelu niemieckiego – skupiającego się głównie na centralnych instytucjach państwowych – oraz modelu fińskiego – ukierunkowanego na decentralizację i współpracę z instytucjami pozarządowymi. Irlandzka polityka młodzieżowa kreowana i wdrażana jest przez władze państwowe, ale te nawiązują również współpracę z sektorem pozarządowym.

Głównym organem państwowym, odpowiedzialnym za prowadzenie polityki młodzieżowej w Irlandii, jest Sekcja ds. Młodzieży (*the Youth Affairs Section*) Ministerstwa Edukacji i Nauki (*Department of Education and Science*). Zajmuje się ona koordynacją działań związanych z prowadzeniem pozaszkolnej nauki dla młodzieży oraz dostarczaniem pomocy (głównie finansowej) organizacjom realizującym programy pracy z młodzieżą. Do głównych celów Sekcji należą: rozwijanie struktur administracyjnych dla działalności podejmowanej na rzecz młodych oraz wspieranie współpracy w tym zakresie na poziomie krajowym i międzynarodowym.

Polityka młodzieżowa w Irlandii działa głównie na podstawie ustawy o pracy z młodzieżą (*the Youth Work Act*) z 2001 r.¹⁵, która zastąpiła wcześniejszą ustawę z 1997 r. Określa ona przede wszystkim podstawowe zasady prowadzenia polityki młodzieżowej oraz kompetencje i obowiązki poszczególnych organów w tym zakresie. Za osobę młodą (*the young person*) akt ten uznaje osobę poniżej 25 roku życia¹⁶. W części 1 ustawy znajduje się definicja „pracy z młodzieżą” (*the youth work*). Pracą tą jest program edukacyjny zaprojektowany w celu wsparcia i polepszenia zarówno osobistego, jak i społecznego rozwoju młodych ludzi poprzez ich dobrowolny i nieodpłatny udział w programie¹⁷.

¹⁵ *Youth Work Act, Nr 42 of 2001*; ustawa o pracy z młodzieżą uchwalona przez irlandzki parlament 1 grudnia 2001 r.

¹⁶ Zob. *Part 1 Section 2. Youth Work Act*.

¹⁷ W oryginale: *In this Act „youth work” means a planned programme of education designed for the purpose of aiding and enhancing the personal and social development of young persons through their voluntary participation, and which is – (a) complementary to their formal, academic or vocational education and training; and (b) provided primarily by voluntary youth work organisations.*

Part 1, Section 3 Youth Work Act.

Na mocy ustawy minister ds. edukacji i nauki odpowiedzialny jest za¹⁸:

- coroczne dofinansowanie programów pracy z młodzieżą,
- przeprowadzenie przynajmniej raz w roku nadzoru nad realizacją programów,
- przeprowadzanie badań związanych z pracą z młodzieżą,
- wydawanie poleceń organizacjom realizującym programy pracy z młodzieżą.

W kompetencji ministra leży więc zarówno rozdzielanie środków finansowych przeznaczonych z budżetu państwa na politykę młodzieżową, jak i koordynowanie i nadzorowanie działań na rzecz młodzieży.

Ustawa o młodzieży zobowiązuje ministra do zawiązania Narodowego Komitetu Doradczego ds. Pracy z Młodzieżą (*the National Youth Work Advisory Committee*). Członkami Komitetu są m.in. reprezentanci Ministerstwa oraz innych rządowych departamentów. Służy on radą ministrowi we wszystkich sprawach związanych z regulowaniem, ocenianiem i koordynowaniem programów dotyczących pracy z młodzieżą. W praktyce jest on również swoistym mostem łączącym organizacje państwowe i pozarządowe.

Rządowe prace nad rozwojem polityki młodzieżowej w Irlandii zaowocowały uchwaleniem programów narodowych na rzecz młodzieży. Wyznaczają one kierunek polityki rządu oraz stwarzają możliwości powstawania nowych inicjatyw na rzecz młodzieży. Są również odpowiedzią na założenia „Europejskiego paktu na rzecz młodzieży”. Do najważniejszych programów należą:

- a) „Narodowy plan rozwoju pracy z młodzieżą 2003–2007” (*the National Work Development Plan*). Ma on na celu ułatwianie młodym ludziom uczestnictwa w programach *youth work*, budowanie spójnego i aktywnego społeczeństwa oraz podwyższanie profesjonalizmu i standardu pracy z młodzieżą,
- b) „Narodowa polityka rozrywki dla młodzieży 2007” (*the National Recreation Policy for Young People*). Opiera się na siedmiu podstawowych zasadach:
 - umożliwianie młodzieży wypowiedzenia się w sprawie polityki rozrywki,
 - promowanie zorganizowanych form aktywności dla młodzieży oraz badanie sposobów motywacji młodzieży do brania w nich udziału,
 - zapewnianie, by rozrywki młodych ludzi służyły do rozwijania przyjacielskiego i bezpiecznego środowiska,

¹⁸ Por. *Part 2, S.8 Youth Work Act*.

- powiększanie zakresu rozrywek dla młodzieży z biednych rodzin, niepełnosprawnej lub pokrzywdzonej w sposób szczególny,
- promowanie stosownych warunków i standardów w przepisach dotyczących aktywności rozrywkowych,
- rozwijanie współpracy w zakresie rozwoju lub finansowania programów rozrywkowych pomiędzy organizacjami ustawowymi, lokalnymi oraz z sektora pozarządowego,
- dostarczanie informacji oraz nadzorowanie przestrzegania przepisów dotyczących organizowania rozrywki dla ludzi młodych,

Ponadto realizowane są programy do przewycięzania bezdomności wśród młodzieży oraz programy dotyczące rozwoju dzieci.

Ministerstwo koordynuje realizację założeń polityki młodzieżowej na szczeblu lokalnym przy współpracy Irlandzkiego Stowarzyszenia Edukacji Zawodowej (*the Irish Vocational Education Association – IVEA*), którego członkami są reprezentanci krajowych komitetów edukacji zawodowej (*the Vocational Education Committees*). Ustawa o pracy z młodzieżą stanowi, że IVEA odpowiedzialne jest za wypełnianie zaleceń rządowych oraz zajmuje się koordynacją działań związanych z wykonywaniem polityki młodzieżowej na szczeblu lokalnym. Pominięty tu został szczebel regionalny, ponieważ władze regionalne nie dysponują żadnymi szczególnymi kompetencjami w zakresie pracy z młodzieżą.

Odgrywające na szczeblu lokalnym podstawową rolę komitety edukacji zawodowej mają długą tradycję pracy z młodzieżą. Działy one jeszcze przed 2001 r., a więc przed nałożeniem na nie obowiązków wynikających z ustawy o pracy z młodzieżą. Członkowie komitetów mianowani są przez władze lokalne. Do ich podstawowych zadań, na podstawie ustawy, należy:

- zapewnianie współpracy w ramach programów *youth work* z organizacjami pozarządowymi i uchwalanie koniecznych do tego przepisów,
- przygotowywanie trzyletnich planów rozwoju struktur administracyjnych komitetów,
- przyznawanie bądź wycofywanie wsparcia finansowego dla pozarządowych organizacji zajmujących się pracą z młodzieżą,
- przygotowywanie propozycji regulacji ustawowej kwestii związanych z przeprowadzaniem programów *youth work*.

Ponadto komitety mogą zawiązywać w swoim rejonie podkomitety, nazywane komitetami ds. pracy z młodzieżą (*the Youth Work Committees*). Ich charakterystyczną cechą jest to, że zrzeszają w sobie zarówno ustawowe, jak

i pozarządowe organizacje lub stowarzyszenia, a ich głównym zadaniem jest doradzanie komitetom edukacji zawodowej, w szczególności w sprawach uchwalania przepisów dotyczących programów *youth work* oraz trzyletnich planów rozwoju¹⁹.

W odpowiedzi na działania państwa na rzecz młodzieży młodzi Irlandczycy aktywnie uczestniczą w realizacji polityki młodzieżowej. W Irlandii działa od ponad 40 lat Narodowa Rada Młodzieży Irlandii (*the National Youth Council of Ireland* – NYCI). Jest to organ zrzeszający i reprezentujący interesy przeszło 50 krajowych organizacji pozarządowych. Głównym celem Rady jest wykorzystywanie wspólnego doświadczenia jej członków w działaniach na rzecz młodzieży oraz stwarzanie środowiska, w którym młodzi ludzie będą mogli rozwijać swoje zdolności do aktywnego uczestniczenia w życiu społecznym. Członkami Rady mogą zostać organizacje, które mają na celu wspieranie lub promocję dobra, rozwoju i postępu ludzi młodych, realizują programy dla młodzieży, i takie, których członkami w przeważającej części są osoby poniżej 25 roku życia²⁰.

Rząd irlandzki podejmuje współpracę z Radą w celu zasięgnięcia jej opinii, ale, w przeciwieństwie do modelu fińskiego, wynika to z przesłanek formalnych. Ustawa o młodzieży uznała Radę jako „organizację reprezentującą”, która może zostać partnerem społecznym (*the Social Partner*) rządu irlandzkiego. W celu rozpoczęcia tej współpracy, Rada i rząd podpisują umowy narodowe. Obecnie realizowana jest dziesięcioletnia umowa z 2006 r. „W kierunku 2016” (*Towards 2016*). W umowie tej NYCI zobowiązała rząd do podjęcia działań i dofinansowania przedsięwzięć na rzecz pracy z młodzieżą, edukacji, ubogich dzieci, przeciwdziałaniu uzależnieniu od alkoholu i narkotyków, zatrudnienia oraz organizowania lokali mieszkalnych dla młodych ludzi.

Ponadto Rada organizuje tzw. parlament młodych (*the Youth Parliament*). Składa się on z młodych ludzi, którzy raz do roku spotykają się, by przedyskutować ważne dla nich kwestie. Uczestnicy wybierani są wcześniej przez lokalne rady młodzieży. W ten sposób młodzi ludzie przygotowują się do aktywnego życia w społeczeństwie obywatelskim.

¹⁹ Por. P.J. Breen, *Ireland Youth Policy for the New Millenium. The Youth Work Act, 2001*, Sekcja ds. Młodzieży Ministerstwa Edukacji i Nauki.

²⁰ Por. *Country Sheet on Youth Policy in Ireland*, raport przygotowany przez Centrum Stosowanych Nauk Społecznych, Narodowy Uniwersytet Irlandii dla Youth Partnership, <http://youth-partnership.net> [dostęp: 15 marca 2009 r.].

PODSUMOWANIE

Przedstawione trzy modele prowadzenia polityki młodzieżowej różnią się od siebie przede wszystkim systemem jej realizacji. Jednakże wszystkie trzy mają na celu polepszenie warunków, w których dorastają młodzi ludzie. Zaprezentowane sposoby działania rządów wychodzą naprzeciw współczesnym potrzebom młodzieży i stwarzają im możliwości wypowiedzenia się we własnych sprawach. Młodzi ludzie chętnie odpowiadają na inicjatywy instytucji państwowych i pozarządowych, ponieważ dają im one szansę rozwoju. Prowadzenie polityki młodzieżowej, bez względu na jej model, przyczynia się do budowania demokratycznego i odpowiedzialnego społeczeństwa obywatelskiego.

BIBLIOGRAFIA

Jaana Hätälä, *Youth Workshops in Finland*, Dział Polityki Młodzieżowej, Ministerstwo Edukacji.

P.J. Breen, *Ireland Youth Policy for the New Millenium. The Youth Work Act, 2001*, Sekcja ds. Młodzieży Ministerstwa Edukacji i Nauki.

Country Sheet on Youth Policy in Finland, raport przygotowany przez Fińskie Towarzystwo Badań nad Młodzieżą dla Youth Partnership, <http://youth-partnership.net>.

Country Sheet on Youth Policy in Germany, raport przygotowany przez Międzynarodowe Biuro ds. Młodzieży Federalnej Republiki Niemiec dla Youth Partnership, <http://youth-partnership.net>.

Country Sheet on Youth Policy in Ireland, raport przygotowany przez Centrum Stosowanych Nauk Społecznych, Narodowy Uniwersytet Irlandii dla Youth Partnership, <http://youth-partnership.net>.

Raport „Baza danych międzynarodowej pracy z młodzieżą”, IJAB e.V, wrzesień 2004.

Akty prawne

Dekret rządu fińskiego z 7 lutego 2006 r. (*Valtioneuvoston asetus*).

Jugendschutzgesetz (JuSchG) – ustawa o ochronie młodzieży z 23 czerwca 2002 r.

Kinder- und Jugendhilfegesetz (KJHG) z 26 czerwca 1990 r. (BGBl. I S. 1163) – ustawa zawarta w VIII księdze niemieckiego kodeksu socjalnego (*Socialgesetzbuch*).

„Rządowy program polityki dzieci i młodzieży na lata 2007–2011”, Ministerstwo Edukacji, publikacja nr 2007:41 (*Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelma 2007–2011*).

Ustawa o młodzieży z 2 stycznia 2006 r. – *Nourisolaki 72/2006*.

Zarządzenie Federalnego Ministra ds. Rodziny, Seniorów, Kobiet i Młodzieży w sprawie Federalnego Planu ds. Dzieci i Młodzieży: *Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend Richtlinien* z 19 grudnia 2000 r., *Kinder- und Jugendplan des Bundes (KJP)* oraz *Änderung der Richtlinien des Kinder- und Jugendplan des Bundes* z 30 stycznia 2003 r.

Youth Work Act, Nr 42 of 2001; ustawa o pracy z młodzieżą z 1 grudnia 2001 r.

YOUTH POLICY

ABSTRACTS

Barbara Fatyga

SOCIAL DIAGNOSIS OF THE YOUTH: SOCIAL STRUCTURE AND LIFESTYLES

The author presents the current state of knowledge about the youth, based on statistical data and – above all – the recent Polish research. The data and its interpretation especially apply to:

- the social structure of the Polish young people, in the context of some demographical and social advancement problems related to reproduction or a change in the social structure,
- economic situation and material conditions of life of young people, and the structure of their expenses which reflects existing limits and lifestyle choices,
- lifestyles of the youth, determined by values and types of activity related to them.

Agnieszka Małkowska-Szcutnik, Joanna Mazur

HEALTH AND EDUCATION OF THE POLISH YOUTH IN A EUROPEAN PERSPECTIVE

The text is devoted to the presentation of results of research on:

- the perception of state of health as well as favourable or risky behaviour from the point of view of health of the Youth aged 11, 13 and 15 in the EU Member States with a particular consideration of the Polish Youth;
- the state of health inequalities among Polish children aged 15,
- access to post-secondary education for young people in Poland and other countries,
- access of young people to health care in Poland, a comparative analysis.

Ewa Karpowicz

SOCIAL ACTIVITY OF THE YOUTH

The article deals with social activity of young people. In the first part, individual and group activity for the good of others and pro-social attitudes are analysed. The second part is dedicated to political and social determinants of youth activity in Poland after 1989. The author also presents various forms of this ac-

tivity, including in particular its operation in organised structures. The final part contains a review of sociological research on youth activity in recent years.

Ewelina Gierach

**THE ROLE OF LOCAL GOVERNMENT IN DETERMINING
CONDITIONS OF THE PARTICIPATION OF YOUNG PEOPLE
IN THE LIFE OF LOCAL COMMUNITIES**

The article discusses a problem of activity of units of local government aimed at increasing the participation of young people in the life of local communities.

The author describes various forms of such activation: establishing youth boards, cooperation with public benefit organizations and other activity for the benefit of young people. The author concludes that current regulations are too general and they confer an excessive degree of discretion on units of local government.

Gabryjela Zielińska

**ROLE OF THE STATE IN THE IMPLEMENTATION OF POLICY
FOR THE YOUTH**

There is not one document which defines the state policy for young people in Poland. The article contains a review of governmental documents and selected regulations concerning young people in which youth policy is formulated. The ministries in charge with youth and responsible for the implementation of youth policy objectives are considered to be main actors in this field. In order to clarify the issue, those departments which are directly assigned with the tasks involving young people and those which carry out the tasks resulting from EU legislation implemented by the government and which are reflected in legal regulations or in governmental programmes, are chosen.

Marcin Sińczuch

**YOUTH POLICY AS A SEPARATE SPHERE OF ACTIVITY
OF THE EUROPEAN UNION**

At present, the youth policy of the European Union is based on three priorities: political and civic activity of young people, social and economic integration of the younger generation, and recognition of its needs and requirements in sector policies of the EU. The shape, principles and aims of the EU youth policy have been determined in a number of official documents. The most important of them are: the European Commission White Paper: A New Impetus for European Youth (2001), the revised European Charter of Participation of

Young People in Local and Regional Life (2003) and the European Youth Pact (2005). The author presents the EU youth policy from the perspective of its goals, priorities as well as structures and means of its implementation and enforcement.

Agnieszka Dybowska

EUROPEAN PROGRAMS FOR THE YOUTH

The article describes how the European youth policy is accomplished by implementing the European Union programmes. It shows in which programmes young people may participate and to what extent they make use of this possibility. Presenting the participation of the European young people in the above programmes, the issue of interest in this participation among young Polish is emphasized. The programme of the Council of Europe for young people is also presented.

Antonina Rokicka

**PROBLEM OF THE YOUTH IN NATIONAL POLICIES
OF SELECTED EUROPEAN COUNTRIES**

In the majority of European countries the youth topic is the focal point of government activity resulting in passing acts of parliament and creating governmental plans on the youth policy. The author provides an analysis of the solutions to be adopted in the models of the youth policy in three selected European countries – Germany, Finland and Ireland, focusing mainly on the organizational structure of appropriate state agencies and their cooperation with the NGOs.

O AUTORACH

Agnieszka Dybowska – długoletni urzędnik w Ministerstwie Edukacji Narodowej. Kierowała m.in. Biurem ds. Młodzieży. Obecnie urzędnik w Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Reprezentowała Polskę na forum międzynarodowym w różnych gremiach zajmujących się sprawami młodzieży.

Barbara Fatyga – dr hab., profesor Uniwersytetu Warszawskiego, kulturoznawca i socjolog młodzieży. Twórczyni i kierownik Ośrodka Badań Młodzieży Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, kierownik Zakładu Metod Badania Kultury na Uniwersytecie Warszawskim. Autorka ponad 200 publikacji naukowych i popularnonaukowych oraz raportów badawczych i ekspertyz. Współpracuje z licznymi instytucjami i organizacjami pozarządowymi w Polsce i za granicą.

Agnieszka Małkowska-Szcutnik – dr nauk humanistycznych (pedagogika). Asystent w Zakładzie Ochrony i Promocji Zdrowia Dzieci i Młodzieży Instytutu Matki i Dziecka. Kończy studia magisterskie w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej.

Joanna Mazur – dr nauk medycznych (epidemiologia). Ukończyła studia ekonomiczne ze specjalnością ekonometria. Adiunkt w Zakładzie Ochrony i Promocji Zdrowia Dzieci i Młodzieży Instytutu Matki i Dziecka. Krajowy koordynator badań HBSC w Polsce.

Antonina Rokicka – absolwentka Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, od 2004 r. studiuje również w Instytucie Edukacji Medialnej i Dziennikarstwa na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Od kwietnia 2007 r. jest członkiem Komitetu Narodowego World Youth Alliance (Member of the National Committee of Poland of the World Youth Alliance). Od sierpnia 2007 r. członek Zarządu Stowarzyszenia Consulex Law IT Consulting. Współpracuje z kwartalnikiem „Res Publica Nowa”.

Marcin Sińczuch – dr nauk humanistycznych, adiunkt w Ośrodku Badań Młodzieży Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego. Jest autorem i współautorem wielu publikacji i raportów badawczych na temat młodzieży i polityki młodzieżowej. Uczestniczył i kierował projektami badawczymi finansowanymi przez UE dotyczącymi edukacji i zatrudnienia młodzieży. Jako ekspert wielokrotnie reprezentował Ministerstwo Edukacji Narodowej na forach unijnych. Jest członkiem Komitetu Ewaluacyjnego programu „Młodzież w działaniu”.

Pracownicy Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu

Ewelina Gierach – mgr prawa, specjalista ds. legislacji.

Ewa Karpowicz – dr nauk humanistycznych, pracownik naukowy Akademii L. Koźmińskiego.

Gabryjela Zielińska – mgr nauk politycznych, główny specjalista ds. organizacji i zarządzania.